

REVISTA

FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL XI

OCTOMVRIE 1944

Nr. 10

MIHAIL SADOVEANU	Anii de ucenicie (IV)	3
TUDOR ARGHEZI	Traduceri din <i>La Fontaine</i>	19
DIMITRIE GUSTI	Trei academicieni dispăruți	24
ION VINEA	Versuri	36
MAURICE BLONDEL	Datoria filosofilor în războiul actual	38
GR. C. MOISIL	Pluralismul logic	42
MIRON R. PARASCHIVESCU	Întoarcerea fiilor risipitori	60
N. DAVIDESCU	Din ciclul «Țara Românească»	63
LUCIA DEMETRIUS	Fantezie romantică	74
SANDA MOVILĂ	Versuri	107
MARGARETA STERIAN	Versuri	111
PETRU DUMITRIU	Argonautica sau fabuloasa aventură	113
N. ARGINȚESCU-AMZA	Nălucire (după Mallarmé)	135
AL. T. STAMATIAD	Traduceri din poezia americană	136
ȘTEFAN POPESCU	Poeților de până azi	138
DOMINIC STANCA	Crengi	140
ADRIAN ROGOZ	Nimfaunescă	141
NICOLAE CARTOJAN	Epoca lui Brâncoveanu	144

COMENTARIILE CRITICE

TUDOR VIANU	Figuri și forme literare (Note asupra obscurității poetice)	159
PERPESICIUS	Jurnal de lector (Alexandru Macedonski, prozatorul)	168

TEXTE ȘI DOCUMENTE

Omagiul Academiei Române pentru Majestatea Sa Regele Mihai I	186
--	-----

CRONICI

MISIUNEA CULTURALĂ A SATULUI, de <i>Stanciu Stoian</i> ; O DISCIPLINĂ NOUĂ: METODOLOGIA JURIDICĂ, de <i>Mircea I. Manolescu</i>

REVISTA REVISTELOR

NOTE

Din nou Bucureștii...; Locuințele lui Eminescu, de *Camil Petrescu*. — Articolul filosofului Maurice Blondel; Istoria democrației românești în cartea d-lui Dr. Milan Hodza; Un plan de federalizare a Europei Centrale; Organizarea viitoarei societăți internaționale, de *Petru Comarnescu*. — Doi oaspeți sovietici: Ierusalimsky și Simonov; Cartea d-lui Davies despre Rusia Sovietică; Mareșalul Stalin văzut de J. E. Davies; Portretul unuia din micii conducători sovietici; Din poezia americană, de R. — Despre cărțile noastre de filosofie; O contribuție la problema antinomiilor științei; Reconstrucția obiectului filosofiei și problema datului; Mircea Manolescu: Idei noi în problema tehnicii juridice; Traducerile d-lui Victor Eftimiu; Un jurnal al vieții culturale; Cartea Refugiatului ardelean; Două cărți ale d-lui G. Țepelea; O carte cu probleme de cultură; Cu privire la istoria Ardealului; Poezia Trubadurilor; Din problemele sociale ale țărănimii, de *Florian Nicolau*

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ
ȘI CULTURĂ GENERALĂ

COMITETUL DE DIRECȚIE:

D. GUSTI, E. RACOVIȚĂ, C. RĂDULESCU-MOTRU, MIHAIL
SADOVEANU, AL. TZIGARA-SAMURCAȘ, OCT. NEAMȚU

Redactor șef: CAMIL PETRESCU

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA
FUNDAȚIA REGELE MIHAI I

BUCUREȘTI III — BULEVARDUL LASCAR CATARGI, 39
TELEFON 2-06.40

ABONAMENTUL ANUAL

PENTRU INSTITUȚII RURALE: LEI 3000

PENTRU INSTITUȚII URBALE: LEI 5000

ABONAMENT DE SPRIJIN: LEI 10000

PENTRU PARTICULARI: LEI 1440

ABONAMENT REDUS (PENTRU ELEVI, STUDENȚI, PREOȚI
ȘI ÎNVĂȚĂTORI DELA ȚARĂ) LEI 800

CONT CEC POȘTAL Nr. 1210

ABONAMENTELE SE POT FACE ȘI ACHITA PRIN ORICE
OFICIU POȘTAL DIN ȚARĂ

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL XI, NR. 10, OCTOMVRIE 1944

FUNDAȚIA REGELE MIHAI I
BUCUREȘTI 1944

ANII DE UCENICIE

XII

*Episodul lui Ioniță Rovei.
Poeți anonimi și publiciști.*

Primăverile în Iași de altădată ! Amintiri care au rămas înscrise în inimi cu atâta putere, încât am simțirea că urmează a exista în sine ca valori adăose eternității și după ce poeții care le-au cântat au căzut, și după ce orașul minune s'a scufundat.

Am să vă spun îndată ce poeți trăiau în Iași de acum cincizeci de ani, pe lângă cei pe care-i cunoașteți. Dintre aceștia, pe cei durabili îi recităm și-i slăvim și acum. Dar au fost alții o mie, fragili și trecători, pe care i-am lăudat atunci în tinereța noastră. Unii și-au admirat și ei o clipă rândurile tipărite; alții nici măcar n'au tipărit, și aceștia, de sigur, rămân mai mari prin posibilitățile și tainele care s'au prăpădit cu ei.

Pomelnicul unora dintre cei tipografați îl vom da îndată. Cei netipăriți stau în aureolă anonimă: operele lor, ca adevărate frumuseți și valori, nu trebuie să aibă nume. Chiar când, pentru ușurința vieții, oamenii numesc într'un fel aceste frumuseți și valori la o anumită epocă, apoi într'un veac următor le schimbă numele, simțind că simbolurile pot fi numite în zece feluri și într'o sută de feluri. Acesta e de altfel adevăratul rol al poezilor, de a da simbolurilor nemuritoare nume și expresii care n'au mai fost niciodată întrebuințate. O clipă rară e totdeauna o logodnică pentru sufletul lor; cântarea lor de slavă cată să fie o cântare a cântărilor unică în cursul ciclurilor.

Așa fel erau poezii Iașilor de acum o jumătate de veac, vorbesc de poezii pe care nu i-ați cunoscut niciodată. Nu i-au tipărit tipog-

grafii, nu i-au vândut librării, nu le-au făcut recenzii cronicării, nu i-au categorisit în cutioare istoricii literari. Nu s'au amestecat în dispute interminabile la cafeneaua Traian.

Acești poeți trăiau poezia. Unii erau vânători.

Numele unuia am să vi-l divulg eu. Ab uno disce omnes, ar fi zis profesorul meu de latină, d-l Codiță.

Il chema Ioniță Rovei și se afla în acel timp rob la gimnaziul « Alexandru-cel-Bun ». Poate era rob la gimnaziul « Ștefan-cel-Mare ». În orice caz nu era la noi la Liceul Național. Rob, adică secretar. Un tip sărac și slăbuț, cu straietele totdeauna boțite, cu o bărbuță spânatecă bălaie, student la științele naturale. Ca să ajungă să-și poată da licența, își vânduse ca Schlemihl umbra, unui director ventripotent; și era amărît în multe ceasuri și în multe zile; numai câteodată, într'un ceas dintr'o zi, se elibera de toată mișelia și intra în comunicare cu ceea ce este inefabil și fără moarte. Atunci își completea colecțiile lui de flori și coleoptere, suind în dumbrăvile de la Păun și împingându-și rătăcirea până la Bârnova.

Dela Ioniță Rovei am auzit într'o zi, în Iașii de altădată, în vremea florilor de salcâm, pe la Duminica Mare, când zuzuie albinele în toate grădinile, am auzit câteva versuri care nu s'au tipărit nicicând. Numai două cioburi le-am reținut eu și le păstrez:

Dimineți însorite și line, .
Amintiri din grădinile raiului. . .

A fost o întâlnire trecătoare. După ce am primit asemenea dar de preț dela rob, el și-a reluat munca oftigoasă și crâncenă iar eu mi-am urmat destinul.

Dar iată, după vreo opt ani mi-a fost dat să-l întâlnesc din nou într'un orașel de provincie din nordul Moldovei. Iși trecuse licența, era profesor, se putea socoti fericit. Lui nu-i trebuia mult pentru asta. Salariul de pe acele vremuri îi era mai mult decât îndestulător. Se înfățișa tot zgribulit și puțintel; numai cât i se topise amărăciunea obrazului într'un zâmbet blând, și-și răsese bărbuța blondă. Umbla corect îmbrăcat, în straiete potrivite, cu o pălărie mare și o pelerină largă, pe malurile lacului Șoldăneștilor, c'un ciorpac, culegând exemple de floră și faună acvatică pentru colecțiile lui.

Eu coborâsem la pânda de sară a rațelor. Eram cu pușca și c'o cățelușă vânătoare foarte iscusită, pe care o chema Diana.

Fără să ne recunoaştem din prima clipă, ne-am salutat ca doi singuratici într'o sihăstrie.

Pe urmă, după puţine cuvinte, ne-am găsit aşezaţi în acelaşi con de lumină a Iaşilor dela 1899.

— Sânt suplinitor la gimnaziul de aici, m'a lămurit el.

Am înţeles. Scăpase de robie.

A continuat:

— De multe ori mă bate gândul să ies şi eu, în unele seri, la pânda de raţe.

— Nimic mai uşor, i-am răspuns; ieşim tovărăşie. În curând se deschide sezonul iepurilor: mergem şi la iepuri...

— Aşa se chiamă? sezon? a zâmbit el cu sfială.

— Aşa se chiamă, l-am încredinţat eu, cu superioritate. Dacă n'ai puşcă, poţi cumpăra una, dacă vrei; la urma urmei poţi împrumuta: îţi găsesc eu. Cartuşele le faci cu mine. Îţi pot da şi o geantă. Numai har îţi mai trebuie. În breasla asta ca şi 'ntr'a poeziei, fără chemare nu faci nimic.

S'a uitat la mine cu blândeţă şi bunătate:

— Toate ale vieţii trebuie să le facem cu credinţă, mi-a replicat el. Imi place; am mai fost la vânat; am şi toate sculele breslei, numai cât mă întorc prea rar cu geanta plină.

L-am privit de sus în jos:

— Umbli bine?

— Cum nu? am picioare tari.

— Ochi buni ai?

— Slavă Domnului!

— Dar calm?

— Aşa ceva îmi cam lipseşte.

— Atunci află că mai ales asta îţi trebuie.

— Ştiu, a suspinat el; asta însă nu se poate cumpăra de nicăieri.

L-am mângâiat:

— Vine cu timpul.

— Aşa e; să nădăjduim că-mi va veni şi mie.

Am stat aşa sporovăind pe malul lacului, până ce-a venit amurgul. Ne-am lăsat încântaţi de blândeţa sfârşitului de zi şi d-l Rovei şi-a manifestat dorinţa să asiste şi el la isprăvile mele. Au început a trece raţele. Prima am scăpat-o, c'un foc precipitat; altele două care au urmat au primit în plin încărcă

turile armei mele și Diana mi le-a scos numai decât din baltă și mi le-a adus la picioare.

— Totdeauna mi se întâmplă așa, i-am explicat eu cu emoțiune d-lui Rovei; prima o scap, pe celelalte nu.

El m'a privit c'un zâmbet fin. Am zâmbit și eu, și pe urmă nu i-am mai servit asemenea observații și cugetări vânătoarești. În sara aceea am cunoscut că destinul nostru e să devenim prietini.

Am făcut multe expediții împreună și ne vedeam aproape în fiecare zi. Ne înțelegeam foarte bine, mai ales în chestiile vânătoarești. Totdeauna d-l Rovei era de părerea mea. În alte domenii ale vieții, însă fostul rob își avea părerile lui personale. Am încercat să-l desloc din unele: nu mi-a fost posibil. Se împotrivea, deși cu multă amabilitate. N'ar fi vrut să mă supere; dar îi bănuiam satisfacția de a se simți liber pe terenul ideilor.

La începutul toamnei, am prins a umbla la iepuri. Și cu acest prilej am putut constata că d-l Rovei era un trăgător destul de bun. Spre deosebire de tovarășii noștri obișnuiți, pe care îi întâlneam la fântâni singuratice ori la un han de drumul mare, d-l Rovei nu se lăuda niciodată cu vreo lovitură faimoasă căreia nu i-a fost nimeni martor. Și nici nu recurgea la mărturia mea, pentru unele lovituri știute. Prefera să-i rămâie nepublicate faptele de arme, aplaudând în același timp cu multă râvnă isprăvile mărețe ale altora.

Intr'o după amiază de Octombrie, expediția a fost fericită pentru el și mai puțin fericită pentru mine. El împușcase cinci iepuri, eu nu împușcasem decât unul. M'a rugat să-l despovărez de o parte din greutatea raniței lui:

— Mie îmi ajunge un singur iepure, mi-a zis el; și m'ași putea lipsi și de acela. Nu mănânc acasă și nu-mi place vânatul.

— Dacă ți-ar plăcea, mi-ai face onoarea să vii la mine la masă.

— Cum se gătește la domnia ta îmi place.

— Atunci mâncăm împreună, poimâni, mușchiu de iepure cu smântână.

— Îți mulțămesc frumos, a zâmbit d-l Rovei. Nu voi lipsi. Și, cum până poimâni e cam mult, te-ași pofti să intrăm la acest cinstit han a lui Parpalea, să bem un pahar din vinul adus în toamna asta din Țara de Jos, să gustăm slănină pârpalită pe cărbuni și să vorbim de Iași.

Am intrat la han la Parpalea, am băut un vin minunat de Nicorești, am gustat slănină crestată, aruncată pe cărbuni, și pe urmă am adus între noi, printr'o tainică magie, amintirile din Iașul nostru de altădată.

— Totuși suspin după anii aceia . . . a îngânat d-l Ioniță Rovei. De mult vroiam să-ți spun o întâmplare ciudată, o întâmplare de vânător, căci numai vânătorilor li se cuvine să aibă întâmplări extraordinare.

Trăiam în strada Florilor, a început d-l Rovei, închinând spre mine al nu știu câtelea pahar de cracănă dela Nicorești. În primăvara anului când ne-am cunoscut, adică în 1899, în fața ferestrei mele într'un molid vechiu, își făcuse cuib o gaiță. Cum se rătăcise acea gaiță cu părechea ei pe latitudinea Iașului, nu știu. Pasărea aceasta cuibează dela patru sute de metri altitudine. Mă interesa lucrul tocmai ca observator biolog, și am fost martor credincios timp de câteva săptămâni paserilor pribege, străduindu-se să elibereze speciei lor o generație nouă.

După ce au așezat cuibarul din puține găteje încalcite și femeiușca a depus ouăle, s'a făcut în brad dintr'odată liniște deplină. Liniștea asta, aproape tainică, a urmat și după ce-au ieșit puii din ouă. Gaițele bătrâne se strecurau din întunericul cetinei într'un fel de sbor aproape fantomatic și se întorceau cu hrana puilor într'un chip special, foarte ferit și foarte atent. Printr'o parte ieșeau; prin alta se întorceau. Intr'o dimineață, privind cuibul cu binoclul printre draperiile molidului, am rămas înfricoșat, aș putea spune, de capetele enorme și de gurile lacome ale puilor care se săltau din cupa lor de crengi și rădăcioare spre hrana ce li se aducea. Căscau ciocurile, tremurau din aripi și se grămădeau spre vieață. Când oare crescuseră așa de mari? Nu pricepeam nimic, însă faptul era în fața lentilelor mele. Pe aripioarele ciunte dăduseră penele acelea așa de ornamental colorate cu albastru. Intr'o altă dimineață am auzit un strigăt de ajutor, pe care l-ași caracteriza strigăt răgușit. Era strigăt de pasere. Am pășit la ferăstră și am constatat că unul din pui căzuse din cuib. Întrebarea mea era: căzuse, ori fusese dat jos? Cu binoclul meu număraseram șase unități tinere în familia gaiței. Ținând samă de proporțiile de dihănie la care ajunseseră acești pui, și la plecările și întoarcerile neobosite ale gaiței care nu puteau fi decât în raport cu timpul și posibilitățile, șase gătlejuri sunt o povară care trebuie redusă după o lege simplă

biologică. Așa încât am adoptat puiul și l-am instalat într'o cușcă, la adăpost de ghiara mâțelor gazdei. L-am hrănit cu larve și gănganii și, fără prea multă tranziție, m'a adoptat deschizând la fel pliscul și zbatându-și aripioarele-i ciumpe. Peste câteva zile, am fost nevoit să mai culeg un căzut, pe care l-am dat tovarăș celui dintăi. La Sânziene familia din molid s'a zburătăcit și eu am rămas cu două gaițe sănătoase și dolofane, cărora am început să le fac educația. Așteptam—răsplată a străduinților mele — să le văd învățând a imita sunete, strigăte și vorbire. Deocamdată ele nu aveau alt talent decât să mănânce cu vrednicie, să-și ciugulească penele iscusit încondeiate și să mă privească ațintit și atent. Abia în August au început să bolborosească și să țiue vag, când se socoteau singure. Le-am ascultat într'un rând cum miaună leșinat ca pisoii. Simțindu-mă în apropiere, au tăcut îndată. Eram hotărît să le eliberez în toamnă. Nu mai aveam nicio încredere în dispozițiile lor artistice.

În aceeași lună August a avut loc întâmplarea misterioasă pe care n'am comunicat-o nimănui. Domnia ta ești primul muritor care o afli.

Din leafa mea necăjită și puțină de secretar al gimnaziului, îmi împlinisem în sfârșit o dorință. Șase luni răbdasem și nădăjduseseam. Acuma eram izbăvit. Imi adusesse croitorul un rând nou de straie. Era așa cum îl visasem — bun și de stradă, bun și de excursiile mele științifice și vânătorești. Îl îmbrăcasem, mă privisem și mă admirasem în oglinda dela garderobă; îl păturisem apoi cu grijă pe spătarul scaunului, lăsându-l cât mai aproape vederii și pipăitului meu. A fost una din puținele mele bucurii de băiat sărac.

Ca totdeauna, dormeam cu fereastra deschisă.

Iată că la miezul nopții, pe o lumină cenușie de lună în dosul norilor, pătrunde în odăița mea un hoț. Nu m'am temut de hoți niciodată. N'aveau ce să-mi ia. Însă pe acesta, pe care l-am simțit imediat ce a pășit peste prichiciul ferestrei și când am deschis ochii l-am văzut deslușit lângă scaun, — l-am înțeles numaidecât. Intrase ca să-mi ia costumul cel nou! Atâta aveam, atâta râvnisem, și el venea să mi-l răpească. Mai înțelegeam că n'am nicio putere să împiedec asemenea neleguire. În înlemnirea mea uimită și disperată, totuși mi-a venit o idee — dacă s'ar putea numi asta o idee.

— Domnule, zic eu cu glas înfricoșat... Domnule, fie-ți milă de mine, nu mă nenoroci. Ți-l dau de bună voie pe celălalt. Ia-l de pe

scaunul din fundul odăii. Iartă-mă și nu-mi lua costumul cel nou. Atâta am.

Nu știi cu ce glas și cu ce accent voiu fi rostit eu aceste cuvinte. «Domnul» negru și flenduros din lumina cenușie a lunii a stat o clipă în cumpănă, apoi s'a îndreptat spre celălalt scaun, întinzând o mână lungă cu ghiare cârligate.

Ascultă. Dintr'odată, ca printr'un farmec, au sbucnit, foarte aproape, glasuri bolborosite:

— Prinde-l! prinde-l!

Un fluier a spintecat tăcerea.

Dintr'un salt, omul negru a fost pe marginea ferestrei.

— Ia-ți costumul, am încercat eu a-l îmblânzi, aceștia-s «artiștii» mei.

— Ihâm! a mormăit el cu ură. Cu vardiști, și te prefăceai sincer. Ești un fraier fără onoare!

Adăugind felurite înjurături de mamă, parastase și Dumnezei, a sărit zăplazul în stradă și s'a dus cu grabă, mormăind blesteme împotriva celor care nu îngăduie unui sărman să-și agonisească un codru de pâne ori un costum vechiu...

D-l Ioniță Rovei mi-a mai închinat un pahar și mi-a zâmbit amical:

— Să bem pentru Iași, a suspinat el.

— Să bem, am răspuns ciocnind; într'adevăr așa ceva numai la Iași se poate întâmpla.

* * *

Intre poeții care se expuneau tiparului, criticei dela cafeneaua Traian, timpului care roade și degradează, cenaclurilor care foarfecă fără milă, am cunoscut întâi pe Mihai Codreanu.

Era un tânăr efeb cu aer preocupat și sumbru, cu fruntea nourosă, un Child Harold ușor disprețuitor de opinie, însă foarte atent la ce se întâmplă în jurul său. Palid profil apolinic, haină neagră, gheată elegantă. În vremea aceea vedea excelent — mai ales acele lucruri care, în miopia aproape oarbă din vremea din urmă, i-au rămas încă deslușite. Poetul, Milton modern, în anume poziție a retinei față de lucrurile exterioare, distinge încă femeile și banii. În vremea aceea depărtată, cele dintâi aveau un spor apreciabil de luminozitate. Mângâierea elementului de-al doilea de sigur nu-l consolează astăzi.

În ce privește gloria, era și atunci înfășurat în ea ca într'o mantie — și astfel mi-a apărut mie, când m'am oprit lângă el, plin de admirație și sfială. Era într'o zi de vară, pe strada Carol. Cineva m'a prezentat; l-am cuprins dela picioare la frunte cu privirea mea naivă. Tovarășul meu i-a oferit foc. Poetul făcea gesturi elegante c'o țigară neaprinsă.

— Trebuie foc sacru, am zis eu, pretențios.

— Fleacuri... a îngânat poetul, privind vag asupra-mi. Nu există în artă talent, a urmat el, ci numai muncă îndârjită și stăruință.

Dela « Diafane » și până astăzi, poetul a rămas ancorat în aceeași opinie față de artă. E mai mult o exprimare a unui punct de vedere decât un adevăr. În « Statui », sonetele sale par a fi un fel de gheață vulcanică. Cu toată această afectare de impasibilitate și răceală, munca și îndârjirea sa eu le voi numi tot talent.

În ziua aceea când l-am cunoscut, n'am găsit, la butada sa, replica potrivită. De altminteri, în răcoarea sa olimpiantă, poetul nu mi-a acordat nici cea mai mică importanță. Am avut prilejul să desbat cu d-sa chestiunea mai târziu, când mi-a fost profesor de șah la cafeneaua Traian. Nu mai eram un neînsemnat începător, și ochiul său mă distingea acum foarte bine. I-am amintit de ghețăria în care se situase cândva ca poet, și pentru asta am ales momentul când se afla în plina tirada pasionată.

Profesorul meu de șah s'a oprit brusc, a zâmbit și m'a informat că are și însușiri de actor. Într'adevăr, Mihai Codreanu a fost unul dintre cei mai interesanți interpreți ai lui don Saluste. N'a făcut însă profesie de actor, însușindu-și numai puținel din cabotinismu tagmei. Când am ajuns să-l biruiesc la șah, i-am declarat că nu cred nimic din ceea ce vrea să ne facă să credem. « De fapt ești un poet sentimental ca orice poet ieșean, am adaos eu, și atitudinea asta e numai o carapace, o apărare a unui suflet sensibil și delicat ». Dintre tinerii poeți din epoca 1900, pe Codreanu l-am apreciat în deosebi și pot afirma și acum că nu m'am înșelat. Și nu m'am înșelat nici în privința gheței sale artificiale. În multe împrejurări i-am constatat bunătatea, generozitatea și arta prieteniei. Am apreciat amândoi de multe ori și vinurile podgoriilor noastre dela Copou și Uricani; și nu s'a supărat pe mine decât atunci când, evocând memorabilele ședințe de șah dela Traian, într'o carte oarecare a mea, l-am categorisit: « bătrânul poet Mihai Codreanu ». Mi-a întors răspunsul

printr'o telegramă de felicitare la onomastica mea, adresată «tânărului romancier Mihail Sadoveanu». N'am înțeles de ce nu vrea cu niciun preț să îmbătrânească și am aflat chiar în acea zi, dela el, de spaimele pe care le avea când se întâmpla ca vreunul din «contingentul» nostru să fie chemat pentru totdeauna acolo unde nu-i bucurie nici întristare. Mi-am adus iar aminte de atitudinea de statuie impasibilă. Nu putem îndrepta nimic; trec și poezii ca primăverile Iașului!

Adaog la pomelnicul tipografiaților pe George Murnu și Virgil Cișman. Și unul și altul aveau plete și lavalieră. Nu știu dacă e perfect adevărată schița mea în creion, însă amândoi erau juni prea frumoși și cu înfățișare romantică. De sigur că aveau plete și lavalieră: așa era moda poezilor epocii. Il vedeam pe Murnu trecând visător pe strada Cuza-Vodă. Mi l-a arătat într'o zi un coleg: «acesta e George Murnu». L-am urmărit un timp. A încetinit pasul la o vitrină de anticar și s'a lăsat cu viclenie admirat. Fără îndoială că avea lavalieră. O poartă și acuma, la ședințele Academiei Române, unde vine grăbit și dormitează cu blândețe. Din somnia-i prefăcută tresare numai când e vorba de artă, ortografie și vocabular poetic. E un luptător vehement. Murnu e Macedonean. «Am impresia că tragi «mahera» de câte ori discuți» — îi zic eu cu prietinie. El zâmbește ca atunci, în 1900, când se privea în vitrină. Mi se pare că avea joben. Da, da; desigur că avea. S'a depărtat dela vitrină, iar colegul meu mi-a debitat câteva versuri armonioase ale poetului. Nu le mai țin minte. Erau stanțe de primăvară. Și Murnu, fără îndoială, le mai poate recita. Au trecut acele primăveri, versurile sale însă au rămas.

Virgil N. Cișman era un tânăr subțirel, cu pelerină. Am aflat că fetele de pension îi ciripeau versurile sale delicate. Pe urmă acest poet firav s'a expatriat și a rămas la Bruxelles. Trăiește ca un burghez rentier, consul al patriei lui depărtate, având în amintire icoana neviolată a unui Iași așa cum îl vedem toți. E o iluzie: știm că și orașele se scufundă, cum ne scufundăm toți, poezi și oameni de rând.

Am mai cunoscut, la 1900, doi tineri poeți, robi la gazetele timpului: Ion Dafin și G. Gordon Botez. Am ținut minte un timp strofele lor.

Eugen Herovanu era și atunci tot așa de discret și delicat ca și astăzi. Era blond. Recitam o poezie a sa cu o scrisoare de amor adresată femeii iubite:

Misivă scumpă, purtătoare
De-atâta patimă și foc,
Ca mine n'ai ajuns la dânsa,
Ca mine ai fost fără noroc...

Herovanu avea un prietin bun și mare. Aproape un uriaș. Il chema Spiru Prasin și sângele-i sudic îl făcea să fie « foc, pară și pârjol », cum spune nepoțica mea Smărăndița. Pe cât era Herovanu blândeță și nuanțe, pe atât Spiru Prasin era mișcare și violență. Spiru Prasin era gazetar temut, autor de teatru și romancier. Iși pusese în repetiție la Teatrul Național piesa plină de îndrăsneli « Maria din Magdala », în care cutezase a aduce pe Iisus în scenă. De aici scandal, zarvă și reclamă. Asta dorea Prasin. Reprezentarea piesei fi cra indiferentă la urma urmei, s'a și grăbit s'o tipărească. Nu s'au cutremurat cerurile și pământul și nici literatura română nu datează de atunci. Dela « Maria din Magdala », Spiru Prasin a tipărit un roman mare, « Calea Robilor », întâi în foiletonul gazetei la care colabora, dacă nu mă înșel, și apoi într'un volum gros. Erau în acea carte întâmplări din vechiul Iași al lui Mihalache Sturdza, a fraților Cuciuș și Gavril Buzatu. L-am citit cu destul interes. Palicarul-mușchetar avea talent; totuși, probabil că avea încredințarea desăvârșită că talentul nu-i decât « întrucâtva » necesar literatului. Ca să-ți faci nume, trebuie zvon și zarvă.

Cam la acea epocă debarcaseră Péladan și Richepin în țară, pentru conferinți răsunătoare. Jean Richepin sămăna întrucâtva la înfățișare cu Spiru Prasin. În dorința lui de a epata pe burghez, Jean Richepin nu se sfia, cum se exprima el, « de pisser contre le ciel ». Atitudinea asta nu era displăcută unora dintre poeții ieșeni de atunci. Din acei ani datează traducerea lui Mihai Codreanu a « Martirei », tragedie în cinci acte înfricoșate de Richepin. Nu cumva traducerea e în colaborare cu Spiru Prasin? Dacă nu, s'ar fi convenit să fie.

Hotărît să urmeze pilde probate ca să intre brutal în istoria literaturii, Spiru Prasin a căutat un prilej și un pretext. Nu i-a fost greu să le găsească.

Între intelectualii evrei, colaboratori la gazete, se afla și un oarecare V. Scântee, băiat cu lectură multă și sfială de asemeni. Nu l-am cunoscut personal; am vorbit numai despre el în câteva rânduri cu prietinel și colegul meu de clas, Enric Furtună, el însuși poet durabil. Și despre el și despre regretatul A. Steuermann, liric virtuos, pe care-l

admiram sincer. Nu știu dela ce polemică de presă, fără nicio importanță, Spiru Prasin se socoate jignit și trimite martori lui Scântee. Trebuia numai decât să se spele în sânge, pe teren, jignirea și onoarea pătată a mușchetarului.

Timid, miop și slăbănog, Scântee se apără cum poate. Domnilor, n'am avut intenția să jignesc personal pe d-l Prasin. O polemică e ceea ce știți; d-sa se poate apăra cu condeiul; aceasta e arma și duelul nostru al gazetarilor. Nu găsesc că o soluție sângeroasă e o soluție nobilă, etc.

Nu se poate, râde cu trufie Spiru Prasin. Vreau reparația cu armele. Admit că onorabilul V. Scântee nu s'a ocupat de scrimă și nu se poate apăra cu spada; dar un pistol poate mânui.

Se știa că Spiru Prasin e un trăgător dibaciu cu pistolul.

Dacă onorabilul V. Scântee nu e dispus să iasă pe teren, atunci riscă să rămâie pentru totdeauna descalificat, ca un laș și ca un mișel. Și dacă totuși primește această situație, atunci riscă să fie pălmuit la cafenea, ori la birt, ori în stradă, ori la redacția gazetei sale.

Terorizat, V. Scântee face ca cel ce se aruncă în gol. Inchide ochii și se aruncă. Fie ce-o fi! Primește duelul cu pistolul spre satisfacția ironică a adversarului său și lupta e hotărîită la Copou. Mai avuseseră loc acolo câteva dueluri celebre, pe la 1850, din care combatanții scăpaseră indemni ori cu puține sgârieturi. Nici Spiru Prasin nu ținea morțiș la pieirea năcăjitului Scântee. Nu vrea decât să-l sparie, ori să-i plaseze o lovitură ușoară, fără urmări fatale, ca să-i fie amintire. Lucrurile s'au petrecut exact ca în « Războiu și Pace » a lui Tolstoi, unde eroul, Petre Besuchov, are un duel la fel — el fiind cel terorizat și miop. Martorii îi arată lui V. Scântee cum se ține pistolul, cum trebuie să apese pe trăgaciul la comandă. Bietul om întinde mâna cu arma într-o direcție vagă, întoarce capul scufundându-și-l între umeri, închide ochii și trage la comandă. Spiru Prasin cade străpuns prin inimă.

N'ași putea susține că întâmplările stupide au vreo semnificație. După cum n'au semnificație în sine nici primăverile înflorite ale Iașului de odinioară. Tânărul acela cât un brad, fierbând de talent și dragoste de vieață, nu mai era în clipa următoare. Ucigașul fără voie a rămas cu gura căscată și ochii holbați, neînțelegând nimic. Nu l-a putut dumiri și mângâia nici procesul absurd ce i s'a făcut, nici osânda

de câțiva ani de închisoare ce i s'a aplicat. A rămas iremediabil trist și mai miop și zilele care nu se mai isprăvesc i-s mormânt.

Iar primăverile și poezia au urmat a încununa neschimbat cetatea tinereții noastre.

XIII

*Mai, 1944, Pucioasa.
Primăvara la Iași.*

În primăvara asta a tristeții, au înflorit în mine toate primăverile de altădată ale Iașilor. Ca Francesca da Rimini a lui Dante, spiritul cetății scufundate, porumb spăimântat, fâlfâie peste ruini și pârjoluri și n'are unde se așeza.

Nessun maggior dolor
Che ricordarsi del tempo felice
Ne la miseria...

De câte ori, în vremea din urmă, mă duceam în capitala Moldovei și revedeam pe unii dintre prietini, simțeam încălzindu-mi inima soarele de odinioară; priveam totuși în juru-mi cu zâmbetul pe care îl ai când intri în cimitire.

Bătrânul nostru profesor de italiană, d-l Weizäcker ne introducea cu delicateță și cu ocoluri instructive în tainele Divinei Comedii; în vremea aceea eram copil și nu răsuna în mine sfâșierea acestor versuri. Și eu, și Grigoriță Nădejde, și Enric Furtună, și Jurăscu, singurii elevi de italiană, eram uimiți văzând ochii d-lui Weizäcker umezi. Însă noi nu știam nimic; eram ca niște mânzoci fără grijă; pe când profesorul nostru găsea pentru noi o corespondență mai potrivită în celebrele stihuri ale lui Matastasio:

O gioventù, primavera de la vita,
O primavera, gioventù del anno...

Ni le recita și pe acestea cu melancolie și noi găseam de cuviință să fim veseli.

Primăvara vieții nu se va mai întoarce. Peste tinerețea anului plouă cenușa amară a terținelor marelui Florentin.

Și totuși — poate — va înflori iarăși cândva Iașul tinereții mele. Din grădini se vor uita peste zaplazuri la trecători, trandafirii. Vor

înflori locurile unde s'au desfășurat bătrânii noștri. Vor înflori lianele pe zidurile sfintelor mănăstiri ruinate și, pe morminte celebre, merisorul pururi verde.

Când cel din urmă poet tânăr, care n'a împlinit încă douăzeci de ani vârstă, îl va privi, într'o dimineață limpede și mai ales liniștită, de pe dealurile dela Păun și Repedeș, îl va vedea răsfirat ca sub un abur de legendă și va simți tresărind în sine chemarea morților. Așa l-a văzut Alecu Russo la 1840, așa i-a zămbit, sub splendoarea lui Aprilie, poetul « Doinelor și Lăcrămioarelor ».

Curg întâi desghețurile; pâraiele omătului varsă la râpă impurități. După aceea, într'o zi unică în toată eternitatea, când nu adie pic de vânt și lumina soarelui e aur fluid, — toți oamenii privesc cu plăcere unii la alții și sunt toți prietini. În Podul Verde, ulița boierimii, zuzuie subțire albinele în jurul spumei salcânilor. Se îmbulzesc Ieșenii spre Copou, alții trec mai departe spre Breazu, ca să găsească o comoară. Sara, suflă abur cald dinspre miazăzi. În noaptea care urmează sosesc în tufișurile din margine cântăreții. Chiar în dimineața de a doua zi, gangurii dau buna-dimineață cetățenilor. Și după trei zile de hodină, își încep concertele privighetorile la luna plină.

În râpa Țicăului, lângă o umilă căsuță, unde a trăit Creangă și a fost găzduit un răstimp Eminescu, mai durează încă niște tufărișuri de atunci, și, la un cuib vechiu, vine o păreche nouă, care se trage dintr'un amor dela 1886, când o păreche tot așa de isteată ca cea de acum cânta unor poeți care de mult au murit.

Plutește cu câte un scurt pâlăpăit cucul pe deasupra Copoului și ne chiamă. Pe toți cei care au plecat, pe toți cei care au murit, pe toți cei care nu vor mai fi în curând, îi chiamă această pasere a singurătății.

Fără nicio îndoială au fost primăverile Iașilor cele mai frumoase primăveri. Și poate, vor mai fi.

Prin lumina celor de altădată, au trecut Dumitrașcu Vodă Cantemir, Ion Neculce, Miron Costin. S'a înfoiat întru slava sa Vasilie Vodă; a plâns Domnița Ruxanda, când i-a venit împeșit Timoșă Hmielnițki.

Hălăduit-au aici fără grijă boierii dela 1800, dintre care s'au ridicat patruzecioptiștii și junimiștii și toți câți au bine-lucrat la « Contimporanul » și « Viața Românească ». Înalta grădină dela « Eternitate »

i-a primit pe mulți întru alinarea cea curată. Dorm acolo dascălii mei Creangă, Gane, Delavrancea și prietinii mei Anghel, Beldiceanu și Topîrceanu.

Nu pot fi în alte părți primăveri ca la Iași.

Pace ție, cetate a Goliei încununată cu rouruscă; pace ție, biserică trăsniță dela Barboiu, unde odihnește întru Domnul cel ce-a scris «Cântarea României»; pace ție, profil bizantin al sfântului Sava, unde poposeau fericții patriarhi ortodoxi din Orient; pace ție, catedrală a marelui Veniamin Costaki; pace ție, juvaer al Trisfetitelor; pace vouă, mănăstiri și cetăți dela Galata și Frumoasa, Hadâmbu și Aron-Vodă!

Pace vouă, morți din veac; pace vouă, nefericiților care mâni vă veți adăoga celor fericiți.

Pe fecioarele Iașilor le-au cântat totdeauna poeții.

Despre ele a spus răposatul Topîrceanu:

— La Iași fetele sunt din ce în ce mai frumoase.

Trecătoare-s frumusețile, totuși poeții ieșeni le-au fixat pentru totdeauna.

Peste fulguirea de flori și învăluirile de frunze veștede se înalță un suflet: asta-i justificarea în veac a acestui oraș unic.

Cred că tuturor celor care au trecut de al cincilea deceniu li se întâmplă ce mi se întâmplă mie când evoc oameni și lucruri din acea epocă depărtată. Zare de tihnă sub un cer blând. Intre acel timp și zilele de azi au fost prăbușiri, căderea inimii omenești, întinarea sufletului, ignominia ignominiilor. În zona luminată, a rămas o lume adormită, pentru totdeauna scufundată; e paradisul generației care împlinște acum șazeci de ani.

Știu prea bine că fiecare vârstă își are paradisul ei, pe care îl pierde. Totuși paradisul de atunci a fost al blândeții și al unor oameni cum nu mai sunt astăzi. Și mai ales în acei ani nu așteptam spectrul Cârnei la fiecare sonerie a ornicului.

În acea epocă de tihnă locuiam la Folticeni, dar mă duccam foarte des la Iași ca să-mi văd prietinii.

Am plecat cu Artur Gorovei, într'un tren de sară, care trebuia să ne depue la Iași cătră ora 22, cum se spune astăzi. La Dolhasca am schimbat trenul. În vagonul în care ne-am suit, compartiment de clasa întâia, am găsit pe Gheorghe Coșbuc, singur. Venea de cătră Botoșani și Dorohoi, unde țiruse conferinți la cercuri culturale.

Privea pe geam primăvara târzie și grăbită a Moldovei de mișzănoapte și murmura stanțe, cum îi era obiceiul.

Când l-am salutat s'a veselit și a ieșit din izolarea în care se cufundase. Ne-a întrebat de sănătate, s'a interesat unde ne ducem. A aflat că ne ducem la Iași și ne-a mărturisit că se întoarce la Bucu-rești, apoi, după o clipă, s'a hotărît să meargă și el cu noi.

— Merg și eu să văd Iașul înflorit, ne-a spus el.

Avea a ne face și niște comunicări importante, precum am văzut numaidecât, după ce, la Pașcani, ne-am suit în « mărțoaga » respectivă, cum i-a pus porecla badea Gheorghe: un tren provincial, domol și fără toane.

Cei care nu l-au cunoscut și nu l-au apucat pe badea Gheorghe Coșbuc să afle că era un tovarăș încântător. Era așa de îngăduitor, așa de bun, așa de modest, — cum nu mai sunt într'adevăr astăzi literatorii. Mai cu samă pentru blândețea și lipsa lui de morgă mi-a fost scump totdeauna și probabil că el simțea asta în toată purtarea mea față de el; de aceea chiar dintru început întâlnirile noastre s'au așezat sub semnul prietiniei.

O parte a « comunicării » lui Gheorghe Coșbuc privea opera lui Dante, care în acel răstimp îl preocupa în chip covârșitor. Stihurile pe care îl surprinsesem că le bombănea singur, erau din « Divina Comedie ».

— Comunicarea mea, zicea badea Gheorghe, v'o fac și domniilor voastre, în acest tren care ne duce în cel mai frumos oraș al regatului, dar ea e destinată mai ales cărturarilor care se ocupă de opera marelui poet. Am soluționat o problemă care multă vreme a părut fără soluție comentatorilor. Anume, acei oameni meticuloși care se năpustesc de veacuri asupra « Divinei Comedii », acumulând note la fiecare vers, n'au putut să deslege o nepotrivire pe care au descoperit-o în anume stanțe, o nepotrivire a datei calendaristice cu socoteala sărbătorii Paștelor.

Se știe că sfintele Paști e sărbătoare mobilă. Așezarea ei e în legătură cu lună plină a lui Martie și cu Paștele Evreilor. Paștele cad în prima Duminecă după luna plină a lui Martie, cu condiția să nu coincidă cu aceeași sărbătoare a Evreilor. Dacă e coincidentă, se amână c'o săptămână. Făcând pascalia epocii, comentatorii n'au găsit corespondență între acele stihuri ale lui Dante și calendar. Prin urmare, li se părea că Dante a greșit și a încurcat acea Duminecă

pascală. Eu însă am aflat ce este, urma Coșbuc; pot dovedi că au greșit criticii. Poetul, cum e firesc, nu poate greși; poetul are totdeauna dreptate. La epoca lui Dante, veacul al XIV-lea, lumea apuseană se călăuzea încă după calendarul Iulian; reforma papei Grigore a venit mult mai târziu. Dacă facem, cu privire la Paștele pomenit în opera lui Dante, socoteala după calendarul Iulian, pe care-l mai păstrează ortodoxii, găsim că greșala a fost numai în capul unor înverșunați și nemilostivi șoareci de bibliotecă, pentru motivul simplu că acești șoareci erau catolici și socoteau pascalia după rânduiala gregoriană.

Ce ziceți de asta? a sfârșit biruitor Coșbuc.

Noi nu zicem nimic; eram încântați că badea Gheorghe e bine dispus și spune lucruri interesante. L-am poftit să puie deocamdată la o parte problema și să ne reciteze versiunea morșii lui Ugolino.

Am ascultat stihuri, plimbându-ne pe uliți liniștite și singuratică în vechiul Iași.

Ne plimbam pentru două motive: unul minor: nu se aflau odăi libere la niciunul din hotelurile capitalei Moldovei; al doilea, major: era o noapte de primăvară, cu lună albă: inimile ne erau ușoare, ascultam versuri frumoase și din când în când în preajma bisericilor antice și a mormintelor uitate, ne opream ca să privim cu ochi uimiți fantomele amintirilor.

Așa am rătăcit până târziu după miezul nopții; am ajuns între grădinile dela Copou; apoi ne-am întors; și până departe, cătră inima cetății adormite, ne-a sunat din urmă în auz, urmărindu-ne, bătaia privighetorilor din grădina lui Mihalache Sturdza, cum îi ziceam noi grădinii Copoului.

MIHAIL SADOVEANU

LUPUL ȘI MIELUL

Cum se va face 'ndată arătare,
Dreptatea e de partea celui din doi mai tare.

Un miel se adăpa din unda lină
Amestecată cu lumină.
Un lup flămând sau, poate, și sătul
(Ajunge să fii lup și-i prea destul)
A speriat pe bietul miel,
Pocindu-se la față și răcnind la el:
— « Cum îndrăznești să-mi turburi apa mea?
(Ca și cum apa de băut a lui erea)
De-atâta neiertată îndrăzneală
Vei da îndată socoteală ».

Fiind mielul crud, nepriceput la toate
Temeiurile de proprietate,
El n'a luat seama, mai ales,
Din ce i-a spus decât la ce-a'nțeleș.
— « Măria Ta, răspunse, mi se pare
Că nu e loc de-atâta supărare.
Nu pot să-ți turbur apa, căci, mă rog frumos,
Eu mă gălesc pe malul ei mai jos.
De sus, de unde stai, până la mine,
Sunt zece stânjeni și mai bine ».
— « O turburi! » zbiară fiara. « De altfel am știut
Când m'ai bârfit anul trecut ».
— « Anul trecut nici nu eram născut.
Dovadă că mai sug la țâță ».

Răspunsul drept al mielului l-ațâță.
 — « De n'ai fost tu, atuncea frate-tău
 E cel ce m'a vorbit de rău ».
 — « Frați n'am avut, nici n'am ».
 — « Atunci, vre-unul ce ți-e neam...
 De nicio trecere eu nu m'am bucurat
 La voi, la târlă, la ciobani și 'n sat.
 Puterea mea jignită, prin urmare,
 Imi cere răzbunare ».
 Și fără altă judecată
 Sfășie lupul mielul la apa tremurată.

COCOȘUL ȘI MĂRGĂRITARUL

Cocoșul, zgârâind în bălegar,
 A dat de un mărgăritar
 Și-l duse la ceasornicar.
 — « Se vede, zise, că-i un lucru rar
 Pentru boierii bunei cuviințe.
 Tu dă-mi pe el o mână de semințe ».

ALBINELE ȘI TĂUNII

Fără 'ncâlcire și zăbavă,
Cunoști pe meșter la ispravă.

Un fagure de miere, găsit în pomii de unii,
Veniră să îl ceară, cu drepturi, bărzăunii
Și să îl ia de-a-binele.
Se 'mpotriviră însă cu ghimpii lor albinele.

Aleasă fu o viespe să judece-așadară,
Al cui e giuvaerul de miere și de ceară,
Cu martori de tot roiul, care-au jurat și-au spus
Cum au văzut că roiuri zburau în jos și 'n sus,
Că niște găze slabe, cu aripile sure,
Munceau din zori în noapte prin scorburi, în pădure.

Dar drepturile totuși stăteau nelămurite
Căci muștele 'ntre ele păreau asemuite.
Furnicile 'ntrebate, n'au fost nici ele 'n stare
Să dea o lămurire a-tot-hotăritoare.
— « Mă rog, de ce atâtea palavre și cuvinte? »
Zise-o albină mai cuminte.
« De șase luni de zile târăgăniți. Mi-e frică,
De-atâta amânare că fagurii se strică.
E timp ca judecata să judece de grabă,
Pe când ea tot ascultă, gândește și întreabă.
Ce mai încoa și 'n colo? Să ținem o prinsoare.
Puneți-ne 'mpreună la lucru, cât e soare,
Și noi și bărzăunii vom face-aci, de față,
O ceară cu dulceață,
Un fagure cu miere ».

Albinele dădură un murmur de putere.
Tăunii șovăiră, tăcuți, și se-arătară
Neputincioși să 'njghebe nici lacrima de miere
Nici horbota de ceară,
Iar fagurele gingaș, furat din buduroi,
I-l dete judecata albinei înapoi.

PURICILE

Un purice pișca un om din cale-afară
Și-l bășica, pitit în subsuoară.
Și-a scos mereu cămașa. De prisos
A dat-o și pe față și pe dos
Și-a puricat-o 'ncet din loc în loc
Că-i și venea să și-o arunce 'n foc,
Cum se 'ntindea și ațipea culcat
Il întorcea și puricile 'n pat.

— « Doamne din ceruri, rău mă mai mănâncă.
Cum îl mai rabdă 'nțelepciunea ta adâncă?
Stârpește-i, zise, spița blestemată
Și lasă-mă s'adorm și eu odată ».

Ca să strivesc un purice, și eu
Cer ajutor la bunul Dumnezeu,
Căci alta nu e de făcut.
Cum să te lupți, și 'n zale și în scut,
Cu puricile nevăzut,
Și căruia, călare sau pe targă,
Ne 'mpiedecat să mișune, să meargă,
Hrănit, oriunde te-ar fi 'mpuns,
Nu-i pute locu 'n care stă ascuns.

STĂPÂNUL ȘI MĂGARUL

Unchiașul călare trecând, pe măgar,
Dădu de-o pășune-așadar,
Frumoasă și gospodărească,
Și-i dete măgarului drumul să pască.

Incepe să zburde măgarul
Prin iarba ca mărgăritarul.
Se scaldă, se 'ntoarce pe șale,
Nu-i vine să șeadă și nici să se scoale,
Se culcă, se 'ndoaie pe brânci.
Să tot te întinzi și tot să mănânci.

Dar, iată, se-arată stăpânul
A' cui sunt pășunea și fânul.
— « S'o ștergem ! », îl strigă unchiașul,
« Că vine vrăjmașul ».
— « De ce? că te temi să mă ia?
Ți-e milă de spinarea mea?
Te-apucă părerea de rău
Că n'oi mai fi măgarul tău?
Că nu o să-mi puie samar îndoit,
Că n'o să mai fiu răsplătit
Și răsfățat atâta
Cu parul și bâta?
De ce te mâhnești?
Nu-i vorba, bădic, al cui măgar ești
Și cine-i stăpânul, măcar.
E vorba că ești tot măgar ».

T. ARGHEZI

TREI ACADEMICIENI DISPĂRUȚI

Pierderea profesorului Francisc I. Rainer lasă un gol imens în lumea științifică. El a fost o ilustrație excepțională a catedrei și a științei.

Rareori au fost întrunite în mod atât de fericit, așa cum le-am întâlnit la dânsul, strânse într'un singur mănunchi, însușiri ca temeinicia științifică, măiestria organizatoare și noblețea de suflet.

Acest clogiu este un tribut, pe care-l cer dela mine prietenia de care m'am bucurat și admirația ce mi-a inspirat-o acest om de obiceiuri antice și pure, când am lucrat împreună la cercetările de monografie sociologică câteva luni, timp de trei ani, în trei sate românești.

Profesorul Rainer a fost un adevărat filosof, care practica, fără a o afișa, înțelepciunea, — în deosebire de atâția care o afișează, fără a o practica; care a unit modestia la cele mai înalte lumini ale cunoașterii; simplitatea cea mai amabilă și cuceritoare la sufletul cel mai ridicat; severitatea pentru el însuși la indulgența pentru alții.

Prin caracterul său, prin spiritul său, prin virtuțile sale, a meritat stima, încrederea și amicitia — aș spune respectul — chiar evlavia celor care l-au cunoscut.

Francisc Rainer a fost un adevărat profesor, marele și neuitatul talent, care va rămâne neșters în amintirea tuturor.

Catedra sa a fost, în sensul cel mai perfect al cuvântului, o adevărată uzină de știință.

Probitatea muncii sale științifice, pasiunea de lucru, cultul datoriei și conștiinciozitatea cu care își îndeplinea obligațiile sale didactice, au fost proverbiale.

Lecțiile sale au avut, totdeauna, o înaltă valoare științifică și etică, și — de altfel ca și conferințele ori convorbirile particulare — erau o desfătare intelectuală și uimeau prin măreția și varietatea orizonturilor, răscolitoare de probleme noi. Dar, mai presus de toate, impunea munca sa de benedictin, care era o adevărată predică prin exemplul vieții sale. De mai bine de patru decenii, activitatea sa obișnuită s'a desfășurat, zi de zi, în proporții extraordinare, fără pauză, de foarte dimineața până foarte târziu, în cadrul riguros și închis al Institutului său.

Prin stricta și severa întrebuințare a timpului, devenise un titan al muncii, ilustrând reflecțiile înțelepte ale lui Seneca: « Pentru ce se plâng oamenii a trăi atât de puțin? Viața noastră este destul de lungă, însă o risipim și frivolitatea o scurtează. Omul de litere, care poate zice: *Amici, diem non perdidit*, și care consacră toate momentele sale la lucrări utile, a găsit arta de a multiplica timpul ».

Rainer era stăpân suveran pe această artă.

Astfel, s'a format un cult pentru profesorul Rainer. El lasă după sine o amintire de duioșie și venerație, pe care multă vreme o vor purta în sufletele lor, partizanii declarați, amicii recunoscători și marele număr de studenți, pe care dânsul i-a format.

Nu mă pot opri, din numeroasele piese inedite, pe care distinsa și nobila soție a profesorului Rainer mi le-a pus la dispoziție, să nu comunic un fragment dintr'o scrisoare, în care colegul nostru onorar Ștefan Popescu, caracterizează personalitatea profesorului Rainer, mai ales că vine din partea unui mare artist.

« ...toată viața lui, scrie Ștefan Popescu, e o poveste frumoasă, pe care puțini o vor pricepe. Nu face nimic însă, sufletul este maia pentru viitor și vecii vecilor.

Se va povesti poate în universitate atunci când el nu va mai fi: a fost un om odată în universitate și sufletul lui — maia — va da naștere poate altor oameni și aceia vor fi cu adevărat copiii lui, sânge din sângele lui. El să-și continue lupta lui sfântă, indiferent de-l pricep sau nu cei din jurul lui; dar nici sufletește nimic nu se pierde, sămânța maiană rămâne, *povestea* lui va da roade ».

Opera ilustrului decedat a fost fundamentală. Din această operă numai o mică parte a apărut, — bunăoară *Studiul circulației limfatice a inimii*, devenit dela început clasic.

Mult material inedit așteaptă în cartoane lumina tiparului, căci profesorul Rainer nu publica nimic ce nu satisfăcea integral exigențele severe și meticulozitatea desăvârșită a grijei unui erudit de rasă, care avea dezvoltat, în cel mai înalt grad, sentimentul responsabilității scrisului. De aceea, operele sale rămân ca un exemplu de muncă cinstită, modestă, și de probitate, închinată Adevărului, și au caracterul unor lucrări definitive, oferind o bază solidă pe care se poate clădi mai departe.

Dar meritul profesorului Rainer, care-l va face nemuritor este creația aceluia faimos Institut de Anatomie și Embriologie și, mai târziu, a Institutului de Antropologie, atât de originale, bogate și metodic orânduite, încât nici în marile centre de veche cultură universitară ale Apusului nu se întâlnesc multe la fel. De aceea, aceste Institute vor trebui să primească numele creatorului lor.

Străinii savanți, care au vizitat acest institut, cu unic de bogata lui selecție de crani și valoroase piese de patologie osoasă, au recunoscut impresionați deosebita lui valoare. Iată, pentru a face numai două citate, cum s'a exprimat *profesorul Sergeant*, din Paris, după călătoria de studii făcută în România în 1926:

« L'Institut d'Anatomie, installé dans les locaux de la Faculté de Médecine et dirigé par le Professeur Rainer, est digne d'inspirer un sentiment d'envie à mes collègues anatomistes de la Faculté de Paris ». (*Presse Medicale* din 17 Iulie 1926).

Iar cu ocazia Congresului internațional de Antropologie, ce a avut loc la București, în 1937, *Henry Berr*, creatorul Institutului și revistei de Sinteză din Paris, nu s'a putut opri să exclame: « Ce n'est pas l'œuvre d'un homme, c'est l'œuvre d'un géant ».

Institutul a dobândit însemnătatea lui remarcabilă, datorită spiritului științific ce l-a dominat și însuflețit și care stă la baza Anatomiei științifice, concepută de profesorul Rainer, astfel cum o găsim înscrisă pe frontispiciul Institutului: « Anatomia este știința formei vii ».

Este doctrina, pe care eu îmi permit să o numesc a « cadavrului viu ».

Studiul cadavrului, spune prof. Rainer, este de o valoare neprețuită pentru adevărata Anatomie, care este « anatomia ființei vii ». Reacționând împotriva vechii concepții pur descriptive a formelor anatomice pe planșe de studiu, Rainer a creat, unul dintre

cei dintâi în lumea științifică, un învățământ anatomic viu, încercând a scrie cu formule anatomice evoluția vieții, a vieții în toate dimensiunile curgătoare și natural unitară.

Profesorul Rainer a fost un deschizător de drumuri noi și în privința unei Antropologii a poporului român, creând fundamentul ei științific, prin cercetările ce le-a făcut pentru întâia oară pe teren, în trei sate românești, care sunt de altfel și primele monografii antropologice sătești din știința mondială.

Cu mare emoție, îmi amintesc de strânsa colaborare științifică a profesorului Rainer în campaniile monografice, întreprinse de Institutul Social Român și Seminarul de Sociologie al Facultății de Litere din București, sub conducerea mea, din 1927 în Nereju-Putna, 1928 în Fundul Moldovei-Bucovina și 1932 în Drăguș-Făgăraș. Mă simt mândru că am solicitat această colaborare profesorului Rainer, dându-mi seama că era o chestiune de onoare pentru știința românească, ca problema rasei să fie studiată nu de străini, ci de adevărați oameni de știință ai Universităților noastre.

Profesorul Rainer s'a încadrat, dela început, în planul nostru de lucru pentru o construcție a Științei Națiunii Române, prin cercetări monografice, și a impus o nemărginită admirație tinerilor mei colaboratori, dând măsura întregă a marii sale personalități.

Cine a uitat frumoasa, clară și simpla expunere a profesorului Rainer, făcută țăranilor din Fundul Moldovei, prin care li se explica de ce se fac măsurătorile antropologice și cercetările sanguine, ce înseamnă reacția Meinecke pentru constatarea sifilisului?

«Marele profesor», cum i se spunea de țărani, a reușit să-i facă să înțeleagă rostul lucrărilor și să vină, de bună voie, în laboratorul său de cercetări, convinși că astfel contribuie la cunoașterea științifică a neamului. Numai cine a lucrat pe teren cu profesorul Rainer poate să-și dea seama de impresionanta, tăcuta, neobosită și entuziasta activitate desfășurată de dânsul nu numai pe țăramul cercetărilor, dar, ceea ce nu se știe, și pe cel practic. Căci profesorul Rainer, pentru întâia oară în țara românească, a creat în satele unde lucra, câte o secție medicală, aducând cu sine lăzi ușor transportabile cu medicamente și lăsând, la plecare, țăranilor fișe de grupele sanguine din care fac parte, ca și rezultatele reacțiilor Meinecke.

Cercetările din Nereju, Fundul Moldovei și Drăguș, au apărut în 1937, ca un omagiu pentru «Congresul internațional de Antropologie, Arheologie și Preistorie» din București, sub titlul *Enquêtes anthropologiques dans trois villages roumains des Carpathes*.

Cunoscutul profesor elvețian Pittard, care făcuse unele studii antropologice în România, a mărturisit, la acest congres, că cercetările profesorului Rainer formează «întâia cercetare în adâncime a antropologiei Țării Românești». Intr'adevăr, atunci când Pittard a încercat să tragă anume concluzii pe baza studiilor unui foarte mărginit număr de cazuri, profesorul Rainer numai în cele trei sate a făcut 1.002 fișe antropologice, 2.370 reacții isohemaglutinare și 492 fotografii antropologice.

Rainer a creat un model științific de cercetări, care n'a găsit până astăzi nici imitatori și nici adepți. Cu multă, duioasă melancolie, cetim la sfârșitul lucrării sale: «Ne-am sforțat în această publicație să facem expunerea cea mai obiectivă și, pentru a zice astfel, cea mai concretă posibilă. Însă noi nu am epuizat materialul adunat de noi. Vom reveni cu altă ocazie».

Poate că se va găsi vreunul din distinșii săi elevi să poată săvârși această revenire, care nu i-a fost lui dat să o facă, și să aplice metoda riguroasă, pe care profesorul Rainer a creat-o.

Rainer a fost un umanist, în sensul oamenilor Renașterii, unind erudiția cu arta și literatura. Impregnat de cultura greacă, a cărei limbă o mânua, era un adept și adânc cunoscător al operei lui Goethe, care a avut o influență hotărâtoare asupra sa. Cunoscător al școlilor de pictură din diferite epoci, își făcea o plăcere să stabilească legături între anatomia personajelor și felul cum ele erau înfăptuite plastic și artistic.

Rainer, prin testament, a donat Academiei cărțile despre artă și despre artiști din biblioteca sa, ca și colecția sa de reproduceri, în metal și gips, mai ales după gliptica egeană.

Activitatea aceasta neîntreruptă, zi de zi, an de an, astăzi este la capăt. Flacăra vieții lui Rainer s'a stins. Dar s'a stins, oare, într'adevăr? Claude Bernard a accentuat, cu energie, că ideea morții este o idee experimentală, că ideea imortalității sufletului nu este un concept și o idee abstractă.

Rainer a declarat, în deosebite rânduri, că a suferit puternic influențe, pe lângă Goethe, dela Virchow și Claude Bernard. Să fi

meditat oare Rainer în ultimele lui zile asupra ideii morții, așa cum a fost concepută de Claude Bernard? Se poate. Căci, tot timpul, el urmărea cu un interes permanent științific fazele boalei sale și făcea prognosticuri precise asupra sfârșitului său. « Natura își face datoria », obișnuia să spună, când, conștient până la ultimele lui clipe, și-a luat, în mod dramatic, rămas bun dela mult prețuita sa soție, dela prietenii, asistenții și elevii săi.

De sigur că era preocupat de această, cea mai gravă problemă ce se pune umanității, problema morții, și se sforța, și el, a pătrunde enigma morții, întrebându-se dacă nu cumva are vreun sens refuzul universal de a privi moartea ca sfârșit al vieții umane și care s'a cristalizat în cunoscuta formulare:

« Am două lucruri în mine, unul este ceea ce devine spirit când mor, altul este sufletul corpului, care moare odată cu el ».

Printre reflecțiile lăsate de Rainer, în ultimele zile ale vieții sale, am găsit, scris cu creionul grăbit și puțin citeț, cunoscutele versuri ale lui Coșbuc:

Din codru rupi o rămurea,
Ce-i pasă codrului de ea,
Ce-i pasă unei lumi întregi
De moartea mea?

Profesorul Rainer a fost nedrept cu contemporanii săi, care niciodată nu l-au iubit și admirat mai mult, ca în timpul boalei sale, și dacă ar fi ca acești contemporani să-i aleagă un epitaf, și l-ar însuși de sigur pe acel din catedrala dela Cambrai:

Sub această piatră se odihnește Fenelon.
Trecătorule, nu șterge acest epitaf cu
lacrimile tale, pentru ca alții să-l
poată ceti și să plângă ca tine.

* * *

Când, în ședința dela 26 Noemvrie 1939, a fost salutat pentru întâia oară în incinta ei de președintele Academiei Române, Liviu Rebreanu a declarat: « Vin în mijlocul d-voastră, prea onorați colegi, după o viață aspră de luptă și de muncă », declarându-se fericit că intră în « Casa Nemuririi ».

Din această casă, vom spune acum câteva cuvinte, *sub specie aeternitatis*, despre una din cele mai puternice și originale figuri

ale mișcării literare românești, despre unul din cele mai mari talente literare, ale cărui opere au intrat de mult în conștiința publică și au avut onoarea a fi tălmăcite în zece limbi străine — despre semnificația operei fostului coleg dela Academia Română.

Rebreanu este creatorul romanului realist românesc. El este istoriograful literar al societății românești. Planurile de inspirație ale lui Rebreanu au fost diverse, unitatea de creație a fost însă una și aceeași: structura socială și etică a poporului român.

Intreaga societate românească a fost înfățișată în opera sa: viața țărănească în *Ion* și *Răscoala*, aspectele mahalalei în *Golanii*, mediul mic burghez de funcționari în *Jar*, psihologia pașionalismului ardelean în *Pădurea Spânzurașilor*, povești fantastice în *Adam și Eva*, degenerescența așezării societății bune în *Ciuleandra*, eroismul lui Horia în *Crăișorul* . . .

Dar mai ales sufletul de țăran din Năsăud vorbește de nevoile, năzuințele și luptele națiunii sale și are o viziune realistă asupra stărilor crâncene de viață ale acelor care alcătuiesc adevărata structură socială a țării, țăranii și satele.

Marea virtute a romancierului Rebreanu este veridismul social.

Observator neîntrecut, exact, viguros și dârz, are curajul a proclama în opera sa adevărul social, înainte de orice. Țăranul nu este nici bun și nici rău, ci așa cum este el în realitate. Este, dacă vrei, punctul de vedere al sociologiei științifice, de aceea romanul lui Rebreanu se poate numi sociologic.

Rebreanu redă puternica iubire de viață cu mijloace literare simple și fără a fi sclavul vreunei formule estetice, după cum el însuși declară în 1920: « Nu frumosul, o născocire omenească, interesează în artă, ci pulsația vieții. Când ai reușit să închizi în cuvinte câteva clipe de viață adevărată, ai săvârșit o operă mai prețioasă decât toate frazele frumoase din lume ». Și apoi Rebreanu continuă programatic: « Precum nașterea, iubirea și moartea alcătuiesc enigmaticele cele mai legate de viața omenească, ele preocupă mai mult și pe scriitorul care încearcă să creeze viață ».

Această creație, dacă nu este nici idilică, nici bucolică și nici eticistă, nu este nici copistă, naturalistă ori simplă placă fotografică, ci, având ca punct de plecare viața, ea este o interpretare a ei, personală și sintetică. « Contemplarea vieții . . . ca rugăciune », cu propriile-i cuvinte. Ori, mai precis, în altă parte: « a crea oameni,

nu înseamnă a copia după natură indivizi existenți. Asemenea naturalism e mai puțin valoros ca o fotografie proastă. Creația literară, încheie Rebreanu această profesiune de credință, nu poate fi decât sinteză ».

Posedând imaginea și puterea evocării sintetice a marilor probleme sociale și naționale românești, Rebreanu a creat tipuri sociale și caractere în acțiune, individuale ca și colective, care au luat proporții simbolice, de o măreție unică și covârșitoare.

Liviu Rebreanu este romancierul genial al țărănimii Române. El este autorul a două mari capodopere, nu numai ale literaturii românești, dar chiar ale celei universale.

În *Ion*, premiat de Academia Română cu marele premiu Năsturel, ni se înfățișează tipul țăranului din Ardeal dinainte de Unirea cea mare; în *Răscoala*, tipul țăranilor din Vechiul Regat.

Romanul Transilvaniei *Ion* și romanul Vechiului Regat *Răscoala*, sunt complimentare și formează un întreg, după cum și țăranii români formază o unitate socială indestructibilă. Deosebirea esențială sociologică între aceste două romane, care face tocmai ca ele împreună să se întregească, constă în faptul că în *Ion* lupta aprigă, crudă, pentru pământ, se dă între indivizi, — Ion și Vasile Baci — în sânul aceleiași categorii sociale, țărănimia — în timp ce, în *Răscoala*, aceeași luptă, prin foc și sânge, pentru același pământ, se dă între clase sociale diferite, între țărani și boieri.

Rebreanu analizează magistral aceeași dragoste și sete de pământ a țăranului Ion, care sărută pământul ca pe o ibovnică, precum și cea a boierului Miron Juga, care, când se « prăbuși cu fața 'n jos, scormoni pământul și-i mirosi mai lacom ca totdeauna aroma dulce și amară, pentru ultima oară ».

Dragostea de pământ este încorporată în marele proprietar Miron, pentru că îl are prin actul tradiției seculare, și este încorporată în țărani, pentru că îl muncesc tot din vremuri seculare.

Este un același voluntarism dramatic, care domină amândouă romanele.

În idolatria pământului sunt două voințe, ce se ciocnesc pentru păstrarea și cucerirea aceluiași obiect, pământul. Sunt două voințe imense, încordate și înțeleștate violent pentru eforturi uriașe: voințele lui Ion și Vasile din romanul *Ion*, ale boierului Miron și țăranilor argeșeni din romanul *Răscoala*.

În jurul acestui voluntarism roiesc toate dimensiunile vieții sociale din Ardealul dinainte de Unire și din Vechiul Regat din timpul revoltei sociale din 1907: boieri, burghezi, mici burghezi, arendași, țărani, — naștere, nuntă, moarte, horă, familie, cârciumă, primărie, jandarmerie.

Întreg talentul tumultuos și puterea, profund evocatoare de viață a lui Liviu Rebreanu, se vădesc în *Răscoala*.

Fenomenul social al revoluției este atât de adânc analizat, încât oricine cunoaște tratatele de sociologie ale revoluției, își dă seama că acest roman, închinat fenomenului social al revoltei țărănești din 1907, aduce o cunoaștere nouă a revoluției, ca atare, a revoluției-tip, de oriunde și de oricând.

Cu mijloacele firești, fără retorică și artificii, Rebreanu ne prezintă procesul determinist al fierberii revoluționare.

Pornind dela împrejurări fără mare însemnătate, se creează o atmosferă, în care orice svon prinde și se integrează imediat în psihicul social, așa că, pe nesimțite, se formează valuri de nemulțumiri, ce vin din mai multe direcții, nevăzute, dar sigure, necesare, pentru a se uni și concentra într'un singur mare torent, ce nu mai poate fi stăpânit de nimeni și de nimic și care, irezistibil, vijelios, răstoarnă totul în calea lui.

Cu multă finețe psihologică se analizează, în acest roman, cum se naște conștiința grupurilor revoluționare: în ograda curții, în cârciumă, la primărie, în delegație la boier, la Minister, — fiecare scenă, fiecare episod pregătește izbucnirea revoluției, ce se produce repede, năvalnic, trecând dela timida nehotărîre rațională la o îndrăzneală fără margini, irațională.

În toate aceste etape ale revoltei, totdeauna ai simțirea că fenomenul social și psihic este organic, unul și același, care trebuie să se întâmple.

Acceasi evocație a maselor o întâlnim și în romanul *Pădurea Spânzuraților*, pe care André Bellesort, în prefața sa la traducerea franceză, *La Forêt des Pendus*, îl socoate că ocupă « un loc cu totul aparte în mijlocul tuturor romanelor inspirate prin cataclismul din 1914 » (une place singulière au milieu de tous les romans inspirés par le cataclisme de 1914), — viața oștirii austro-ungare, viața în tranșee, în satele din zona războiului, execuțiile, popota ofițerilor, ș. a. m. d.

Figura centrală o formează însă Apostol Bologa, eroul trecerii de la pasivitatea sufletească și părăsirea statului austro-ungar spre o conștiință puternic românească, atunci când își aduce aminte de cuvintele pe care i le-a spus tatăl său odinioară în Năsăud: Să-ți faci datoria totdeauna și nu uita niciodată că ești Român!

Iată marea actualitate a problemelor atinse și tratate literar de Liviu Rebreanu în romanele sale.

Ele constituesc, cum am văzut, o argumentare și un temel pentru lupta istorică a poporului român întru cucerirea drepturilor sale, înăuntrul și în afara lui.

Ceea ce, însă, dă acestor romane o trăsătură adânc turburătoare, este motivul grav și solemn al nedreptății sociale și naționale, ce le inspiră.

Până astăzi, au rămas nerezolvate problemele de temelie ale romanelor lui Rebreanu, problema țărănească și problema Ardealului.

Din fericire, amândouă aceste probleme își vor dobândi curând soluțiunile lor, sperăm definitive.

Veriditatea romanelor lui Rebreanu oferă un imens rezervoriu de adânci reflecții; ele deșteaptă sentimente de amărăciune, de revoltă, dar și de încredere în necesare și temeinice îndreptări, în urgente și fundamentale schimbări.

În timpul muncii științifice a cunoașterii prin metoda monografiei sociologice a unor sate din Năsăud, am întâlnit pe Liviu Rebreanu.

Îmi aduc aminte cu nespusă bucurie de regiunea Rodnei, unde lucram, de tot specificul românesc ce însuflețea aceste locuri, de casele încăpătoare, curate și frumoase — așa cum una, adusă de noi, se poate vedea în « Muzeul Satului » dela Șosea, — de peisajele mărețe cu holde, livezi și munți, încărcăți de zăpadă eternă, de văile colocoțitoare, ca încântătoarea Vale a Vinului, — și, mai ales, de cei mai falnici, inteligenți, frumoși și chipeși țărani — admirați de totă lumea, în filmul Șanț, pe care l-am făcut să ruleze la Paris și New-York, cu ocazia expozițiilor internaționale din 1937 și 1939. Erau plaiurile de unde ne-au venit Andrei Mureșan, Gheorghe Coșbuc și Liviu Rebreanu.

Rebreanu, care de la vârsta de doi ani, a petrecut în satul Maieru, era foarte interesat de lucrările noastre, ce le făceam în

satul Șanț, format, de o parte, din locuitorii veniți din Maieru și, de altă parte, din Rodna. Apoi, nu mai puțin îl interesa satul Șanț, pentru că se afla la întretăierea simbolică a patru țări românești: Maramureș, Bucovina, Moldova și Năsăud.

Imi este foarte viu încă înaintea ochilor unul dintre cele mai desfătătoare spectacole, din câte se pot vedea, la care a luat parte și Rebreanu.

Intrasem împreună într'un sat năsăudean; în cinstea noastră s'a prezentat cel mai frumos joc românesc, jocul Cununei de grâu.

Joc de mândre fecioare, mândre ca făptură și ca costum, care, prin pași și figuri speciale, pline de farmec și armonie, oficiau, ca adevărate preotese inspirate, închinarea la soare și lauda grâului hrănitor. Fetele purtau în jurul capului o cunună mare de spice de grâu, ca o coroană împărătească, și se învârteau grațios și ușor, în timp ce femeile de pe margini aruncau pe ele apă din donițe și căni.

Lui Liviu Rebreanu, nu-i mai este dat să admire jocul nespus de fermecător al Cununei de grâu din Năsăudul său, astăzi încă asuprit, dar care mâine va fi eliberat de sub o stăpânire monstruoasă.

În schimb sunt sigur, că toate satele din Năsăud, strâns legate de viața lui, nu îl vor uita niciodată, fiindcă, prin scrisul său inspirat din mijlocul lor, le-a înălțat cu credință și entuziasm la rangul de valori nepieritoare.

* * *

Inginerul Constantin Orghidan a avut prilejul a fi un întreit îndrumător și ctitor: mai întâi al acțiunii de industrializare a țării, ocupând un loc de frunte, ca excelent organizator, în șantierul de refacere și de răspundere al mării noastre industrii metalurgice, — în al doilea rând pe tărâmul numismaticii și arheologiei, cunoscut ca posesorul celei mai importante colecții de numismatică bizantină din Sudetul Europei, precum și al unor colecții bogate și rare de plumburi sigilare bizantine și de pietre gravate și camee antice.

Aceste colecții au fost, în parte, donate de inginerul C. Orghidan Academiei Române încă din viață, iar restul prin testament.

În sfârșit, în al treilea rând inginerul C. Orghidan a fost sprijinitorul financiar, administratorul-delegat și sfătuitorul de fiecare clipă al uneia dintre cele mai îndrăznețe realizări culturale a ultimilor ani, a *Enciclopediei României*, operă monumentală, apărută până acum în patru mari volume.

Lui Francisc I. Rainer, Liviu Rebreanu și Constantin Orghidan, pentru însemnatele servicii pe care le-au adus Științei, Literaturii, Industriei și Culturii românești, Academia Română, recunoscătoare, le va păstra o amintire neștearsă.

15 Septembrie 1944.

DIMITRIE GUSTI

C O B E

Unde se-ascunde câinele pământului
de veghe veşnic în lanţul nopţilor?

Il află luna şi stelele scrise
de la 'nceput pe bolta deşertului.
Răscrucile, toate, au văzut
năluca lui, aduimecând stafiile,
sau năpustit pe orbul lui ocol
flămând prin neguri vânturile vânându-le.

Vezi-l, auzi-l, câinele pământului:
către opaiţele roşii ale hanului
îngână cântecele călătorului,
nesomnul, până la ziuă, i-l petrece
cu isonul lui de melancolie.

El desluşeşte şi desleagă agoniile,
treptat, până la suspinul din urmă
şi singur ştie şoaptele adâncului
spre cari îşi scurmă vizuinile.

Urletul lui măsoară veşnicia
cu întreg urfutul aşteptărilor...
E ora lăuntrului, ora duhurilor, ora lumilor celorlalte:
cineva citeşte visele, judecă rugăciunile,
înseamnă faptele întunericului.

Monoton semnal de alarmă al amăgitoarei nopţi,
sentinelă răguşită din ghereta besnelor,
glas de totdeauna tresare în ocna gândurilor:
au nu e vaietul lui, au nu e vuietul văilor?
auzi, auzi, în haos, lunatecul lui aliluia.

Câine de nicăirea, câine al nimănuia,
de pripas sub pragul depărtărilor
păstorind sumbrele turme ale umbrelor
simte și împarte prin văzduh prevestirile.

Astfel de față și nevăzut pretutindeni
ecou din loc în tot locul trezit,
pândă sub pas, pândă sub gând, prohod în uitare adâncă,
în lung și în lat el cutreeră vremile,
lepăie aștrii tuturor fântânilor
și tălmăcindu-ne gemetele și blestemele,
de care sunt pline genunile,
plânge îndelung lângă morții mormintelor.

ION VINEA

DATORIA FILOSOFILOR ÎN RĂZBOIUL ACTUAL

Încă în 1914, Victor Delbos se întrista văzând oameni de gândire, care pretindeau să se țină deasupra încăierării. Cu perspicacitatea-i obișnuită, el îmi scria pe atunci: nu mai există *templa serena*, nu mai există «turnuri de fildeș», în care filosofii să aibă dreptul sau puțința de a se refugia, atunci când manifestul intelectualilor germani arată limpede că nimic nu scapă conflictului deslănțuit și că este în joc întreaga noastră civilizație. Războiul cuprinde totul. Filosoful nu poate, fără doar de a dezerta, să se sustragă propriei lui datorii de militant spiritual — și asta independent de orice serviciu ce i-ar fi posibil fizicește. Cu atât mai puternică ne apare astăzi această obligație, care, impusă în diferite moduri nouă tuturor, cere filosofului — tocmai în calitatea-i de filosof — contribuție la salvarea unei cauze, de care desinteresându-se, ar deveni criminal.

«Război total», expresie nouă ¹⁾ și de care se abuzează fără a se înțelege ceea ce ea implică, sub toate diverscele-i aspecte, ca adevăr funciar și cerință de neînălțurat. Adesea, se interpretează această împerechiere de cuvinte, cu gândul doar la manifestările exterioare ale forțelor materiale de distrugere sau la perfidele invenții, ce pun în joc toate resursele terorismului și ale propagandei. Un război nu este total numai pentru că pune în funcție toate mijloacele materiale și științifice, chiar cele mai criminale, de distrugere sau de ruină; sau numai pentru că ar

---

¹⁾ Articol trimis revistei noastre în primăvara anului 1940 și care nu a putut fi publicat din pricina evenimentelor ce s'au succedat până la 28 August 1944. Vd. nota despre Maurice Blondel.

amenința întreaga populație, fără deosebire de vârstă sau sex, sau numai pentru că ar întrebuința toate perfidiile propagandei, de corupție, violențe și ipocrizii; și nici numai pentru că ar urmări intimidarea, minarea revoluționară, robirea, demisiunea completă a persoanelor umane, sub dictatul brutalității cuceritoare. Aceia, care întrebuințează astfel de metode pentru reușită și stăpânire, pot lesne să împodobească cu numele de științific și de spiritual chiar și această recurgere la violență. În ultimă analiză, ei nu ajung decât la oprimarea materialistă a trupurilor și sufletelor. Toate acestea nu-s decât o înapoiere, o depravare a forțelor gândirii, o negare a valorilor morale și a adevăratului rol al spiritului.

Nu e vorba, deci, doar de o simplă încercare a forței, de un război al nervilor, de un asalt al prozelitismelor contrarii, de o înrolare a neutrilor, de un camuflaj universal sau de un conflict de ideologii. E vorba de a pune în lumină adevărurile cărmuitoare ale naturii omenești, condițiile unei juste intervenții a forțelor defensive împotriva nejustificatelor agresiuni și împotriva procedeelelor și pretențiilor unei barbarii savante. Și tocmai pentru acest motiv filosofia nu poate rămâne neutră, iar filosoful este pus în situația de a milita, serviciul său activ și obligatoriu nefiind înlocuibil, căci e vorba de întregul vieții omenești, de destinul persoanelor, de drepturile și datoriile popoarelor, de sensul civilizației, de destinul terestru al societăților și de scopurile supreme ale omenirii.

Această datorie, care se impune filosofilor, oferă un îndoit aspect: de o parte, trebuie să discerni lacunele, greșelile unei speculații, ce n'a știut să prevină și care pretinde să scuze sau să canoimizeze deviațiile pe care dialectica istoriei și logica evenimentelor le revelează în tragicile lor urmări; de altă parte, trebuie și mai mult să învederezi datele inedite, noile datorii, pe care prefacerile vieții moderne — în ordinea științifică, economică, socială și morală — le impun imperios viitoarei organizări a unei ordini internaționale, într'o pace viabilă și cu adevărat conformă cerințelor unei civilizații, care să țină seama de toți factorii introduși în problema ce trebuie rezolvată.

Dar nu numai aspectele juridice, economice și politice cer o nouă punere la punct a competențelor specializate. Pentru a susține, ridica, inspira această organizare a societății omenești, tre-

buesc principii cu caracter universal, inspirații întemeiate pe adevărul permanent al naturii omenești, dar în același timp și un sens plastic al prefacerilor morale, în fixitatea unei orientări către scopul superior, fără de care ordinea și propășirea nu pot fi concepute ¹⁾).

Astfel se arată datoria urgentă pe care cooperarea spiritelor filosofice poate și trebuie să și-o propună. Atâtea probleme vechi și noi sunt de revizuit și de ridicat!

Dacă în anumite cercuri se vorbește prea mult și prematur (din pricina faptului că lucrul este îndeplinit în mod superficial și incomplet) de «scopurile noastre de război», se arată mai important ca — într'un mod discret și aprofundat — spiritele cuceritoare să mediteze intens nu numai asupra abuzurilor războiului total, ce trebuiesc proscrise, dar, mai ales, asupra scopului către care trebuie să năzuim, ca o creație continuă și ca o victorie permanentă contra pasiunilor și greșelilor ce se așează în calea a ceea ce am putea numi spiritul adevărat al unei păci de construit.

Nu trebuie așteptat sfârșitul ostilităților pentru a pune problemele și a preciza inspirația, care, singură, ne poate procura

---

¹⁾ În cartea isprăvită în Martie și publicată la începutul lunii Iunie 1939, în Biblioteca de Filosofie Științifică, la Flammarion, *Lutte pour la civilisation et philosophie de la paix*, arăt, în special la pp. 113—150, o seamă de probleme însemnate, care, rău puse sau injust rezolvate pe planul unei politici de viziune strâmtă sau de reînnoită barbarie, cer acum să fie ridicate la un nivel filosofic, dela care să apară condițiile moral obligatorii și singurele efectiv pacificatorii ale unui spirit pozitiv internațional și ale unei omeniri împăcată cu ea însăși — ca de pildă chestiunea dreptului popoarelor de a dispune de ele înseși, datoriile și drepturile relative la o expansiune normală, sensul echitabil al unei colonizări — pe scurt, umanizarea nu de sigur a războiului ca mijloc suprem, ci însăși a păcii. Greșelilor unui egoism saoru, ale unei suveranități absolute a Statelor, dincolo de orice regulă morală, ale unei autarhii artificial izolante și pregătitoare pentru ambițiile cuceritoare și pentru dominațiile totalitare — unor astfel de greșeli nu trebuie să li se substituie o inspirație, filosofic justificată, a unei echități și a unei ajutorări reciproce, cu adevărat normale, între națiunile mari și mici, care, toate, au menirea de a-și valorifica personalitatea morală, propriile lor puteri, în folosul tuturor și al fiecăreia în parte? O seamă de alte chestiuni asemănătoare trebuiesc puse și elucidate, într'un spirit cu totul diferit, mai bun și mai realist decât combinațiile utilitare și decât egoismele colective, ale căror urmări oneroase și sângeroase ne este dat să le trăim.

soluția. Intr'un mod discret, se cade ca oamenii de gândire și de știință să se străduiască a le preciza dinainte, să le discute, să le reunească într'un ansamblu coerent, care să ne permită să opunem răului radical, care este «războiul total», schița și inspirația a ceea ce va fi, a ceea ce trebuie să fie *o pace totală*, veșnic în mișcare concretă și în vrednică propășire.

MAURICE BLONDEL

PLURALISMUL LOGIC

I

Abia astăzi iubitorul de studii logice își poate aminti cu plăcere aserțiunea lui Kant: dela Aristot încoace logica n'a făcut niciun pas înainte și n'a fost silită să facă niciunul înapoi. După aproape o sută de ani de intense cercetări, câmpul logicei formale a fost într'atâta lărgit, descoperirile au fost atât de numeroase, discriminările atât de ascuțite, ideile noi atât de bogate, încât dacă într'adevăr nu a fost nevoie ca logica să facă vreun pas înapoi, nu se poate avea vreo îndoială că ea a făcut mai mulți pași înainte. Logica a redevenit o știință vie, în continuă creștere; ea a încetat de a fi izolată, păstrând contactul cu alte ramuri ale științei pozitive.

Totuși trebuie mărturisit că în conștiința omului cult această înflorire a cercetărilor logice nu și-a găsit încă ecoul. Chiar acei care au aflat despre existența unor astfel de cercetări, au în genere impresia că e vorba de dezvoltarea unor anume capitole speciale ce nu interesează decât pe profesioniști. Două sunt după impresia noastră cauzele acestei situații: pe de o parte, cercetările de logică formală au îmbrăcat în ultima sută de ani o haină simbolică. Limbajul cotidian s'a dovedit prea echivoc și în același timp prea puțin flexibil, așa că el nu poate exprima nuanțele variate dar precise pe care le întrebuițează logicianul contemporan. Fără îndoială, toate disciplinele științifice au fost obligate în momentul creării lor să-și constituie un limbaj propriu, iar în momentul deplinei lor maturități, acest limbaj a fost redus la limbajul matematic. Limbajul științelor naturii nu diferă însă esențial de limbajul cotidian; numai înțelesul unora dintre termeni e precizat,

În timp ce fraza în întregul ei își păstrează structura ce o are în limba de toate zilele. Limbajul matematic al acelor științe ce s'au matematizat e inaccesibil nematematicienilor, dar contactul continuu între fizica teoretică și fizica matematică a făcut posibile dese traduceri ale teoriilor fizicei matematice într'un limbaj nematematic. Dimpotrivă, limbajul logicei simbolice, având toate acele caracteristici ale limbajului matematic ce-l fac desagrabil cetitorului obișnuit, are în plus defectul de a fi deosebit de limbajul matematic și ca atare rămâne neinteligibil la prima lectură, chiar pentru matematicianul rutinat. De altfel, știință tânără, logica simbolică abia în ultimele decade și-a fixat ideografia.

Pe de altă parte, logica contemporană s'a dezvoltat ca știință deductivă. În timp ce în tratatele clasice normele judecării corecte sunt justificate una câte una, logica modernă a ales o cale care, fiind cea inițiată de Aristot, fusese părăsită: logica e tratată azi ca o disciplină deductivă; pornind dela anume axiome și reguli inițiale, teoremele logicei se înșiră cu acea coerență specifică, până nu de mult, disciplinelor matematice. Dar tocmai acesta e unul din motivele psihologice esențiale ale dificultății înțelegerii matematicilor; omul obișnuit nu înțelege matematica, mai ales fiindcă o uită; a fi obligat să-ți aduci aminte orice teoremă, chiar cea mai simplă, cea care ți-a dat mai puțină căznă, deci care s'a imprimat mai puțin, iată o obligație desagrabilă ce constituie dificultatea specifică a difuzării științelor deductive. A nu putea frunzări o lucrare din domeniul unei științe deductive, constituie o foarte mare piedică în calea răspândirii și înțelegerii acelei discipline; am spune că poate înțelege o disciplină deductivă numai acela care știe cum să răsfoiască o carte ce tratează despre acea disciplină.

Unele din ideile puse în lumină de cercetările moderne de logică sunt însă, după a noastră părere, atât de importante, încât credem că e nevoie ca ele să fie împărtășite unui cerc cât mai larg. Dintre acestea mi se pare a fi și ideea unui pluralism logic, pe care în articolul de față o vom expune într'o formă cât mai clară cu putință.

Să observăm totuși că cele două dificultăți amintite mai sus, ce stau în calea nespecialiștilor: caracterul simbolic și cel deductiv al logicei contemporane, nu pot fi ridicate într'un articol ca acesta,

decât cu prețul unei oarecare denaturări. Ca și matematica modernă, logica modernă are un caracter pur formal. Încă dela începutul ei, logica excludea din preocupările ei cercetarea adevărului material, dar sensul cuvântului formal, în aplicarea lui la cercetările de logică și matematică, e astăzi mult precizat. În logica contemporana, logică simbolică cum am spus, simbolurile devin entități independente, supuse unor anume reguli stricte, și sunt cu totul separate de interpretarea lor. Manipularea acestor simboluri constituie un calcul pur. Înțelesul lor, traducerea lor ca reguli ale raționamentului activ, coincidența lor cu simțul gramatical comun, constituie probleme ce ies afară din cadrele cercetării pur logice. Incontestabil, cercetarea logică primește sugestii din experiența gândirii corecte, tot astfel cum geometria primește, atunci când își constituie conceptele, sugestii din experiența lumii fizice: mucchea unei rigle și firul bine întins sugerează ideea de dreaptă, înlanțuirea propozițiilor în mintea mea sugerează ideea de demonstrație. Geometria însă se desface de experiența cu fire întinse sau cu suprafețe bine luciate și se constituie ca o știință pur formală, ale cărei concepte sunt definite prin înseși axiomele ei; tot astfel logica se sublimază din obișnuința gândirii ca o știință pur formală, fundată numai pe axiomele ei. Dacă și întru cât geometria « se aplică » lumii fizice, iată o problemă ce nu interesează pe geometru; tot astfel, a ști întru cât conceptul de « necesar », pe care îl introduc anume logici despre care vom vorbi mai jos, coincide cu înțelesul ce-l da acestui cuvânt « omul de pe stradă », e o problemă de un interes mediocru pentru logicianul pur. E treaba altcuiva decât a studia aceste corespondențe. Evident însă, aceasta e treaba cuiva și nu am deloc de gând să depreciez într'un fel oarecare aceasta preocupare. Intenția noastră a fost numai de a preciza distincția foarte netă între problemele de logică formală și cele relative la interpretarea logicii formale.

Pe de altă parte, sensul însuși de disciplină deductivă va fi pierdut în expunerea de față, în care, vorbind de diferitele logici, le vom prezenta nu ca sisteme deductive de teoreme, dezvoltate într'o ordine demonstrativă, ce pornește dela anume axiome, ci ca acele sisteme de a gândi, caracterizate prin aceste logici. Vom da astfel pentru anume teoriile deductive și formale o descriere exterioară lor și interpretativă. În acest chip însă problema esen-

țială ce ne-o punem nu iese știrbită, ci dimpotrivă, e luminată în aspectul ei epistemologic.

II

Adesea se pune ca fundament al construcției logice formale posibilitatea de a distinge propozițiile în adevărate și false; nicio propoziție nu e în același timp și adevărată și falsă: această enunțare constituie principiul contradicției; orice propoziție e sau adevărată sau falsă, o a treia posibilitate neputându-se prezenta: în aceasta constă principiul excluderii terțiului. Vom spune că o propoziție poate avea una din cele două valori logice: «adevăru» și «falsul». În această afirmare e închis principiul bivalenței. Acest principiu ne permite singur să construim o mare parte din logică, toată așa zisa logică a propozițiilor — sau calcul al propozițiilor — capitol al cărui studiu a fost început de logicienii stoici și care a fost complet dezvoltat de către logicienii.

Principiul bivalenței justifică multe tipuri de raționament, adeseori întrebuințate. Un exemplu: să considerăm o propoziție p , negația ei $\text{non-}p$, precum și negația negației ei, $\text{non-non-}p$; propoziția p poate fi sau falsă sau adevărată; dacă ea e falsă, negația ei e adevărată, iar negația negației ei, ca negație a unei propoziții adevărate a fi falsă, deci p și dubla ei negație sunt în același timp false; dacă p e adevărată, negația ei e falsă, deci negația negației ei e adevărată, deci p și $\text{non-non-}p$ sunt în același timp adevărate. Deci o propoziție și dubla ei negație sunt echivalente, adică sunt în același timp adevărate și în același timp false. Acesta e principiul dublei negații. El ne arată că pentru a demonstra o propoziție e destul să arătăm că negația ei e falsă și aceasta constituie metoda demonstrației prin reducere la absurd.

Un al doilea exemplu îl vom da justificând principiul dilemci: dacă atât din presupunerea că propoziția p e adevărată, cât și din presupunerea că p e falsă, deduc propoziția q , atunci q e adevărată. Intr'adevăr nu se pot prezenta decât două cazuri: sau p e adevărată, sau p e falsă; în ambele cazuri am presupus că q e adevărată, deci q e adevărată, oricare și oricum ar fi, p , deci q e întotdeauna adevărată și principiul dilemci e justificat pe baza principiului bivalenței.

Exemplele de mai sus pun în evidență natura regulilor logice ce constituie așa numitul calcul al propozițiilor. Suntem obișnuiți din studiile clasice de logică să punem mult preț pe analiza propoziției în subiect și predicat. Departe de noi ideea de a nega interesul acestei analize, pe care o vom aminti ceva mai jos. Sunt însă anume norme logice ce pot fi enunțate independent de această analiză; regula raționamentului prin absurd, regula dilemei, principiul dublei negații sunt exemple de teoreme de logică, în care forma propoziției nu interesează. Propozițiile sunt aci considerate ca un tot indivizibil și studiul poartă asupra relațiilor și legăturilor dintre ele: acesta e domeniul calculului propozițiilor.

Felul cum intervine principiul bivalenței în construcția acestui calcul al propozițiilor se poate bănui din exemplele date mai sus: pentru a arăta că o anume regulă e valabilă, se constată că ea e valabilă oricare ar fi valorile de adevăr sau fals ce le au propozițiile care intervin în enunțarea regulei.

Principiul bivalenței intervine însă și atunci când facem analiza propoziției în subiect și predicat, cum se va vedea mai jos.

Oarecare observații se pot face ușor: dacă, pentru a demonstra o judecată de existență întrebuințez raționamentul prin reducere la absurd, acea existență nu mi-e asigurată decât ca o existență ideală, iar nu ca o existență construită, fiindcă nu am decât o demonstrație că inexistența obiectului în litigiu e absurdă, fără să am vreo posibilitate de a mă apropia de acel obiect. Dacă vreau să fac o distincție între o existență ideal dovedită și una pentru care am dat un mijloc de construcție, principiul bivalenței îmi stă în cale.

Adeseori, în științele matematice, intervin astfel de teoreme de existență; în genere demonstrația unei teoreme de existență e însoțită de mijlocul de construcție al obiectului, a cărui existență a fost demonstrată. Așa, de exemplu, în tratatele de geometrie elementară se dau diferite construcții grafice, fiecare conducând la o teoremă care ne asigură că există o anume figură cu anume proprietăți: de pildă, un triunghiul ale cărui două unghiuri și o latură sunt cunoscute. O teoremă ca: există un număr al cărui pătrat e numărul pozitiv a , e însoțită de regula extragerii rădăcinii pătrate, regula ce ne permite să cunoaștem oricâte zecimale ale

rădăcinii pătrate ale lui a , adică să construim prin aproximație această rădăcină pătrată a lui a .

Alte ori însă se poate întâmpla ca existența să fie demonstrată numai prin reducere la absurd, adică cu ajutorul principiului dublei negații, fără a avea niciun mijloc de a construi fie grafic, fie exact, fie prin aproximație obiectul a cărui existență e stabilită. E o astfel de demonstrație de existență satisfăcătoare? Problema iese din cadrele logice și interesează filosofia matematicilor; cele două atitudini extreme posibile au și fost luate: formalismul va admite necondiționat aceste demonstrații, intuiționismul le va repudia; între aceste două tipuri extreme de filosofie matematică, se plasează o scară întregă de atitudini intermediare.

Pe de altă parte, unele propoziții par a nu fi supuse principiului bivalenței: o judecată privitoare la viitor pare să nu fie în momentul de față, nici adevărată, nici falsă. O judecată ca: numărul ce iese la loterie mâine se sfârșește cu 5, nu e azi nici adevărată, nici falsă. Aristot, pentru judecățile privitoare la « viitorul contingent » nu admitea principiul bivalenței, care i se părea că se opune libertății, în timp ce Chrysippos, determinist, e cel ce a fundat logica tocmai pe acest principiu.

Pentru logicianul modern, imixtiunea ideii de libertate și a principiului determinismului nu pare potrivită; el vrea să rămână în cadre strict logice, independent de orice filosofie. Pentru acest motiv va reține numai sugestia: unele judecăți, cum sunt cele privitoare la viitorul contingent, par a nu intra fără siluire în canonul impus de principiul bivalenței; de altfel, acest tip de judecată, dese ori întâlnit în gândirea curentă, nu a fost trebuincios pentru construcția științelor pozitive.

În fine, chiar exemplul de mai sus ne conduce la o nouă observație: în gândirea curentă și în gândirea filosofică, adevărul și falsul se prezintă cu o oarecare nuanțare.

Adevărul e uneori necesar, alteori contingent, adică nenecesar, falsul e uneori necesar fals, alteori numai contingent fals. Despre unele propoziții spunem că ele sunt necesar adevărate; e o opinie curentă că adevărurile matematice sunt necesare, adică nu pot fi altfel; alte adevăruri sunt numai contingente; e contingent ceea ce ar putea fi altfel: rezultatul unui joc de noroc e contingent, căci, de exemplu, un zar poate la fel de bine să cadă pe oricare

din fețele lui. Asupra viitorului necesar pot face preziceri certe:

...și orișicât de-această clipă vei fugi
ea va veni, căci trebuie să vie;

asupra viitorului contingent nu putem face decât judecăți de probabilitate; o judecată privitoare la viitorul contingent e, ca valoare logică, problematică.

Unii filosofi au căutat să dea criterii de distincție între necesar și contingent, între posibil și imposibil. Nu ne vom opri asupra lor, ci vom formula câteva observații: ideile de posibil, imposibil, necesar, contingent nu-și găsesc locul în cadrele unei logici bivalente; ele nu au fost întrebuințate la construcția științelor pozitive, ci sunt străine atât matematicii, cât și fizicii, ambele fiind desfășurate cu logica bivalentă; în schimb, gândirea curentă și gândirea filosofică fac uz constant de aceste idei modale. Logicianul pur va putea deci avea sugestia creării unei logici modale.

Expunerea ce precede precizează poziția logicianului pur față de cea a filosofului, atunci când examinează principiul bivalenței. Logicianul pur se va întreba: cum pot construi o logică fundată pe principiul bivalenței? El va numi această logică, logica clasică sau mai bine logica chrysippiană, va desvolta tezele ei și va căuta să constituie sistemul de teze al logicii chrysippiene ca o disciplină deductivă. În același timp însă logicianul modern își va pune problema: pot oare construi logici nechrysippiene, fondate pe alte principii decât cel al bivalenței? O sugestie o va putea găsi în logica modală.

O idee simplă va fi aceea de a presupune că propozițiile sunt împărțite în trei categorii: cea a propozițiilor adevărate, cea a propozițiilor false și cea a propozițiilor care nu sunt nici adevărate, nici false, propoziții neabsurde, adică posibile, dar necesare, adică contingente, propoziții problematice. O propoziție nu va putea fi în același timp adevărată și falsă, nici adevărată și problematică, nici problematică și falsă: în aceasta constă un nou principiu al contradicției. O propoziție e sau adevărată, sau falsă, sau problematică: acesta e principiul excluderii quartului. O logică fundată pe aceste două principii, strânse într'un singur principiu al trivalenței, va fi numită logică trivalentă lukasie-

wicziană. Tehnica unui calcul al propozițiilor fundat pe principiul trivalenței, va fi analoagă celei expuse pentru calculul bivalent al propozițiilor. Să dăm un exemplu: dacă atât din presupunerea că p e adevărată, cât și din cele că p e falsă, respectiv că p e problematică, deduc propoziția q , atunci q e adevărată; acest principiu al trilemei se demonstrează ușor, urmând calea dată mai sus.

Evident, logica trivalentă va diferi de logica bivalentă. Un punct important e următorul: în logica trivalentă se pot introduce ideile modale, adică ideile de necesar, contingent, posibil, imposibil. Într'adevăr, în amândouă cazurile: când o propoziție e adevărată și când ea e problematică, această propoziție e posibilă; dacă nu ar fi posibilă, ar fi imposibilă, deci falsă; posibilul e astfel construit în logica trivalentă și falsul e identificat cu imposibilul; fie că o propoziție e falsă, fie că ea e problematică, ea nu e necesar adevărată; numind contingent ceea ce poate fi fals — denumire apropiată dar nu identică cu cea întrebuițată de logica scolastică — se vede că în logica trivalentă putem construi ideile de contingent și de necesar, aceasta din urmă coincizând cu ideea de adevăr. În logica trivalentă deci adevărul e necesar, falsul e imposibil, aceste două valori logice nu epuizează însă domeniul tuturor propozițiilor, domeniu ce conține și propozițiile problematice, adică posibile dar contingente. Se vede în ce chip logica trivalentă precizează ideile modale, echivoce în gândirea nesimbolizată.

Putem însă porni tocmai dela aceste distincții modale, împărțind propozițiile în două categorii: adevărate și false, iar în cadrele lor distingând propozițiile necesar adevărate — scurt: necesare — de cele adevărate dar nenesar adevărate — scurt: adevărate — pe de o parte; pe de altă parte, domeniul propozițiilor false va fi împărțit în cel al propozițiilor absurde și cel al propozițiilor contingent false, adică false dar nu absurde. Această despărțire a propozițiilor în patru categorii: necesare, absurde, simplu adevărate și simplu false constituie un principiu de tetravalență ce generează o logică diferită de precedentele, logica lukasiewicziană tetravalentă. Afirmarea că cele patru clase de propoziții nu au elemente comune constituie principiul contradicției în logica tetravalentă. Afirmarea că ele epuizează totalitatea propozițiilor constituie principiul quintului exclus.

Putem merge însă și mai departe; între necesarul adevărat și necesarul fals putem intercala o gamă de nuanțe; problematicul poate fi considerat ca constituit dintr'un șir de trepte de « mai probabil » și de « mai puțin probabil »; putem chiar presupune că am introdus o infinitate de posibilități de valorificare logică a propozițiilor. Putem astfel construi diverse sisteme de logici polivalente, fie cu un număr finit de valori, trei, patru, cinci, . . . fie cu o infinitate de valori. Construcția lor e datorită d-lui J. Lukasiewicz și pentru acest motiv le numim logici lukasiewiczziene; școala poloneză a studiat amănunțit aceste logici.

Care sunt problemele ce și le pune logicianul pur, probleme studiate de d-l J. Lukasiewicz și elevii săi? Odată caracterizate logicile trivalente, tetravalente, n-valente, infinit-valente, prin principiile pe care le-am enunțat, se pune problema de logică formală pură a constituirii lor în sisteme deductive, adică problema enunțării tuturor axiomelor pe care ele se fundează și a tuturor regulilor deductive întrebuințate. E așa numita problemă a axiomatizării acestor logici. O a doua problemă, care s'a putut rezolva în cazul de față, e aceea a determinării structurii tuturor tezelor acestor logici; vom aminti în treacăt problema algebrizării, iar despre unele probleme de metalogică vom vorbi mai jos.

III

Expunerea precedentă ne-a condus la o afirmare ce pare destul de curioasă: există mai multe logici diferite. Să repetăm ceea ce am mai spus: interpretarea diferitelor valori logice nu e ceea ce interesează pe logicianul pur. De altfel, și acest punct nu trebuie trecut cu vederea, atunci când se discută această interpretare, sensul cuvintelor: necesar, absurd, contingent, posibil, e echivoc în limbajul obișnuit, în timp ce el e definit precis în cadrul fiecăreia din logicile enumerate mai sus. A cerceta înțelesul ce-l au expresiile modale la diferiți filosofi și corespondența lor cu normele logicilor polivalente, e o problemă ce ni se pare de mare interes istoric.

A constata însă că în momentul de față sunt recunoscute ca valabile *mai multe logici diferite*, iată o constatare ce depășește cadrele în care se dezvoltă cercetarea logicianului. În această

posibilitate de a concepe egala valabilitate a mai multor logici diferite constă pluralismul logic contemporan.

Înainte de a analiza unele obiecții ce se aduc acestui pluralism, nu e rău să gândim la perspectivele ce le deschide. Pe de o parte, ca consecință a observației făcute: matematica clasică s'a dezvoltat cu normele logicei chrysippiene, se pune problema: în ce va consta o matematică ce s'ar desfășura dacă în locul logicei chrysippiene am adopta una din logicele lukasiewiczienne?

Logicile lukasiewiczienne descrise mai sus nu constituie însă totalitatea logicilor nechrysippiene, adică a logicilor ce nu sunt fondate pe principiul bivalenței. Vom aminti în treacăt că d-nii Heyting, Johansson și Kolmogoroff au construit alte sisteme de logică, afine între ele, logicile intuiționiste, iar d-l Lewis a cercetat o logică a implicației stricte. Cetitorul român, care dorește ample informații asupra logicilor nechrysippiene, e avantajat de faptul că în ultima vreme a apărut un volum al d-lui Anton Dumitriu ¹⁾, în care sunt analizate memoriile originale ale diferiților autori de sisteme de logici nechrysippiene, singur de acest fel în literatura universală. Despre toate aceste logici nechrysippiene se pune problema de mai sus, a constituirii matematicilor atunci când se utilizează aceste sisteme logice. E vizibil că matematica clasică se multiplică într'un mare număr de teorii; studiul relațiilor între aceste teorii constituie și el o problemă demnă de a fi cercetată.

Dar matematica nu e o știință izolată; fizica matematică întrebuițează matematica drept instrument de descriere a naturii, deci ea e fondată pe logica chrysippienă. Cum va varia această descriere a lumii atunci când în locul logicei clasice vom adopta diferitele logici nechrysippene? Nu cumva vreuna din aceste descrieri va fi mai adecvată decât descrierile actuale, care întâmpină, precum se știe, multe dificultăți? O încercare a fost făcută de d-nii Garrett Birkhoff și J. von Neumann, alte încercări sunt datorate d-rei Paulette Fevrier și d-lui Destouches. Pentru a putea răspunde la aceste întrebări e însă nevoie mai întâi să studiem amănunțit aceste logici nechrysippiene, relațiile între ele, structura lor. Acestui studiu i se opune o părere destul de răspândită: aceea

---

¹⁾ Anton Dumitriu, *Logicile polivalente*, București 1943.

că logica e una, căci una e gândirea omenească. Problema unității gândirii e însă diferită de cea a unicității logice. Pluralismul logic e un fapt istoric. Dacă trebuie să meditam asupra problemei: cum e posibil să fie mai multe logici diferite, această meditație nu poate fi fructuoasă decât dacă ne dăm seama că într'adevăr sunt posibile mai multe logici diferite. Problema pluralismului logic interesează astfel și pe logicieni și pe matematicieni și pe fizicieni și pe filosofi.

IV

Nu ni se pare nepotrivit să dăm un al doilea exemplu de ramificare al logice, care va pune într'o lumină nouă pluralismul logic. Vorbind de logicile nechrysippiene, nu am făcut să intervină acea analiză a propoziției în subiect — predicat — copulă. Dacă pentru Aristot și pentru aproape toți logicienii până spre sfârșitul secolului trecut o judecată, spunând ceva despre ceva, se poate întotdeauna reduce la forma « S e P », pentru logicienii contemporani forma aceasta a judecăților de atribuție e numai una din formele pe care le iau judecățile, fără ca măcar să fie cea mai des întrebuințată. Copula « e » nu e decât una din numeroasele copule, relația între subiect și predicat una din numeroasele relații ce apar în gândirea umană. O teorie generală a relațiilor e opera logisticii contemporane, operă ce completează logica aristotelică. Să băgăm de seamă că această completare se face fără a sparge sistemul formal aristotelic; teoria relațiilor e un capitol al logice, după cum teoria silogismului e un alt capitol, amândouă la fel de îndreptățite, dar nu opuse unul celuilalt. Dacă în acest mod o anume filosofie, fundată tocmai pe universalitatea formei aristotelice a judecății, e depășită, această depășire se face fără a strica cu ceva logisticii; mai mult, această filosofie nu e incompatibilă cu tehnica teoriei relațiilor, care, filosofic, se poate încerca să se subsumeze unei idei mai generale de predicție. Nu ar fi deci potrivit să numim teoria relațiilor o logică nearistotelică. Ea e un capitol post-aristotelic al logice aristotelice.

Ne putem însă întreba: există ceva analog opoziției între logica chrysippiană și cele nechrysippiene, privitor tocmai la fundamentele aristotelice ale analizei judecății? Pentru a da un răspuns

e nevoie să analizăm, așa cum au făcut-o logicienii ultimului veac, structurarea aristotelică a judecății. Să considerăm câteva judecăți: Socrate e filosof, Caius e fratele lui Lucius, Mărășeștii sunt la mijlocul drumului între București și Iași. În toate aceste judecăți avem de aface cu unul sau mai mulți indivizi precizați: Socrate, Caius, Lucius, Mărășeștii, Bucureștii, Iașii, cărora li se atribue anume proprietăți; o astfel de proprietate e fie un predicat, ca «filosof» ce se atribuie subiectului Socrate, fie o relație între două sau mai multe subiecte ca: «a fi fratele lui», «a fi situat la mijlocul drumului între» și altele. Astfel de propoziții vor fi numite singulare.

Alte propoziții se referă însă la anume colectivități sau la anume idei generale: orice Român e născut poet, unii Atenieni sunt filosofi. Aceste judecăți, numite universale, respectiv particulare, pot fi analizate astfel. O judecată universală ca: «orice Român e născut poet» nu înseamnă decât că, oricare ar fi subiectul S, dacă S e Român, atunci S e poet; ea deci se desface într'o judecată singulară: dacă S e Român, atunci S e poet, cu un subiect S nedeterminat și într'o expresie ce afirmă că o astfel de judecată e adevărată, oricare ar fi subiectul nedeterminat S, ceea ce constituie o operație de cuantificare, adică de atribuire a unei cantități: propoziția cu subiect nedeterminat S e universală. O propoziție de forma «unii Atenieni sunt filosofi», înseamnă: există cel puțin un Atenian care e filosof, adică: există un S, astfel ca S să fie și Atenian și filosof, deci e obținută din propoziția singulară ca subiect nedeterminat: «S e Atenian și filosof» cuantificând-o ca particulară, adică afirmând că «există un S», astfel ca această propoziție să fie adevărată.

Pe scurt, propozițiile, atât universale cât și particulare, se compun din: o propoziție cu subiect S nedeterminat și un cuantificator, care poate fi sau cuantificatorul universal: «pentru orice S» sau cuantificatorul particular: «există un S».

Analiza de mai sus nu e însă specifică judecăților de predicție; ea e valabilă și pentru judecățile de relație. Așa, de exemplu, judecata: «un sot trouve toujours un plus sot qui l'admire», se analizează astfel: pentru orice S, dacă S e prost, atunci există un P care să fie mai prost decât S și care să-l admire pe S, deci e formată din judecata singulară: P e mai prost decât S și îl admiră

pe S, care e o judecată de relație între două subiecte nedeterminate, S și P; acestei judecăți i se aplică cuantificatorul particular, există un P și se formează o judecată cu subiectul S nedeterminat: există un P care să fie mai prost decât S și să-l admire pe S; această judecată cu un subiect nedeterminat, S, se combină cu judecata S e prost, dând: dacă S e prost, atunci există un P în așa fel ca P să fie mai prost ca S și să-l admire pe S. În acest mod, combinând cuantificatorii universal și particulari cu propozițiile singulare cu subiect nedeterminate și cu diferite conjuncțiuni, putem construi propozițiile de tip oarccare.

Analiza aceasta, care e datorită logisticii, desăvârșește analiza aristotelică; ea arată că structura unei judecăți e fundată pe două operații: 1) construcția unei judecăți singulare prin punerea în relație a mai multe subiecte, unele nedeterminate; 2) cuantificarea judecății, adică afirmarea valabilității judecății pentru oricare din subiectele nedeterminate. Negația intervine ca o operație a calculului propozițiilor. Faptul că sunt suficiente aceste două idei de cuantificare: « pentru orice . . . » și « există un . . . », corespondentul celor două cantități: universal și particular, ce le poate avea o propoziție în logica clasică, e esențial și caracterizează logica aristotelică. Aceste idei sunt suficiente pentru construcția întregii matematici clasice, așa că putem preciza afirmația că matematica clasică e fundată pe logica clasică, numind logică clasică o logică chrysippiană și aristotelică.

Evident, analiza aristotelică a judecăților e un act logic deosebit de cel al evaluării propozițiilor ca adevărate sau false. Aceasta înseamnă că putem combina caracterul de aristotelic cu cel de chrysippian, dar tot atât de bine putem să construim o logică aristotelică nechrysippiană. Să dăm câteva exemple: să considerăm judecățile « există un S care are proprietatea P » și « neg că niciun S nu are proprietatea P ». Chrysippian, aceste judecăți sunt echivalente, adică sunt în același timp adevărate și false, căci a spune că neg că niciun S nu are proprietatea P, înseamnă a spune că există un S pentru care propoziția « S nu are proprietatea P » e falsă, deci există un S care are proprietatea P. Se vede că am făcut uz de principiul dublei negații. Nechrysippian, fără acest principiu, justificarea de mai sus nu e valabilă. Să considerăm propoziția « e imposibil ca pentru orice S propoziția P să fie imposibilă ».

Aceasta înseamnă că există un S pentru care e imposibil ca P să fie imposibilă. În logica trivalentă e valabil un principiu al dublei imposibilități: dacă e imposibil ca o anume propoziție să fie imposibilă, atunci acea propoziție e posibilă; combinând acest principiu cu raționamentul de mai sus, ajungem la concluzia că există un S pentru care proprietatea P e posibilă. Echivalența între: «e imposibil ca pentru orice S proprietatea P să fie imposibilă» și «există un S pentru care P e posibilă», constituie o teză a logicii aristotelice lukasiewiczziene trivalente.

Pe scurt: putem avea logici aristotelice nechrysippiene, tot astfel cum avem logica clasică ce e aristotelică și chrysippiană. Se pune problema: putem construi o logică nearistotelică?

V

Abia la începutul secolului acestuia matematica a admis un principiu nearistotelic: e așa numitul axiom al d-lui Zermelo. Pentru fundarea unui anume capitol al matematicii moderne, a așa numitei teorii a mulțimilor (Mengenlehre — Theorie des ensembles — Set theory) d-l Zermelo enunță axioma: din orice mulțime — bine înțeles nevidă — putem alege un element. Axiomul e pur matematic; el a stârnit nenumărate discuții între matematicieni, pe care nu e locul să le analizăm aici. Hilbert e cel ce a văzut că acest axiom poate fi considerat ca un principiu pur logic și că el poate genera o logică, care e alta decât cea a lui Aristot. Hilbert enunță următorul principiu: dată fiind o proprietate P , există un individ a , așa fel că dacă a are proprietatea P , atunci orice individ are proprietate P .

Hilbert atrage atenția că acest axiom nu e contrariu gândirii comune; așa dacă P e proprietatea de a fi coruptibil, gândim adesea: dacă și Aristide e coruptibil, atunci orice om e coruptibil. În acest mod alegem un individ, Aristide, care e cel mai puțin coruptibil și afirmăm că dacă și el e coruptibil, coruptibilitatea e universală. Exemple numeroase pot fi găsite în gândirea comună. Indrăgostitul care se convinge că orice femcie e ușuratecă fiindcă cea pe care o credea mai puțin ușuratecă, e totuși ușuratecă, aplică axiomul lui Hilbert, poate însă făcând o alegere greșită. Discipolul care se îndoiește de toată omenirea fiindcă învățătorul său are

o anume scădere, aplică și el axiomul lui Hilbert. Axiomul lui Hilbert e prototipul raționamentului prin « chiar și ».

Numai cât axiomul lui Hilbert nu indică cum pot găsi pe acel individ căruia să-i aplic raționamentul prin « chiar și ». El enunță existența unui astfel de individ și această existență e pur ideală, adică nefnsoțită de vreun mijloc constructiv. Axiomul lui Hilbert constituie astfel o poziție extremă a formalismului. Se vede aci, fără să intrăm în detalii, cum acceptarea sau repudierea unui axiom a putut să fie, istoric, rezultatul unei atitudini filosofice. Această constatare o credem de mare importanță pentru fixarea relațiilor între filosofie și știință.

Să revenim la axiomul lui Hilbert. Esențial în el nu e faptul că pentru o anume proprietate P găsim un individ a , așa fel că dacă a are proprietatea P , orice individ o va avea, ci faptul că asocierea aceasta între individul a și proprietatea P se poate face dintr'odată pentru toate proprietățile P ; cu alte cuvinte, acest axiom ne dă o funcție care face ca fiecărui atribut să-i corespundă un individ: funcția selectivă sau epsilonul lui Hilbert. Din axiomul lui Hilbert se deduce axiomul lui Zermelo.

Axiomul lui Hilbert ne permite să construim întreaga matematică și anume nu numai matematica clasică ci și matematica modernă.

E oare natural să numim o logică fundată pe axiomul lui Hilbert nearistotelică? Să observăm că și în logica aristotelică, ca și în logica hilbertiană, avem un principiu de existență neconstructivă. Am arătat că în logica aristotelică « există un S care are proprietatea P », echivalează cu « neg că niciun S nu are proprietatea P ». Dacă deci am constatat că propoziția « niciun S nu are proprietatea P » e falsă, atunci am demonstrat prin aceasta o teoremă de existență fără să fi dat un mijloc de construcție. Condiția de constructivitate a oricărei existențe, specifică așa numitei filosofii intuiționiste a matematicilor, filosofie datorită în special d-lui Brouwer, ca ducere la extrem a atitudinii școalei franceze și în special aceleia a d-lui Borel, nu e cea care se potrivește cel mai bine cu logica ce am numit-o aristotelică, tocmai din cauza analizată aci. O logică a existenței constructive a fost în parte construită de d-l Heyting ca logică aristotelică nechrysippiană, deci strămutând întru câtva accentul. În direcția formalistă,

logica lui Hilbert se prezintă ca o logică nearistotelică, de oarece acest axiom presupune că putem face alegerea individului caracteristic într'un mod cu totul ideal, adică fără a putea măcar numi acest individ. Se vede astfel că așa numitul idealism matematic e dus de d-l Hilbert la extrem, depășind poziția medie ce am numit-o aristotelică.

VI

Aserțiunea pluralismului logic poate speria pe omul neprevenit. Trei pot fi atitudinile celui ce se îndărătnicește în afirmarea unicității logice; pe de o parte, el poate încerca să dovedească cum că numai logica clasică, chrysippiană și aristotelică, nu conduce la contradicție. Incercarea e însă inutilă, fiindcă s'a putut dovedi că nici celelalte logici nu sunt contradictorii. Este această afirmație una din afirmațiile tipice ale unei discipline noi: metalogica. Un sistem logic e de exemplu: logica bivalentă a propozițiilor, logica trivalentă lukasiewicziană a propozițiilor, logica aristotelică chrysippiană a predicatelor, logica aristotelică lukasiewicziană trivalentă a predicatelor, logica hilbertiană bivalentă a predicatelor. Când afirm că logica chrysippiană a propozițiilor e necontradictorie, fac o judecată ce are ca subiect o întreagă disciplină deductivă. O astfel de judecată nu mai face parte din logica însăși, ci poartă asupra acestei logici. S'a putut constitui o întreagă disciplină care cercetează aceste afirmații asupra diferitelor logici, fie separat, fie în relațiile dintre ele, și această disciplină poartă numele de meta-logică.

Una dintre teoremele esențiale ale metalogicei, e tocmai teorema de necontradicție a sistemelor de logică mai sus menționate. Așa dar intenția de a dovedi că singură logica clasică e necontradictorie, nu poate conduce la niciun rezultat, afirmația contrarie fiind demonstrată riguros.

O a doua atitudine posibilă, luată de mai mulți cu ocazia discuțiilor relative la axiomul d-lui Zermelo, e aceea de a nega inteligibilitatea logicilor nearistotelice sau nechrysippiene. Ne putem întreba: cum putem distinge între o propoziție adevărată și una necesară? Ce sens are să spunem că o propoziție e problematică?

Experiența ne da la orice întrebare numai unul din cele două răspunsuri: da sau nu, impunându-ne astfel principiul bivalenței.

Să observăm că problema inteligibilității iese din cadrele cercetării strict logice și e chiar exterioară epistemologiei. Atunci când un matematician enunță că « nu înțelege » un axiom, el dovedește că în axiome pune mai mult decât ceea ce ele exprimă. Tot astfel s'ar putea spune că nu înțelegem cum spațiul poate fi infinit sau cum două mulțimi, ambele infinite, pot da naștere la o comparație al cărei rezultat să fie că una din ele e mai numeroasă decât cealaltă. Noi nu negăm interesul problemei inteligibilității matematicii, dar nu credem că o teoremă, ca să fie adevărată, trebuie să fie și inteligibilă, altfel decât în înțelesul de « corect enunțată ».

Afirmația că experiența nu ne poate da decât un răspuns pozitiv sau negativ la o întrebare, nu poate conduce la altă consecință decât cel mult la aceea că propozițiile ce se referă la rezultate directe ale experienței, sunt dintre acele care nu pot avea decât două valori; dar și într'o logică polivalentă există unele propoziții ce nu pot avea decât două valori, în timp ce altele pot avea mai multe valori.

Pluralismul logic nu exclude o cercetare filosofică a criteriilor de valorificare a propozițiilor, dar această cercetare iese din cadrele logicii formale.

O a treia atitudine, luată de mulți, e următoarea: când cineva face logică nechrysippiană, nu cumva o face gândind chrysippian asupra unui simplu sistem de simboluri? Cu alte cuvinte, atunci când gândim, gândim totdeauna chrysippian, dar un anume calcul ni se pare că traduce gândirea, fără ca în realitate să o facă. În expunerea făcută până aici, cum am anunțat dela început, nu am expus sistemele logice în sensul lor, ci le-am interpretat, adică am gândit despre ele. Obiecția se poate prezenta sub forma: dacă orice logică poate fi nechrysippiană, metalogica nu e în mod obligator chrysippiană? Răspunsul la această obiecție nu se poate funda pe expunerea noastră, care voit se pretează la ea. Să observăm că, deși e o deosebire între a gândi ceva și a gândi la gândirea noastră despre ceva, totuși aceleași reguli logice se prezintă și într'un caz și în celălalt. Gândind despre gândirea mea, voi avea aceeași libertate de a adopta o logică nechrysippiană sau

una nearistotelică, pe care am constatat-o și la primul pas al gândirii despre ceva. Metalogica, ca și logica, în momentul când se formalizează, se constată că e pluralistă. Recurența dela logică la metalogică, ceea ce intră în cadrele unei recurențe esențiale, de care vom vorbi altădată, nu e opusă pluralismului logic. Pluralismul logic e unul din aspectele a ceea ce numim libertatea axiomatică, caracter fundamental al gândirii umane.

GR. C. MOISIL

INTOARCEREA FIILOR RISIPITORI

Acuma când mantaua cerului e 'n zdrențe
lăsând să-și pătrundă geana stelele prin ea,
până în adâncul ochiului nostru
(această neagră și nestinsă stea),

Acum, când noaptea e înaltă și albastră,
Și noi — mai înalți și mai negri ca ea —
ne întoarcem acasă, la rosturile noastre.

Nu vă fie teamă: nici unul din noi nu e ostenit,
dacă ne-am așezat, am făcut-o fiindcă mai înainte de toate,
ne vom aduce aminte de câte am văzut,
fără să uităm nimic și pe nimeni.

Cu fruntea în pumni, gânditori, ne aducem aminte;
ca niște corăbieri de pe țarm, vom privi
acele țări dela marginea visului
și vom spune încet, apăsător:

« Am văzut câmpii și mări și oceane,
și munți și dealuri și râpi și prăpăstii,
deșerturi, păduri și lunci am văzut,
uriașe ghețuri, nesfârșite, polare.

Am umblat peste continente ca printr'un apartament,
am stat la mese și am murit de foame,
am bătut cu pumnul în uși,
nu ni s'a deschis, ne-au alungat,
de peste tot am trecut mai departe:
noi n'am fost niște trândavi și nici șovăitori!

«Nimic nu ne-a fost de ajuns, toate ne-au minunat,
 Toate au fost ale noastre și toate ne-au trădat,
 dar noi 'am mers mereu mai departe,
 mereu mai adânc, în singurătățile lumii.
 Am vorbit cu oameni în tramvaie, în trenuri, pe drumuri,
 Am râs, am plâns, ne-am îndoit,
 Am uitat, ne-am adus aminte,
 Am urît, am iertat, am iubit.

Ne-am rugat plecați și fără cuvinte,
 Ne-am bătut, am biruit, am fost înfrânți,

Am vorbit limbile străine ale oamenilor, ale pasărilor,
 Am luat și am dat pretutindeni, tuturor.

«Trebue să ne aducem aminte bine
 Acum, când am venit acasă,
 fiindcă primul lucru pe care trebue să-l facă oricine
 întors dintr'o mare călătorie,
 este să povestească despre toate și tot, tuturilor,
 fără să se uite nici pe sine însuși!»

Da, noi am mers peste lume ca vântul
 Și vântul trecea peste noi,
 ne cânta în harfele pomilor, prin foi
 și ne treceau viscole mari peste creștet
 suflând în nevăzutele orge ale cerului.

Copiii ne-au ieșit în drum, ne-au zâmbit,
 oamenii crunți, cu mâneci sumese, plini de sudoare
 se opreau o clipă din munca lor și ne priveau lung (parcă
 ne cunoșteau de undeva)
 femeile tinere își aprindeau soarele în bucle și nămieștile 'n carne;

Tuturor noi le-am întins mâna noastră fierbinte,
 am scornit pentru toți mii și milioane de cuvinte,
 nu ne-am temut de nimeni că ne 'nșeală, că ne lingușește
 sau ne minte
 și tuturor le-am plătit ochi pentru ochi și dinte pentru dinte.

E o logică a lucrurilor, e lăsată în carnea lor
această mare, adâncă înțelepciune
și orice lucru își are prețul
închis în el ca pomul în sămbure, ca dogoarea soarelui în tăciune.
(Acest lucru și multe altele le-am învățat
din țările nenumite pe unde am umblat)

Iar acuma, când ne întoarcem acasă
prin noaptea înaltă și albastră care se lasă,
Noi, mai înalți și mai negri decât ea,

ne adunăm fiarele tăcuți pentru marea bătălie ce va începe

fiindcă ne așteaptă aicea o lume
careia să-i facem temelie nouă și să-i dăm alt nume.
S'a terminat! ne întoarcem acasă
Unde ne așteaptă pe fiecare aceeași palidă și înghețată mireasă.

Acum când mantaua cerului, ca și a noastră, e 'n zdrențe,
noi intrăm în ogradă negri, tăcuți și lungi,
încoronați doar de lumina vânăta a lunii,
când zdrențele curg de pe noi ca niște săbii, ca niște pungi
în care purtam tezaure pentru toate împărățiile lumii.

4 Iunie, 1942

MIRON RADU PARASCHIVESCU

TINEREȚE FĂRĂ BĂTRÂNEȚE ȘI VIAȚĂ
FĂRĂ MOARTE

Făt-Frumos în vestminte de viteaz, aurite,
Cu luceferi pe umeri prinși în zale călite,
Cu pârae de stele argintii pe manta
Și cu soarele 'n frunte ca un diamant, sta
De-și lua ziua bună dela curtea-adunată,
Dela maică-sa 'n lacrimi, dela bietul său tată,
Impăratul acestui fără margini ținut,
Și cu sabia-alături între el și 'ntre scut,
Ințepa 'n pinteni roibul ca să plece cât încă
I se ridica 'n suflet neclintit ca o stâncă
Și-i făcea de departe și din inimă senin
Al dorinței de ducă tot aiurea, îndemn.
Și-au pornit. Aripă roșii la copite-avea calul
Și se legăna 'n fugă ca vulturul, ca valul,
Ca nisipul pe dună și ca norul în zbor
Până ce pieri 'n aur de vârtej orbitor.
Se ducea călărețul și-al său cal să găsească
Tinerețea cea fără-a bătrânețelor iască,
Și să afle viața fără moarte, și-așa,
Sprijinindu-și avântul de voinicul din șea,
Și voinicul la rându-i cu-al său cal făcând una,
Ca vioara 'ncărcată de cântare cu struna,
Străbăteau împreună, vâjâind, țări și mări,
Prin tăcerea fugară din adânci depărtări.

II

Păduri ai căror arbori de-argint muiiați în soare
Păreau niște domnițe de flacări curgătoare,
Izvoare cu miresme deasupra iar pe fund
Drept albie cu cerul și stelele drept prund,
Flori cântătoare 'ntr'una prin pajști și coline
Cu mlădierea caldă a șoldurilor pline
Se perindau în fuga înaltului avânt
Al ruperii de-a-pururi de lume și pământ.
Treceau priveliști albe de lacuri încrustate
În propria lor rece și grea singurătate;
Munți încărcăți de ghețuri, de fulgeri și zăpor
Ca niște lighioane de-apocalips în zbor,
Câmpii desfășurate ca 'ntinsurile mării
Și peste tot aceeași neliniște, de-a cărei
Deslănțuire 'n suflet ca de-o izbândă grea
Cu bucuria, totuși, a goanei suferea.
I se părea că 'n urmă lăsa, tot mai în urmă,
Ca pe-o străină sieși și gândului său, turmă,
De umbre tot mai pale tot ce-i fusese drag,
Și că-i răsare parcă pe-al dimineții prag
În chipul unei zâne cu pletele de soare
Dorința lui în suflet acum biruitoare.
Jur-împrejur ținutul era însă 'nălbit
De cât fusese 'ntr'una cu oase-acoperit,
Din ale celor care s'au perindat șiraguri
Pe dâmburile-acestor sălbatece meleaguri.
O scorpie cu solzii cât platoșa pe ea
Pământului acesta hotarele păzea
Și ghiarele și dinții de fier ai ei sfâșie
Pe rătăcitul care îi calcă pe moșie.
A 'nvins voinicul, drept e, și iarăși a pornit
Cu sfat de data-aceasta și cinste-acoperit
De scorpia cruțată, în luptă, dela moarte,
Să-și caute 'nainte de vis și mai departe.
Și-a străbătut prin alte și alte încercări,
Din nou peste priveliști de alte țări și mări,

De până-a dat de locul palatului în care
 Sta tinerețea fără de bătrânețe. Fiare
 Din fel de fel de neamuri păzeau jur-împrejur
 Și-a lor sălbăticie se deslușea 'n obscur
 De gemete prin rariști neconținut iscate,
 De guri cât niște butii cu doagele căscate,
 De ochi ca niște vetre cu jar într'înșii, viu,
 Și din vuirii de vânturi stârnite ca 'n pustiu;
 Și dacă însăși doamna palatului afară
 N'ar fi ieșit 'nainte voinicului la scară
 Să potolească 'n grabă al fiarelor ei val
 N'ar fi rămas nici urmă din el și nici din cal.

III

S'a uitat în ochi la fată
 Și-a simțit în fundul lor
 Flacăra înaripată
 A cumplitului său dor.

I-a lăsat pe umeri părul
 Ca pe-un arzător drapel
 Și-a găsit tot adevărul
 Gândului aprins în el.

Tinerețea ei venise
 Fără bătrânețe din
 Străluciri adânci de vise
 Și 'nflorise ca un crin.

El îi mângâia cu gura
 Liniile ei de-argint
 Și-asculta de 'nvățătura
 Caldului lor labirint.

Dimineața 'n zorii zilei
 Trupul ei înfățișa
 Svelta grație-a zambilei,
 Albul fulgilor de nea.

Cântecul privighetoarei,
 Zburda mieilor pe deal,
 Zborul cald al căprioarei
 Și mișcarea unui val.

Seara, patimă topită
 Ca o lavă de vulcan,
 Pași, prin umbră, de ursită,
 Flux năvalnic de ocean,

Baie de miresme calde,
 Râuri de parfumuri tari,
 Flacări negre de smaralde
 Și-adâncimi de codri mari.

Plânsul lor e fără lacrimi
 Lacrămile fără plâns;
 — « Ah, vlăstar de domn, consacără-mi
 Arcul brațului tău strâns,

Imprejurul frunții mele
 Ca să simt pe ea curgând
 Ca pe-un cer topit de stele
 Gândul tău în al meu gând.

Lângă tine-alerg prin spațiu,
 Viitoru-anticipez,
 Sorb trecutul cu nesațiu
 Și-al eterității crez.

Și sunt visele ce numai
 Din adâncul nostru ies
 Palide cum numa bruma-i
 În cuprinsul unui șes.

Visător de imnuri stranii
 Lângă mine 'ntr'una stai
 Și 'n neștire 'ngroapă-ți anii
 În sicriu de păr bălai.

Cerul caldei mele fețe
 Tinerețe e, departe
 De spurcata bătrânețe
 Și viața-i fără moarte! »

IV

Sufletu-i tânjea a vânătoare
 Și-a colindă
 Pusă prin vâlcele să surprindă
 Zbor întunecat de căprioare.

Arcul și săgeata-i adormise
 Prin cămară,
 Dar se năzuiau și ele-afară
 Din cuiarul plin al lor de vise.

Roibul însuși necheza-a plecare
 Și-a izbândă
 Noaptea 'n margini de păduri la pândă
 Sau în zori cu Făt-Frumos călare.

Și porniră. Zâna-i prevestise
 Când să plece
 Să ferească de suflarea rece
 A vâlcii 'n fața lor deschise.

Vraja ei momește vânătorii
 Și le-apucă
 Inima cu dorul ei de ducă
 După vechi și mincinoase glorii.

Epurele însă, schiop, în cale
 Dintr'odată
 Le-a ieșit atunci ca o săgeată
 Și i-a trăs pe-o 'nșelătoare vale.

L-au gonit ei până când în cele
 De pe urmă
 Au simțit că drumul li se curmă
 În adâncul unei reci vâlcele.

S'au oprit atunci din goană, însă
 Simțeau parcă
 Sufletul de dor că li se 'ncarcă
 Și că inima le moare strânsă.

V

Plângea zâna noastră cu lacrimi amare
 Această 'ncălcare
 În care voinicul și roibul dădură
 La ea 'n bătătură,
 Și-a cărei urmare știa c'o s'aducă
 Cu zbor de nălucă
 Plecarca 'mpreună a lor și pieirea.
 Plângea cu ea firea,
 Și roza-auroră părea 'nvăluită
 Cu pânză cernită;
 Cu cearcăne negre 'n jurul ei luna
 Sta palidă 'ntr'una,
 Și soarele 'n umbră de nori, ca o fiară
 Rănită de-o ghiară
 Dușmană, din fugă, sta singur cu sine
 Ca printre ruine
 Și sângele parcă-și lîngea cu durere.
 Păleau în cădere
 Luceferii nopții pe bolta cerească
 Și 'ncet ca de iască
 Lumina lor numai avânt și uimire
 Intra 'n adormire.
 Pădurea, colina și lacul cu stele,
 Câmpia cu iele,
 Castelele pline de-albastre fantasme,
 Izvorul cu basme,

Și răriștea 'n care umpleau dimineața
 Cu jocul verdeața,
 Copile de zâne cu părul beteală
 De-argint drept găteală
 Intrau ca 'ntr'un clocot al morții cu șoapte
 Sinistre de noapte.
 Blestemu-apucase să-și caute rostul
 Lui, și 'n adăpostul
 Acesta în care se refugiase
 În alb de mătase
 Beția uitării de sine în lațul
 Iubirii cu brațul,
 Ca perna de moale și cald ca o vatră.
 Destinul de piatră
 Lua 'napoi prada de-un timp izbăvită
 De laba-i cumplită,
 Și zâna-avea lacrimi în ochi într'această
 Schimbare nefastă.

VI

Făt-Frumos tânjea de-o vreme după
 Maică-sa și tatăl său,
 Și simțea părerile de rău
 Cum gătleju 'ntr'una i-l astupă.

L'apucase dorul de-a lui curte
 Și-ale ei alaiuri vechi
 Ii cântau nostalgic în urechi
 Cât al omenirii drum de scurt e.

Aurul din pletele lui parcă
 Se făcea mai argintiu
 Și simțea că pasul lui zglobiu
 Încărca povara ca o barcă.

Ii surâde-atunci împărăția
 De odinioară-a lui
 Din adâncurile nimănu
 Și-i arată goală visteria.

Maică-sa-i surăde de-o-potrivă
 Și tătâne-său la fel,
 Și-ale lor făpturi ca un drapel
 Fălfăe 'n tăcerea lui captivă.

O copilă încă-i mai zâmbește
 Pe la curte de pripas
 Și pe care-a tras-o 'n cet de nas
 Când a fost să plece voinicește.

Și s'au hotărît de cale 'ntoarsă,
 El și roibul lui în zori,
 De-au crezut că-o lume de cocori
 S'a stărnit în inima lor arsă.

VII

Plecară-atunci iar să răstoarne pământu 'mpreună
 Pe calea croită de vremuri spre țara străbună,
 Și, flori, oropsite prin inima lor, de cais,
 Să scuture iarăși pe țărnul părinților vis
 Și flacăra nouă de 'ncredere 'ntr'înșii, și 'n dorul
 Cu care lăsară 'n urma lor, zânci, pridvorul.
 Și merseră-o toană de timp îndelung până când
 Putură să prindă schimbări de priveliști în gând.
 Orașele toate păreau mult mai mari ca 'nainte
 În clocotul straniu din care țâșneau mai fierbinte,
 Pădurile 'ntoarse 'n câmpie la soare tânjind
 Cereau în pământ picătura de ploaie cu jind,
 Și unde fuseseră munți ridicați cu mândrie
 Dormea 'n nemișcare de lacuri a apei moșie,
 Sau vânturi aprinse vuiiau prin pustiu fără rost
 Pe unde cetăți și castele pe vremuri au fost.
 Voinicul și calul simțeau că de-atâta schimbare
 Urmau să se 'mbrace și ei într'o nouă-arătare,
 Că parcă puterile-i lasă treptat, și-amândoi,
 Uitându-se-o clipă la timpul rămas înapoi,

Porniră să ajungă mai repede locul de unde,
 Cu oamenii curții ieșiți în talazuri profunde,
 Pe 'ntinsa terasă-așezată 'ntre parc și palat,
 Avea să-i primească cu cinste bătrânu 'mpărat.
 Acolo era însă numai pustiu și nisipuri,
 Coclauri de piatră cu umbre ciudate de chipuri,
 Șopârle fugare prin preajmă ca sfârcul de bici,
 Ici, colo, doar umbre mocnite de negre urzici,
 Și valuri deasupra de aer uscat și căldură
 Schimbau în neștire pământul, și-al lui tot, în zgură
 Intinsă pe jos ca un vânăț și-aprins borangic.
 Și roibul în pulbere-atunci se topi sub voinic.

VIII

Un moș cu oile își amintise
 Că nu știu ce strămoș al său aflate
 Că-au fost pe-aici odinioară case
 Și curți împărătești ca numa 'n vise.

E vreme de-atunci însă 'ndelungată
 Și nimeni în viață nu mai știe
 De-această minunată 'mpărăție
 Sub marea veacurilor scufundată.

A fost, de sigur, cine știe cine
 Ce va fi fost așa ca o poveste
 De care dacă de-ar mai ști vreo veste
 E doar cenușa scoasă din ruine.

De altfel încă nimeni nu 'ncercase
 Să-și bată cu ea capul mai de-aproape
 Și să se-apuce-odată să desgroape
 Adâncul vrăjilor ei de mătase.

S'a prăbușit într'astfel, și-a fost dată
 Pe-a babelor și-a moșilor lor seamă
 În rândul basmelor ce se distramă
 Cu vorba lor de tuse 'ntretăiată.

IX

Făt-Frumos cu lacrimi în gătlej, iscate
 De cuvântu-acestui moș tulburător,
 A 'nceput în suflet și 'n pământ să-și cate
 Locu 'mpărăției părintești de zor.

Nicio urmă însă din palatul său
 Pretutindeni unde se 'ndrepta 'n neștire,
 Și de-acela care el a fost, flăcău,
 Nicăiri de-asemeni nicio amintire.

Totul dispăruse sub troenii vremii
 Și se despărțiră toți de-al lumii trai
 Că de-ar vrea și Domnul să-i mai vadă: cheme-i,
 N'au să mai răspundă marelui său grai!

A umblat într'astfel ani întregi în șir,
 Veacuri poate după veacuri perindate,
 Ca să-și fie 'ntr'una cruce și martir
 În cuprinsu-acestei stăpâniri surpate.

Pletele 'ntr'acestea și cu barba l-au
 Troenit cu 'nctul în a lor zăpadă,
 Și de pleoape gene grele-i atârnau
 De-i sileau privirea cât mai jos să cadă.

X

Pe semne-așa i-a fost lui scris
 Că tot orbăcând ca 'n vis
 Să dea 'ntr'o bună zi de-o ladă
 Și fundul ei să vrea să vadă
 Cam ce-ar putea să fie-acum,
 Și s'a oprit atunci din drum
 Să dea capacu' la o parte.
 Acolo propria lui moarte
 Uscată de-așteptare sta
 Și ca o bufniță-aștepta.

Când l-a văzut atât de-aproape
Căscă din grelele ei pleoape.
Scheletul își întinse-apoi
Ca un întunecat zăvoi
Și rece și tulburătoare
Se ridică drept în picioare
Și dete 'nsetoșată brânci
In fundul lăzii ei adânci
Voinicului de-odinioară.

N. DAVIDESCU

FANTEZIE ROMANTICĂ

Când se hotărîră să vîndă casa din București și să se mute în provincie, Cristina și Andronic Boian plecară mai întîi cu mașina lor în orașul pe care și-l aleseseră, în între șuvițele aproape culcate ale Carpaților, să cerceteze ce vile erau de vînzare, în ce chip așezate și cum s'ar fi putut statornici cât mai departe de inima târgului, păstrînd totuși mijloacele de a o ajunge la orice nevoie. Doctorul Boian voia să-și părăsească meseria, să-și sfîrșească viața între cărți de știință și de literatură, avea destule parale ca să nu mai aibă nevoie să deschidă pînțele și să fierăstruiască oase, iar nevastă-sa, Cristina, căreia nu i se potrivise nicidecum o viață mondenă și sbuciumată, se gîndea cu bucurie că avea să-l aibă lângă ea de dimineață pînă seara, cum nu-l avusese decît după cununia lor două săptămîni, și că, în sfîrșit, n'avea să mai primească vizite, n'o să mai ia parte la banchete și n'o să mai fie chemată în comitete de binefacere, care nu făceau niciun bine. Doctorul n'avea decît cincizeci și cinci de ani, Cristina patruzeci și doi, nu ajunseseră în vîrstă schimniciei, dar erau însetați de ea, ca și cum ar fi trecut de mult pragul bătrîneții. Andronic Boian nu-și iubea meseria, căzuse în ea fără să știe cum. O făcuse bine și cu folos, dar o urîse.

Acolo, în orașul cu chip străin în care se hotărîseră să se mute, alegîndu-l pentru frumusețea lui plină de stil, de parfum de vechime, pentru liniștea lui desuetă, pentru civilizația lui, luară dela început în mașina lor un agent de imobile, care putea să-i conducă la casele de vînzare, să nu colinde fără rost și fără izbîndă cetatea. Nu erau multe case de vîzut. Oamenii de aici nu-și schimbau viața nici de azi pe mâine, nici dela o generație la alta. Se moșteneau în

avut, în obiceiuri, în statornicii, în credințe. Găsiseră pe strada principală o casă la stradă, cu gang, cu prăvălii jos, cu galerii spre curtea interioară, pietruită, stearpă, și cu odăi înalte, cu ziduri duble. Nu le plăcuse, nu voiau să fie în plin târg. Mai era, în capul de nord al cetății, dincolo de zidurile ei vechi și de porțile enorme, cu blazoane mâncate de umezeală, acoperite de mușchi și umbrite de iederă, o vilă modernă, cu ferestre late, cu terasă, care dădea spre strandul orașului, înainta cu ea chiar deasupra lui. Nu o vrură nici pe aceea, aveau să aibă sgomot cât e vara de lungă și era prea modernă, prea pretențioasă, prea expusă la soare, era o vilă potrivită să domine o plajă, nu să iasă din orașul vechi, pornind spre pădure, atât de deosebită de el, încât te făcea să uiți unde te afli, te desorienta. Și nici măcar frumoasă nu era.

Mașina rătăcea acum la marginea dinspre câmp a orașului, unde se retrăseseră oamenii cei mai cu stare. Grădini, terase înflorite coborau de pe dealul pe care se cuibăreau case cu înfățișare de vile elvețiene, cu obloane verzi, cu balcoane, cu viță multă, către câmpul vast, verde, albastru. O casă ca asta le-ar fi plăcut doctorului și nevastei lui, dar nu era nici una de vânzare. Agentul stătea ursuz lângă șofeur, cu capul între umeri, chinându-și memoria să mai găsească ceva. Incepuse să se lase seara, din grădinile printre care treceau se ridica miros de petunii, de phlox, de mixandre, casele își deschideau obloanele printre râurile de viță, de iederă, care plănau de pe acoperiș, câmpul trimetea miros de fân cosit, un tren mic, ca de jucărie, alerga pe câmp fluerând ascuțit, ca de bucurie că a scăpat de undeva și poate să fugă.

— Numai în partea asta a orașului aș vrea să stau, spuse Cristina Boian, numai aici. E liniște, sunt case puține, rare, se vede câmpul și colo, departe, munții, e și aproape de oraș și izolat, și nesfârșit de frumos.

— Dar locuri virane nu sunt de cumpărat, întrebă doctorul pe agent, să ne clădim noi ceva?

— Locuri?, se întoarse luminat agentul. Locuri cred că sunt. Eu nu știu decât unul, dar mâine pot să vă arăt mai multe.

— Care e cel pe care îl știi?

— De, zâmbi încurcat agentul, pe acela nu știu dacă o să-l vreți. De fapt e o parcelare, sunt patru parcele una lângă alta, dar acolo... Știu eu?... Nimeni nu vrea să cumpere acolo...

— Unde e? De ce nu vrea lumea să cumpere? Are vreun cusur?

— E cimitirul militar vechi.

Doctorul nu pricepea:

— Cum? Se vinde cimitirul?

— Nu s'a mai îngropat în el din 1830. Acum Primăria a scos morții străini și i-a dus într'un mausoleu din orașul V., că erau toți militari. Noi ne-am scos și noi pe ai noștri, vreo doi-trei, și i-am dus în cimitirul mare într'o criptă a eroilor noștri. Cei care mai aveau încă descendenți, au fost ceruți de ei și îngropați în cavourile familiilor. Încă nu s'au terminat lucrările, mai sunt două-trei morminte de golit, a celor care n'au fost militari și prin cine știe ce întâmplare puși aici. Nu i-a cerut nimeni, și-i duce la groapa comună. Primăria vrea să împartă cimitirul în patru și să-l vândă pentru vile. Dar oamenii sunt ciudați, nimeni nu vrea să cumpere. Înțelegeți dumnea-voastră, să se mute unde a fost cimitir. . .

— Dacă ar fi frumos!, ridică doctorul din umeri.

Știu eu? gândi tare Cristina. Poate că și mie nu mi-ar fi la îndemână.

— Copilării, Cristino. Parcă tot pământul pe care călcăm n'a topit în el cu sute de ani în urmă trupurile strămoșilor noștri. Praful pe care pășim e făcut din carnea lor, oasele lor stau în fund, amestecate cu pietrele. Câte un țaran trage câteodată mai adânc cu plugul, scoate un femur, o tivgă. Și totuși grâul se leagănă deasupra țarinii lui, ca peste toate țarinile și mâncăm pâinea care a crescut din ea, fără tresăriri sau bănueli. Ne hrănim din pământ și hrănim pământul. Și pe urmă, n'ai auzit că osemintele au plecat? A rămas grădina. Vrei s'o vedem?

— S'o vedem, primi slab Cristina.

Mașina urmă aceeași șosea care cotea puțin și cobora la stânga lor. În fața câmpiei se afla un zid înalt, de piatră și cărămidă, care suia și cobora după fantezia terenului ondulat. Deasupra lui se ridica o adevărată pădure, o bogăție nesfârșită de trunchiuri înalte, de crăci împletite, de frunziș des, lucios, fremătător. Acolo unde zidul făcea colț la răscrucea celor două drumuri care prindeau ca o furcă cimitirul, se ridica o poartă de fier, mare, grea.

Coborîră din mașină. Deschiseră poarta care luneca greu în țâțările ei bătrâne, ruginite. În fața lor se deschidea o alee largă, între două șiruri de stejari foarte înalți, cu trunchiuri drepte, goale, cu

ramurile tocmai sus, foarte răschirate, foarte multe, foarte dese. Era solemnă alcea, ca o catedrală cu pilaștri nobili, strivitor de măreți. Ducea până la capătul opus, depărtat, al cimitirului, de unde un monument fusese pe semne ridicat și unde rămăsese o placă enormă de ciment noduros, peste care ninseseră frunzele, o placă asemenea unei pecetii pe inima pământului. În spatele ei, zidul. În dreapta și în stânga alciei creșteau copacii cu fantezia lor din pădure, fără poteci și fără rânduială, ca și cum fostele morminte ar fi fost așezate unde se găsiseră loc pentru ele, nu așa cum se face de obicei în cimitire, grădină, umbră, strat, drum în cinstea mormântului. Pe ici pe colo locul bătătorit de curând arăta că de acolo fusese ridicată o lespede, o cruce, și mormântul acoperea o groapă de curând golită și umplută la loc. La umbra unui pin, în iarbă, stătea culcat un îngeraș pătat de umezeală, de mușchi, cu mânuțele lui fără degete, împreunate, cu o aripă frântă, cu cearcăne mari de lichen sub ochi. Il uitaseră acolo. Rezemată de zid, către șosea, o cruce desrădăcinată mai purta urmele negre ale unui an 1810 și un *Hauptmann Joseph Murko*. . . , mai mult nu se vedea. Rămăsese încă în picioare o capelă, în fund pe stânga, cu ușă gotică și o urmă de altar, prins în plase dese, albe, prăfoase, de paijen, ca un obiect care trebuia să fie dus departe și fusese bine înfășurat. Incolo, desiș, pădure, poteci, coline și o grădină colosală, aproape sălbatecă, cu lumină verde ca în fund de apă.

Doctorul și nevasta lui rămăseseră cuprinși de vraja acelei umbre, acelei melancolii, acelei tăceri. O aripă de vânt clătinase capetele pomilor, care porniseră să cânte cu foșnete mari ca valurile, și mult timp după trecerea ei, când crăcile se liniștiseră, frunzele continuaseră să șoptească, cu glasuri mici, neliniștite, ca milioane de fluturi de tafta cu aripi zbuciumate.

Agentul văzuse că clienții nu sunt înspăimântați, nu sunt desgustați ca alții pe care îi aduseseră numai până la poartă.

— Capela, crucile care au mai rămas au să fie ridicate zilele astea. Are să se curețe tot, vorbea el însuflețit. Locul se împarte în patru, exact în patru, în cruce. Se retează toți copacii ca să intre soarele și se pot ridica aici patru vile fără pereche pe toată coasta orașului.

Doctorul se uită spre Cristina. Aveau același gând.

— Niciun copac să nu se taie, spuse ea.

— Nici unul, întări el. Dacă cumpăr aici, cumpăr tot. Am să tai cât o fi nevoie, cât de puțin, ca să ridicăm casa, și ăsta are să rămâie parcul nostru.

— Uite cât sunt de aproape casele cealalte, spuse Cristina, le vezi de oriunde din grădină. Nu te simți de loc într'un pustiu. Dacă n'ar fi copacii ai fi chiar prea în mijlocul lor, prea amestecată cu lumea. Așa, ești ca în pădure, ca în pădurea Frumoasei din pădurea adormită.

— Să vedem tot..., toată grădina, spuse doctorul.

Din aleea cea mare, de sus, din dreptul lepedei, se desprindea o potecă arcuită ca o potcoavă, care ocolea, paralelă cu zidul, cuprinsul cimitirului, suind un deal, coborînd spre poarta de fier. Trecea printre stejari, se furișa printre brazi, dădea în luminișuri neașteptate, cu iarbă înaltă, grasă, se strecura iar printre pini atît de deși, că oamenii tăiau cu obrazul păienjenișul țesut între ei. Lângă gardul din vale mai rămăseseră trei morminte, cu crucile lor înclinate, înfundate în pământ. Doctorul vru să se apropie de ele.

— Nu, îl opri de braț nevastă-sa. Să nu știm cine au fost. E mai bine. Să nu-i ținem minte. Îmi place pădurea asta cu toată atmosfera ei, dar nu vreau să știu prea limpede cine a locuit dedesubt. Trebuie chiar să mă gândesc că au plecat de mult, ca să am inima ușoară.

Doctorul zâmbi.

— Aici o să fie în sfârșit la largul lui romantismul tău, sufocat atâția ani de realismul meu științific și de viața din București. Și nici nu e atît de mare, socoti el: două pogoane, două pogoane și jumătate. Cum voia primarul să facă patru parcele? E atît cât să fii puțin izolat la tine acasă.

Incepuse să se întunece. Păsări mari spărgeau liniștea frunzișului de sus, cu foșnetul lor speriat. Plecară.

A doua zi doctorul cumpără dela primărie locul pe care fusese cimitirul vechi militar, obligând vânzătoarea să-l curețe de orice urmă de mormânt, să nu taie niciun pom și să predea proprietatea la 1 Iunie societății de construcție « Abel & Co. ».

Se hotărîse să mai rămână un an în București, la spital și la Facultate, ca să se clădească în vara asta casa, să se usuce în toamnă, și să se mute în primăvara următoare în ea. Alături de Cristina, alesese un plan de mic, foarte mic castel de piatră, cu un cat, cu turn,

cu terasă, cu ferestre cu zăbrele. Casa avea să se clădească cam pe locul unde fusese mausoleul, cu fața spre aleea mare care ducea la poartă.

În timpul verii însă, doamna Boian nu putuse să vie să urmărească lucrările de construcție, pentru că se îmbolnăvisese de pleurezie. Venise numai doctorul, la răstimpuri mari, și tot el mobilase casa peste iarnă cu lucruri aduse dela București, din apartamentul pe care îl goleau, sau cu alte noi, cumpărate acolo, dela anticari, lucruri vechi, de artă, de epocă, să se potrivească cu casa pe care o clădiseră.

Când Cristina venise în primăvară să se statornicească aici, aproape tot era nou pentru ea, care nu cunoștea decât grădina și proiectul casei. Automobilul străbătuse același drum între vile și câmpia deschisă, se oprise în fața vechiului zid de piatră și cărămidă, doctorul se coborîse vesel să-i deschidă poarta și s'o conducă pe aleea de stejari, când Cristina începu să râdă, un răs turbure, înfiorat de emoție.

— Andronic, dar nu vezi că ați uitat, și tu și arhitectii... Cum Dumnezeu de nu ați văzut? Ia uită-te sus.

Uitaseră crucea de deasupra porții. Doctorul râse și el, încurcat, rușinat. În loc de « bun venit », parcă i se spunea nevesti-si intrând în curte, cine știe ce alt cuvânt creștinesc de rămas bun.

— Gheorghe, se întoarse doctorul către șofer, du-te repede în oraș, adu un fierar și scoateți numaidecât crucea.

Aleea se deschidea tot așa de tăcută, de solemnă și umbroasă ca anul trecut. În fundul ei se zărea casa. Era cenușie, de piatră, învelită la toate ferestrele cu salbe de pansele ruginii. În față, în jurul ei, ca un brâu, o încingea un lan îngust de narcise galbene. În spate, o peluză spre care dădea cu un peron lat, de piatră. Înăuntru era răcoare, liniște, mobile lucioase Biedermayer, perdele de olandă portocalii la geamuri, înrudite la culoare cu panselele din fața lor. În odaia de culcare Cristina găsisese un pat cu perdele, așa cum își dorise totdeauna.

Când se lăsase seara, Andronic și Cristina văzuseră că nu erau singuri în parc. În pomii înalți se întorseseră pasărilor speriate și puse pe fugă anul trecut, de larma zidarilor. Corbi mari croncăneau în pomii din spre șosea. Un erete, coborât chiar de deasupra terasei, din pomul în care își avea de mult cuibul, se

repezise în curtea de păsări. Și când se întunecase de-abinelea, începuse ceva să strige din dreapta, din vârful dealului, ca un copil înjunghiat, un copil răgușit, cocoșat poate: era o cucuvea.

— E bine că n'au pierit toate vietățile astea, spuse înțeleptește doctorul, ca să nu ne pară că n'am schimbat nimic, că suntem încă în oraș. E grădina populată de fauna pădurii. S'ar putea să întâlnim și un lup.

Cristina se lipise de el, în colțul terasei unde stăteau.

— Ți-aduci aminte de cimitirul dela Sighișoara, în voiajul nostru de nuntă? De albeața lui sub zăpadă, de crucile mici înghițite de troiene, de strălucirea lui diamantină? De cât de liniștiți și fericiți eram plimbându-ne prin el? Parcă acolo ne-am dat seama întâi, dincolo de logodnă, de sgomotul nunții, de plimbările sărace la marginea Bucureștilor sau de plimbările pompoase, totdeauna întovărășiți, la Sinaia, de cât de adânc, cât de serios, cât de liniștit ne iubim.

— Ce să însemne asta? glumi doctorul. Dragostea noastră pecetluită la începutul și în amurgul ei de cimitire? Poate că numai moartea fi seamănă, în calmul și eternitatea ei.

Cucuveaua dădu un țipăt lung, ca o lamă de coasă care spinteca întunericul.

— Să intrăm în casă, spuse Cristina. Știi, cu tine nu mi-e frică.

— Frică? Cine a vorbit de frică? Ar fi putut să-ți fie frică?

— Nu știu, poate că fără tine, da.

Lumina dimineții de a doua zi topi toate impresiile ciudate din ajun. Un soare cald își turna aurul peste parc, străbătea prin frunzișul des, încă crud, polcia aleea. Umbra dintre copaci era luminoasă, frunzișul foșnea pe zeci de glasuri. Câteodată, sus, vâjâia ca o cascadă, și ridikai mirați ochii să-i aștepți căderea fluidă, dar pacea dintre trunchiuri, de jos, nu se turbura, nici o adiere nu cobora până la rădăcini și cascada se mistuia toată sus, se risipea în șuvițe, se vărsa în stejari cu valuri mari, cu șipote, în plopii de lângă zid cu clipeciri mici, nesfârșite, ca niște picături, în brazi ca un bici de apă, care trece fără urmă. Pe urmă se întrona o liniște adâncă, solemnă.

— Ai văzut, aici nu sunt vrăbii, nu sunt cintizoi, ca în alte păduri. Nu se aude ciripind de fel.

— Le e frică de păsările de noapte pe care le găzduim. Noi avem cucuvele, avem ereți, nu ne pierdem vremea, ca orice crângușor, cu cintizoi și lăstuni.

Doctorul se instalează în bibliotecă, cu un vraf de hârtie albă dinaintea, pentru studiul pe care avea de gând să-l scrie. Cristina colinda parcul, își căuta locul cel mai potrivit pentru lectură, pentru odihnă. Era bine în odăile umbrite de perdele portocalii, dar lumina nu pătrundea parcă până în fundul lor; arhitectul, care încercase să-i dea casei un aer de vechime și de castel, izbutise. Ca într'un castel cu ziduri groase și ferestre înguste, era rece, puțin umed, un aer de taină și de singurătate. Și pe urmă de asta alesese un crâng, de asta fugise de orașul în care se chinuise între ziduri, ca să stea între copaci, sub cer, în aer. Era frumos pe peronul de piatră care dădea spre peluză, era bine în dreapta casei, unde începea dealul, între cei patru brazi care stăteau în cerc, dar nu era parcă destulă umbră între ei, prea creșteau drepți. Sus însă, în vârful colinei, găsisse Cristina o salcie plângătoare, bătrână și stufoasă, plantată cândva pe semne aici pe podiș, unde era mai curând regiune de stejari și brazi sub a cărei umbră dantelată iarba era dulce și înaltă. Se ducea acolo cu pledul sub braț, îl așternea sub salcie, și lăsa să treacă ceasurile de chihlimbar ale zilei. Când se apropia seara, când umbrele creșteau și se răceau, stătea mai bucuros pe peron, aproape de casă, aproape de Andronic. De peste tot, din parc, se vedea, uitându-se printre trunchiuri, câmpia aurie, albastră în zare, sinile la margine, unde începeau munții. De patru ori pe zi trenișorul o tighenea cu firul lui lung, negru și cu șueratul lui vesel. Dintr'un colț sau altul al parcului, se zărea câte un acoperiș roșu, câte un zid verde, al vilelor din împrejurimi. Seara li se vedeau luminile printre pomi, ca niște stele căzute jos, în lațurile ramurilor.

Zilele treceau cu lumina lor de miere, cu liniștea lor de ceară. Serile picau reci pe peronul de piatră din spatele casei, cu întunericul grăbit de pădurea din jur. Stăteau unul lângă altul, în fața mesei de ceai, și liniștea se clădește în parc, ca un stei. Sus, în cerul albastru închis se aprindea o stea rece, apoi cerul se închidea la față și se înstela mărunț, des. Deasupra capului, fără șgomot, parcă se întâmpla ceva în aer, ca și cum s'ar fi desprins pe tăcute un petec din el și și-ar fi schimbat locul, în mers rotund, în zbor de cârpă; apoi un fâlfăit greoi, tot rotat, îl urma: trecuse un liliac, îl urmărea o bufniță.

Cristina se înfiora, îl lua de braț pe Andronic. Ar fi vrut să intre în casă, dar se rușina. Serile începuseră să-i pare grele. Noaptea îi erau neliniștite. Adormea greu, îndărătul perdelelor patului, sufo-

cată în ele, dar închizându-le cu grijă, pentrucă îi era și mai urît cuprinsul odăii, după ce se stingeau luminile. Ferestrele își aruncau umbra zăbrelelor pe un zid și pe podea, și umbrele astea îi făceau frică. Nu știa de ce. Stăteau acolo, ca niște ființe, parcă voiau ceva, parcă se încăpățâneau să fie. Căutase odată să-i explice lui Andronic și nu putuse.

— Vezi, stau acolo, și parcă sunt conștiente. De cum începe să-mi fie somn. Le simt acolo, cum să-ți spun, mă gândesc la ele, că *sunt*, că se încăpățânează să fie. Parcă *vor* să fie.

— Cred că boala te-a lăsat foarte anemiată. Când eram mic, pe la zece ani, m'am îmbolnăvit de scarlatină. Am avut temperatură mare și când m'am înzdrăvenit mi-au dat să mă joc cu un urs de cafea pe care îl aveam de mult. Am început să strig că mi-e frică de el, și am rămas cu frica asta câteva luni. Pe semne că în febră sau în somn, îl visasem cine știe cum și-mi rămăseșe în subconștient oroarea aceea. Așa e și cu tine. Cine știe ce asociație din vremea bolii te chinuește acum. Caută să-ți aduci aminte sau nu te mai gândi de loc. E mai bine. Trage perdelele și dormi.

Cristinei nu-i era însă atât de ușor să doarmă. Somnul se lăsa așteptat ceasuri întregi și pe urmă venea zbuciumat, fără vise. Dimineața însă îi deștepta cu atâta soare, cu atâta limpezime, că neliniștea de peste noapte pierea, uitată. O mai aminteau numai cearcănele de sub ochi, o oarecare oboseală lăncedă.

Intr'o dimineață, după ce își trecuse pașii înceti peste iarba care le înăbușea sgomotul și peste locuri unde pământul se lăsa deodată primitor, moale sub pas, ca și când ar fi fost de curând răscolit și așezat la loc, cum își așternea pătura sub salcia de pe deal, la locul ei obișnuit, Cristina încercă să curețe iarba de frunzele uscate care o năpădeau. Era sub iarbă un strat gros, plin de furnici, care n'o lăsau să se odihnească. Cristina își băgă adânc amândouă mâinile sub frunze, și degetele i se juliră. Era parcă piatră dedesubt, și nu piatră netedă ci înflorată, ondulată. Cu inima puțin strânsă ca de o presimțire, Cristina săpă adânc, greblă cu degetele, desgoli. Se zărea parcă un dragon sculptat în piatră. În jurul lui golea acum marginea unui blazon, două spade încrucișate. Apoi suprafața netedă a unei lespezi cenușii, ale cărei margini încă nu se iviseră. Pornită, Cristina curăță mai departe iarba, frunzele, țărâna. Era o lespede mare, de marmoră roasă, care poate că fusese cenușiu deschis. Blazonul era

pus sus, sub o cruce săpată, poate poleită pe vremuri. Cam pe la mijlocul pietrei, inscripția roasă și ea. Cristina citi cu trudă:

COMES LADISLAUS LACZYNSKI
ED UXOR SUA
JOHANNA

Data morții era ștearsă. Putea să fie 1800 sau 1830, a treia cifră era de neînțeles. Piatra se încălzea acum în soare, după ce cine știe câtă vreme stătuse acoperită de pământ, de umbră.

Cristina coborî în fugă spre casă.

— Andronic, au uitat un mormânt! spuse ea cu suflul pe buze.

— Cum?

— Au uitat un mormânt în grădina noastră. Avem un mormânt sus, pe deal. Un mormânt vechi, o lespede cu blazon. Să vezi. Un conte cu nevasta lui. Sunt la noi în curte.

— Nu e nimic. Liniștește-te. Mă duc la primărie să-i anunț, să-i scoată. De ce te-ai emoționat așa? Ce importanță are? Nu știai că stăm pe un fost cimitir? Ce crezi că a mai rămas din ei după atâta timp? Niște biete oseminte, tot așa de sensibile ca pământul în care sunt puse. În curțile bisericilor nu sunt totdeauna morminte și preotesele habar n'au? Crezi că se sperie ca tine?

— Hai să-l vezi.

— Haide, dacă vrei.

Piatra ardea acum în soare, cu balaurul ei care ținea o cruce în gură, cu literele ei săpate.

— Comes Ladislaus Laczynski! Bietul conte! Dacă n'a avut grijă să-și lase strănepoți, are să meargă la groapa comună, cu Johanna lui cu tot.

— Nu, Andronic! Vai, nu! Dacă au vrut să fie puși în aceeași groapă, poate s'au iubit. S'or fi iubit cum ne iubim noi acum. În groapa comună au să fie amestecați cu alții, despărțiți, gândește-te, de alte schelete. Nu se poate! Să le căutăm urmașii.

— Și dacă n'au?

— Dacă n'au..., să vedem. Să-i căutăm întâi. Dar, stai Andronic, nu pleca. De vreme ce ești cu mine în grădină, mă gândesc, tu ce crezi? n'ar fi mai bine să cercetăm noi doi toată grădina, să nu mai fie vreunul. Vreun mormânt vreau să spun. Dacă te duci la primărie, să te duci odată pentru toate.

— Dacă vrei tu. Dar asta e o întâmplare că l-au uitat. Pentru că era așa de sus, pe deal. Și pe semne că e vechi. Nu l-a reclamat nimeni. Și cum să căutăm? O să scormonim cu mâinile toată grădina, cum ai făcut tu aici? De ce te miri? Îți văd mâinile pline de pământ. Ce, credeai că mi-au șoptit-o ei? răsese doctorul, arătând spre mormânt.

— Nu, să căutăm așa, pe aici, pe sus. Pe la rădăcinile pomilor mai izolați. Uite, de pildă, salcia asta. Trebuia să mă gândesc că e singura salcie din cimitir, că a fost sădită anume pentru un mormânt. Vezi tu, eu stăteam chiar pe mormântul lor fără să știu. Ai briceagul la tine? Să-l împlântăm în pământ așa, pe la rădăcina copacilor ăstora mai izolați de aici, de sus, unde ei n'au cercetat. Dacă au uitat unul, puteau să uite mai multe. Să vedem dacă dăm cu cuțitul de o piatră.

Colindau, așa coasta de sus a grădinii. Devenise aproape un joc. Doctorul se apleca, împlânta briceagul până în prășele de două sau de trei ori în dreptul fiecărui pom și treceau la altul. Soarele svârlea boabe de grâu printre frunzele dese, în iarbă. În dreptul bradului cel negru însă, briceagul se lovise de ceva și se îndoise. Cristina se repezise lângă Andronic, își amestecase mâinile în iarba moale, plină de ace uscate, aspre, de brad.

— Lasă, să nu te tai. Ia aminte. Da, sigur că da, e o piatră.

Doctorul o desgolea cu grijă, ca pe un câmp operatoriu. Era o piatră albă, îngustă. Dedesubtul unui crin florentin care stătea de strajă drept în mijlocul plăcii, cu relieful atât de tocit încât părea mai curând încrustat decât sculptat, stătea scris cu litere latine, tot în relief, pe care degetul abea le simțea:

CAVALIERE ANTONELLO CENCI

1795—1822

și jos de tot:

NULL'ALTRA PAROLLA SULLA MIA TOMBA CHE:

HA AMATO GIOVANNA

— Ce-ai căutat aici, biete cavaler, dacă o iubeai pe Giovanna? dădu din cap doctorul. Ai murit între străini și Giovanna te-o fi uitat pentru vreun Giacomo care avea marea calitate de a fi viu.

— Numai un italian putea să-și pună un astfel de epitaf într'un sever cimitir militar austriac, spuse și Cristina.

— Draga mea, eu am altă părere. Mă duc după masă la primărie să-i vestesc cum ne-au curățat grădina și-i rog să mai facă, cu oamenii lor, un control. Nu putem să răcăim toată pădurea cu bri-ceagul și n'are niciun rost. Ei și-au luat un angajament față de mine și l-au ținut prost.

Doctorul se întoarse pe seară dela primărie.

— Mâine au să trimeată o echipă de lucrători. De cavalerul Cenci nu știe nimeni nimic. Un aventurier, poate un angajat în armata austriacă. Nu se poate afla nimic. Registrele în care au fost trecuți morții de aici au ars acum cincizeci de ani, împreună cu capela. Are să fie dus la groapa comună. Cu Laczynski e altceva. Există în oraș un profesor Kilinski, a cărui mamă a fost născută Laczynski. Trebuie întrebat dacă își recunoaște vreo rudenie cu conții noștri și dacă îi reclamă el. Dar în momentul ăsta nu e în oraș, e undeva la băi și trebuie să-l așteptăm. Până atunci trebuie să ne găzduim musafirii.

— Mai curând noi suntem musafirii lor, ei sunt mai vechi decât noi aici, îngână Cristina.

Noaptea venise cu lilieci ei și cu răcoarea. Din când în când se desprindea câte o stea din enormul candelabru suspendat între brazi și acoperiș, și după ce desena cu foc un drum care ducea nu știu unde, pierea, ca stinsă. Narcisele miroseau suav, și peste mireasma lor, ca o mânășă care ar fi îmbrăcat o mână subțire, veneau parfumurile umede, grele, de pământ, de lemn, de putregăi, al pădurii.

În fundul patului, după ce privise bănuitor la zăbrelele negre de pe zid care închideau în ochiuri lumini rotunde, ovale, Cristina trăsesese perdelele patului și se întinsese pe spate. Somnul nu venea, în lipsa lui veneau gândurile.

— Știi la ce mă gândesc eu, Andronic?

— Da, răspuse doctorul somnoros, spune.

— Că Johanna e Giovanna.

— Cum?

— Că Giovanna pe care a iubit-o cavalerul Cenci e Johanna lui Laczynski.

— E foarte frumos de pus asta într'un roman, dar nu văd de ce ar fi așa. Într'un oraș cu atâția austrieci și polonezi sunt sute de Johanna, în Italia sunt mii de Giovanna, și dacă ar fi iubit-o pe ea, ar fi scris « Ha amato Johanna ».

— Poate că el îi spunea Giovanna. Și cum era să scrie limpede, într'un oraș în care mai trăia încă contele Laczynski, că a iubit-o pe nevasta lui, fie chiar și pe mormânt.

— Da de unde știi că Laczynski mai trăia încă?

— Pe mormântul lui Cenci scrie 1822 și pe al lui Laczynski 1830.

— Sau 1800, nu uita. Poate e data morții nevestei.

— E curios că e numai o singură dată. S'ar putea. De ce o fi numai una?

— Haide să dormim.

A doua zi Cristina se sculă foarte turburată. Nu-și mai aducea aminte ce visase, dar știa că visul fusese încurcat, rău, că se zbătuse în zori să iasă din el ca din plase și funii încolăcite în jurul ei, care o trăgeau la fund, în apele măloase ale somnului. Se ridică din el ca dintr'o boală și când vru să intre în grădină, văzu că era plină de oameni de-ai primăriei. Trimeseră o ochipă întregă, care lucra la un șantier în același cartier al orașului, să cerceteze parcul și să plece mai târziu la lucrul lor zilnic.

Cristina rămase în casă, în dosul perdelelor portocalii, cu ochii pe o carte, pe care n'o citea. Se gândea la toți morții aceia, care își găsiseră cândva loc de veci aici, și pe care îi căutau acum cum cauți cărțițele în grâu, să-i izgonească. Se ascuseseră bine la prima răscolire a pământului aici, voiau să rămână pe loc, se ascuseseră sub iarbă, sub frunze, sub copaci, era pământul lor, locuiau în el de o sută de ani, de o sută patruzeci poate, și acum voiau să le strice liniștea, să le scoată oasele albite, să le arunce în groapa comună sau în cavouri cu nepoți pe care nu și-i cunoscuseră, deavalma. Din când în când răsuna câte o cazma, câte o greblă răcăia pământul în pădurea liniștită, grădina lor devenise iar un cimitir, un cimitir plin de gropari, de târnăcoape.

Către prânz oamenii se înfățișară la bucătărie, voiau să vorbească cu domnul. Nu găsiseră nimic, dar absolut nimic, afară de cele două morminte de sus, din deal, de sub salcie și de sub brad. A, da, Ion mai găsisse piatra asta, un pumn care ține un mâner de sabie. Brațul și sabia lipseau, pe semne se rupsese cândva din vreun monument, din vreo statuie.

— Ție nu ți se pare curios că au rămas tocmai astea? întrebă Cristina.

— De ce: tocmai astea? Ce au ele deosebit? Dacă rămăneau altele nu era același lucru?

— Da, dar, vezi, Johanna și Giovanna! Eu nu pot să nu fac apropierea asta. Tu nu vezi, e ca și cum pentrucă a rămas Ladislau Laczynski cu Johanna lui, nu s'a îndurat să plece nici Cenci.

— De ce nu spui că « a rămas » cavalerul Antonello și atunci l-a convins doamna Johanna pe conte să nu se mai mute nici ei. Haide, Cristino, nu fii caraghioasă. Astea toate ies din capul tău romantic, care nu mai are nimic de lucru. Mănâncă, se răcește supa.

După masă Cristina rămase pe peron. Nu se mai putea duce la jocul ei obișnuit, care i se părea locuit acum, și se uita desorientată spre grădină. Trebuia să găsească alt colț, era destul de mare parcul, unde să poată sta cu o carte, cu undrelele. Spre seară însă o cuprinsese o nevoie grozavă să mai vadă odată mormintele de sus, ca și cum n'ar mai fi crezut că sunt în adevăr acolo, ca și cum toată povestea asta ar fi fost o năzărire.

Stăteau lepezile în amurg, departe ca la cincisprezece pași una de alta, sub lumina care poate nu le văzuse de ani întregi, cu literele lor roase, cu marginile mâncate. Cristina le citi iar, pe rând, privi îndelung blazonul contelui Laczynski, crinul florentin al cavalerului Cenci, inscripția copilăroasă, ardentă de pe mormântul lui. « Ha amato Giovanna ». Nimic altceva nu voia cavalerul să se știe despre el, pentru nimic altceva nu i se mistuise viața, asta înghițea pământul rece: un om care o iubise pe Giovanna. Cum va fi fost Giovanna? se gândea Cristina. Era oare o iubită lăsată acolo, în Florența, la care se gândise cavalerul în țara asta străină, unde murise tânăr, sigur că tânăr, un om matur nu lasă să i se scrie asemenea cuvinte pe mormânt, 27 de ani arătau datele de pe piatră, cum va fi fost iubita lăsată în Florența? Și de ce o lăsase, dacă o iubise atât? Ce-l chemase în Austria? De ce murise tânăr? Dar dacă Giovanna era într'adevăr Johanna contelui Laczynski? Johanna n'avea pe mormânt și numele ei de naștere, cum se obișnuiește aici. Poate că era născută în Italia, poate că venise aici cu Laczynski, care îi spunea pe limba lui aspră Johanna, Giovannei de altădată, și Antonello Cenci îi urmărise, venise după ei și murise aici în chip ciudat, pe care n'avea cum să-l afle Cristina, la 27 de ani. Sau poate bietul Antonello se îndrăgostise de o blondă Johanna, mări-

tată cu un conte sever și ursuz, și murise de dragul ei, strigându-i în clipa morții numele tradus în limba inimii lui.

Cristina coborî spre casă. Pădurea stejarilor era cufundată în umbră. Foșnetul frunzișului sub picior sfâșia parcă pânzele tăcerii. O șopârlă speriată se strecură în iarba uscată, cu sunet de moarte. Parcă niciodată nu fuseseră aici groparii, atât se întronase de repede liniștea la loc, ca într'un gol care trebuia umplut. Câmpia se zărea departe, printre pomi, și i se păru Cristinei că acolo era libertatea, și un fel de veselie al cărei gust îl uitase. Aici era parcă închisă, apăsată, cu o grijă mare care nu știa ce rost are, ce semnificație are, de unde vine, în jurul ei, pe ea, ca o haină.

Andronic o aștepta pe peron.

— Ce e cu tine? Unde ai stat așa de târziu?

— Sus, m'am plimbat. Dar de ce te îngrijorezi pentru mine? Ce putea să mi se întâmple?

— Nimic. Nu sunt îngrijorat.

— Ba da, se vede și după față, și după glas. Ce credeai că am făcut?

— Nimic, pentru Dumnezeu. Te așteptam aici, în loc să te aștept în casă. Ce e extraordinar în asta?

Faptul că Andronic avea aerul că e neliniștit din pricina ei, îi dădu Cristinei pentru prima oară clar sentimentul de frică. Parcă avea în sfârșit libertatea să-i fie frică. Asta aștepta, să se presupună că îi poate fi frică sau rău, ca să-i fie. Mâncă cu greutate, tresări la fiecare fâlfâit de aripi din parc, îi veni să plângă la strigătul, obișnuit acum, al cucuvelei.

— Nu trebuia să-i gonim, asta e.

— Dar nu i-am gonit noi, și așa erau toți scoși de aici când ne-am decis să cumpărăm locul. Și pe urmă, Cristina, iartă-mă, dar detest ca nevasta unui medic, profesor universitar, să vorbească ca o babă din sat. Ce înseamnă un mormânt? Un loc unde s'a pus cel mai lipsit de putere, de semnificație lucru din lume, mai puțin decât un bolovan care durează sau ca un scaun care are o arhitectură și un scop: un cadavru. Un cadavru e mai puțin decât nimic. Și dacă e vorba de suflet, să-i lăsăm pe popi să vorbească. Dacă sunt suflete trebuie să aibă ceva mai bun de făcut decât să se învârtească acolo unde au fost cadavrele și nu mai e decât pământul.

— Așa e, dar mie nu mi-e frică de ceva. Mi-e așa, urît, de liniște, de păsări... Să mergem în casă.

În zori, Cristina se sculase plângând.

— Am visat un glas.

— Ce-ai visat?

— Un glas. Adică nu vedeam pe nimeni, dar 'auzeam. Ne spunea: ne-ați luat cavoul. O voce rece, n'o cunosc.

— Te-ai culcat speriată.

— Pricepi ce voia să spună. Casa noastră e zidită pe locul pe care a fost cavoul cel mare.

— Ei, și ce vrei să spui? Că au venit la tine răposații să te mustre. Te-ai gândit că pe locul ăsta a fost mausoleul...

— Nu m'am gândit...

— Nu te-ai gândit, dar ai știut, e acelaș lucru. Și ai visat cu o noapte înainte de ziua în care puteai gândi.

Cristina nu mai ieși în ziua aceea în grădină. Stătu în bibliotecă lângă Andronic, citi, croșetă. Către seară făcu o plimbare la brațul lui pe aleea de stejari, pe șoseaua care mărginea câmpia. Podișul se întindea semănat din loc în loc cu câte un pom, de un verde fumuriu, sub un cer de opal. La margine, unde stăteau munții inconsistenți și albaștri, soarele, ca o sprânceană roșie, se căznea fără să izbutască, să mai ridice odată pleoapa, să mai privească odată peste șes. Liniștea de aici era alta, limpede, intra până în fundul pieptului și parcă îl spăla și căra cu ea, ca o apă nisipul, toț fumul, toată turburarea care era înăuntru.

Când intrară pe poarta parcului, pe sub stejari, Cristina văzu pădurea cu alți ochi, cei ai primei zile, cu un an înainte, când intrase aici, și farmecul umbrei, tainei acesteia, i se păru încântător.

— Ce frumos e la noi! spuse ea.

Andronic îi sărută mâna. La masă fură veseli ca niciodată. În pat însă, după ce se stinse lumina, întunericul parcă începu să apese.

— Vrei să dai perdelele la o parte, Andronic? Parcă suntem într'un cavou.

Acum însă umbra gratiilor se vedea bine pe peretele luminat de cerul limpede de afară. Cristina le întoarse spatele, dar știa că sunt acolo. Gratii, își spunea ea. Niște gratii care aruncă o umbră. Nu e nimic ciudat în asta. De ce m'or fi neliniștind așa? Au ceva duș-

mănos. Ceva teribil de personal, de conștient. Am să pun un stor în fața lor, cum nu m'am gândit la asta mai de mult? Și dacă au să se vadă și prin stor, mai slabe, sigur, dar tot încăpățânate să fie, să-și lase umbra acolo!

— Andronic, mi-e frică să adorm.

— Ți-e teamă că n'ai să adormi?

— Nu, mi-e frică, tocmai, că am să adorm și am să visez iar. Nu m'am gândit niciodată cât de groaznic e asta, să te lași desarmat în somn, el să pună stăpânire pe tine, și să fii prada visului. Înțelegi? Poți să visezi orice. Nu poți să poruncești visului. Și cine știe ce vise pot să vie!

— Draga mea, o scutură de umeri Andronic, dar tu ești bolnavă de nervi. Astea nu sunt gânduri de om zdravăn. Unde ai mai văzut oameni care să nu se culce de frica viselor? Liniștește-te, spune-ți că toate sunt prostii, și n'ai să mai visezi năzbâtii.

— Poate că sunt bolnavă. Stai să te țin de gât. Lângă tine e mai bine. Spune-mi numai atât, adică nu, vreau să te rog să nu-l trimeți pe Antonello Cenci în groapa comună. Vezi tu, în hazardul ăsta de a rămâne numai ei în cimitirul mutat tot, cercetat bine, de a rămâne numai ei, el și Giovanna, aici, în întâmplarea asta, mie mi se pare că văd un rost. Ca și cum s'ar fi îndurat Providența de ei să nu-i despartă.

— Bine, dar tu acum ți-ai luat în serios gluma că Johanna onorabilului conte Laczynski e Giovanna cavalerului?

— Nu știu, dar gândește-te, gândește-te o clipă că e ea, că stau de mai bine de o sută de ani sub același pământ, aproape, și că vii tu azi să-i desparți. Vrei să faci asta?

— Ascultă dragă, nu avem nicio dovadă că e așa, decât imaginația ta absurdă. Dar hai să zicem că e. Ce ne facem? Ii păstrăm pe toți trei aici? Vrei să-i ai în curtea ta?

— Nu știu. Să vorbim și cu strănepotul lui Laczynski, când se întoarce, peste câteva zile.

Timpul se schimbase. Se porniseră ploi mari. Andronic și Cristina erau siliți să stea în casă, să privească din dosul geamurilor cum se culcaseră peste jghiabul de lemn călțunașii de sub ferestre, cu obrajii lor de catifea pe pământ, murdar de noroi și apă, cum curgeau șuvițe de apă, ca niște izvoare mici din deal spre aleea cea mare, care era și ea scrijilită de pârae mici, galbene. Pomii uzi, curați, erau

mai verzi, mai negri. Câmpia se vedea cenușie printre trunchiuri, murdară, fără adâncime.

Doctorul se bucura de schimbarea asta, care avea poate, cu toate că nu era veselă, să-i primenească gândurile nevستی-si, pentrucă era, oricum, o schimbare. Intr'o noapte însă, Cristina îi spărsese somnul cu un țipăt. O mângâiase, o ridicase pe perne, îi freca mâinile.

— Ce e? Ce ai visat? Nu-i nimic, ai visat, sunt aici. Nu-ți fie frică.

— Am visat că eram aici, și... și tu ai intrat în odaie, și zâmbeai. Zâmbeai așa de curios, de parcă nu erai tu. Și mi-ai spus: Vrei să-l vezi pe cavalerul Antonello Cenci? Și m'ai dus de mână în birou. Și cineva stătea la geam, cu spatele spre noi. Era înalt. Și a vrut să se întoarcă cu fața. Și atunci mi-a fost frică, și am țipat.

— Copilării. De ce ți-a fost frică?

— Ești stupid, Andronic. Mustri pe cineva că i-a fost frică în somn. Ești parcă responsabil că ți-e frică? Mi-a fost groază că o să întoarcă fața, nu știu de ce, groază, spaimă, parcă avea să se sfârșească lumea. Uite, și acum îmi bate inima. Mă gândesc numai la mișcarea înceată pe care o făcea, ca o amenințare, și tu zâmbeai. Ingrozitor! Aprinde lampa, uită-te la mine, să văd că nu zâmbești.

A doua zi doctorul mulțumi lui Dumnezeu când auzi că profesorul Kilinski se întorsese în oraș. Se sui cu nevastă-sa în automobil și se duseră la el.

Profesorul Kilinski, un om mărunț, cu capul ras, cu ochi lucioși, cu mișcări repezi, le ascultă povestea cumpărării fostului cimitir și a mormântului Laczynski găsit acolo, cu semne de mare nervozitate și expansiune. El fusese crescut la Lwow, de unde era taică-său, doctorul Kilinski. Maică-sa, Maria Kilinski, fusese născută Laczynski și venise în Polonia de când era copil, cu tatăl ei, Pawel Laczynski. Maică-sa murise de zece ani, bunicul de patruzeci, abia își mai aducea aminte de el. Se întorsese în țară cu maică-sa, de vreo douăzeci de ani, ca profesor de limba latină aici. Cine să fie acel Ladislaus Laczynski? El era mai legat de rudele Kilinski, din partea tatălui, între care crescuse. Intorși aici, maică-sa nu mai găsisese rude. Își cercetase, firește, aflându-se aici, și ramura Laczynskilor din care se trăgea, dar mult nu știa despre ei. Știa că tatăl lui bunică-său, care se chema în adevăr Ladislau, murise în jurul anului 1830, dar tot cam pe atunci murise și fiul lui cel mai mare,

frate adică cu bunicul lui, Pawel, care tot Ladislau se numea. Știa că bunicul plecase din țară, pe la vreo patruzeci de ani, și că vânduse tot ce avusese, așa că el, profesorul Kilinski, nu se întorsese la nicio moștenire aici, nici la hrisoave de familie și galerii de portrete. Nici nu se gândise să caute mormintele străbunilor. Dar, firește, la groapa comună nu putea să-i lase. Avea să-i pună în pământul pe care îl cumpărase în cimitirul din cetate, lângă maică-sa. Ii venea și să râdă, la asemenea oaspeți nu se așteptase. Nici măcar nu știa dacă e vorba de fratele bunicului lui sau de străbunul, de vreme ce data nașterii lipsea, după cum spunea doctorul Boian.

— S'ar putea ști, rosti dela locul ei Cristina, după numele soției, care dintre ei a fost însurat cu o Johanna?

— Asta, stimată doamnă, nu știu.

— Nici nu știți dacă vreuna din ele era italiancă?

— Italiancă? De ce? se miră profesorul.

— Nevastă-mea e o fire romantică, se scuză doctorul. Iși închiuie. . . Cum să vă spun? Adică, să vă povestesc.

Și Andronic îi spuse și lui istoria cu mormântul cavalerului Cenci. Profesorul Kilinski era aproape entuziasmat.

— Ar fi foarte frumos, dar foarte frumos să fie așa. Dar vedeți, stimată doamnă, n'avem nicio dovadă, nicio siguranță. Există câteva daghereotype, câteva gravuri de familie, un moment, le ținea mama într'o casetă, dar cine mai știe cine sunt? Să încercăm, să vedem, poate îmi mai aduc aminte ceva, poate au vreo semnătură, vreo dată, vreo indicație.

Profesorul aduse o casetă mare de baga închisă și transparentă ca un chihlimbar întunecat, pe capacul căreia o pasăre mare, exotice, cu aripile deschise, o pasăre de scoici de sidef, se oglindea în luciul întunecat, înghețat al bagalei. Erau în cutie fotografii vechi, un evantai cu mătasea tăiată, o invitație la balul curții, cu data 17 Noemvrie 1850.

— Acesta e bunicul Pawel.

Un domn cu barbete peste pieptul lat, bombat, cu privirea dreaptă, cu ochii ca două împunsături negre în hârtie, se rezema de o măsuță cu ciucuri, pe care se odihnea jobenul lui scurt, cu margini late, răsucite.

— Și aici uite o pereche, dar numai Dumnezeu știe cine or fi.

Era un daghereotyp puțin strâmb, puțin coșcovit, cu culori moarte de plumb, de fum. In jurul grupului o ghirlandă răsucită înflorea

marginile și în mijloc o femeie cu talia foarte sus, cu capul și umerii dați pe spate, se ferea parcă de fotograf sau de bărbatul ei, cu prima mișcare cu care își începe fuga o sălbăticiune, după ce te-a privit în față. Atât cât i se putea ghici chipul, era îngust, subțire pe gâtul înalt, cu ochi suiți spre tâmpole, mari, lungi, de tăiau obrazul în două, frunte și rest. Bărbatul de lângă ea, în uniformă ofițerească, cu sabie lungă și piept lat, acoperit cu decorații, se proptea bine pe picioarele cu cisme largi ca ale Motanului încălțat, și își privea chipul de pe brațul stâng, cu capul întors în profil, sever, țepăn.

— Trebuie să fie, murmură aprins Cristina, trebuie să fie italianca, Giovanna!

Profesorul Kilinski începu să râdă.

— Ar trebui să știm mai întâi dacă e străbuna sau nora ei, dacă e soția lui Ladislau tatăl sau fiul.

— Și uite aici o pictură pe porcelan, o miniatură.

Sub o capelină cu panglici, sub o rochie cu decolteu mare, pătrat, o femeie neobișnuit de grasă își lăsa mâinile să zacă grele, scurte, pe brațele unui fotoliu. Avea ochii mici, obrazul mare, trandafiriu ca șunca proaspătă, mâinile trandafirii și ele, cu degetele scurte, ascuțite, pline de inele. Talia scurtă, lată. Și la talie se isprăvea miniatura. Pictura fusese prost făcută, scurtase proporțiile, sau femeia fusese ea alcătuită așa că părea mai mult lată decât lungă, și privea din rozul cărnii ei cu albastrul ochilor de mărgean, cu satisfacție, mărginit, calm. Nu era tânără, nu era bătrână, și nici măcar nu puteai spune dacă e urâtă. Atâtea culori de floare, un păr atât de auriu, trebuia să spună pentru foarte multă lume, frumusețe.

— Asta e cealaltă, e străbuna, spuse Cristina.

De data asta râse și doctorul. În capul Cristinei lucrurile se și rânduiseră, o alesese pe soția lui Ladislau Laczynski cel tânăr, o făcu italiancă, hotărîse că daghereotypul o înfățișa pe ea și că murise tânără.

— Nu cred, nu știu să mai am altceva, se scuza profesorul Kilinski, încurcat și rușinat că putea să ignoreze o atât de romantică poveste. Aș vrea, am să încerc, o!, aș vrea atât de mult, izbucni el, împreună și mâinile uscate.

Se pregătea să pună lucrurile la loc și să închidă caseta, când Cristina, timid, se ridică de pe scaun și stăruie:

— Mi se pare că mai e ceva în fundul cutiei.

— A, da, mai e o carte de rugăciuni; o carte care o știu veche de când eram mic, o avea bunicul Pawel, nu știu însă dela cine și de când. O carte de rugăciuni în latinește.

Fra o carte mică, învelită în pergament, pătată, uscată ca o frunză veștedă. Paginile ei foșneau în mâna Cristinei, gata să se fărâme. Literale titlurilor erau înflorate, mari, din loc în loc aurite șters. Femeia le întorcea cu grijă, una după alta, ca și cum ar fi avut de gând să răfoiască toată cartea, ca și cum căuta ceva.

— Haide, Cristino, domnul profesor așteaptă să închidă cutia.

— Stai, uite!, țipase Cristina. Uite!

— Ce e?

— Sub o rugăciune, către sfârșitul cărții, uite ceva scris pe italianește.

Kilinski se repezise curios și grăbit.

— « Santa Chiara, prega per noi! » Da, adevărat, scrie pe italianește. Asta să însemne oare că străbuna care a avut cartea asta era italiancă?

Da, dacă scrie în limba italiană a fost cartea unei italiene. Sau a fost dăruită de un italian, întări Cristina.

Kilinski și Cristina se priveau emoționați de descoperirea lor. Doctorul simțea nevoie să lămurească, jumătate serios, jumătate în glumă.

— Chiar dacă în prea polona familie a domnului profesor s'a aflat o italiancă sau un italian, tot n'avem niciun drept să credem că bictul cavalier Cenci din grădina noastră are vreun amestec aici.

— Ce frumoasă e caseta, și Cristina își trecuse degetele peste ea.

— Da, a fost adusă din China de Ladislau, fratele bunicului. Se spunea că Ladislau a călătorit în toată lumea. Adolescent, fugise de acasă. De povestea asta îmi aduc aminte.

Se înserase. Tăceau toți și tăcerea lor era deosebită. Doctorul, ursuz, întristat de această răbufnire a misterului și a legendei în viața lui lucidă și calmă, de această absurdă poveste care i-o înstrăina pe Cristina, ea, cufundată într'o stare de febră și emoție aburită, obosită de ele; profesorul Kilinski, care vibra ca o coardă și care se silca să nu vorbească, ca să nu-i turbure pe ceilalți. Prin perdelele albe ale odăii, umflate din când în când de vântul care se ridicase, venea mirosul cald al caprifoiului înflorit în grădină. O vrabie ciripise, neauzită, în pomul din dreptul ferestrei, și canarul din colivia

suspendată de raftul de sus al bibliotecii, pe care n'o văzuseră până atunci, începuse să cânte, cu picături de sunete repezi și limpezi. Intorseseră toți capul către el, zâmbiseră ca deșteptați. Boian și Cristina se sculară să plece.

— O să vă mai căutăm, domnule profesor, poate o să mai aflați ceva, murmură ea.

— Domnul Kilinski ne va face plăcere să vină poate pe la noi, cu vești noi sau fără, întărise doctorul. Suntem legați într'un fel, înru-diți, nu-i așa domnule profesor?

— În orice caz va trebui să vă supăr cu vizita mea, va trebui să-mi iau neamurile.

— Noapte bună.

— Noapte bună.

Vântul care se ridicase în seara aceea bătuse, despletit, două zile și două nopți. Plimbuse deasupra grădinii norii grei, fumurii, bolovănoși, trâmbe albe, scămoase, pe care le agăța în pomii înalți și le smulgea apoi fuioare, fuioare, sau se coborîse adânc printre trunchiuri și învolburase aleele, culcuse iarba, răsvrătise frunza moartă de pe pământ, și o mutase, o îngrămădise, morman alocurea, sau curățase de ea petice mari de lut gol, reavân. Câteodată, învârtoșat, legăna stejarii cei mari de pe alee, ca și cum voia să mute întreaga grădină pe alte ape, ca pe o pădure de corăbii ciudate și rășchirate, cu pânze sfârtecate și înfoiate, răsucea brazii pe loc, pleca teii, și plângea cu vaete înnăbușite, de oameni sugrumați în somn, în jurul ferestrelor.

Cristina rămăsese în biroul lui Andronic, citind lângă el, sau privind în carte fără să citească. Se gândea la romanul necunoscut, îngropat, al cavalerului Antonello și al Giovannei lui, care i se părea mai plin de interes și pe care îl bănuia mai plin de durere decât poveștile închipuite, închise în cărți. Oameniiăștia trecuseră pe aici, pe străzile din cetate pe care trecea și ea, își plimbaseră iubirea poate la marginea câmpului unde se plimba ea seara cu Andronic. Sau poate, numai el, Cenci, își plimbuse pe aici dragostea și și-o culcuse sub pământ, colo, în vârful dealului, unde trecea vântul acum ca un talaz, neavând cu cine lupta. În prima noapte de vijelie se pornise și ploaia, și vântul aruncase în geamul odăii de culcare pumni de apă și stropi ca niște cue, tari, ascuțiți. A doua zi însă, ploaia stătuse și vijelia urlase iar uscată, sfâșiasse frunzele și frânsese ramu-

rile. Către seară un trosnet lung, greu, îi vestise că unul din arborii cei mari fusese frânt.

Și în a doua noapte vântul curățase cerul de nori, se plimba nevăzut pe seninul lui, sub o lună lividă, verzue, ca o floare de cucută. Din năuntru cald al patului, din dosul perdelelor trase în lături, Cristina privea umbra zăbrelelor de pe zid, umbra lor înghețată. Cu ochii la ele adormise târziu, cu cântecul vântului în auz, și visase pași care se învârteau deasupra capului parcă, pași egali, tari, repețați, nesfârșiți. Toate sunetele, toate răbufnirile, sgomotul repetat al ferestrei clătinată în fâțâni se schimbau în somn în pași duri și chinuși. Așa cel puțin voise chiar ea să-și lămurească visul, cum i l-ar fi lămurit Andronic, încercând să gândească la fel cu el, când se deșteptase.

Afară cerul era liniștit, fără umbră de vânt. Era rece ca în Martie, limpede și luminos. Cristina aproape nu-și mai cunoscuse pădurea. N'o văzuse dinaintea ploilor celor mari. Era atât de deasă, de tufoasă, că în ea aflându-te nu-i mai ghiceai marginile, nu mai zăreai câmpul și nu-ți mai bănuiai vecine așezări omenești. De-a-lungul aleei stejarii stăteau neclintiți, cu câte o creangă, cu o ramură mai mare frântă, brazii se înălțau, făclii negre, fără urmă din furtuna care îi chinuise. Numai în stânga, către șosea, un castan mare, bătrân, zăcea la pământ, frânt, cu frunza, cu capul tufos în iarbă, cu trupul despicat proaspăt, mirosind tare a lemn viu, umed, bun. O ghionoaie bătea sus, și ciorile roteau deasupra peluzei, ca după o moarte, căutând mirosul ei. Cristina suise aleele încet, învelită în șal, sub soarele care nu izbutea încă să încălzească asprimea dimineții.

Mormântul de sub salcie și cel de sub brad erau învelite de frunze veștede, aduse de vânt. S'au ascuns, se gândi Cristina, s'au ascuns sub frunze, să nu le mai găsim. Au crezut că pot să se ascundă.

Pe șosea, în dosul zidului de piatră și cărămidă treceau doi oameni cântând un fel de marș săltăreț și unduios. Vocile se auzeau venind, apoi fură alături, și după ce trecură se mai auziră încă până târziu, de departe.

Cântă oamenii, da, cântă dincolo de zid, au viața lor, toți sunt niște străini veseli, ce le pasă lor? Sunt veseli! Pe mine tristețea mă izolează de lume, mă închide în singurătatea noastră. Eu n'aș putea să cânt, se gândi Cristina. Apoi își surprinse gândul și se sperie. Dar pentru Dumnezeu, ce e cu mine? De ce atâta tristețe și însingurare?

Noi doi, Andronic și cu mine, suntem doi oameni fericiți, doi oameni care se iubesc și n'au nicio pricină, dar niciuna, de nenorocire. M'a zăpăcit, m'a îmbolnăvit aproape, povestea morților ăstora. Nu trebuia să ne mutăm aici. Eu nu sunt ne bună, n'am dat niciodată semne de ne bunie. Ce m'a prins acum? Au pus ci stăpânire pe mine, vor poate ceva. Și nopțile mele sunt îngrozitoare. Visul a început să fie mai puternic și mai colorat decât veghea. A intrat visul în viața mea. N'am să mai pot cânta niciodată ca oamenii ăștia de pe drum, dacă am să visez mereu așa. Înainte nici nu știu ce visam și dacă visam, atâția ani, și acum toată ziua mi-e mintea împăienjenită de puterea, de ciudățenia viselor de peste noapte. Glasuri, pași, siluete, nimic întreg, nu o întâmplare și nu o revelație, dar glasuri și pași care par mai grei de sens decât tot ce se petrece pe lume.

La masă Cristina îi făcuse doctorului o rugămintă ciudată. Ii ceruse să nu-i mai dea profesorului Kilinski osemintele străbunilor lui și să le lase acolo, în grădină, în groapa lor. Să-l lase și pe cavalerul Cenci, care n'avea altă perspectivă decât groapa primăriei. Boian se împotrivise. Vedeă bine că nevastă-sa era neliniștită, aproape bolnavă și socotea că îndepărtând acea pricină care îi infierbânta imaginația, ar fi făcut-o să uite și iubirea cavalerului, și problema care ei i se părea foarte interesantă, dacă Giovanna e Johanna, și toate istoriile pe care le clădea în cap și care îi turburau nopțile. Cristina însă ceruse, stăruise și făgăduise până la urmă că n'are să mai vorbească niciodată despre morminte și povestea lor, dacă erau lăsate la locul de acum. Andronic îi făcuse pe plac.

Nevasta doctorului nu făgăduise însă și să nu se gândească. Și acum, când se gândea fără să-și povestească gândurile, era mult mai tăcută decât înainte, pentru că i se părea că nu se mai putea gândi decât la ce-i era oprit, și neîngăduindu-și, gândul roteă mereu în jurul «lor». Il va fi iubit Giovanna? se gândea ea seara, trecându-și, în întuneric, brațele în jurul gâtului fierbinte al lui Andronic. Ii asculta inima bătând sigur și grav, i-o asculta așa cum făcea de douăzeci de ani în fiecare seară, își potrivea bine capul pe pieptul lui puternic și primitor, și tăcea, cu ochii deschiși în întuneric, pentru că nu-i veneau pe buze decât vorbele pe care făgăduise să nu le mai rostească.

Și într'o noapte se hotărîse să rupă pânza gândurilor. Nu era cinstit ce făcea. Tăcând, îl înșela pe Andronic care socotea poate,

pierdut în urmărirea unui fir început de mult al unui studiu medical, că a uitat, ca și el, povestea absurdă a celor de pe deal. Dar trebuia să trăiască aici, în viața asta care era a lor, care era frumoasă, pe care și-o dorise, trebuia să trăiască pentru Andronic și pentru ea, nu pentru umbre, și dacă era bolnavă, trebuia să se îngrijească. Nu făcea nimic, nu avea nicio grijă și nicio treabă, asta era pricina. Trebuia să-și găsească un rost, trebuia să se scuture.

A doua zi Cristina începuse să cerceteze grădina. În fața casei se afla un strat lat de bujori care trebuiau pliviți. Trandafirii erau prea deși. Crinii, pe cale să înflorească. Pretutindeni ar fi fost ceva de făcut. Incepu cu trandafirii, cu cei mari, de un roz gălbui, cu bobocul lung, care se deschideau ca o mână, tufoși, mirositori, apoi cu cei galbeni care, înflorind, plecau capul greu pe codița subțire, apoi cu cei care se suiau pe casă, cu floarea rotundă, turtită ca o camelie, albă, deasă. Odăile se umpluseră de flori. Recele casei se încălzise. Măinile, fața Cristinei se arseseră de soare, ca miezul de pâine coaptă, aurie. Seara, în birou, lângă Andronic, îi punea în ordine fișele în niște cutii inventate de ea. Lucra de mai bine de o săptămână așa și i se părea că ar putea grădinări toată viața. Iși adusese răsaduri de rezeda din târg, sămânță de portulaca pentru aleele de nisip, cepi mari de zambile pentru la iarnă. Le rânduiseră în pivniță pe trei polițe, lângă sămânța de maci culeasă pentru anul viitor. Inlocuiseră panselele sângerii, trecute acum, din dreptul ferestrelor, cu călțunași.

Intr'o dimineață văzuse că nu le merge bine crinilor. Căutase la rădăcinile unuia, ai cărui boboci mari și făgăduitori în ajun începuseră, închiși, să se ofilească, și găsiseră o rămă mare. Incăpățânată, începuse să caute la rădăcina fiecărui crin. Cum stătea în genunchi, cu capul aplecat, răsunaseră pași pe alee în spatele ei și un glas străin spusese:

— Bună dimineața, doamnă!

Era profesorul Kilinski.

Cristina își ștersese mâinile murdare de pământ și îl poftise în casă. Profesorul venise să întrebe în ce zi din acea săptămână putea veni cu oamenii cimitirului catolic să ia osemintele contelui Laczynski și ale soției lui și își ceru iertare că lăsase să treacă aproape două săptămâni dela făgăduiala împlinirii acestei fapte până la vizita lui de aci. Fu mirat, încurcat, de noua hotărâre a gazdelor,

apoi deodată, înțelegând din explicațiile glumețe ale doctorului care se ferea ca de foc să pară sentimental, și din tăcerea Cristinei, că bărbatul acesta ursuz și ironic cruța totuși sensibilitatea romantică a palidei lui neveste, fu prins iar de un acces de entuziasm, de o expansiune febrilă. În asemenea momente graiul lui românesc se împeștră cu atâtea cuvinte polone, atâtea ach-uri și och-uri izbucneau din pieptul lui, ochii îi străluceau atât de tare și chipul i se lumina astfel, că ascultătorii, câștigați mai mult la veselie decât la extaz, simțeau o pornire greu înfrântă să-l ia de mână, să-l mângâie pe obraz. Boianii îl rugară să rămână la masă, profesorul Kilinski rămase până seara, și până seara răsunară în toată casa versuri de Goethe, râsul doctorului, ach-urile profesorului și glasul limpede și melancolic al Cristinei.

În amurg se suiseră toți trei să vadă mormintele de pe deal. Profesorul își copiasc în agendă datele, desenase chiar pietrele cu blazoanele lor, se mai mirase odată de coincidența rămânării pe loc a Johannei și a îndrăgostitului de Giovanna, dar nu mai adusesese nicio nouă lumină în privința lor. Căzuse seara, cu incertitudinile umbrelor ei, cu păsările, cu liliecii ei moi și neliniștiți. Când coborâră de pe deal pe alei, li se păruse frig, umed, turburător în marea grădină. Nu-i erau stăpâni, simțeau bine, erau în ea niște străini și-i stricau liniștea cu pașii și cu glasurile lor acum obosite, târăgănite. Kilinski plecase. Cristina și Andronic simțiseră deodată câtă tăcere e în casa lor. Dacă n'ar fi intrat prin geam țipătul cucuvaiei din când în când, ca o coasă aruncată cu tăișul în jos în apa nopții, adâncul, fața ei ar fi rămas fără cute.

A doua zi a cincea servitoare pe care o angajase Cristina de când era aici, ceruse să plece. Ii era urât, ca și celorlalte. Numai Gheorghe, șoferul, nu dădea dovezi de plictiseală sau frieă, pentru că îi plăceau grozav rachiurile bucovinești.

De când fusese însă sus cu Kilinski, de când se vorbise iar de povestea celor de sub lespezi, Cristina nu mai avea nicio tragere de inimă să lucreze la grădină. Răcise puțin, nu știa când, seara avea puțină febră, dimineața lăncezea la soare într'un scaun de pânză, și se gândea ce ar putea face ca să afle ceva despre povestea cavalerului Cenci, care poate voia să le spună ceva, care se voia poate știut, și de asta o urmărea pe ea în vis și în trezie, de asta pusese stăpânire așa pe mintea ei până eri zdravănă.

Și când, într'o după masă, Kilinski se ivise în capul aleii, ea știuse că îi aduce o veste despre el. Profesorul aproape că nu mai nimerea cuvintele în nicio limbă. Găsise în arhivele orașului, de cu un veac și două de ani înainte, o hotărîre judecătorească în care era pomenit în chip trist numele cavalerului. Fusese judecat pentru lovirea și rănirea unui Brigadgeneral, Gregor Lindner, la o petrecere la care luaseră parte și Oberleutnantul Hans Hörbiger și alți câțiva ofițeri, Burgmaistrul Ștefan Stec și contele Ladislau Laczynski. Numitul cavalier Antonello Cenci fusese condamnat la un an închisoare. Pricina scandalului părea să fi fost o ofensă adusă de Brigadgeneral cavalerului. Căutase și în catastifele temniței, care nu se mai găseau toate, și putuse dovedi data eliberării lui la 2 Martie 1821, după un an încheiat de temniță grea, ceea ce era o dovadă că Brigadgeneralul Lindner trebuie să fi fost un personaj foarte însemnat: Asta îi deschisese gust de căutare, dar nicăeri, nici la primărie, nici la biserica veche nu se afla un act de căsătorie a vreunui Ladislau Laczynski, între anii 1715 și 1830, ca și cum niciunul dintre ei nu s'ar fi cununat aici în oraș.

Numai urma închisorii cavalerului Cenci o putuse găsi profesorul Kilinski. Era mult și era puțin. Care dintre conții Laczynski era cel aflător la ceartă? Tatăl sau fiul? Nu se putea ști. După titlurile lor, la acea petrecere tinerii fuseseră amestecați cu bătrânii. Dar era sigur un lucru: că Laczynski și Cenci s'au cunoscut. Poate că numai întâmplător, odată, încercau Cristina și Kilinski să-și potolească unul altuia imaginația. Era însă greu ca într'un oraș de provincie aristocrației și militarii să nu se cunoască între ei. Și e cu atât mai ușor ca Johanna să fie Giovanna cu cât în caseta bunicului Pawel găsiseră cartea aceea pe care o italiancă scrisese în limba ei sau pe care, bunăoară, i-o dăduse Cenci Johannei lui iubite. O avea poate dela maică-sa sau scrisese chiar el « SaŃta Chiara, protega per noi », gândindu-se la iubirea lor nefericită. Pentrucă dacă fusese iubire, erau siguri amândoi că nu fusese decât nenorocită. Cum se putea purta nevasta bătrânului Laczynski cu un străin, cu un cavalier străin, când lângă ea stătea cruntul, gigantul soldat din daghereotyp? Dar dacă, spunea Cristina, ea era nevasta lui Ladislau cel tânăr, cel cu patima călătoriilor, dacă o adusesse pe ea din Italia, și o lăsase aici, ca să plece pe alte drumuri, în China, de unde adusesse cutia, în Indii poate? Dacă Antonello venise aici

s'o vadă și căzuse în acea întâmplare din care i se trăsese temnița? Un an de temniță, și peste un an încă, murise! Și murise aici, după închisoare rămăsese aici, în țară străină. De ce? Ce îl ținea? Toate erau cu puțință și nimic nu era sigur.

Ii prinsese seara și îi găsisese doctorul vorbind așa. Prin deșisul sălbatec al pomilor nu se mai vedeau luminile vecine. Erau prinși acolo, în plasa pădurii. Prin întunericul ei se auzea fluieratul trenului de pe câmpie, ca de departe, ca vestea unei libertăți care exista totuși, dincolo de ziduri, dincolo de ei.

Apoi Cristina avusese iar febră și o băgaseră cu sila în casă, deși seara era caldă și luna se ridicase peste pajiștea din fața casei, rotundă, fierbinte, amenințător de frumoasă.

Doctorul ațipise, când Cristina strigase tare:

— Andronic!, gratiile!, umbra zăbrelelor!

— Da, acolo sunt, recunoscuse doctorul împăciuitor și somnoros, luând-o în brațe.

— Umbra gratiilor! Pricepi? Așa trebuie să fi văzut Cenci în fiecare noapte umbra zăbrelelor din temniță pe zid. De astă mă turburau, de asta mi-era frică, voiau să-mi spună... Cenci voia să aflu.

— Draga mea, Cristina, te rog, în numele bunului simț, gândește-te la ce spui.

— Dar tu nu vezi, Andronic, că n'ar fi avut niciun rost ca un lucru atât de firesc să mă înspăimânte pe mine, dacă n'ar fi avut un înțeles care mi se reveală abia acum. Și pașii pe care îi visam erau pașii lui în închisoare. Temniță grea, a spus Kilinski.

— Kilinski ăsta să mai stea și la el acasă, că mi te-a smintit de tot, Cristino. Ce înseamnă toate balivernele astea între niște oameni civilizați, în 1920?

Toate silințele doctorului Andronic Boian îi rămăseseră fără izbândă. Kilinski venise din ce în ce mai des și el îl lăsase să vină pentru că Cristina era într'adevăr bolnavă, și pentru că, dacă vizitele lui îi înfierbântau imaginația și îi alimentau basmele, absențele lui o lăseau într'o totală singurătate și tristețe. Știa că el ar fi putut umple acea singurătate și înlocui prezența lui Kilinski mai bine și mai fericit pentru Cristina, era însă pe urmele unei foarte subtile deducții în legătură cu teoria inimii artificiale și a operațiilor aortei și nu putea să-și piardă firul pe drum.

Cristina făcuse o a doua pleurezie, pe negândite, pe nesimțite aproape. O îngrija acum ca pe un bolnav grav, renunța seara la orice lucru ca să-i țină de urf, dar ziua nu se putea hotărî să-și părăsească biroul. Atunci Schnur venea ca un salvator. El se ocupa de straturi sub ochii Cristinei, întorcându-i scaunul de pânză când către o brazdă când către alta, el plivea dimineața răzoarele de micsandre, el uda seara floxul înalt, roșu, din care se ridica miros tare și dulce, begoniile mari, grele, culcate pe pământ de belșugul florilor de catifea, el îngrija călțunașii din lădițele de sub ferestre și lanurile dese de crăițe. Pădurea rămăsese toată în jurul Cristinei ca o haină. N'o mai străbătea ea și n'o mai străbătea nimeni.

La orele amiezii, când soarele ardea tare și femeea se ascundea în umbra iatacului, silită să doarmă sau cel puțin să tacă, profesorul Kilinski grebla pajiștea, și ascuns de speteaza ridicată a scaunului, plângea lacrimi grele în pledul cu care își învelea Cristina picioarele sau săruta adânc perna de care se rezema capul ei. Apoi își ștergea ochelarii, își freca ochii și își spunea singur, cu jumătate de glas, foarte multe Lieduri de Heine, cărora le strica ritmul cu și mai multe ach-uri.

Ii vorbea Cristinei de Viena, de Cracovia, de viața lui Dickens, pe care îl adora, îi povestea mii de lucruri despre elevii lui. Pricepuse, fără nicio explicație între el și doctor, că trebuie să ocolească istoria închipuită a celor de pe deal. Dar era greu. Pe ocolite, cu dibăcie, Cristina aducea ușor vorba, și se pomeneau deodată porniți amândoi în povestea amplă acum, cu variante și amănunte, a cavalerului Antonello care « voia » ceva și a Giovannei.

Iar când venise toamna, păruse acolo, în pădurea lor, că nu vine din cer și din aer, din timp și din îmbolnăvirea soarelui, ca în alte părți, ca în toată lumea, ci că suia încet din pământ, sigură, nestăvilită, hotărâtă, pălea iarba, se urca în trunchiuri, năpăstua pletele copacilor, înnebunea cu tristețe păsările, umplea cerul. Apoi se strângea încet în jurul casei. Pălise întâi straturile cele mai depărtate, ofilise treptat pajiștea, se apropiase de lanurile de crăițe de sub ziduri, se cățăraseră în călțunașii dela geamuri. Nu era rece, nu bătea vântul, căldura verii încremenise pe loc, și moartea părea a nu avea nicio pricină decât vrerea ei, hotărîrea ei de a îmbrățișa. Atâta aur și atâta sânge nu mai văzuse Cristina niciodată. Acum tot aurul lumii și sângele a mii de trupuri ruginea în marii castani,

în stejarii uriași ai aleii, în teii vestejiți blond, palid. Slabele adieri care bătuseră în acea toamnă nu mai deșteptaseră sunete de valuri și de ape, ci foșnete frânte mărunț, uscate, de mătăsuri vechi, tăiate. Ciorile croncăneau din zori până târziu, în amurg, cu rotiri mari, inutile, deasupra acestui incendiu împietrit și noaptea cucuveale se boceau nopotolite, nemângâiate. Liliicii dădeau buzna prin ferestre de cum se lăsa seara, căutându-și în colțurile tavanelor adăpost de iernat, ca în cavourile în care găzduiseră în iernile trecute, și dacă se încăpățâneau să lase geamurile deschise de frica zăpușelii, femeile de serviciu, înainte de culcare, trebuiau să-i alunge îndelung cu prosoapele și cu măturile, țipând și acoperindu-și părul.

Moartea ieșea încet din pământul în care topise atâtea trupuri și încingea casa de piatră. Cristina nu mai era pe de-a întregul vie. Avea chipul pe care îl păstrează în amintirea altora absenții, puțin nesigur, puțin transparent, puțin șters. Apele ochilor i se limpezișeră prea adânc, pielea i se subțiasse prea tare, glasul îi era prea ușor, și abea rostit de ea cuvântul se pierdea atât de repede în aer, că se trudeau cei ce-l auziseră să-și aducă aminte cum sunase și dacă îl spusese în adevăr. Pe chipul ei se adunase toată umbra verde a pădurii, și albul ei era verzui, ca al unei flori crescute în întuneric. Asistența medicală a lui Andronic și a altor medici chemați anume, nu învinsese nimic. Boian aștepta să-și isprăvească studiul, și-l grăbea, ca să poată pleca cu nevastă-sa în străinătate. Plămâniii Cristinei, pentru care se temea doctorul, nu mergeau atât de prost, dar soarta voise ca soția celui care studia posibilitățile unei inimi artificiale să se pomenească deodată că are o veche și uluitor de gravă boală de inimă.

Profesorul Kilinski își împărțea ziua între orele de școală care începuseră și ceasurile petrecute la Boiani. Venea grăbit, sub căldura amiezii, cu ochelarii prăfuiți, cu mâinile pătate de cerneală, cu capul ras fierbinte și zumzăitor de gânduri și de versuri și rămânea lângă fotoliul Cristinei până când era rugat să plece acasă. Poveștile pe care i le spunea începuseră să se vestejească și ele, foarte des Kilinski nu mai găsea în amintirea lui decât istorii triste și foarte des amesteca cu lacrămile lui durerea celor despre care vorbea. Odată Cristina văzuse în ochii lui strălucitori și neliniștiți prezența unei nemărturisite noutăți, care nu putea să se ascundă bine. Ghicise că era vorba despre «eroii ei» și-l chinuise pe Kilinski

cu întrebările, până când îl făcuse să vorbească, trecând peste dorința lui de a n'o turbura.

Profesorul își mărturisise căutările unui coleg, care, din întâmplare, găsisse în foarte vechile lui hârtii din familie un teanc de scrisori. Era printre ele una, scrisă în 1835, a unui străbunic al lui către o soră, se părea, trimeasă dela Viena cu prilejul morții soției lui, întâmplată aici, în oraș, în lipsă lui. Kilinski copiasse în agendă pasagiul care îl ceti Cristinei: « O, de ce nu poate muri oricine așa cum a vrut și a putut muri Ladislau Laczynski în ziua morții scumpei lui soții! De ce n'am presimțit ca vărul nostru Tomasz agonia mamei lui, când a venit călare dela Varșovia la Cernăuți! De ce nu m'a înghițit o moarte misterioasă înainte, ca pe sârmanul și hulițul venetic cu un atât de nobil caracter, Antonello Ceuci! » Mai departe veneau lucruri care nu-i priveau decât pe ei, frate și soră, și toată durerea bietului văduv.

Poate că erau singurele rânduri în care se mai pomenea numele lor pe lume.

Poate că nu mai era nicăieri altă urmă, și el, Kilinski, o găsisse. Cristina se ridicase în scaun, cu obrajii aprinși, cu inima bătând tare. Era o legătură în această scrisoare între pomenirea Laczynskilor și a sârmanului și misteriosului Cenci? Era o întâmplare? De asta se afla pe lespedea conților o singură dată, pentru că muriseră amândoi în aceeași zi. Ladislau o iubise pe Johanna. Dar îl iubise și ea pe el? Ce mijloc găsisse el să moară în aceeași zi cu ea? Dar dacă era vorba de doi oameni bătrâni? Bunicul Pawel nu-i povestise nepotului, înainte de propria lui moarte, cât de tineri sau de bătrâni îi muriseră părinții. Știa numai că Ladislau călătorul, fratele lui Pawel, murise tânăr. Ceea ce era mai curios în povestea asta era că fiecare amănunt nou aflat arunca mai mult întuneric asupra ei.

Turburată de această nouă învioreare a basmului uzat de atâta răsucire sterilă, Cristina își povestea în zori visele, lui Andronic, acum ascultător și îngăduitor.

Doctorul părăsise orice nădejde de vindecare a nevastei. Știa cât mai poate bate o inimă care ajunsese la pragul morții fără să vestească odată că e pe cale de a se pierde. Ii era tot una dacă îi făceau plăcere lucrurile care, neliniștind-o, ar fi făcut-o să moară cu o lună mai devreme. Dacă Cristina se mai putea gândi cu îmbătare la ceva, acel lucru era binevenit.

În visele ei o umbră de bărbat văzută totdeauna din spate umbla în lungul iatacului, dincolo de perdelele trase ale patului sau un glas o ruga să-i fie milă de cavalerul Antonello. Știa, pricepea că Cenci voia prin ea ceva, și nu dibuia dorința lui și nu pricepea cum îl poate liniști.

Stătea toată ziua ridicată în fotoliu, în dreptul ferestrei, ca să poată vedea grădina, cu umbra ei verde pe obraz. Parcă se micșorase pajiștea, parcă se străntase terasa, pădurea se apropiase de casă, venise cu trunchiurile ei negre și drepte, cu crăcile ei arămii, foșnitoare, până aproape de ferestre, ciorile care nu mai erau turburate de niciun sgomot doveditor de viață omenească și primejdie dinăuntrul zidurilor tăcute, roiau în jurul strașinilor, scăpau din cioc, pe țiglele casei castanele și nucile pe care le furau din grădină, și toată ziua croncănitul lor și rostogolirea fructelor uscate, durau pe acoperiș. Cucuvaele se apropiaseră, se mutaseră din pom în pom, până la cei vecini cu peluza.

Cristina stătea în fotoliu și privea în grădină. Kilinski pune la îndemâna ei, pe o măsuță, cutia de bagaj cu capacul ei limpede și lucios pe care o pasăre ciudată își deschisese aripile de sidef, daghereotypul cu femeia frumoasă și sălbatică lângă cruntul ofițer cu barbete, medalionul de porcelan al străbunei cu ochi albaștri și cartea de rugăciuni, ofilită, uscată, descisă la pagina în josul căreia fusese scris cu mâna: « Santa Chiara, prega per noi! ». Adusese de acasă și colivia cu canarul, dar păsărica, speriată de vaetele pasărilor de noapte, nu mai cânta. Iși adusese și cărțile cele mai iubite, și o lădiță lungă și îngustă cu crizanteme pitice, albe, dese, ca să înlocuiască călțunașii vestejiți dela geamul prin care privea Cristina, dar florile se păliseră repede, ca tufănelele ruginii de sub geam, ajunse de moartea care suia din fostul cimitir.

Pe un scaun scund, pe covor, la picioarele Cristinei, profesorul se uita la albul ciudat al frunții ei, la firele de păr albe care începuseră să se amestece în buclele ei negre, la albastrul ireal, nepământean al ochilor ei limpezi și încerca, frângându-și mâinile uscate și fierbinți, să-i mai povestească o întâmplare trecută, să-i mai cânte un vers, dar glasul i se frângea în piept și gândurile i se împânzeau, bete. Cristina privea spre parc, ca un marinar bolnav pe covertă spre țărmul zărit și mereu depărtat și când tăcerile profesorului se prelungeau, pornea să vorbească cu glasul ei acum dureros de pur și

de ușor, despre frumusețea morții de afară, despre lespezile din deal. Când doctorul Boian era alături de ei, când sprijinea cu umărul lui puternic brațul sau capul obosit al Cristinei, răsfărânt peste fotoliu ca o floare care-și apleacă din glastră capul prea greu, vorba se lega și se deslega tot atât de ușor ca păpădia suflată, și în locul ei rămăneau aceleași tăceri în care sufletul bărbaților gemea în umbră și a femeii, aproape desprins, nehotărît din care lume face parte, se limpezea pentru marea călătorie.

Intr'o asemenea seară, când grădina se umpluse de întuneric sur și pe vârfurile stejarilor mai strălucea încă puțin aur, Cristina dusese mâinile la piept, gemuse, încercase să se ridice, se cufundase mai adânc și murise.

Andronic Boian, care îi prinsese o mână, rămăsese așa, lângă ea, până când mâna se răcise și se făcuse grea, de pământ. Profesorul Kilinski, jos, pe covor, cu fața la pământ, plânsese cu hohote lungi, nesfârșite.

Apoi luna se ridicase deasupra parcului, roșie și enormă și lumina bine fața nemișcată, albă, a moartei. Trenișorul fluerase lung, a libertate și goană, în aerul nopții ca o închisoare rece. Bărbații se ridicaseră în picioare, de o parte și de alta a geamului și se priviseră tăcând.

— Ai s'o pui în pământ sus, în grădină? rupsese tăcerea Kilinski, cu un glas fărâmat. Ai să mă primești și pe mine acolo cândva?

— Nu, profesore, nu pot să mor odată cu ea, nu am puterea contelui Ladislau. Nu pot să intru în pământ în aceeași groapă. Sunt legat de lucrurile pe care vreau să le spun lumii, caraghiosul de mine. Am să plec cu ea la București și am să rămân acolo. Și dumneata ai să rămâi aici, departe de noi. Nu plânge, iubite Kilinski, poate că asta e o dovadă că totuși Giovanna nu era Johanna.

Și abia atunci putu să plângă și doctorul Boian, pentru că vorbele croiseră drum lacrimilor. Sus, pe colină, lespezile străluceau în lumina lunii, pătate, din timp în timp, de umbra liliecilor care sburau, năuci.

LUCIA DEMETRIUS

DONQUIJOTEASCĂ

Mă reîntorc din marile vânători
prin pustele unor singurătăți bolnave...
Vinete și reci cerurile de-atâtea moarte zori,
tăcerile spânzurate peste mlaștini jilave...

Ostenit sirepul, copitele 'nsângerate de multe înstrăinări
Povară-i sunt, deși din mine numai o năucă.
Traista vânătorilor, doar spaime și arătări,
bate goală — tobă ridiculă — o scheletică crupă...

Merg... merg... palorile timpului scad, pier,
pe crenelurile Escorialului meu fum...
Havuzuri țâșnesc din mintea-mi înfierbântată,
încerc să 'nfloresc peluze pe pustiitu-mi drum.

Mă reîntorc din marea vârtoare a vânătorilor.
Calea nu mai e aceeași, zadarnic adulmec zările...
Parcă cineva scutură deasupra-mi arborii tuturor disperărilor.
Temute neguri prind contururi-și mișcă orele.

Unde sunt armatele mele, fanfarele, săbiile?
Avusesem cândva un Ev, prin care-mi jucam corăbiile!
Pământul, apele, zările, bob de mei...
Le ocoleam cât ai zice trei.
Din nimic creșteam cetăți și păduri în susur de alăută.
Schimbam colorile florilor. Din cupa de cucută
picuram miere, fragi... Universul o vastă neînctată auroră.
Tiran, îmi chinuiam sirepul prin strania faună și floră.

Cine mi-a încurcat drumurile, rostul stelelor mele,
cine mi-a dus la culcare luceafărul, prea din vreme,
cine a îndrăznit 'să-mi scufunde corăbiile,
să-mi îmbolnăvească florile, să-mi ruginească săbiile?

Caut la șold cornu-mi de os... Vreau să-mi adun cavalerii.
Pe lângă mine, nevăzut, șueră sabia rece a serii.
Știu că undeva, la capăt de drum, sunt adăstat.
Nu mă grăbesc... Acolo de mult timpul a încetat...
Merg... merg... mai visez încă la marile vânători.
Oasele sirepului rămân în urmă brățări...
Din temutele neguri o mână nevăzută, în catifelată
îmbrățișare adâncă
mă desprinde încet, în dulce verigă mă 'nchide și mă culcă.

FABULĂ

A trecut pe-aci, cândva un om...
numai un biet om era
cu stigmatete și scăderile omului.
Ceasul a fost vinovat.
Ceasul fiecăruia bate odată...
Toate orologiile lumii atunci au stat...
Numai ceasul lui, sus, a sunat sub cleștar
Și l-a învestmântat în purpură
și l-a zugrăvit cu mir și har...

Ah, ce puternic era acest biet om
Și ce 'ncrezut în steaua lui înaltă!

O femeie se ivise de undeva
de sub a ceasului ei poartă...
Era numai o biată femeie,
cu miere în păr, ulciorul cu vin,
și fructele gurii coapte.

Omul, bietul om, deși hirsut, din miazănoapte,
prinț crescuse, cu ochiul de pradă rotund și ud,
în mersu-i fastuos, foșnetul mărilor de sud.
Cu transparentele primăverii Ei, scuturate la fereastră,
el își împodobise o îngâmfată creastă,
prin vara-i fierbinte și aprigă a trecut ca o pedeapsă,
aspre, necruțătoare i-au fost privirea, pasul...
a strivit fructele dulci, mustul, aromele.
Brațele ei tinere și-au frânt edera și-au ucis poemele,

prin toamna-i de foc a pocnit din bici
strășnind fioros și tiran ca pe-o moșie.
O vatră arsă a rămas la o margine de drum.

Impodobit cu anotimpurile ei, îngâmfatul păun
Și-a risipit gănguritul, polenurile, în văzduh.

O iarnă vânătă și-a crescut stepele-i, lupii, în jur
Și l-au surprins gol, uimit, pe-un meridian,
în care insular și emfatic își crescuse doar ziduri de mărgean.

« Unde sunt sentimentele mele, se tânguia biata femeie
frângându-și tristele poeme ale brațelor, în patru vânturi,
să te cuprind, să te învălui, să te încălzească în ale lor cânturi,
gol, desculț, cerșetor, tu, prinț al inimii mele, necruțător! »

Doi bieți oameni au fost,
numai două ființe,
cu stigmatetele și scăderile omului.
Ceasul a fost vinovat...
Bătaia lui a sunat.
Și pentru acești doi bieți oameni
Toate orologiile lumii, deodată, au stat.

SANDA MOVILĂ

COLIND LAIC

Dați-mi un vin auriu,
O cheie spre fericire.
Pe urmă voi merge prin parcuri
Și tot cristalul iernii-l voi cuprinde 'n suflet,
Să nu fie singur.
Larma orașului, sgomotul mașinilor nu-mi vor mai face rău
Nebun, le va 'ntrece pe toate, sângele meu.
O cheie falsă dați-mi spre fericire,
Un vin auriu.

EVOCARE

Ai fost vârtej și val și o ploaie nebună de vară,
Căldură în sufletul meu și răcoare în brațele mele ai fost.
Aerul e cuprins de tine ca și odinioară,
Fiecare stradă poartă semne de fericire,
Fiecare nor e trist că se știe amăgit.
Pomii care ne 'nsoțeau la plimbare, mă 'ntâmpină muți
Cum să mă creadă?
Ce să le spun?

PLIMBARE IN PRIMĂVARA TRECUTĂ

Pictre de hotar ale-amintirii,
Străjuesc aceiași pomi drumurile noastre de ieri.
Cu ultimul castan se topeau trecătorii,
Tainică, la capătul aleii, ne 'ntâmpină pădurea.
Cânta bucuroasă din mii de strune subțiri,
In rare fășii de lumină sbucneau șopârle aurii.

Brațul tău cald îmi cuprindea mijlocul și inima,
Imi purta pasul. Pasul spunea: Numai noi, numai noi!
Rochia frumoasă se agăța de crengi, ai păstrat fășia,
Lasă să fluture colorile mele la ghirlanda-amintirii.

. . . . .
Primăvara asta m'am întors în pădure. Tinerii copaci
au crescut, sunt mai sceptici,
Le-am spus: Da, trăiește și e fericit, iar ei au zâmbit.

MARGARETA STERIAN

ARGONAUTICA SAU FABULOASA AVENTURĂ

I

Euridice, ūubita mea, ascultă jurnalul mincinos al fabuloasei călătorii. Zeul întâmplărilor posibile, arbitrul încântătoarelor neadevăruri iubește aventurile tari ca acestea, neomenești printr'o imperceptibilă irealitate a ritmului, neomenești ca un obraz apoplectic unde tensiunea fără măsură e gata să grăbească ultimele vedenii orbitoare, moartea și putrezirea.

Sunt multe porturi pe care le părăsiseră eroii. De obicei înșorite și toride, cu cheiuri fierbinți și murdare, porturile sunt locuri pline de puterea grânelor. Navele plutesc pe ape verzi, albastre, galbene, curcubee minerale, seara oglinzi palide pătate de uleiuri irizate și metalice, de murdării fosforescente. Apele sunt veșnice, cheiurile bătrâne, și etern însuși lemnul navelor: de mahon, de cedru, de brad înneecat în unsori și în catran cu mirosul marin.

Dar ascultă rostogolirea fluviilor galbene de grâne în umbra înnăbușitoare a calei, sub un nor de praf, și ascultă tăcerea vinurilor, a uleiurilor închise în butoaie ca în rezervoare ale puterilor: se răspândesc apoi printre oameni ca să îmbete și să hrănească pe cei vii, să ungă fruntea și măduarele morților. Ascultă pașii moi ai hamalilor în pulberea de ciment, și strigătul celor care încarcă saci grei de arome.

Acestea sunt porturile; multe lăsaseră în urmă Argonauții; lăsaseră în urmă cheiurile, țărmul, colinele negre și cerul din ce în ce mai închis, și apele verzi. Depășiseră vânturile calde

ale uscatului, mirosurile țiteiului, grânelor, piperului și uleiurilor, parfumurile femeilor, în sfârșit și cea din urmă amintire a unui asemenea fel de nopți. Intre nori și spinarea enormă a pământului clipește, din când în când, copacul schematic și violet al unui fulger, atât de firesc în vara aceea cu întunerecul apăsător și viu.

Astfel părăsirea Argonauții orașele cu asfaltul lucitor după ploaie, reflectând colorile delicate ale cerului mișcător; îi goneau mulțimile negre cu nenumăratul lor dispreț bestial, și așteptarea niciodată îndreptățită a unui meteor. De aceea plutiră pe marea necunoscută, drept înainte.

Bine înțeles, niciodată n'au încercat eroii lucrurile necunoscute ca să fugă de sine. Argonauții nu căutau constelații exotice nici oameni surprinzători, bănuind că sângele universului este peste tot același, aceeași suflare ce plutea peste amestecurile diforme ale începutului. Oricare ar fi fost plantele cu flori negre oricât de parfumate, sau fiarele aurite, sau oamenii goi, de o enormă înțelepciune, ce ar fi ținut în gură un sul de ierburi fumegânde și ar fi mestecat buruiana numită de zei *moly*, de muritori peyotl — Argonauții ar fi știut că nimic nu le va schimba pasiunile lor; din timpuri obscure li se păstrase cuvântul unui barbar disciplinat: *coelum, non animum mutas*.

Nu: Argonauții erau tineri, vase pline cu un alcool tare și bine mirositor; stăpâni pe trup și pe gânduri numeroase și ascuțite: dar cel cu hambare pline începe să iubească riscul jocului, cel cu o lamă ascuțită în mână este ispitit s'o încerce în jocul mai primejdios al unui duel mortal, și în sfârșit, cunoscătorul dogmelor născocoște cel mai ușor o erezie. Fiecare dintre ei se simțea în acelaș timp un războinic și o sabie mlădioasă cu oțelul clătit în ape balsamice. Erau deschiși pentru toate călătoriile, pentru încăierări, gata la toate răzbunările și la orice dragoste. Se puteau îndoi în vânturile cele mai descreierate, căci aveau fiecare o rădăcină nemișcată; într'adevăr, țineau închis în inimă un peisaj sărac, cu coline moi, tufișuri de corn, fânețe unde se aude fluierul ciobanilor; siguranța că îi așteaptă totdeauna o streășină liniștită și o chilie albă unde să puie armele pe prag și să intre în liniște, să răsuflă cu răsu-

flarea părintelui lor, pământul Tesaliei sau al Eubeei sau al Moreei cu turme de capre albe.

Războinicul este înăuntru, Natanael, învață asta, căci până acum nu te-au învățat decât să te bucuri de roadele lumii, dar ție îți trebuie mai mult decât frumusețile fructelor și ale cărnii; deci tu ascultă dela mine mesajul și învățătura părinților noștri și a mamelor: înăuntru este războinicul, neatins, nemișcat, rece și surâzător, iar în jurul lui scânteiază sabia. Se frânge ea la sfârșit; el se cufundă în pământ, ca Don Juan la sfârșitul dramei, în timp ce cadavrul tău, Natanael, putrezește pe câmp.

Așa erau deci Argonauții (sau erau altfel): Athamas, Euneu, Eumelos, Oleofron și mâncăciosul Heracles; Hyla, Efeu, Euphues, și Orfeu, lăutarul din Tracia, Glaucus, cârmaciul, Euridamas și Myrsiles; Meliaduse și, cel mai îndrăzneț, Iason, care la plecare pronunțase cuvintele:

«Prieteni, să ne încercăm și să ne aflăm limitele în această rătăcire primejdioasă; dar făgăduiți-mi că veți simți plăcerea în a vă sluji de voi înșivă ca de o sabie, ca de o pungă de adunat bani, și de o piatră prețioasă (pe care o veți agita ca să sclipească, scoțând din minți pe femei și provocând respectul proștilor). Sunt unii, oameni divini sau jumătăți de vite, care disprețuesc în parte sau cu totul aceste trei întrebunțări ale propriei persoane; tinerești și admirabile întrebunțări ale unui obiect cu rosturi altcum problematice: nouă să ne fie însă principiu și artă și joc».

Zise; Argonauții râseră, făgăduiră și plutiră spre marea necunoscută.

II

De pe țărmul insulei Lemnos văzură dimineța arhipelagul cu vârfurile trandafirii, dar baza albastră și neagră, căci soarele încă nu răsărise deasupra mării; aprindea numai frunzișurile răsunătoare ale pinilor de munte. Nava fu împinsă pe plajă spre apă; eroii aveau umerii înroșiți de lumină. Traseră de funii, cufundându-se adânc în nisipul ud și plin de spumă. Apoi alunecară pe pietrele acoperite cu alge cleioase; crabii fi

mușcară de degetele dela picioare; meduze indiferente și opaline îi atinseră în treacăt ca niște urzici de ghiață; legăturile de piele ale lungilor rame scârțâiră neplăcut și însuși lemnul era ud și rece, apoi prea ferbinte, când marea scutură brutal vasul și soarele provoacă certuri și cuvinte violente. Totul se liniște însă către seară; plutiră într'un golf de ulei, pe sub malurile cu terase de măslini și de vii ale ostrovului Samothrace. În apă juca oglindirea lămâilor coapte. Răsuna clopotul turmelor risipite pe cline pietroase ce rămâneau calde toată noaptea, ca să viseze pe ele șerpui la lună.

Argonauții coborîră. Un om îi călăuzi, încălecați pe asini, înăuntrul râpelor sălbatice, către Templul Cabirilor și al tuturor Zeilor. Marele Preot îi poftise la sine. Pe drum auziră sunetul melodios a nenumărați zurgălăi de argint; întâlniră apoi caravana ce o purta pe prințesa Armenida și pe sora sa Asiana. Aceste două doamne se aflau într'un palanchin, însoțite pe jos de negri cu evantaiuri și de bărbați eleganți și cărunți, preoți ai templului. Însă înaintea lor călare treizeci de tinere sclave în haine bărbătești, și în urmă treizeci, toate purtând instrumente muzicale. Argonauții se înclinară la trecerea cavalcadei și o urmară; aflară că o galeră adusese în port pe cele două prințese ce făceau un pelerinaj la Templul Cabirilor și al tuturor Zeilor. Curând îl zăriră în amurg, îngrămădire enormă de terase și colonade: veneau dintr'acolo parfum de portocali și ecorile unui concert. Trecură prin porți colosale, prin labirintul a nenumărate curți fără ferestre și cu ieșiri surprinzătoare. În piatră erau peste tot săpați crabi, emblemă și nume al zeilor Cabiri. În centrul labirintului însă o curte cu jocuri de apă (mirosea puțin a smoolă și a pucioasă) împrejurul unui templu pătrat, clădit din piatră lunară. Aici își primi oaspeții Marele Preot, bătrân mare și puternic ca un bivoli; sărută sgomotos, în semn de bun venit, pe Asiana încă frumoasă, și salută zâmbind pe sora acesteia, femeie înaltă cu părul alb, ce blestema numele zeilor ca un argat din grajd; credea în ei, dar pretindea că blestemele obișnuite, ca ale ei, nu-i mai pot atinge de mult, și fuma țigări de foi aduse pentru ea din țara Ofir sau din Golconda. Argonauții sărutară inelul bătrânului care îi bătu pe umeri, aducându-și aminte că le cunoscuse părinții

cu o vârstă de om înainte. Iși duse apoi oaspeții să se închine în Sfânta Sfintelor.

Se gândiră, în templu, la admirabila mulțime a zeilor, înfățișați de miile de statui; băgară de seamă că fiecare om ar avea cel puțin un zeu pentru el, dacă ar fi împărțiți vreodată. Cabirii erau fără nume, afară de cel mare, numit cu un cuvânt secret. Nu erau prezenți nici în statui nici în icoane, ci printr'o crăpătură în stâncă se auzea uruitul focului central, amenințarea viitoarelor cutremure.

Masa fu strălucitoare prin persoana celor ce luau parte la ea, prin vechimea vinului și prin colorile calcanilor, păstrăvilor, nisetrilor, doradelor, iezilor și mistreților ce veneau în bucăți, pe talgere de aur, plutind în sosuri bogate și înconjurați de verdețuri aromate. Dela primul talger până la cel din urmă, Heracles mâncă și bău, apoi dormi sub masă până în zori. Vinurile erau dulci și grele; curând mulți avură privirile tulburi; cu cele două prințese de o parte și de alta, singur Marele Preot plutea deasupra aburului de vin și de mâncăruri, zâmbind jovial și lucid. Frumoasele slave ale Armenidei cântară o simfonie delicată și scurtă; două din ele cetiră cuvinte ale poezilor, apoi dansară. În sfârșit plictiseala sau somnul începură să apese adunarea, când cineva propune un joc ne mai întâlnit, ca fiecare să laude zeii. Marele Preot râse; găsea că și mai originală ar fi lauda unui zeu unic. Mesenii aprobară, începeau să tragă la sorți și atunci bătrânul, supărat, declară că nu fusese decât o glumă, știut fiind că un zeu cu adevărat unic, fără adversar, fără panteon, fără ierarhii cerești și fără metamorfeze e o himeră la care visează filosofi și matematicieni, necunoscători ai vieții devoratoare. Prințesa Armenida, ca să-i sporească vădita neplăcere, răspunse că tocmai de aceea apologia cea mai originală ar fi a unui zeu inexistent; își aprinse țigara de foi și așteaptă. Marele Preot, învins, se răzbună, cerându-i ei să o facă cea dintâi. Ea afirmă râzând, « odată, de mult, crezuse că Priap este zeul unic, apoi în mulți alții la rând » și că acum credea în oricare « căci, zise ea, ne trebuie un capac deasupra lumii, ca să ascundă golul înspăimântător al unui abis probabil. Iar dacă zeul e unul, ereticii îl vor logic și, desamăgiți, nu mai cred în el. Cu cât mai mulți demoni și puteri

obscură în jurul nostru, în care să credem pe jumătate, cu atât mai fericiți noi și mai liberi. Elogiul meu, termină ea, nu este un elogiu, ci mărturisirea neputinței de a lăuda pe cineva pe care nu-l cunosc. Ingăduiți unei mame și bunice să adauge că zeul unic este pentru cine crește copiii, mult mai incomod decât o nuia: copiii cred în el și îl amestecă în lucruri ce trebuiesc stăpânite cu o simplă putere omenească ».

Cuvântul Armenidei surprinse adunarea; nu știau ce să creadă. Aici se ridică sora ei, care abia ascultase; cu ochii la fresca tavanului ce arăta Nimfe posedate de Satiri:

« Este undeva un zeu, începu ea, poate încă nu scoborit din nebuloasa primitivă, unul ce încă doarme în sămburele pământului sau apelor, și pe care îl așteptăm, unul singur. Am priceput că trebuie să fie un Domn al inimilor rănite și îmbucătățite, când mi-au căzut fiii în războiu; unul care să însemneze culmile și adâncimile tuturor durerilor, marginea lor unde carnea e omorâtă de ele și să însemneze ridicarea din lacrimi, liniștea, limpezimea și curata sărăcie interioară care vine la urmă, ca și cum ai intra, după ce ai plâns, într'o cameră goală, albă, cu miros de var și de ceară, și ai suspina din adânc. Imi trebuie, și multora, Domnul inimilor și numai al suferințelor și mângâierilor, al niciunui gând, dar al alinării durerii; care să făgăduiască pacea, să respingă tot ce se poate spune cu vorba; să ne audă glasul dinăuntru și să vadă gestul către el chiar dacă brațele ne rămân nemișcate și buzele strânse. Sunt oameni care seamănă cu el; dar el unde e? Faceți un templu aceluia mare zeu, care va fi poate o femeie, sau un idol hermafrodit, pretutindenea blând, dulce, tată sau mamă a oamenilor ».

Rostise ultimele cuvinte cu multă liniște, dar cu un glas inspirat; mesenii lăcrimară ca și ea, apoi aplaudară. Euphues băuse mult ascultând-o; cuprins de o flacără subită, cu ochii strălucitori, palid:

« Cu totul altul, strigă el agitat, și mult mai demn de puterile minții noastre e zeul! Ne apropiem întâi de el prin știință și dialectică; el este părintele și rațiunea lucrurilor ultime, a celor fără cauze. După ce le-ai atins, desbracă-te ca de haine, pe drumul care e obscur ca apa marilor

adâncimi, la fiecare pas de câte una din metodele gândului, de câte un simț; gol, vei înota din ce în ce mai în jos, dincolo de peștii fosforoscenți și de primejdii; riști să fii însă strivit la jumătatea drumului de presiunea puterii pure, fără cadru, fără scop și fără obiect. Fericit însă cine ajunge la izvorul ei uimitor, la izvorul de sub apa amară: este foarte aproape de El, de zeul...». «Ajunge, ajunge!» îl întreruseră pe Euphues strigăte lipsite de armonie. «Altul» cereau unii; «E beat» strigau ceilalți, iritați de nelămurita cuvântare a tânărului Argonaut. Il așezară cu sila. (Iason tăcea mereu, zâmbind în sine și ascultând cu interes, dar fără să înțeleagă prea bine). Meliadus respinse două din dansatoarele care-l înconjurau (și aproape îl acopereau). Se sui pe masă fără să se clatine, și aci roșu la față, cu părul buclat vâlvoi și cu nările lărgite, bătu cu putere în masă cu mânerul de argint al săbiei:

«Tot ce am auzit poate fi adevărat, dar frumusețea fabulelor, nu adevărul mângâie pe soldați. Povestiți-mi deci jocurile Nimfelor și aventurile marinarului arab, ca să nu bag de seamă că zac pe pământ, în ploaie, și că împrejurul meu se sting oameni, sau că nu mor de frică, ci mai rău: nepăsător, tai gâtul dușmanului, iar pe cel căzut îl calc pe față cu o talpă țintuită. Spuneți-mi de esența probabilă a vieții, cea care seamănă cu mierea plină cu amintiri solare; povestiți-mi drame în care sângele curge ornamental; cât despre zeul unic, și despre toți zeii, tăceți!».

Meliadus fu întrerupt: frumoasele din jurul său îl traseră jos și-l sărutară pe rând până tăcu. Armenida veni la el, scoase țigara de foi din gură și-l sărută și ea. În sgomotul general, îl rugă pe Marele Preot să facă un elogiu chibzuit, după atâtea haotice și cu intenții greu de priceput. Ierarhul clipi din ochi și spuse grav (deși sughița, vorbea curgător și plăcut):

«Fiecare din voi a avut dreptate întrucâtva; dar asupra credințelor noastre, ca să nu cheltuim o energie prețioasă și să ne ferim de pângărire, se cere tăcerea. Se spune despre noi înșine că am cunoaște taina. Răspunsul meu va fi de asemeni tăcerea și sfatul ca fiecare să trăiască sub nori, într'o lume înaltă de doi metri deasupra pământului și să se ferească de explorări aventuroase; dacă ține la ele, să plece ca Argonauții, în Africa

(sau unde vor fi plecând); nu în călătorii interioare unde la cotituri pândesc monștri neobișnuiți din întunerecul vremii și vieții nesfârșite ».

Zise, și luând cu două mâini o cupă, și-o turnă în gura larg deschisă. Fu purtat apoi pe brațe în apartamentele sale. Se stinseră, rând pe rând, lumânările și se risipiră, somnoroși sau îndrăgostiți, sau discutând în liniște, oaspeții; rămaseră mici grupuri de preoți ce se întrețineau cu o pasiune rece despre bătrânețea Ierarhului, despre sfârșitu-i posibil, și despre viitorul conclav.

Intre acestea, cerul devenise verde, se auzeau primele pasări și vântul bătea iarăși din spre pădurile uscatului către marea rece.

III

Când Argonauții plecară din Imbros, bătea vântul. Rafale treceau peste fața apei ca o suflare peste oglindă, iăsând-o cenușie, fără luciu, și în curând înnebunită. În mal și în coastele smolite și curbe ale navei, valurile se loveau cu ecouri vizibile: elementul era plin de linii întretăiate și concentrice, de unde de interferență punctate deasupra cu stropi de spumă dansând pe scheme și itinerarii invizibile, dar de o riguroasă geometrie. Nu izbuteau să scoată ancora. Glaucus se aruncă în sgomotul valurilor și, cu mâinile pe lanț, se cufundă. Il așteptară mult timp. Myrsiles se scufundă și reveni curând: îl văzuse pe Glaucus, trup palid, în hora verzilor Nereide. Se aruncară mai mulți, neizbutind să aducă la suprafață decât ancora și una din acele frumuseți ude: aceasta fu iubită de tot echipajul și asvârlită apoi la rugămintea sa, iarăși în mare. Faptă amar regretată mai târziu, când întorși acasă, povesteau ciudata întâmplare. Nimeni nu voia să-i creadă, chiar când aduceau ca dovadă dispariția lui Glaucus: neîncredătorii pretindeau că Glaucus s'ar fi înecat; Argonauții se priveau și ziceau, dând din cap, că ar fi trebuit să păstreze Nereida.

IV

Pe țărmurile Mysiei, acoperite cu platani, scoboriseră să ia apă de băut în burdufe. Merseră de-a-lungul râurilor sinuoase și sub largile coroane ale pădurii; se risipiră pe pajiști unde,

sus, cântau paseri mai strălucitoare decât papagalii. Hylas se rătăci de ei: îi era lene să care burduful greu în spate. Era un adolescent foarte frumos, plin de deșertăciune: încântător dar prost, Hylas nu se simțea bine decât iubit; iar dintre Argonauți îl adora Heracles. Acesta, tânăr cu poftă nemăsurată, de o putere trupească deasupra de condiția omenească, de o nemărginită violență în tot ce făcea, hrănea cu sângele său boala numită «patimă oarbă». Acest soi de crab trăiește între inimă și ficat, și se naște din timiditate sau din orice altfel de mărginire a naturii. Intr'un sânge fierbinte se înmulțește, întinde ca un coral brațele veninoase către locașul lui Eros în trupul omenesc; aici scoate ochii micului zeu și îl mușcă: îl gonește, întărâtat și orbit, pe căi neobișnuite și tulburi care până atunci nu l-ar fi ispitit niciodată. E ușor de înțeles chinul lui Heracles; slab, cu ochii înfundați în cap și lucitori de friguri, îl urmărea neobosit pe Hylas. Acest păun însă mergea agale pe sub marile cupole ale cedrilor. Glasul unei femei îl trezi din visare; ridică, mirat, la ea ochii săi violeți și îi închise iarăși văzând-o goală. Ea îl privi cu un zâmbet inteligent și îl cântărea în gând. Hylas se aruncă în genunchi, întrebând-o dacă e Nemuritoare sau fiică a oamenilor. Ea râse: era una din Nimfele locurilor; îl luă pe Hylas, amețit, de mână; îl duse pe cărări întorto-chiate, până se obișnuie cu ea; ajunseră la un palat de o admirabilă simetrie; pereții de marmură îi erau înconjurați de havuzuri cu ape răzătoare (miroseau puțin a smolă și a pucioasă, dar parfumul a mii de trandafiri îl copleșea pe cel infernal). Aici Hylas este primit de tovarășele Nimfei, toate asemănătoare între ele: își păstrau, ziseră ele, în veci înfățișarea unor muritoare foarte frumoase și se plectiseau singure; el le crede, vrea să le ajute cu slabele sale puteri, și uită de tovarășii săi. Incepe un șir infinit de zile egale și fericite, între Nimfele care se întrec ca să-i slujească dorințele, înainte ca el să le fi șoptit alene. Hylas le împlinește și el dorințele.

Argonauții, întâi supărați, apoi îngrijorați, speriați, îl căutară în zadar, umplând vastele ecouri ale pădurii cu numele lui, pe care paserile multicolore îl învățară și-l repetară cu modulații originale, făcându-l de nerecunoscut; așa că, dacă vreodată una îi va fi cântat de pe creanga de platan moalelui tânăr întins

între Nimfe și mâncând un șerbet afrodisiac, va fi fost în zadar. Argonauții plecară a treia zi, lăsând pe Heracles să-și caute prietenul. Nu-l găsi, dar suferi atâta, dând cu pieptul în toate piedecile pe drumul său greșit, târîndu-se în genunchi și sângerând, batjocorit și bătut de oamenii ponderați și obosit de moarte, până se desfăcu din acea carne biciuită, oarbă și păcălită, sâmburele adevăratului om, al violentului cuceritor, al celui care și-a disprețuit toate iubirile și toate victoriile ca să caute altele mai grele, până la cea din urmă, când s'a urcat singur pe rug, cu dinții strânși, și a devenit un zeu.

Argonauții însă pluteau pe marea necunoscută.

Trecură pe lângă câteva orașe cu acoperișuri și turla de smaragd deasupra canalelor. Văzură cum pluteau pe ape liniștite și calme, stâncile albastrii numite Simplegade sau Cianee. Se știa, pe țărnișurile Mării Neprimitoare, că se bat mereu în capete și fărâma luntrile silite să treacă printre ele. Argonauții, ca orice echipaj levantin, plecaseră din cel din urmă port, beți de rachiu de curmale și de vin grecesc, ca să-și întărească inimile; li se păru și lor că stâncile oscilează, se apropie și se îndepărtează într'un dans grav și puțin acobatic; când totuși umbra navei alunecă de pe ele pe mare, Argonauții crezură într'o minune. Mulțumiră întâmplării, zeiță cu mii de fețe a navigațiunilor; teama pieri de peste porturi ca o ceață; nimeni nu se mai îmbătă, din echipajele sortite trecerii Simplegadelor, și stâncile rămaseră nemișcate.

Brizele împinseră nava de-a-lungul râpelor de cretă ale unui țarm nesigur; jocurilor încovoiate ale delfinilor violeți li se adăugară cele ale unor monștri ce semănau a burdufe de piele uzate, și aveau fețe de oameni bătrâni. Printre nesfârșite câmpii înșelătoare (căci dedesubt, adâncuri), printre trestii, răchită și sălcii locuite de pelicani, se ascundea cu degetul pe buze un enorm fluviu lent: acolo unde se varsă el, gustul apei se schimba, și mirosurile aerului.

Mai departe, toate lucrurile deveniră străine și neliniștitoare. Țărnișurile erau presărate cu obiecte negre de fier, și oameni îmbucătățiți; singurătatea era nemărginită, în timp ce departe bubuia o furtună suspendată peste dureroasa față a uscatului — dar marea rămânea liniștită. Ceața umedă făcea din când în

când lumea plină de aventuri atmosferice, de curcubeie, de coroane, de iradiații multicolore; din apă însă se lovea de navă câte un cadavru înnegrit, înroșit, umflat, cu ochii ieșiți din orbite și cu brațele răstignite. Pe lângă țarmul înalt și recent dărâmat și găurit, pluteau meduze; dar dedesubtul lor zăceau unii peste alții în adâncimi, ca niște viermi de porțelan alb, nenumărați morți fără sânge, cu rănile palide, desbrăcați de apă; goi și mișcați neîncetat de fluxurile submarine, cu gesturi țepene, mișunau jos de tot în lumina albastră.

Un război părea să fi trecut peste singurătățile acelea de unde Argonauții se îndepărtară vâslind și în tăcere, fără să se privească. Din ceață sburau către pământ corbii și cormoranii amatori de carne putredă, iar deasupra întinderii uscatului domnea o pasăre scheletică, cu cap de mort și răsufierea ciurmată, unul din zeii războiului.

V

Debarcarea cea din urmă oară la picioarele unor ziduri cenușii; cormoranii ședeau câte unul pe fiecare meterez, și departe se vedea portul, palatele și fortul de marmoră. Țăranii și pescarii fugiră urlând într'o limbă străină; fumul focurilor de alarmă se urcă din păduricile argintii de măsline. Argonauții dădură foc lucrurilor lor, se îmbrăcară în fier și în piele de bivoliță mai elastică decât oțelul fin; încălecară și se grăbiră să surprindă orașul. Taie din goana cailor capetele fugarilor (aceștia mai fac câțiva pași ca un havuz roșu și umblător); săgetează pe curierii ce alergau peste câmpuri. În galop trec prin oraș aruncând săgeți aprinse în streșine și pe ferestrele balcoanelor; rămâne în urmă o dără de călcați în picioare; iar într'un loc o mică grămadă de oameni îl sfășie cu unghiile pe Athamas, al cărui cal căzuse. Argonauții însă, mânați de Iason și de Meliaduse, se opresc la poarta închisă a fortului. Capete speriate se apleacă, tăiate parcă (o anticipare) peste muchia zidului. Iason, râzând de furie, ieșit din minți și bătând cu pumnul în poartă, strigă: « Deschideți, canalii! » — iar ceilalți trag cu arcul în cei de sus, în timp ce câțiva se urcă prin altă parte pe zidul pe jumătate prăbușit. Se cațără pe iederă până sus, și trag liniștit

și repede două sute de săgeți în spatele apărătorilor. Unul deschide poarta, Argonauții se aruncă înăuntru și aleargă dela un capăt la celălalt al palatului, tăind și împungând pe cine li se pune în cale. Aici piere Meliaduse, cel iubit de femei, lovit în cap dela spate cu un ceavn de bronz, de un bucătar negru.

În penumbra camerelor străluceau lucruri de aur și fețele Barbarilor erau de o albeață mată; de frică ochii le sticleau ca vitelor noaptea ochii bestiali. Argonauții îi mână legați în curtea interioară cu stâlpi de alabastru. Află că țara se numește Colhida, că bătrânul înalt în mătase galbenă este regele Aietes: Iason i se închină și-l desleagă, îl roagă să liniștească jalea stridentă a femeilor mascate dintr'un colț: Regele își recunoaște și-și îmbrățișează fiica Medeea, singura dintre ele care nu se vaietă și stă dreaptă și mută. Iason însă îl ia pe rege la o parte: îi dăruiește cu cel mai mare respect întreg regatul îndărăt și-l asigură de sprijinul său, dacă regele trimite supușilor săi poruncă de a înceta orice împotrivire; nu vrea nimic decât dragostea părintească a regelui. Acesta are un atac de inimă, dar se face bine după câteva clipe, când aude pe Iason cerându-i ostateci de păstrat în fortul pe care pune stăpânire definitivă, și concesiunea minelor de aur pentru sine și tovarășii săi. Regele, mai liniștit, semnează repede toate angajamentele, zâmbind slab. Iason pune să se anunțe prietenia dintre el și Aietes. Ostatecii sunt numai musafirii săi; despre aur nu pomenește decât că vor fi împărțiți orășenilor și țăranilor, de către călăreți în alb, cincizeci de saci cu bani. Regele chiamă la palat pe câțiva dușmani ai săi și pe cei care s'ar fi pus împotriva tratatului; cea mai mare parte vin și sunt sugrumați cu lațuri de mătase, ceilalți fug prin păduri sau în surghiun, în străini.

Iason, în mijlocul zidurilor acoperite cu vârfuri de suliță ca un arici, făgăduiește prietenilor săi zile strălucitoare, o vârstă de aur; pune să fie ars pe un rug parfumat trupul lui Meliaduse. Ucigașii lui Athamas sunt trași în țeapă și expuși în fața caselor lor dărâmate. Așteptarea și o liniște înspăimântătoare se lasă asupra orașului; așa uneori în căldura sură dinainte de furtună, tace totul: dar apele mute au pete întunecate și caii nechiază neliniștiți în grajduri; deasupra țipă stoluri de paseri neobișnuite, și deodată răbufnește uraganul.

VI

În seara aceea, unsprezece mii de fecioare dansară cu un surâs aproape natural în fața cuceritorilor, pe o scenă suspendată deasupra coloanelor de alabastru. Oamenii bătrâni și sfetnici de taină de ieri le făcură primire pasionată acestor tineri, și le jurară, ca unor logodnice, credință veșnică. Ei înșiși înconjurară, foșnind în mătase și acoperiți cu aur și giuvaeruri, pe fiicele celor mari ai locurilor. Medeea era a regelui: neagră, cu ochii verzi și buzele înroșite cu cinabru; disprețuitoare, răspunea tăios Argonauților. Iason îi spuse încet lucruri pe care ea le credea în taină despre sine însuși: iar când îl privi, mirată, o părăsi cu un aer nevinovat, și se duse să-i povestească frumoasei Amazoane ce auzise la Samothrace. Amazoana, înaltă și dreaptă, cu mult cea mai fermecătoare dintre toate femeile acelei nopți, o clipă geloasă pe Medeea pentru acel tânăr cu haină roșie, își pedepsi slăbiciunea râzând de el. Iason, jignit, se aprinse ca un cartuș de dinamită, îi spuse lucruri de care se mira singur și simți dorința violentă în același timp de a-i zidi un templu ca unei zeițe, și de a o silui ca pe o muritoare. Iar când Amazoana plecă, voi să fie singur sub frunzișul portocalilor; nu vedea decât luminile marilor galerii, nu mai auzea aici decât sgomotul mării calme și ecoul menuetului dinăuntru. Incepu să scrie un sonet, pe care voia să-l cânte în grădina Amazoanei, și își acordă ghitara. Un sunet îl făcu să tresară. Regretând amar că nu purta obișnuita cămașe de zale, Iason strânge pumnii și ia ghitara de capăt; se întoarce brusc: cineva sare în sus: « Iason » țipă străinul cu voce ascuțită și spartă. Acesta îl ia de umerii osoși și-l duce într'o fâșie de lumină: « Hylas, nefericitele! De unde vii? Unde ai fost? Ce-ai făcut? ». Se îmbrățișează plângând și Iason povestește tovarășului regăsit fabuloasa aventură, Hylas îi spune cum a ajuns în mijlocul Ninfelor și că, repede plictisit, a fugit dela ele; dar la întrebarea lui Iason asupra chipului cum a venit, Hylas minte în chip evident și schimbă vorba asupra tovarășilor lor. Iason atunci: « Vino să-i vezi în mijlocul strălucirii pe care s'au născut s'o cucerească și s'o piardă din joc ». « Nu, răspunde Hylas, sunt

obosit, arăt rău, sunt aproape gol». « Goliciunea ți-a stat totdeauna bine, Hylas. Vino s'o vezi pe Medeea, neliniștitoarea fiică a regelui, și pe Amazoană, încântarea inimii și nebunia înțeleaptă a minții mele; cea mai frumoasă dintre femei și un om căruia aș vrea să-i fiu semenul ». Hylas țipă ascuțit la aceste cuvinte, sare în sus iar și vrea să fugă. Iason îl apucă și-l duce de-a-binelea în lumină: Hylas izbucnește în plâns: e slab, cu coastele ieșite, obrații supti și are în jurul coapselor o sdreanță. Iason îl scutură puternic: « Aștept să-mi lămurești, Hylas, felul în care ai devenit eunuc », spune el cu răceală și așteaptă. Hylas se topește plângând: Nimfele erau prea multe, toate aproape la fel de frumoase și Hylas avusese nefericirea să aleagă din ce în ce mai mult spre a le dovedi dragostea sa pentru puterile obscure ale pădurii. La sfârșit, în clipele de oboseală, singură cea care avea cu el blândețe și toate celelalte de mamă, mai era primită în preajma lui Hylas. Nimfele însă rătăceau prin grădini; jalea le era nespusă; vaietul lor asemenea cu gemătul porumbeilor plutea noaptea deasupra avuzurilor și ele înșile își linișteau nerăbdarea sub razele reci de apă. Dar nu ajuta cu nimic; ajunseră, mângâindu-se unele pe altele de nenorocirea ce le lovea, să se îmbrățișeze: Hylas, mirat, se văzu dintr'odată părăsit; într'o noapte se trezi legat, făcut hadâmb, împachetat într'un nor și trimis către Colhida, cu cea dintâi furtună, de către Nimfele desamăgite. « Căzui pe țarm ca o meduză moartă și uscată, sfârși el, și iată-mă, vie muștrare a tuturor celor cari se încred în femei, și icoană a primejdiilor ce te amenință ». Iason îi făgădui cinstea de agă a eunucilor oricărui serai din Colhida, și-l goni ca pe-o găină, având de gând să schimbe un vers al sonetului. Nu avu timp: Medeea venise lângă el ca din întâmplare și fără să-l bage în seamă; se rezemă de balustrada terasei și de pieptul lui Iason, privind nenumărata clipire a stelelor mării. Spuse ceva lipsit de interes cu glasul ei grav și cald, plin de chemare. Incepea o eclipsă de lună; totuși greierii, astronomii șoptind pe turnurile lor, paserile și fluturii nocturni însuflețeau întunerecul aproape desăvârșit. Gândindu-se la Amazoană și cuprins de dragoste infinită, Iason avu neprevederea s'o strângă la sine pe Medeea.

Când totul se împlinise, auzi același glas adânc întrebându-l dacă vreodată cineva ar putea să-l desfacă din brațele ei: Ei? Iși dădu seama cu surprindere că Medeea era, ceva cu ciudate încbipuiuri, cu voință, nu o umbră moale cu voce neagră și gravă. Neliniștit, încercă să-i explice că e numai o greșeală, o confuzie mai mult în nelimitata confuzie caldă a nopții, și în turburarea ei molcomă, o obscuritate mai mult. Destinul iubește însă faptele care sunt numai ale lui, nelogice și divine, pipăiri în întunerecul haotic și încet al unei nopți cu multe nume deosebite.

Medeea nici nu stătu să asculte: înțelesese. Plecă, clătîându-se, grea de o voluptate nouă, dar cu unghiile înfipite în carnea palmelor, și cu dinții strânși. Se duse la palatul Amazoanei și urcă la ea, înfrigurată și lucidă. Puse să fie trezită din somn; așteptă, nemișcată, cu ochii țintă la ușă. Amazoana are același priviri limpezi, chiar și trezită din somn. Medeea îi cere să plece; vrea să fie soția lui Iason și Amazoana o stânjenește. Amazoana răspunde că Medeea n'are nevoie s'o gonească dacă e sigură de inima lui Iason — și răsând adaugă că se îndoiește, iar nesiguranța nu e în firea celor puternici, nici a celor frumoși. Medeea despletită se aruncă la picioarele ei implorând-o să plece. De ce? Nu știa de ce; pentrucă fără Iason ar pieri, pentrucă are nevoie de el. Amazoana vorbește puțin disprețuitor despre rușinea de a-și da drumul unor slăbiciuni de animal primăvărat, de ciută căreia i-a venit timpul dragostelor. Medeea sare în picioare și îi țipă în față ce s'a petrecut pe terasa palatului. Amazoana, palidă, răspunde că desigur Iason o visa pe ea, Amazoana, în clipa aceea de uitare (dar aceasta o spune numai ca să-i plătească datoria printr'o ultimă lovitură mortală, ea însăși fiind rănită de moarte). Medeea hate cu pumnii în ușa închisă îndărătul căreia Amazoana, singură, plânge asupra ticăloasei, trădătoarei inimi omenești. Însă Medeea, dintr'odată foarte liniștită, îi dă cameristei cerceii săi, colierul dela gât, brățările, inelele dela mâini, îi umple brațele cu metale și cu pietre sclipitoare și grele; dar îi mai dă un săculeț cu sulfonat de atropină, de turnat la cel dintâi prilej în paharul Amazoanei.

VII

Iason îngrijorat și speriat de fuga ei încercase s'o urmărească, s'o ducă în lumina mediocră a unui adevăr jignitor; dar ea fugită în noapte rămăsese, căci pe el îl oprise într'un colț al palatului, și plin de covoare scite și întunecos, pân-tecoasa bătrână Thamyris. Era aceasta o prințesă din cea mai veche seminție a țării și rudă cu regele Aietes; înneacă în în grăsime, închidea pleoapele ca o broască, ascunzând ochii vii ce alunecau de pe un lucru pe altul ca mercurul. Încărcată cu inele, mâna ei elefantescă îl apasă pe Iason în jos. Se așeză ea însăși și închise pleoapele, lăsând să-i atârne buza în jos sub nasul încovoiat. Lângă ea stătea în picioare un bărbat galben, un famen, căruia îi curgea fiere prin vine, nu sânge. Și el ținea ochii închiși, sau privea cu tact în altă parte, când bătrâna îl asigură pe Iason că țara are nevoie de stăpânirea lui, tânăr și din rasa care a învățat pe toți barbarii legile divine sau umane, industriile și muncile pământului negru. Li mărturisii că Aietes îl urăște în taină: să se ferească a primi cupa din mâna lui, sau să mănâncea la masa lui, oricât de încărcată cu flori. Ea însă cu prietenii ei veghiau, cunoscători ai tainelor palatului, ai tuturor ungherelor și ai sinuoaselor suflete ale sclavilor regali; Iason să se sprijine pe ea, *orice* ar avea să întreprindă, și (adăugă ea clipind) oricât de neașteptate sau primejdioase sau sălbatice măsuri s'ar vedea silit să ia împotria unora îmbătrâniți într'o tradiție veninoasă. Zise, și răsufală adânc. Iason primi cu o răceală silită oferta grasei Thamyris, și pretinse că numai un nebun ar îndrăzni să lovească în el, pe care întâmplarea, virtutea sa și alegerea îl pusese în fruntea Argonauților. Că Argonauții sunt de altfel vădit sprijiniți de puterile luminoase și în general indiferente ale zeilor. Dar că vederea unui prieten bucură întotdeauna, și siguranța că în clipa cutremurării și a armelor inima nemișcată a partizanilor se află lângă el. «Purecii cerbului bătrân sar în timpul luptei pe cel tânăr; oamenii cu mintea subtilă sunt încă de cu seara prietenii învingătorului de mâine», adăugă el epigramatic. Prințesa Thamyris își deschise evantaiul ca să-i ascundă zâmbetul, se ridică și plecă, cu pleoapele coborâte și cu pântecul înainte. Iason o privi cu grije cum se

rostogolește prin sălile strălucitoare, însoțită de credinciosul ei Eunuc; apoi se întoarce să întrebe de Medeea și de Amazoană. Băgă de seamă tăcerea subită și chipurile, privirile voit mute ale tuturor. Unul îi spuse în sfârșit că Amazoana murise de câteva minute în palatul ei, cu convulsiuni și în chinuri teribile, în urma unui pahar cu apă și bucățele de ghiață pe care îl băuse prea repede în noaptea fierbinte de eclipsă.

Iason păru a pricepe greu, apoi întoarce curioșilor spatele și se închise în cel dintâiu salon găsit gol. Șezu multă vreme cu capul pe brațe, tăcând. Câte un grup de nestăpâniți se uita pe gaura cheii la cele patru uși ale încăperii orbitor luminate. Apoi, Iason ieși, foarte puțin schimbat la față, și rugă să fie poftită la el Medeea, căci el e suferind și nu poate merge. Medeea veni numaidecât, palidă de tot și privind țintă spre ușa închisă a salonului; intră, și Iason încuie în urma ei. Afară, câte un ciorchine de oameni multicolori atârna de tija de aer ce trecea prin gura cheii la fiecare ușă.

VIII

Iason încuie cu grijă și se întorce ca s'o întrebe, drept în față: «Tu ești care ai...?». Medeea nu așteaptă ca el să sfârșească, ci dă din cap în semn că da, izbucnind în plâns. Iason o lovește în obraz; Medeea cade pe jos jelindu-se, iar el se așează din nou, cu capul pe mână, încruntat și schimonosit; în statuia eroului interior e gata să se crape bronzul și să sară în pulbere de lacrimi; dar metalul rezistă, călit acum, și mai tare decât orice monstruoasă tensiune. Își trece mâinile peste față, după câteva clipe petrecute afară din timp, undeva unde mari greutateți înăbușe inima, unde totul în om e moale, topit și dureros. Iason se ridică, o ia pe Medeea de pe jos și o mângâie ca pe un copil ca să-i liniștească hohotele. Aici ușa se deschide, apare Regele și poruncește furios tuturor să piară din fața sa: o ia pe Medeea din brațele lui Iason și o gonește dinaintea sa; îi făgăduiește că o va da mai de grabă unui pescar decât unui aventurier străin de care nu știe cum să scape. «Dar nu va ține mult timp nerușinatul noroc și triumful îndrăzelii criminale a barbarilor» strigă bătrânul; în timp ce Medeea

fericită că Iason a iertat-o, are noua grijă de a-și îndupleca tatăl. Ea iese pe întunec ca să-l găsească pe Iason sus în turn în genunchi și cu capul pe pat. Ii povestește cu nevinovăție ce a făcut și simte cum Iason strânge pumnii de furie — se înșeală însă în interpretarea acestei mișcări și se apropie de el ca pe terasa de deasupra mării. Iason o iubește iarăși ca atunci; și tot așa câțva timp în taină. În public este liniștit, distrat, cu licăriri subite de ironie sau violență.

Peste puțin o părăsește însă cu totul pe Medeea, noaptea cercetează străjile, sau călătorește dela unul la altul din turnurile dela marginea mării; sau își incue ușa. Medeea caută în zadar să se afle singură cu el; când sunt împreună, sunt și alții de față; Iason e liniștit și vesel cu măsură, ea îl privește cu ochii plini de lacrimi, și ceilalți sunt foarte stânjeniți.

În timpul acesta are loc și a doua întâlnire între Iason și bătrâna Thamyris. Iason așteaptă în picioare până această prințesă se rostogolește către el; se înclină până la pământ și-i arată cu mâna un fotoliu, totul în tăcere. Stau câțva, apoi, amândoi deodată: «A sosit clipa când mi-ar ajuta mult...» începe Iason, și prințesa: «Mă bucură că pot sluji în sfârșit pe cel...» Se opresc amândoi zâmbind, și se înțeleg asupra vremii, locului și felului în care va fi asasinat regele Aietes. Iason face o aluzie la scena penibilă dintre rege și el, și afirmă că jignirea sângeroasă de atunci cere război, dar mai ales desvăluirea gândurilor ascunse ale lui Aietes, ripostă înaintea loviturii. Pântecoasa bătrână, ascultă cu ochii închiși, bucurându-se că se mai află tineri cu o atât de ascuțită cunoștință a lucrurilor politice; lângă ea, Eunucul e verde la față și se gândește la măsurile de luat pentru noaptea viitoare.

IX

Oloofron, tânăr arrogant și glacial, se înfățișează dimineața lui Aietes din partea lui Iason: «Aflând adevăratele gânduri ale regelui în ce ne privește, Iason nu are decât ori războiul, care ar ruina orașul și țara, ori fuga dinaintea rușinii de a fi rămas dator. O alege pe aceasta, dar cere cincizeci de samare cu aur, atâtia saci cu nestimate, baloturi de mătase și de pur-

pură, sclave și covoare prețioase ». Oloofron tace și așteapă cu răceală. Aietes, bătrân rău dar mărginit, întrevește totuși puțința unei șiretenii, și întreabă când au de gând să plece: « Măine înainte de zori, fără ca poporul să afle », răspunde Oloofron, privind-și unghiile lustruite și admirându-și inelele. « Până atunci, adaugă el, ostatecii vor fi păziți cu strășnicie; orice încercare criminală împotriva noastră va avea urmări asupra lor ». Bătrânului îi piere nădejdea de a mai întinde o cursă; nu-i rămâne decât plăcerea mărunță de a scăpa de Argonauți; totuși numără clipele dela cea când Oloofron, dând din cap, se întoarce în călcăie și plecase. Ca să omoare timpul, îl chiamă pe aga seraiului și-i poruncește să pună pază imediată în tot palatul. Aga ascultă îndoit în două voința regelui și (căci era și el în urzeala prințesei) se uită cu o nestăpănită curiozitate la chipul ca o smochină uscată, căutând în el o prevestire a morții; nu vede decât obișnuita melancolie și plictiseală. Regele, uimit, îi întâlnește privirea, și aga cu inima bătând cată iute într'altă parte.

Un paj negru cu turbanul liliachiu mai mare ca el aduse Medeei hârtia: Iason o chema la sine în miezul nopții. Medeea se jucă atâta cu clepsidra, așteptând să se scurgă nisipul din vasul de sus, până o sparse. Se ridică și umblă de colo colo; privi pe fereastră cum, deasupra portului, plutește un abur luminat de dedesubt de către cincizeci de mii de lampioane și nenumărate catarge, macaralele negre, schelele. Iși înveli capul într'un văl și plecă pe o ușă dosnică într'acolo. Se ciocni de oameni pe cheiuri și auzi prin infinitele glasuri ale mulțimii, scârțâitul navelor la odihnă. Ajunse la a Argonauților, înnegrită, cu catranul ros și jupuit; în apa murdară pluteau despletite algele prinse de scândură. Dar pe chei o opriră soldații de pază. și văzu printre umerii lor, cum caravane de catări și cămile erau descărcate: sacii se scufundau la capăt de funii în cală, de unde veneau, de jos din întunec, strigăte de hamali. Lumea murmura primprejur că Iason pleacă din Colhida; alții spuneau tare și sfidător, la urechea soldaților, că e prima încercătură de aur furat; femei răspândeau cu mâna la gură vestea apropiatei nunți a Medeei cu unul din Argonauți, și adăugau că la ospățul de nuntă năvălitorii vor fi toți otrăviți.

Medeea se întoarse încet îndărăt; în turnurile catedralei ceasornicele băteau unsprezece. Mai petrecu o oră socotind și cântărind ce-i va spune Iason: că pleacă? că o părăsește? că o răpește? Așteptă lămurirea suferinței ei, când nu dormise nopți întregi, apăsată și amestită de închipuiri fierbinți și chinuitoare; și dacă Iason avea să o ție departe de sine — își făcu socoteala cum s'ar răzbuna; măsură în gând virtutea otrăvurilor; sau avea să scoată pe vreunul din minți ca să-l omoare acela? Nu mai avu răbdare decât până zece minute înainte de miezul nopții; era o căldură neagră afară; florile tuturor grădinilor miroseau violent, lumânările se îndoiseră în sfeșnice și se aplecaseră în jos, sudoarea curgea pe fețele nemișcate ale sentinelilor care întindeau zadarnic gâtul către o adiere inexistentă... Medeea bătu în ușă și intră împreună cu un suflu de aer cald. Iason ședea pe patul său soldățesc de fier; ridică fruntea umedă și se sculă în picioare.

«Plec astă noapte» îi spuse el; Medeea îi îmbrățișă genunchii. «Plec ca un om necinstit, continuă nemișcat Iason, fără să-mi plătesc datoriile: ție și bătrânului aceuia nebun». «Nu m'ai iertat?». «Iertarea e un cuvânt aplicabil la lucruri mărunte, și însemnează siluire a amintirii. Nu mă întreba de tine: ești un copil și o femeie — dar el?» strigă Iason cu o furie bruscă bine jucată. «Ce vrei să-i faci?» Iason tace. «E tatăl meu!». «Nu însemnează nimic». Medeea îi cerși viața bătrânului. «Tu n'ai stat să mă întrebi, nici la gânduri, *atunci*...» răspundea el la fiecare rugămintă. «Mă urăști și vrei să te răzbuni!» repeta Medeea. «Nu te mai urâsc; nu mă răzbun; dar un bărbat își plătește datoriile». «Lasă-mă puțin, Iason, așteaptă, poate voi găsi ceva...». «Nu ai ce găsi. Vino, arată-mi calea până unde doarme». «Te vor opri, te vor omorî oamenii din gardă». «Sunt vânduți». «Dar mai stai o clipă, numai o clipă, Iason, poate nici nu vreau să mă iei cu tine de aici, vreau să rămân poate». «Vrei să pleci cu mine. Ai vrut să mă ai dela început; acum când ești la sfârșitul alergării te gândești la altceva?». Medeea speriată, surprinsă de tonul amar și violent al lui Iason, tace în fața unui străin (Iason, trandafir negru cu fiecare foaie altfel, nu voi ajunge niciodată la mijlocul lui, se gândi ea) și se lăsă dusă repede de braț prin galerii interminabile. Sentinelele

apăreau din când la lumina chimică a fulgerelor și se făceau că nu-i văd pe cei doi asasini grăbiți. Furtuna începu să bubuie, și straturi invizibile, fluvii electrice, își schimbă în văzduh poziția și cursul: cataracte neprevăzute de fluid bombardară inimile umane. Noaptea era pentru oraș mama câtorva crime și a mai multor iubiri pasionate.

Aietes se trezi, asudat și cu barba sbârlită. «Cine-i acolo?» strigă el în umbra din față-i, simțindu-se trădat de un fulger orbitor; din întunec ieși o formă: «Tu ești, Medeea?». Medeea se aplecă deasupra lui și îl culcă în pat, iar Iason îi dădu cu sabia în coaste de câteva ori.

Fugiră strânși unul de altul prin alte interminabile galerii cu foarte înalte arcade. Pasul le răsuna prea puternic sub cupolele sălilor goale. Fără să mai vorbească unul cu altul, se grăbiră să se pregătească de plecare, înecând în nenumăratele acte mărunte cutremurarea. «Ți-am plătit datoria» îi zise Iason Medeei; ea tradusese: «Acum te pot iubi»: deci tremură de teama de a-l pierde vreodată.

XI

Când se termină furtuna, parfumurile lichide se întinseră asupra orașului. Argonauții trecură cu cele din urmă comori, cu cele din urmă slave, pe străzile luminate și pustii; la câte un colț stăteau marinari beți, de vorbă cu câte o pereche de femei cu broboadă neagră și se întorceau la trecerea cavalcadei. Se deschiseră câteva ferestre și zidul continuu al caselor fu presărat cu capete sbârlite. Trecură prin rada mirosind a țigăi, remorcați, apoi în larg pânzele se desfășurară; vânturile erau egale și prielnice.

Dimineța, prințesa Thamyris trimite aur gardei palatului, apoi pune să fie înștiințați cei mari ai țării. Se adună consilii și bătrâna are intrevederi cu bărbați gravi, grăbiți de a nu lăsa să le scape unicul smoc de păr al Fortunei. Oameni grași se reculeseră cu răceală în fața cadavrului slab al lui Aietes.

Mulți fericeau pe fugar, pe norocosul îndrăzneț; femeile o pizmuiau pe Medeea. Ea îl iubea însă nebunește pe Iason; deși

culcată la pieptul lui, se simțea purtată în mijlocul universului de puteri dulci, dar teribile și nemăsurate.

Iason este copleșit de dragostea ei. În inimă începe să se descolăcească șarpele subtil al plictiselii. Are s'o părăsească în Corint.

Căci, Euridice, nava plutește îndărăt pe o mare acum cunoscută.

PETRU DUMITRIU

NĂLUCIRE

după Mallarmé

Cum se 'ntristase luna... Blânzi serafimi plângând,
Cu degete de vise arcușul legănând,
Pe lujere de abur, înfiorau viole...
Alb susur de suspine în zarea de corole...
Fu ziua preaslăvită a primei sărutări.
Visarea mea din caznă creindu-și desfătări,
Găsea o îmbătare subtilă, infinită,
In boarea de tristețe din inima 'mplinită,
Ce visul și-l culege pe neîntristat tărâm.
Eu rătăceam, cu ochii pe vechiul caldarâm
Și iată că pe strada de-amurg înfiorată
Cu soare 'n păr și fața de răs involburată
Ai apărut... și 'n mine copilul alintat
Recunosc pe zâna cu chip iluminat,
Cu daruri de zăpadă, ce 'n visurile mele
Svârlea mănunchiuri albe de miresmate stele.

NICOLAE ARGINTESCU-AMZA

GÂNDURILE MELE

— Ludovic Gilmor —

Gândurile mele sunt niște pești
Care lăncezesc
Intr'o apă liniștită ;

Sunt niște pești de argint
Care se agită
Intr'un lac întunecat.

Gândurile mele sunt niște păsărele
Care se joacă, nebunaticе,
Pe-o terasă ;

Sunt niște păsări strălucitoare
Care se plimbă mândre
Cu coada în vânt.

Gândurile mele sunt niște pisici
Care stau la pândă
Intr'o pădure neagră.

Gândurile mele sunt niște maimuțe
Care, dintr'un salt,
Se-avântă spre lună.

ORAȘUL

— Leon Srabian Herald —

Orașul e un monstru
Inghițând tot ceea ce poate-atinge.
Crângurile de pe coline
Sunt ca niște santinele 'ntunecate
Inștiințând câmpurile.
Orașul e un dinosaur,
Care — târîndu-se —
Înaintează 'n zare
Cu ghiarele lui de uzine.

CERCURI

— Ralph Cheyney —

Sunt obosit de cercuri
Care mă 'npiedică, mă 'nlănțuiesc;
Care m'aruncă asupra mea însumi,
Și care nu duc nicăieri.
Sunt înscotat de linii drepte
Cu toate că alcătuesc o cruce.

AL. T. STAMATIAD

POEȚILOR DE PÂNĂ AZI

Deși vă înconjoară îngerii și vă blagoslovește însuși blajinul cer
pentru fiecare vers îmbălsămat în onerosul zer
al inspirației, picată darnică rouă,
din cădelnița rugilor voastre: «Pace vouă!»

Arhangheli cu spada de foc
vă cresc aripi de vis, plutitoare, imense
pentru biet psalm imitat și olog,
fără acordurile orgelor pletoase, dense.

Coifurile de hârtie, caii de lemn
pițigăie copilăria tihnită, molatecă, afânată;
din trâmbițe de tinichea și clopoței
obosiți în împleticite cuvinte o poveste dezolată.

Primăvara o pastișați cu iar aceleași văpscle
cu lună, cu stele;
iubita o preumblați prin parc,
ofrandă platonice rănită de-aceeași săgeată, din același arc.

Nobili cavaleri în frac, în negru, în alb,
cu roza vânturilor fără petale la butonieră,
venerați moartea, supremă izbăvire, înțelepciunea
și 'n văpaia unei reuniuni galante
vă împușcați la ultimul vers, ființa, deșertăciunea.

Versurile voastre au înserat,
apele lor sunt stătute, vechi,
crinilor lor le-au crescut noduri de lepră,
axionul bunei vestirii voastre se cântă stins
de nu-l aud urechile-perechi
ale cântătorilor, domniile-voastre,
røbi sterpi și mai ca niciodată singuri.

Lângă podoaba voastră oboșită
căzu cântul acesta de peniță neprocopsită
și din sitele văzduhului o lacrimă de rouă,
care să înșhidă numai iertătorul «Pace vouă!»

26.III.1944.

ȘTEFAN POPESCU

CRENGI

Răsfoite frunzele 'n cărare,
Tot mai spun iubirea noastră mare.
Tot mai amintesc atâtea seri,
Indrăcite frunzele de ieri!
Unde-ai hoinărit prin timp? De ce
Nu mi-ai spus atâta vreme ce
Fără preget, seara, îți spunea
Steaua ta (și poate steaua mea)?
Cobele mai cântă și-azi în parc,
Crengi cojite arborii-și descarc'
Și pârâul a 'nghețat sub pod,
Frunzele se 'mpleticesc în glod.
Nu-mi mai spune azi că m'ai iubit;
Uite, totul parc'a împietrit.
Stani de piatră am rămas și noi:
Ne-am uitat prea deseă înapoi.

DOMINIC STANCA

NIMFAUNESCĂ

Faun coclit, te despoaie de-a somnului deasă mătase;
Scoate-ți o limbă gustoasă ca pâinea furată din vatră!
Freacă-ți grumazul în gând de o coapsă fluidă de Nimfă...
Mâinile-i sunt buturugi noduroase cioplite în carpen;
Blana pe pulpele lui fi e răbufnită nălucă:
Lubric, din fundul ceaunului nopții, străfulgeră țapul
Strepezit într'un ager elan de streche de patimi...
Vâna nesașiului bate cumplit pe fruntea-i puțină;
Ochiul aleargă năpraznic hăitaș în scorbura sură;
Buzele-i cresc ne 'ncetat jinduind un țâșnet din carne:
Intre dinți de dihanie, scapără cremene râsul.

Norul cel acru vâsli mohorît ca vinete stoluri...

Ștrașnic detună copita peste bazaltul din stâncă.
Cască-se viul din trup... Nechez ce răzbubueie 'n vale...
Hăulind ca buimac, un muget se pierde în munte...
Pojar încleștat pe două copite în goană nebună.

Pauză suplă sbură în vârf aerian de picioare...

Nimfă!... Uite-o!... e goală prin unde de unde răsare.
Corpul se 'nvăluie lin: lăstar delicat de liană;
Pielea-i înfioară ușor borangicul fugace de ape...
Aerul crește din ea, năpădit și 'mplinit de-o chemare...
Nasul e-un gingaș suiş iar nara palpit de petală;
Gâtul mlădie-se cald, într'un val de crudă ispită;
Pântecul, dulce amurg, când toamna pornești către codru;

Semn osebit între-atâtea podoabe alese, buricul
 Face cu ochiul mereu și nu-i pasă de nimeni în lume;
 Rar giuvaer desvelește din când în când coapsa fină...
 Ciută e ea într'un sbor transparent și șăgalnic și iute!

Stol de pe vișin suit spre urcuș se 'nfiripă ușure...
 Hău pribeag, despletit, hămesit să pătrună înaltul.

El impetuoasă vâlvoare; în Ea o mare de frică.
 Iapă sireapă e fulgul picioarelor repezi:
 Fiară din codru e norul picioarelor șui...
 Ea se perindă, smintită, — o coamă fluturând: hălăciugă...
 Trestia exală un duhnet obscen când Faunul trece;
 Prundul rămâne-impregnat cu o dără grunjoasă de sgură.
 Umbra păcatului, toată, răzbită pe cer se desface...
 Spinul o 'mpunge pe Ea în călcâiul intact de ivoriu:
 Zob de sdruncin crispat, — spulberare în măruntaie;
 Aspră răcoare 'n rărunchi; mădularul în dără 'ncordare...
 Salt! Încă-un salt! Țipăt scurt. Și tăcere se cerne 'n coclauri.

Greerii 'n ierburi încinseră razna jocul sălbatec...

Invierșunate chingi; trupuri încinse de lavă...
 Chinorosul din ochi infernal, infernal se 'noptează:
 Iezer ce crește afund cu mireasmă verzuie de beznă...
 Rodia gurii, hâlpav, să-i sece mazăga, el mușcă:
 Gura palpită floral, revelând suav carnivora.
 Dinți... un sfârc vioriu... fulgurație... vid... forfecare...
 Ea se-arcui desfrânat ca un pod asvârlit sub dorință;
 El jar este deslănțuit; gerid împlântat între coaste.
 Trombă se sbuciumă viu; praștie nestăvilită...
 Scrâșnet teșit de orgasm... palmă de rouă în sânge...
 Clară căldură artera o răzbătu către vână...
 Friguri coapte s'au scurs șerpuiind prin măduve sparte...
 Putrede svonuri mocnesc, hălăduind între scocuri...
 Ganga pregetă iar pe deplin să închege cristalul:
 Halcă de cer peste care tresare boreal aurora!
 Vers metalic răsună din smârc și din 'naltele papuri...
 Alb strevezie lighioană se înnoadă în simțuri, văpaie...

Purificați în arșița rugului lor de iubire,
Faun și Nimfă răsuflatu' și dau... Ah! *Animal triste!*...

Pasări gonesc orizontul. În urmă, adâncă răcoare...
Arborii ard în amurg vâlvătăi aburite 'ntr'un vaer:
Toamna e-un scut peste care zăcea trofeul tristeții...
Taie-ți, tăcere, 'n cristalul de aier volute prea limpezi;
Picură, salin extaz, poposit pe țărnuț de lacrimi...

Sufletul lui se revarsă 'ntr'al ei ca un fluviu 'ntr'o luncă,
După ce-a fost ferecat în zăbale stâncoase de maluri.

De pe un frânt firmament, o fâlie de nori se prăvale;
Ciobul de lună-i sgâriat într'un creștet de pin singuratec;
Zurue vântul un cântec pribeag prin solzii-i de fildeș;
Flutură părul ei generos: o inscripție pe vânturi...
Sunet spălat în sîdef prin șuvoaie și șoptă și șipot...
Cântec de lemn în coajă și scorb de mesteacăn tot toacă...
Calm fără margini descântă furtuna ce stă să pornească
Și desnădejdea ciupește pe corzi nevăzute văzduhul.

Vorbele crapă precum sămburii tari se sfărâmă...
Mari energii slobozite în ceruri de trudă se 'nfruntă...
Viscolul e vântuit, torentul clatină valul...
Bulboană se cască (vertigiu!) cu poduri făcute să surpe...
Sbuciumul prea îndârjit potcovește prăpastia cu poduri...

Suțți de sub val întărit de curent pe deasupra,
Nimfă și Faun rămân contopiți peste spații și timpuri.

Sorb risipit... Podidire de lacrimi... Chiot de sfere...

ADRIAN ROGOZ

EPOCA LUI BRÂNCOVEANU

Epoca lui Brâncoveanu deși este, în multe privințe, continuarea epocii lui Șerban Cantacuzino aduce totuși elemente noi, reprezentă culmea cea mai înaltă a culturii vechi românești în Muntenia.

Constantin Brâncoveanu a fost ales Domn în anul 1688, după moartea neașteptată a lui Șerban Cantacuzino. Un cronicar contemporan ne-a zugrăvit, cu detalii interesante și pitorești, împrejurările în care Brâncoveanu s'a urcat pe tronul Țării-Românești. Trupul lui Șerban Cantacuzino zăcea încă neîngropat, când boierii cu mitropolitul țării, Teodosie, și cu Patriarhul Ierusalimului, Dionisie, se întruniră la sfat în spătăria cea mică « care-i zic cu stele », ca să aleagă un nou Domn. Teama ca nu cumva în luptele crâncene dintre Nemți și Turci să se ivească turburări în jurul scaunului domnesc și să aducă pagubă și pustiire țării, i-a unit pe toți într'un singur gând și i-a făcut să se oprească, în alegerea lor, asupra lui Brâncoveanu, care se trăgea din neamul lui Mateiu Basarab și era, după mamă, nepotul Domnului decedat.

« Il chemară — povestește cronicarul — pe Constantin Logofătul Brâncoveanu dela curte, că rămăsese acolo, și porunciră să aducă comisu al doilea, cal domnesc. Și îndată ce sosi acolo, ziseră cu toții: « Logofete, noi cu toții pohtim să hii Domn ». El zise: « Dar ce aș vrea eu cu domnia? De vreme ce ca un Domn sânt la casa mea, nu-mi trebuiește să fiu ». Iară ei ziseră: « Ne rugăm nu lăsa țara să intre alți oameni sau răi, sau nebuni, să o strice, ci fii. Și-l luară de mâini, și-l împingea de spate, și acolo fiind și un capegiu pentru trei împărătești, îl duseră și pe el la Mitropolie. Acolo l-au îmbrăcat cu caftan, și după ce s'a îndeplinit slujba cuvenită în asemenea împrejurări, întorcându-se cu alaiul domnesc, cu scutari, cu trâmbi-

fași domnești și i turcești, a descălecat la palat, dinaintea bisericii domnești. Intrând apoi în biserică și urcându-se în scaun, a luat cuvântul, zicând: « Dumneavoastră bine știți toți că eu am fost la casa mea ca un Domn; trăit-am cum am vrut, nimica lipsindu-mi. Și domnia aceasta eu nu o pohtesc ca să-mi înmulțesc grijile și nevoile, ci Dumneavoastră m'ați pohtit și fără voia mea m'ați pus Domn, în vremi ca acestea turburate, înconjurate de oști și de vrăjmași. Ci dar acum trebuiește să fie cu voia tuturor ». La acestea toți cei de față au răspuns: « Toți vroim, toți pohtim! » Și solemnitatea se încheie cu jurământul de credință al boierilor față de noul Domn.

Domnul, care își începea astfel cărmuirea, cu stăruința boierilor țării, și-a împlinit nădejdele puse în el.

Vremurile erau într'adevăr vitrege: Turcii stăpâneau, după cum spune Grigore Ureche, « două părți de pământ », adică Asia și Africa și o bună parte din Europa; la malurile Nistrului, Tătarii abia așteptau porunca să se reverse în țară după jaf, pârjol și robi; iar la granițele țării pâlpâiau flăcările războiului încins între creștini și Turci, războiu care s'a terminat în folosul Casei de Austria, prin pacea dela Carlovitz (1699). Ca și contimporanul său cronicarul Miron Costin, prins de adâncă îngrijorare pentru țara și poporul său, Brâncoveanu caracterizează și el într'o scrisoare timpul său: « nu ne gândim să hie mai fost vreodată greu pământului acestuia ca acum »¹⁾.

Conștient de primejdiile care pândeau țara între cele două tabere uriașe, Brâncoveanu a dus o politică înțeleaptă. Păstrând relațiile tradiționale cu Poarta, se străduia totuși, să întrețină legături de prietenie cu țările creștine, de care-l apropia, comunitatea credinței. În 26 de ani, cât a domnit, el a isbutit, cu mici excepții, să păstreze pacea și liniștea în țară și să-i asigure prosperitatea.

Din punct de vedere cultural, epoca lui Brâncoveanu care reprezintă punctul culminant al unei evoluții de două veacuri, înfățișează o interesantă încrucișare a două influențe diferite: una venită direct din Occidentul catolic și romanic, influența italiană, iar alta venită din sud-răsăritul ortodox, influența grecească.

Influența italiană. Legăturile noastre cu Italia sunt firește mai vechi. Lăsând la o parte umaniștii, geografii și călătorii italieni, care au colindat și prin meleagurile noastre și care au adus în Italia ideea

¹⁾ *Hurmuzaki*, X, p. 1518. Scrisoarea din 1704.

originei noastre romanice și mărginindu-ne numai la contactul nostru cu pământul și cultura Italiei, trebuie să pomenim mai întâiu, delegația lui Alexandru cel Bun la consiliul din Florența, în frunte cu popa Grigore, ajuns mitropolit al Moldovei, protopopul Constantin și boierul Neagoe. Se cunosc apoi relațiile lui Ștefan cel Mare cu Senatul Veneției; studiile lui Radu Mihnea în Veneția, sub supravegherea mătușei sale Marioara Adorna Valarga, drumurile lui Petru Cercel, și fiicele lui Petru Șchiopul căsătorite în cetatea lagunelor.

Dar relațiile politice și culturale ale țării noastre cu Veneția n'au fost niciodată așa de accentuate ca pe vremea lui Brâncoveanu.

Solii lui băteau drumurile nu numai până la Viena, ci chiar până în Italia. În 1701, Papa Clement al XI-lea asigură într'o scrisoare pe Domnul român despre prețuirea lui deosebită și despre buna lui voință; iar ambasadorii venețieni în Constantinopol, Lorenzo Soranzo și Bailo Ascanio Giustiniani, comunicau dogelui, în 1703, excelențele lor legături cu Brâncoveanu. În bogata și puternica cetate a lagunelor, unde avea de altfel și un agent al său, își trimisese Brâncoveanu, în ultimii ani grei ai domniei sale, când se simțea pândit de lăcomia vizirilor și minat de intrigile a lor săi, o bună parte din avere: peste o jumătate de milion de taleri, depuși la Banca Publică a Veneției, cu o dobândă — dacă aveți curiozitatea să aflați și amănuntul acesta — de 3% și 4%. Corespondența lui cu creștinii se făcea prin Venețieni. Depeșile la curtea austriacă, le trimeteau ai noștri prin dragomanul venețian la Viena, Marcantonio Mamucca della Tore, cu care se pare că Brâncoveanu se și înrudia, iar legăturile cu Principele Eugeniu de Savoia se făceau tot printr'un italian, Aloise Volde, tâlmaciul de limba turcă și greacă la Viena.

În palatul din București al Domnului, pe lângă boierimea pământescă, îmbrăcată în lungi straie orientale, se întâlneau și câțiva reprezentanți ai culturii italiene, îmbrăcați după moda orientală în caftane de atlas, ca să nu trezească privirile bănuitoare ale Turcilor ce veneau aproape zilnic la curte, dar care păstrau totuși, după moda occidentală: peruca, pălăria, cravata și bastonul indian.

Acești străini se aflau în serviciul permanent al Domnului și erau mai toți oameni de cultură serioasă pentru vremea lor. Astfel doctorul Pylarino, recomandat lui Brâncoveanu de către bailul Veneției, era cunoscut prin lucrările sale științifice, publicate în limba latină și italiană; cea mai însemnată este un tratat publicat în limba

latină la Veneția (1715), despre altoirea împotriva variolei. Se pare că este primul care a practicat această metodă. Pylarino se stabilise în București; se însurase la noi și deveni e protomedicul curții lui Brâncoveanu, punând în această calitate, sub influența venețiană, bazele primului spital românesc, Colțea: A însoțit pe Brâncoveanu în 1703, în călătoria la Adrianopol, unde fusese chemat de Sultan, și a stat în serviciul Domnului român până în 1711, când a luat asupra-și sarcina de consul venețian la Smirna. Însă n'a stat mult în această funcțiune, fiindcă la 1715, îl găsim la Veneția, tipărindu-și cartea despre altoirea împotriva variolei, iar 3 ani mai târziu, moare la Padova. Succesorul său a fost doctorul Bartolomeo Ferrari, care purta și titlul de conte și a cărui familie se întâlnește în documentele noastre, până la sfârșitul veacului al XVIII-lea.

O altă figură interesantă dela curtea lui Brâncoveanu era George Maiota, care își făcuse studiile în Roma și Veneția și care era profesorul de limba latină și greacă ai copiilor lui Brâncoveanu, Constantin și Ștefan.

La aceștia, se adăoga fostul paroh al coloniei grecești din Veneția, Ioan Abramios, scoborîtor dintr'o familie de corfioți, care tipărise acolo în limba greacă un ciclu de cărți bisericești și, adus de Brâncoveanu, îndeplinea misiunea de predicator al curții și profesor la Academia grecească din București. Și, în sfârșit, figura cea mai interesantă: secretarul de limbi occidentate al Domnului, florentinul Anton Maria del Chiaro, pe care șugubeții săi contemporani îl porecliseră, pentru figura lui roșcovană: « curcanul ». El a publicat mai târziu, după uciderea lui Brâncoveanu, în 1718, la Veneția, în atelierele cunoscutului tipograf Antonio Bortoli, interesantele lui memorii: *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia, con la descrizione del paese, natura, costumi, ritie religione degli abitanti, con la taiola geografica di quella provincia*.

Prin aceștia, și mai ales prin unchii săi Constantin și Mihail Cantacuzino, Brâncoveanu aflase despre frumoasa înflorire culturală și artistică a Italiei, unde a trimes pentru studii și câțiva bursieri.

Documentele timpului ne-au păstrat numele unora din acești bursieri, care se pare că erau foști elevi ai Academiei grecești din București: Raducanu Cantacuzino, nepotul său (fiul lui Const. Cantacuzino), Palade Damian Românul, care a devenit apoi un latinist de seamă al timpului său, închinând lui Brâncoveanu o poemă

latină și doi greci, Anton Stratigos și acel Gheorghe Hypomenas din Trapezunt, care a făcut studii strălucite de medicină la Padova cu celebrul Prof. Dr. Vallisnieri și care — după cum aflăm dela Del Chiaro — după sguuitoarea dramă care a pus capăt vieții lui Brâncoveanu și a copiilor săi, a rămas credincios, cu primejdia vieții, pe lângă nenorocita Doamnă și îndureratele principese și a luat drumul Apusului, pentru a salva ceea ce se mai putea, din averea depusă la băncile din Viena și Veneția.

Năzuința de a trimete tineretul să se lumineze în țările de cultură ale Apusului, mai ales în Italia, prinsese rădăcină și în sufletul boierimii noastre. Unul din colegii de studii la Constantinopol ai Stolnicului Constantin Cantacuzino, Mateiu Crețulescu, lăsa cu limbă de moarte în diata lui către urmași « ca să-mi facă acest mare bine ce-l doresc din tot sufletul meu ca să-mi învețe copilașii și să-i striineze pentru carte, de să va putea... așa mă rog, pentru mare numele Domnului Hristos, să mi-i pedepsească ¹⁾ mai vârtos la latinească și la *italienească* ²⁾ ».

Ca o consecință firească a acestor legături cu Italia, se vedește, în epoca lui Brâncoveanu, o ușoară undă de influență italiană în arta și literatura noastră.

Arta. Se știe că Brâncoveanu, care avea o avere imensă, a fost un mare iubitor de artă și ziditor de biserici și palate; amintim doar pe cele mai însemnate: Mănăstirea Hurez, biserica Sf. Gheorghe, palatele dela Potlogi, dela Mogoșoaia, dela Mănăstirea Brâncoveni și cel dela Doicești.

Cei ce au studiat arhitectura clădirilor din epoca lui Brâncoveanu au găsit, cu toată varietatea acestor clădiri, un « armonios stil original », pe care l-au denumit *stilul brâncovenesc* și în care au surprins, pe vechiul fond bizantin, o influență italiană, în special a stilului baroc, caracterizat prin mulțimea ornamentelor.

Clădirile lui Brâncoveanu nu mai sunt, ca cele vechi, niște adevărate fortărețe cu ziduri greoaie și înalte, cu ferestre mici și strâmte, ca să ferească pe cei din interior de gloanțele dușmanilor, ci sunt clădiri spațioase, cu ferestrele largi care aduc lumină și aer proaspăt

¹⁾ *A pedepsi*, din grecescul Παιδεύω însemna în limba veche *a instrui*.

²⁾ N. Iorga, *Documentele Cantacuzinilor*.

și care deschid ochilor perspectiva unui peisaj sau a unei grădini de încântare și de liniște odihnitoare.

Del Chiaro, descriind palatul lui Brâncoveanu, clădit din piatră, cu o impozantă scară de marmoră, cu săli mari boltite, cu pridvor susținut la mijloc de un rând de coloane, ne vorbește și de grădină, care e de toată frumusețea și are formă pătrată, în *stil italian*. În mijlocul ei, Brâncoveanu clădise « un foisor, unde lua prânzul și-și făcea siesta după masă, înconjurat de straturi de flori ».

Clădirile lui, mănăstiri și palate, se disting prin frumusețea și eleganța ornamentelor: sub strașina de șindrilă, brâne înflorite, ferestre încadrate în podoabe de frunze, flori și fructe și — ceeace denotă tot o influență occidentală în arhitectura palatelor lui: loggiile în stil italian.

Chiar și în decorarea interioară a palatelor se resimte influența italiană. Unchiul Domnului, Stolnicul Constantin Cantacuzino, în anii tinereții sale de student la Padova, văzuse în Palatul Dogilor, zugrăvite pe pereții sălilor, scenele importante din ascensiunea republicii lui San Marco și admirase cu deosebire cadrul în care Veronese imortalizase gloria Veneției, copiind în carnetul său de student inscripția: « Robur imperii ». Brâncoveanu, după întâlnirea cu Sultanul din 1703, când i se părea că domnia lui este definitiv așezată și că vor urma zile senine de pace și glorie, puse să i se zugrăvească și lui pe zidurile palatului dela Mogoșoaia: scena plecării lui la Adrianopol, întâlnirea cu Sultanul și întoarcerea spre București.

Se pare că influența picturii italiene era pe vremea aceea ceva mai răspândită în Muntenia. Del Chiaro pomenește de fratele unui negustor muntean, cunoscut în Veneția, fiindcă exporta acolo mărfuri din Valachia, care copiasse pe timpul șederii sale în cetatea lagunelor așa de bine unele picturi bisericești, că întorcându-se în țară, a zugrăvit diverse icoane, între care pe Sf. Francisc îngenunchiat, primind stigmatizarea. Această icoană — adaogă Del Chiaro — se poate vedea pe altarul bisericii catolice din Târgoviște ».

Literatura. La curtea lui Brâncoveanu se mai afla și un astrolog, Ioan Romanul, sau Ioan Frâncul, care avea sarcina de « a se închina » Domnului, la fiecare început de an, cu câte un calendar de preziceri privitoare la evenimentele politice ce se vor desfășura, — alcătuit după acele « *Foglietti novelli* », de care era plină Italia secolului al XVII-lea și care se aduceau în țară prin Stolnicul Const. Cantacu-

zino. Și nu erau aceste calendare singurele cărți de obârșie italiană la curtea lui Brâncoveanu!

În 1700, apare în tipografia dela Snagov, *Floarea Darurilor* tradusă după un text grecesc adus din muntele Athos, de un boier al lui Brâncoveanu. Prototipul acestei cărți este una din cele mai răspândite opere medievale de sfaturi morale și povești alcătuită în secolul al XIII-lea, în Bologna, de către un călugăr franciscan Tommaso Gozzadini.

În 1713, se tipărește tot la Snagov, vestitul roman fantastic al lui Alexandru cel Mare — *Alexandria* — care deși tradusă într'o epocă anterioară din sârbește, are însă la baza ei o versiune italiană. Și în sfârșit, în același an, apare la Snagov, o altă carte, *Pilde Filosofești*, o colecție de maxime, care fusese tradusă în italiană de Del Chiaro, după un text original francez; din italiană în grecește de unul dintre reprezentanții coloniei grecești din Veneția, adus la curtea lui Brâncoveanu, predicatorul Ioan Abramios, și din grecește în românește de Mitropolitul Antim Ivireanu, însuși.

Dar aceste legături cu Occidentul nu puteau fi nici prea multiple, nici prea intense. Nu puteau fi, fiindcă pe de o parte, bănuind de turci că stă în legătură cu creștinii, Brâncoveanu se simțea spionat în mișcările sale, iar pe de altă parte, ortodoxismul nostru îi lega mai mult de elenismul scaunelor patriarhale din Orient.

Influența grecească. În a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, se petrecu o adâncă prefacere în viața de cultură a neamului nostru.

Slavonismul din principatele dunărene intrase în agonie, ne mai fiind alimentat de focarele de cultură din Sud, care se stinseseră sub stăpânirea turcească. Dar în vremea acelei răspântii din viața bisericii noastre, nu toate cărțile de ritual se găseau transpuse în limba națională. Și nu fuseseră transpuse încă, fiindcă problema traducerii se complica, după cum vom vedea în altă parte, cu o problemă de ordin liturgic și muzical. Ne găsim dar, într'o epocă de tranziție, în care limba română nefiind deplin pregătită să ia locul limbii slavone, se simte nevoia de a se introduce în biserici serviciul divin în forma grecească — și aceasta cu atât mai ușor, cu cât liturghia greacă era izvorul liturghiei slavone.

A răspândi cunoașterea limbii grecești în poporul nostru, însemna deci, pentru acea vreme, în primul rând, a întări biserica și viața religioasă a poporului.

De altfel, Brâncoveanu putuse afla prin Stolnicul Constantin Cantacuzino, de ce mare cinste se bucura limba și cultura greacă chiar în Italia catolică. A pune bazele elenismului la noi însemna dar a ridica nivelul poporului, introducându-l în ritmul culturii clasice, dar însemna în același timp și a consolida ortodoxia.

Sub impulsivitatea acestor două preocupări, Brâncoveanu reorganizează, în al doilea an al domniei sale, școala grecească din București, întemeiată de Șerban Cantacuzino în mănăstirea dela Sf. Sava, pe locul unde se află astăzi Universitatea noastră și statuia lui Mihai Viteazul.

Pentru conducere, el aduse în București pe însuși directorul școlii grecești din Constantinopol, pe Sevastos Kimenitul, originar din Trapezunt, fost elev al lui Alexandru Mavrocordat²⁾ în școala Patriarhiei din Constantinopol, care își desăvârșise studiile în Universitățile din Italia și pe care Brâncoveanu îl prețuia așa de mult pentru cultura lui, încât, ne spune un contimporan, îl așeza la masă « mai sus de toți boierii », « cinste — adaogă Daponte — pe care un alt Domn la un alt profesor n'a dat și nici nu dă ». Sevastos Kimeritul, care supraveghează imprimarea cărților grecești de slujbă, care redă în greaca vulgară Tratatul despre virtuți și viciii al lui Aristotel și alcătuește « Invățători dramatice în limba greacă (1703), a cârmuit Școala până la anul 1702, când moare.

După Hrisovul dat de Brâncoveanu în Septembrie 1702, numărul profesorilor trebuia să fie de 3, « reputați prin religiozitate și moravuri bune ». Hrisovul ne-a transmis și programul acestei instituții, din care se poate vedea caracterul instrucțiunii pe care o căpătau în această școală superioară, tineretul de acum mai bine de 200 ani. Invățământul avea mai întâi un caracter filosofic. Primul profesor trebuia să predea: logica, retorica, psihologia și metafizica. În al doilea rând, școala avea un caracter filologic și istoric, căci se cerea să se citească și să se interpreteze: tragediile lui Sofocle și Euripide, discursurile lui Demosthenes; Plutarch, Tucidide, Xenofon, fabulele lui Esop. Școala avea apoi și un caracter științific, fiindcă se mai preda: astronomia, acustica fizică, fizica metafizică: « despre nașterea lucrurilor și desfacerea lor » și matematica lui Pythagora. Programul școlii vădește, în sfârșit, preocuparea de a așeza în același timp

---

1) Tatăl primilor domni fanarioți.

cultura tineretului pe o serioasă bază de educație religioasă, căci impunea: Evanghelia, Faptele Apostolilor, cuvântările Sf. Grigore de Nazians, apologia religiunii creștine a lui Agapet, ș. a.

Pentru întărirea acestei școale, menită pe de o parte să introducă clasicismul elin la noi, iar pe de alta, să întărească ortodoxia, Brâncoveanu a adus dascăli greci renumiți, care-și făcuseră studiile în Occident. În afară de Sevastos Kimenitul — pe care l-am amintit — Maiota, predicatorul curții și dascălul copiilor lui Brâncoveanu, Ioan Comnenul, profesorul de științe fizice și matematici, care își făcuse studiile în Padova și care a publicat o serie de epigrame grecești și de cărți teologice, iar după ce s'a călugărit la Muntele Athos și a ajuns Mitropolit al Dristei (Silistra), un *Proschinatariu* al Sfântului Munte (la Snagov) în care sunt pomenite donațiunile făcute de Voevozii noștri mănăstirilor din muntele Athos și, în sfârșit, Panait Sinopeus, urmașul lui Ioan Comnenul, tot un elev al universităților italiene.

Copiii lui Brâncoveanu și cultura lor elenistică. Astfel, sub impulsunea dată de Domn, se răspândește la noi cultura grecească. Chiar copiii lui Brâncoveanu — cu deosebire Ștefan și Radu — își însușesc așa de bine limba greacă, încât se încumetă, cu prilejul zilelor onomastice ale părinților și al marilor sărbători ale bisericii, să rostească, în limba greacă panegirice în cinstea sfinților, care au și fost tipărite de Antim Ivireanu. În 1701 a apărut la București *Cuvântul panegiric la Sfântul Constantin*, scris în limba greacă de Ștefan Brâncoveanu și rostit în palatul domnesc, de fratele al treilea, Radu. Cuvântul este afierosit «prea blândului său părinte», «ca un mic rod al minții sale». În anul următor, apărea tot în imprimăria Mitropoliei, un *cuvânt panegiric la Martirul Ștefan*, rostit probabil de autor, a treia zi de Crăciun, și închinat Sfântului Său patron, a cărui protecție o cere «pentru înaintarea mea în știință și învățatură». În 1703 Ștefan Brâncoveanu alcătuia un alt *cuvânt panegiric la Adormirea Născătoarei de Dumnezeu*, rostit tot de fratele său, Radu, și afierosit «mamei lor cea prea blândă», Doamna Maria Brâncoveanu. În 1704, Radu Brâncoveanu se încumetea și el cu o *cuvântare la Patima cea Mântuitoare* (Invierea Domnului) pe care o prezintă ca omagiu «Prea fericitului și Prea înțeleptului Stăpân», Patriarhul Dosithei al Ierusalimului, care, spune tânărul autor, «se uptă nu cu o hidră, ci cu atâția câți sunt urfitori de Dumnezeu, vrăj-

mași ai ortodoxiei ». În 1704, fratele mai mare Constantin, despre care Antim Ivireanu ne spune, în prefața cărții, că era și el « învățat între prea învățați », « orator și adânc cugetător », stimulat de succesul fraților săi — Cuvântul la Martirul Sf. Ștefan, avusese repede o a doua ediție, în 1702 — și animat de o nobilă ambiție, publică și el, după stăruințele Mitropolitului, în 1704, Paralele grecești și române ale lui Plutarh Chersoneseul, traduse în greaca modernă.

Oricât de mare ar fi fost dorința lui Antim Ivireanu de a spune un lucru plăcut tatălui, totuși era un pic de adevăr în cuvintele pe care el le scrie într-o predoslovie către Domn că « fiii săi sunt râvniți în lume și invidiați pentru marea lor virtute prematură ». Acești tineri eleniști care aveau, se pare, și o frumoasă cultură latină, erau o frumoasă speranță pentru părinții lor și pentru neamul nostru dacă n'ar fi căzut sub iataganul gealatului pe țărmul Bosforului.

Atrași de sprijinul dat de Brâncoveanu culturii grecești, marii Patriarhi și Mitropoliți ai Răsăritului, vin la curtea lui bogată, ca să obțină milă și ajutor pentru bisericile lor strivite sub stăpânirea turcească și ca să lupte în libertate, pentru întărirea ortodoxiei. În fruntea tuturor stă, prin cultura lui largă, prin munca neobosită și prin zelul cu care a apărat ortodoxia, atacată de curentele de reformă și de catolicism, Patriarhul Dosofteiu al Ierusalimului adus de Brâncoveanu din Iași și nepotul acestuia, învățatul Hrisant Notara, care studiasse la Padova, călătorise în Franța și Germania, adusesse din Rusia dela Nicolae Milescu o copie a Descrierii călătoriei în China și a fost și el unul din profesorii copiilor lui Brâncoveanu, înainte de succesul unchiului său în scaunul Patriarhal al Ierusalimului. Brâncoveanu îi dăruie hanul dela Sf. Gheorghe « cu apartamente încăpătoare » și cu multe prăvălii închiriate neguțătorilor, care aduceau un venit anual de peste 20 de pungi, hărăzite de Domn Sfântului Mormânt.

Patriarhul Dosofteiu, este, în timpul lui Brâncoveanu, conducătorul ortodoxiei și pentru a înlătura atacurile îndreptate de calvini, lutherani și catolici, se tipărește, sub auspiciile lui, un ciclu de cărți grecești menite să facă cunoscute normele dogmatice ale ortodoxiei. Astfel se tipărește opera lui Meletie Sirigul, îndreptată împotriva catechismului lui Chiril Lucaris; Pravoslavnică Mărturisire a lui Petru Movilă; Manual împotriva schismei papistașilor; Manual împotriva rătăcirii calvine, ș. a.

O încercare a lui Brâncoveanu de a întemeia o tipografie grecească pe lângă scaunul patriarhal din Constantinopol nu isbutise. Atunci Brâncoveanu și ai săi s'au străduit să consolideze tiparul și Academia grecească din Muntenia astfel încât să poată rivaliza cu tipografiile și școlile grecești din Veneția. « Se fălea mult sprânceana occidentală, mai nainte, cu toată înțelepciunea și cu tiparul că editează cărți orientale. Pentru amândouă acestea au răsărit acum harul creștinilor și aicea, și în învățături și în tipografii — prin osârdua și cheltuiala mânei tale celei mărinimoase și inspirate de Dumnezeu, Domnitorul cel mai perfect între credincioși, Constantine prea mare. . . » scrie Sevastos Kimenitul, profesorul de științe al Academiei grecești din București, într'o prefață ¹⁾ închinată lui Brâncoveanu.

Sub auspiciile Patriarhului Dosofteiu și a celorlalți prelați și profesori greci ai Academiei s'au tipărit în tipografia domnească a lui Brâncoveanu, între 1690 și 1716, 31 de cărți grecești, toate destinate nevoilor bisericii și întăririi ortodoxiei.

Sprijinul dat de Brâncoveanu ortodoxiei în forma grecească a avut între frunții clerului grec contemporan, un puternic răsunet, după cum se vede chiar din prefețele care însoțesc publicațiile grecești ieșite din teascurile tipografiilor brâncovenesti. Brâncoveanu este comparat mereu cu « Ptolomeu, vrednic de cununile cerești ». O prefață spune :

« Toate ale Elenilor se cuvin Domnitorului filelin și toate câte « fiii iubitorilor de muze ai Eladei scriu ori inventează cu mintea, « toate se datoresc Măriei Tale, care ești cel mai zelos sprijinitor al « învățaturii grecești și binefăcătorul cel mai uman al Elenilor ».

« Ce datorie nu avem către a ta darnică generozitate noi, fiii « Grecilor și Grecia, mama noastră de obște, . . . În acești prea fericiți ani ai Domniei Tale înflorește iarăși acea glorie strălucită ce, « din vechimea ei dela început, a câștigat neamul nostru, cu înțelepciunea lui, până la marginile lumii ²⁾ ».

Nu sunt în aceste cuvinte numai laude mieroase, ci sentimente care traduc o realitate a timpului. « Am venit și eu aci, Prea fericite Patriarh, la *adăpostul de obște al neamului nostru nenorocit* », scria din București la 17 Decemvrie 1709, către Patriarhul Hrisant Notara

¹⁾ *Documentele Hurmuzaki.*

²⁾ *Bibl. Veche rom., I p. 380.*

fostul paroh al coloniei grecești din Veneția, Ioan Avramie, care fusese silit să părăsească cetatea lagunelor și care ajunge predicatorul urșii lui Brâncoveanu ¹⁾.

Până și în Ianina, unde Brâncoveanu sprijinea școlile grecești, elevii alcătuiau versuri omagiale pentru Domnul român.

Brâncoveanu și ortodoxia din Ardeal. Adăpostul acordat de Brâncoveanu marilor patriarhi greci precum și sprijinul dat pentru imprimarea cărților de dogmatică și polemică religioasă corespundeau de altfel, și unei necesități de ordin național: apărarea unității religioase a neamului românesc. În 1690, Transilvania, smulsă dela Turci, căzuse în mâinile Austriacilor. Guvernul austriac, trimetând misionari catolici, care să făgăduiască preoților români din satele ardeleno o situație similară cu aceea pe care o avea clerul celorlalte culte, isbutise să câștige aderenți printre preoți pentru unirea cu Biserica Romei. Brâncoveanu și sfetnicii săi au sprijinit pe toate căile rezistența Românilor ortodocși împotriva tentațiilor catolice. Mai întâi fiindcă s'a întâmplat să-i lipsească atunci «neamului nostru rumânesc aici în Ardeal, meșter pentru lucrul tipografiei», Brâncoveanu, «ca un patronaș adevărat al Mitropoliei din Ardeal», trimete la Alba Iulia pe cel mai harnic dintre ucenicii lui Antim Ivireanu, în arta tiparului, pe Mihail Ștefanovici sau Ișvanovici, cum semnează el de aci înainte. Acesta începe în Ardeal revizuirea în sens ortodox și tipărirea cărților de școală și de slujbă bisericească. Munca se începe în 1699 cu o *Bucoavnă* pentru copii (care cuprindea și simbolul credinței cu cele 10 porunci și cu explicarea ortodoxă a celor 7 taine) și o carte de predici: *Chiriacodromion* ²⁾. În același timp Brâncoveanu a trimis oamenii săi în Transilvania pentru propagandă ortodoxă — între aceștia David Corbea. A intervenit apoi pe lângă guvernul austriac. Când la începutul anului 1698, noul Mitropolit al Transilvaniei Atanasie Anghel a venit la București — după datini — ca să fie hirotonisit de Mitropolitul Țării-Românești,

¹⁾ Hurmuzaki, XIV, partea III, p. 60.

²⁾ Unirea Bisericii ardeleno cu Roma, întâmplată în 1701, îl va îndemna să se întoarcă înapoi. Nu credem că el este tipograful cărții *Pâinea Pruncilor* apărută la Belgrad în 1702, căci precum a arătat I. Mușlea în *Omagiul Profesorului Ioan Lupăș* (și extras), București, 1941, p. 617—631, cartea a fost alcătuită de Paul Baranyi, catolic.

acesta i-a cerut să declare că va păzi neschimbate « toate tocmelele » ortodoxe pe care le are scaunul Ungrovlahiei. Cu acest prilej, Patriarhul Ierusalimului, Dosofteiu a întocmit o lungă și importantă învățătură în care erau cuprinse normele de călăuzire pentru păstrarea dogmei ortodoxe, pe care Atanasie a semnat-o. Dar guvernul austriac nu-l recunoaște decât în Martie 1701, după ce a fost chemat la Viena și « purificat », declarând în scris că primește unirea. Sinodul întrunit la 25 Iunie 1701 în Bălgrad, în care marea majoritate a preoților ardeleni a hotărât unirea cu Roma, a aruncat mărul discordiei confessionale între Români, ale cărei fructe amare mai dăinuiesc și azi, deși atenuate de lumina conștiinței naționale. Trebuie însă să recunoaștem că unirea a dat puțința tineretului ardelean să pătrundă în școlile înalte din Viena și Roma și că viziunea Romei imperiale a trezit în el instinctul rasei și a provocat mișcarea de renaștere națională, care a grăbit, cu o jumătate de veac intrarea poporului românesc în comunitatea spirituală a rasei latine.

Politica creștină a lui Brâncoveanu — urmând liniile trase de înaintașii săi Basarabi — s'a extins asupra întregului Răsărit ortodox asupra căruia a revărsat darurile lui fără nicio intenție ascunsă, cu o generozitate pe care — trebuie să o subliniem — n'o mai întâlnim la niciun popor ortodox, căci nici unul nu a trăit așa de intens ideea creștină precum au trăit-o ai noștri.

Brâncoveanu sprijinitor al culturii ortodoxe în Răsărit. Vestea despre bogăția și generozitatea lui Brâncoveanu trecuse peste hotarele țării și se răspândise în tot Orientul musulman, unde Domnul român era supranumit *Altin Bei — Prințul Aurului*.

Era dar firesc ca în acele vremuri, creștinii care, sub stăpânire turcească, erau amenințați să-și piardă credința, să-și îndrepte privirile către curtea strălucitoare a lui Brâncoveanu și să ceară dela el ajutor, pentru nenorocirile lor; și Domnul român, înțelegea să li-l dea în cea mai largă măsură.

Darurile lui Brâncoveanu s'au răspândit departe în Orientul creștin.

Pe la începutul veacului al XVIII-lea, venise la curtea domnească din București Patriarhul Antiohiei, Athanasie IV Dabbas; și Domnul român, aflând dela Patriarh că preoții creștini din Arabia nu-și pot împlini misiunea lor și nu pot oficia după cuviință serviciul

divin, din pricina sărăciei și a lipsei de cărți, a pus pe ieromonahul Antim Ivireanu din mănăstirea Snagovul, să sape litere arabe și să tipărească pe cheltuiala domniei, cărți de ritual cu rugăciunile în limba arabă și eofosinele (cântările) în limba greacă, așa cum cereau necesitățile cultului, pentru credincioșii din Arabia. La 1701, au apărut, de sub teascurile tipografiei din Snagov, un *Liturghier*, iar în 1702, un *Ceaslov*, ambele în limbile greacă și arabă și ele s'au trimis în dar, din porunca domnească, bisericilor din Arabia.

Pentru a veni și mai mult în ajutorul acestor creștini năpăstuiți Brâncoveanu a dat ajutor de s'a instalat tipografie arabă — prima tipografie — în Alep, unde în 1706, s'a tipărit cea dintâiu Psaltire arabă, având pe dosul titlului stema Țării Românești, înconjurată cu inițialele grecești ale lui Constantin Brâncoveanu și la început, o precuvântare de închinare și mulțumire, în care Domnul român este comparat cu Constantin cel Mare, cu Moise și cu Solomon, pentru înțelepciunea, spiritul și dărnicia lui.

Tipografia brâncovenească transportată de Mitropolitul Atanasie Dabbas la Alep a trezit creștinii din Arabia la o vieță spornică de cultură. Ea a funcționat acolo până la moartea Mitropolitului întâmplată în 1724. După această dată este mutată în parte la mănăstirea Balamand, în parte — mai târziu — la mănăstirea Sf. Ioan din Saeg, în Sudul Libanului, unde reînviată și reorganizată, publică și azi cărți bisericești și școlare.

Faima despre munca spornică a tipografiilor din Țara Românească și despre generozitatea lui Brâncoveanu a ajuns departe în Răsărit, până la Ivirii din Munții Caucazului.

Regele Wakhtang al IV-lea, cuprins și el de râvna creștinească de a înzestra bisericile sale cu textele necesare serviciului divin, a trimis solie la curtea lui Brâncoveanu și a obținut, împreună cu litere de tipar turnate, de Mitropolitul Antim, el însuși georgian de origine, o echipă de lucrători sub conducerea tipografului român ardelean ipodiaconul Mihail Ștefanovici, care lucrase până atunci, la tipografia de pe lângă scaunul eparhial din Râmnic. Cu aceste litere de tipar s'au scos la Tiflis, cele dintâi cărți georgiene: o *Evanghelie* și un *Liturghier*.

În epilogul Liturghierului, apărut în 1710, tipograful român, cu gândul la plaiurile țării sale, își încheia acolo munca sa închinată lui Dumnezeu, cu următoarele șase versuri românești, în caractere

georgiene, o mărturie discretă a dărniceii culturale brâncovenești, până la acele îndepărtate hotare ale Răsăritului ortodox:

: Եւ սըննւածը սը : Եւ : զԳրքսցնց Եւնուած
 : Եւսըսննդ յնկարի Եւ : սնուարհսօս Եւ Եւ : Բ
 : Եւ Եւ Եւսըսն Եւ : Եւնուած Եւս Եւնուած սը
 : Եւնուած Եւ Եւնուած : Եւսը Եւս Եւս սնուած սը : Բ
 . : Եւ Եւնուած Եւնուած : Եւսն Եւնուած Եւսն Եւսն
 : Եւնուած Եւսն : Եւնուած սնուած Եւսն Եւսն Եւսն : Բ

«Precum cei străini doresc moșia să-și vază,
 Când sunt într'alte țări de nu pot să șază,
 Și ca cei ce-s pre mare bătuți de furtună
 Și roagă pre Dumnezeu de liniște bună,
 Așa și tipograful, de-a cărții sfârșire,
 Laudă.ncîncetată dă și mulțumire.»

Astfel sub Brâncoveanu, Țara Românească ajunge focarul din care radia lumina culturii, în tot Orientul ortodox, aflat atunci sub stăpânirea musulmană.

În interior epoca este ilustrată prin traducători și scriitori ca frații Șerban și Radu Greceanu, Teodor Corbea, Mitropolitul Antim Ivireanu, cronicari ca: Radu Popescu, Radu Greceanu, sârboromânul Gheorghe Brancovici, un boier talentat al cărui nume n'a fost identificat și care ne-a lăsat o cronică anonimă și în sfârșit învățatul Stolnic Const. Cantacuzino,

Prin râvna cu care el a sprijinit și întărit credința ortodoxă până departe în Răsărit, prin bunătatea și generozitatea lui, pe care nu conținut de a i le recunoaște până și străinii pripășiți la curtea lui prin sprijinul dat culturii și prin lupta dată pentru păstrarea unității religioase în Ardeal — Brâncoveanu a meritat deplin cele două trăsături caracteristice, pe care le-a subliniat în personalitatea lui, anonimul poet popular:

Brâncoveanu Constantin
 Boer vechiu și Domn creștin...

N. CARTOJAN.

COMENTARII CRITICE

FIGURI ȘI FORME LITERARE

NOTE ASUPRA OBSCURITĂȚII POETICE

Mă întreb care este viitorul poeziei ermetice? Moda ei s'a purtat foarte mult între 1920 și 1930. Răsfoiesc uneori revistele apărute în acest interval și fenomenul îmi apare mărit și stilizat prin massare și distanță. Cine va scrie istoria literară a acestei vremi, va trebui neapărat să țină socoteală de fenomenul ermetismului poetic și a obscurității în poezie, ca de unul din cele mai caracteristice pentru întreaga mentalitate estetică a vremii. Și cu toate acestea obscuritatea poetică nu este o invenție proprie vremii noastre. Izvoarele și primele ei forme sunt cu mult mai vechi și critica vremii ar fi obținut unul din acele criterii, capabile să tempereze dogmatismul pozițiilor sale, dacă și-ar fi spus că poeții ermetici și obscuri ai epocii noastre nu sunt decât continuatorii unei serii istorice ale cărei origini coboară cel puțin până în evul-mediu. În discuțiile literare ale veacului al XII-lea, se făcea adeseori distincția dintre *trobar clus* și *trobar clar*. Intemeetorul lui *trobar clus*, al cântecului închis, ermetic, pare să fi fost renumitul Marcabru, trubadurul provensal dela curtea lui Guillem IX, a cărui activitate s'a desfășurat între 1130 și 1150. Acest Marcabru, după primul lui nume Panperdut, în amintirea incertelor lui origini de copil găsit, trecea în epoca lui drept una din limbile cele mai otrăvite ale secolului și acestei înclinări nefericite i se datorește și moartea lui prematură, ca victimă a castelanilor din Guiana, care nu-i putuseră ierta deprinderea amarei și neostenitei lui satire. Veacul al XII-lea ne-a lăsat moștenire și un document estetic de primul ordin pentru înțelegerea întâiului ermetism poetic, într'unul din acele *tensons*, poezii compuse dintr'o alternanță de strofe datorite câte unui alt poet, desbatere lirică pe gustul acestei vremi ratiocinante. Este vorba de *tenson*-ul compus de trubadurii Giraut Borneil și Linhaure (Rimbaut d'Aurenga), a cărui adaptare o încerc în cele ce urmează:— *Giraut Borneil, Aș dori să știu de*

ce vestejești cu dispreț pe poeții obscuri? Lămurește-mi astăzi, dacă nu prețuești decât ceea ce este tuturor limpede și comun? Atunci toți poeții ar trebui să fie asemănători. — Linhaure, Departe de mine gândul de a disprețui pe poetul care cântă cum se cuvine. In ce mă privește, socotesc că iubești și prețuești mai cu seamă cântecul pe care cineva îl face cu ușurință și de înțeles. — Giraut, Nu doresc nicidcum ca poezia mea să fie lăudată cu larmă și strigăte. Fie ea mare și bună, fie rea și neînsemnată, eu nu caut lauda printre cei proști, căci nimeni dintre aceștia nici nu cunoaște, nici nu prețuește un cuvânt mai nobil și mai înalt. — Linhaure, Oare de aceea nu dorm nopțile și fiecare clipă mi-este o osteneală, pentru ca să fug de aplauze? De ce cânti, spune, dacă nu-ți place ca fiecare să te cunoască și să te repete? Aduce oare cântecul o altă răsplată? — Giraut, Dacă am făcut ceva de seamă, și îl cânt, și îl spun, și-l dau la iveală, ce mă privește ce se întâmplă cu el mai departe? Mân-carea de toate zilele nu ispitește pe cunoscător. Numai aurul, nu sarea, face bogat pe cineva; și cu cântecele se întâmplă la fel. — Linhaure, Crede în cinstea prietenului care îți spune părerea sa. Dacă m'am chinuit să compun un cântec care își ridică sunetele în înălțime, chipul în care îl cântă cineva, pentru mine este tot una. Eu nu l-am făcut pentru a plăti cu el tribut cuiva. — Giraut, Iartă-mă. Mă jur pe acest cer și pe strălucirea soarelui în jurul nostru: Abia dacă mai știi despre ce vorbim, nici cine sunt, într'atâta sufletul îmi este pierdut în înflăcărrile dragostei. Nimic altceva nu-mi este limpede. Cei doi prieteni se separă în delirul entuziasmului poetic, dar argumentele lor au rămas acele ale tuturor poezilor cari s'au rânduit de-atunci în tabăra poeziei ermetice sau a celei clare. Linhaure, reprezetantul celor din urmă, socotește că succesul este o recompensă legitimă pentru cine se ostenește în poezie și că cine compune poetic, dorește să se facă înțeles. Mandatarul poezilor obscuri, Giraut, este însă împotriva succesului ușor; el cultivă valoarea rară și crede că aprobarea necunoscătorilor trebuie să rămână indiferentă poezilor. De altfel, deplina claritate n'ar face pe poeți asemănători între ei?

Până a regăsi firul tradițional al lui *trobar clus*, un alt izvor al ermetismului poetic, ne apare în vechea tradiție alegoristă a literaturii creștine. Evangheliștii, preocupați a găsi prefigurările persoanei și vieții lui Iisus, atribue sensuri alegorice Vechiului Testament. Sf. Paul recunoaște și el un sens mai adânc și alegoric în istoria poporului evreesc: *Toate acestea li se întâmplau acelora ca semne cu tâlc în viitor și au fost scrise ca să luăm învățatură noi, pe care ne-a ajuns sfârșitul veacurilor* (Corintieni, I, 10, 11). Interpretările alegorice ale Bibliei produc, încă din primul veac creștin, exegezele lui Philon și mai târziu, în secolul al IX-lea, marile lucrări ale lui Raban Maur. Interpretării Scrip-

turilor sunt unanimi a recunoaște sub înțelesul lor imediat, unul mai adânc, dispus în mai multe planuri succesive. Sf. Thoma din Aquino (*Summa theologiae*, I, Q. I), este de părere că tot ce « Scriptura ne transmite pe alocuri sub învelișul unor metafore, ne înfățișează aiurea în termeni mai expresi. Ba chiar o anumită obscuritate a figurilor este utilă pentru a pune spiritul în mișcare (*occultatio figurarum utilis est ad exercitium studiosorum*) și pentru a ocoli batjocurile necredincioșilor (*irrisiones infidelium*); despre aceștia spune Matei, VII, 6: *nu asvârliți căinilor lucrurile sfinte* ». Reluând sistematizările mai vechi ale lui Thoma Aquinatul, distinge Dante (în *Convivio*) cele patru sensuri succesive, nu numai ale textelor sfinte, dar ale oricărei opere literare: sensul literal și cel figurat, acesta din urmă fiind moral (tropologic), alegoric (sau tipic) și anagogic sau mistic. Este cu neputință a înțelege creațiunea dantescă, fără a nu ține seama de această succesiune de planuri în profunzime, cu care el susține orice amănunt al povestirii sale. Când în *Infern* (IX, 61—63), poetului îi apare capul Meduzei, el exclamă: *O voi, ch'aveți gli'intelletti sani | Mirate la dottrina, che s'asconde | Sotto il velame degli versi strani*. Desvoltând conceptul său poetic, a întreprins Dante în *Vita Nuova* interpretarea sonetelor, care compun această operă, după o metodă care nu odată acoperă adevărata lor frumusețe poetică și trezește reacțiunea de neîncredere a cetitorului modern.

* * *

Cât de înrădăcinată a rămas totuși, nu numai în teoria dar și în creația literară, întocmirea acestor structuri de semnificații succesive, m'am convins de curând, recitind povestirea *Urciorul de aur* a lui E. T. A. Hoffmann, în frumoasa traducere a d-lui Al. Philippide. Studentul Anselmus, ni se povestește aici, ajungând în Dresda, se așează să se odihnească la umbra unui soc. Din ramurile socului descind sunete ciudate și se lămurește o forfotă, o mișcare. Sunt trei șerpoaice, dintre care una mai frumoasă și mai ademenitoare decât celelalte. Din desvoltarea povestirii aflăm că șerpoaica ivită printre ramurile socului lui Anselmus, nu era altcineva decât fiica arhivarului Lindhorst. Dar arhivarul Lindhorst nu era el însuși altcineva decât o Salamandră, animalul fabulos deținând secretele străvechi ale naturii, cunoștința unității tuturor aspectelor ei. Fiica Salamandrei, Serpentina, moștenise dela tatăl ei puterea de a comunica această cunoștință sufletelor aprinse de dragostea pentru ea, deschizându-le astfel orizonturile vieții întru poezie. Serpentina devine deci până la urmă alegoria iubirii revelatoare,

a iubirii ca formă a cunoașterii mistice. Povestirea se întregeste astfel prin parcurgerea unor planuri succesive și ascendente. Șerpoaica devine Serpentina și Serpentina devine simbolul cunoașterii mistice. Ca în cea mai curată dialectică platonice a iubirii, așa cum o înfățișează Socrates în *Symposion*, reproducând vorbele Diotimii care recomandă înălțarea continuă dela contemplarea corpurilor frumoase la aceea a sufletelor frumoase și a acțiunilor lor, pentru a ajunge la aceea a frumuseții eterne și necreate, dar și în conformitate cu schema Aquinatului și a lui Dante, care stabilesc structura adâncă a operelor religioase și literare capabile să fie înțelese, dincolo de sensul lor literar, până la semnificația lor anagogică, tot astfel în povestirea lui Hoffmann, Anselmus și povestirea întâmplărilor lui parcurg o serie de etape, dela iubirea animalică pentru șerpoaică, la iubirea umană pentru Serpentina și la iubirea spirituală pentru înțelepciunea mistică, înlocuind de fiecare dată o semnificație prin alta, în direcția unei aprofundări continue. Dante ne asigură că orice operă literară are mai multe sensuri succesive și ascendente: glossatorii ar fi în măsură să le descifreze. E. T. A. Hoffmann se aplică să le extragă singur și din aprofundarea pe mai multe planuri a unor evenimente se constituie materia povestirii lui, ilustrând prin aceasta nu numai dialectica platonice a iubirii, dar și schema ascendentă a vechiului alegorism mistic. Formația acestei metode de interpretare a poeziei pare de altfel a nu fi fost independentă de spiritul platonismului. Tehnica ascensiunii mistice prin superpoziții graduale de semnificații a fost folosită și de alți poeți. Așa face d. p. Goethe, care îl pune, la finele lui *Faust*, pe Doctor Marianus să exclame privind chipul acelei Mater Gloriosa, apărută ca o întrupare a eternului-feminin, a principiului de bunătate care mișcă lumea: *Jungfrau, Mutter-Königin, Göttin...* Aceeași înălțare pe treptele unor semnificații succesive putem urmări și în povestirea lui Hoffmann. Comparate cu sensul pur spiritual, destăinuit până la urmă, evenimentele narate mai înainte apar ca niște simboluri. Dar tot ce se întâmplă pe lume, nu este oare un simbol? *Alles Vergängliche ist nur ein Gleichnis* strigă corul mistic la finele lui *Faust*. Și într'altă parte, într'una din scrierile sale naturalistice, în *Versuch einer Witterungslehre*, 1825, Goethe precizează principiul mistic, aparținând unei vechi descendențe platonice: « Adevărul, identic cu Divinul, nu se lasă niciodată cunoscut direct; noi îl putem privi numai în reflex, în exemplu, în simbol ». Este o ipoteză mistică pe temeiul căreia ermetismul a cucerit noi sectoare ale creației literare.

Ermetismul alegoric este numai unul din firele marei tradiții a ermetismului poetic în genere. Curând apare o nouă formă a poeziei care, prin unele din consecințele ei, alimentează la rândul-i ermetismul. Desvoltând premisele « dulcelui stil nou », *il dolce stil nuovo*, se constituie, mai întâi prin Petrarca, o poezie, cultivând expresia căutată, imaginea rară, formularea subtilă sau echivocă, atâtea caractere ale *conceptismului*, unul din curentele cele mai rezistente ale întregii poezii neolatine. Nu mă gândesc nicidecum a schița aici istoria conceptismului în Italia, dela Petrarca la poeții de curte ai veacului al XV-lea și al XVI-lea, un Chariteo, un Tebaldeo, un Serafino dall'Aquila, autori de *strambotti*, o formă fixă în opt versuri, în care stilul aluziv și ingenios, abuzul metaforic, antitezele forțate, dar și sclipirea facilă, practicau adevărate orgii. Pe această linie și mai departe, până la compromiterea definitivă a formulei, se situează cu al său *Adone*, renumitul cavalier Marino, pe care cercurile literare franceze, primindu-l ca oaspete, îl sărbătorea la începutul secolului al XVII-lea, adică în momentul în care, folosind în parte tocmai exemplul său, literatura franceză se pregătea să intre în epoca prețiozității. De sigur, prețiozitatea unui Maynard, Voiture, Saint-Amant sau Théophile, nu poate trece printre formele ermetismului poetic, deși epoca a resimțit uneori ca obscure pe poeții prețioși. Eliptismul, una din sursele permanente ale obscurității, a fost cenzurat odată de Boileau: *J'évite d'être long, et je deviens obscur (L'Art poétique, I)*. Boileau dorește nu numai claritatea, dar și comoditatea spirituală, deranjată în deobște de poeții obscuri: *Si le sens de vos vers tarde à se faire entendre | Mon esprit aussitôt commence à se détendre, | Et, de vos vains discours prompt à se détacher, | Ne suit point un auteur qu'il faut toujours chercher (ibid.)*. Referința la prețioși este evidentă în toate acestea. Dar dacă prețioșii nu mai provoacă astăzi genul de impresie pe care îl puteau face lui Boileau, tot pe linia tradițională a petrarchismului, a poeziei conceptiste, se situează înaintea de prețioși și chiar înaintea de Pleiadă, o glorie ermetică și obscură indiscutabilă, Maurice Scève, poet din grupul platonizant al lionezilor din veacul al XVI-lea, alături de Louise Labé și Guilette du Pernet. Erudiția mai veche vedea în Maurice Scève, autorul *Deliei* (poate anagrama *Ideii*), culegere de stanțe erotice și platonice și al vastului poem cosmologic *Microcosme*, un simplu conceptist, îndatorat temelor unui Chariteo și Serafino, ca atunci când asemănându-și iubita cu Diana, nu uită să stabilească diferențele: cea din urmă vânează animalele și cea dintâi inimile, dar pe când animalele fug de Zeiță, inimile urmează pe Doamna lor... Astfel de asemănări căutate și fadesc lipiri erau curente în vechii autori de *strambotti*. Noua

critică franceză prețuește altfel pe Scève, arătat când ca « unul din cei mai mari poeți ai întregii poezii franceze » (T. Maulnier), când ca « un autor dificil », de sigur, dar « dificil, ca toți marii scriitori » (Valéry Larbaud, *Domaine français*, 1941). Larbaud explică ermetismul lui Scève printr'o unire curioasă de « sublimitate și intimitate », printr'o formă savantă, în înțelesul că « exprimă într'un mod foarte condensat, foarte personal și foarte ales cugetări foarte îndelung meditate ». Sau: « Scève este primul poet francez modern, care s'a ridicat în chip deliberat până la stilul sublim, evitând elocința ». Dar unul din izvoarele permanente ale ermetismului este tocmai lupta contra elocinței, spiritul anti-retoric. Thibaudet l-a identificat odată în arta lui Stéphane Mallarmé: « vedem cum poezia sa se constituie împotriva geniului oratoriu » (*La poésie de St. M.*, 1926). Cum să-l încadrăm pe Scève? Poate alăturându-l de alți doi mari poeți, de Shakespeare și Michelangelo, cari situându-se pe vechea linie a petrarchismului, au redat formulei demnitatea pe care o pierduse în conceptismul italian și se pregăteau s'o piardă în prețiozitatea franceză. La Scève, ca și la marii poeți amintiți, accentul este sincer, sentimentul este autentic sub ingeniozitatea formală. Când Scève compară înfrigurarea sa în fața iubitei cu munții, cu atât mai reci cu cât stau mai aproape de soare (*Délie*, 354), simțim că el nu execută un simplu și zadarnic joc al spiritului. Accentele sale ne conving și ne mișcă: *Quand (à bien peu) je voy auprès de moy | Celle qui est la Vertu et la Grace, | Qui paravant ardois en grand esmoy, | Je me sens tout reduict en dure glace. | Adonc mes yeux je dresse a veoir la face, | Qui m'a causé si subit changement: | Mais — ma clarté s'offusque tellement | Que j'ars plus fort en fuyant ses destroits: | Comme les Montz, lesquelz communement | Plus du Soleil s'approchent plus sont froids.* În același fel, « conceptele » lui Shakespeare au o demnitate provenind din gravitatea sentimentului care le inspiră. Iubirea, cântă Shakespeare (*Sonet* 115), speriat de creșterea sentimentului său dincolo de supremele limite pe care le credea atinse, iubirea este un copil; și nu știam că celor ce cresc mereu puteam să le recunosc deplina creștere: *Love is a babe; then might I not say so, | To give full growth to that wich still doth grow.* Nici Michelangelo nu se joacă și nu ne minte vreodată cu zadarnicele scăpări ale spiritului său.

Un special teren de cultură, favorizat de sigur și de pre-dispoziția națională, găsește conceptismul în Spania. Dar aci, conjugându-se cu alte influențe savante și cu o tendință puristă, asemănătoare aceleia a latiniștilor noștri, el ia forma specială a *cultismului*. Foarte interesantă este pentru înțelegerea noilor îndrumări, cartea poetului cultist Luis Carillo, *Libro dela Eru-*

dicion Poetica, 1611. Carillo este de părere că limba poeziei trebuie să se deosebească hotărît de aceea a prozei. Intocmai ca vechii susținători ai lui *trobar clus*, Carillo socotește că adevărații poeți trebuie să disprețuiască aprobarea vulgului. El le cere cunoștințe întinse și evitarea descrierilor simple și elementare. Ca procedee de stil, recomandă întorsăturile neobișnuite, transformările de cuvinte, extinderea înțelesului lor, o adevărată travestire a vorbirii curente. Stilul dificil este acela care convine poezilor și pe care îl aprobă capetele erudite, singurele ale căror judecăți pot decide cu privire la meritul poetic. Pe trunchiul aceleiași tendințe apare creația poetică a lui Góngora, în opere ca *Polifem* sau în *Solitudinile sale*, de sigur unele din cele mai de seamă realizări ale poeziei universale. Se cunoaște soarta lungii neînțelegeri a lui Góngora, al cărui nume a dat loc unui adjectiv pejorativ, pentru a desemna verbalismul impenitent, obscuritatea barocă. Noua valorificare a lui Góngora este un câștig al simbolismului francez. Este încă viu în amintirea multora articolul lui Rémy de Gourmont din *Mercure de France*, 1912, retipărit apoi în *Promenades littéraires*, IV: *Góngora et le Gongorisme*. De când am cetit, sunt ani d-atunci, *Polifem*-ul în traducerea lui Marius André, la Garnier, pe care am înlocuit-o dela un timp cu tâlmăcirea mai nouă a lui L.-P. Thomas (*Renaissance du livre*), poemul lui Góngora stă pe un raft apropiat al bibliotecii. Deschid cartea pentru a receti superba invocație, adresată Contelui de Niebla: *Acestea, dictate, rime sonore | De cultivata, deși bucolica Thalie, | O, nobile conte, la ceasurile împu:purate | Când este roză Aurora și încarnadină ziua, | Acum când cu lumină îți aurești Norul, | Ascultă-le, în sunetul fluielor mele, | Dacă parapetele nu te văd din Huelvo, | Pieptănând vântul, obosind pădurea*. Admir portretul lui Polifem, cu riguroasele-i imagini sumbre: *Era un munte de membre, eminent, | Acela pe care, al lui Neptun copil sălbatec, | Iși luminează bolta frunții cu un ochiu | Emulând aproape astrul cel mai mare, | Ciclop căruia puternicul pin, | Toiag, i se supune cu atâta ușurință, | Și sub covârșitoarea-i greutate, trestie atât de gingașă, | Intr'o zi îi era bătă și 'ntr'alta gârbaciu || Neagră, coama unduioasă imitând | Obscurele ape ale râului Lethe, | In vântul care o piaptână în furtună | Sboară fără rânduială, alărnă sălbatică. | Toront îi este năvalnica barbă | Care, adust copil al acestor Pirinei, | Ii inundă pieptul, sau târziu, sau rău, sau zadarnic | Brăzdată totuși de degetele mâinii*. Dar iată și pe Galateea, zugrăvită în tonurile unei idile cupioase, dar și în delicate transparente, ca în versurile pe care încerc să le redau păstrând latinismele originalului: *O nimfă, fiică a lui Doris, adoră, | Cea mai frumoasă văzută de regatul spumei, | Galateea îi este numele și dulce își adună | Triada, Venus. a grațiilor în ea: |*

Luminoase stele, două, sunt | Străluciții ochi ai albei sale pene | Și dacă nu-i cristal de stâncă al lui Neptun, | E păun al lui Venus și lebădă a Junonei. || Cu roze purpurii, pe Galateea, | O aștern zorile între crini latescenți ; | Amor se întreabă dacă fruntea-i este | Purpură ninsă sau zăpadă roșiatică ; | Alături de fruntea-i, perla erytreeană | Ii este zadarnica emulă ; orbul zeu se mânie | Și, disprețuindu-i refulgența, o face să atârne | Inramată în aur, de sideful urechii sale. || Era pizma nimfelor și grija | Tuturor Zeițărilor care venerază marea | Splendoare a maritimului copil în-aripat | Care, fără far, îi conduce Scoica. | Țârmurile ascultă pe Glaucus, | Cu verdea-i coamă, cu pieptu-i fără solzi, | Cum hotărâște pe frumoasa ingrătă să străbată | Pe un car de cristal, câmpurile de argint || Efeb marin, tâmplele-i ceruleene, | Cu cel mai ductil coral, Palemon le încunună, | Opulent prin tot ce unda naște ca bogăție, | Dela Farul odios la Promontoriul extrem ; | Dăruit cu tot atâta grație ca Polifem, | Deși de disprețurile-i mai ferit | De aceea care, fără a-l asculta, încălțată cu aripi, | Calcă flori tot atâtea cât undele strivite de el. Obscuritatea somptuoaselor evocări ale lui Góngora provine din mulțimea aluziilor savante, mai ales mitologice, din abundența imagistică, dintr'un stil scriptic, fără nicio concesie făcută oralității, cu numeroasele locuri comune, dintr'o sintaxă folosind din plin convenția inverșiunilor poetice.

* * *

Cum n'am de gând să scriu o istorie a ermetismului și obscurității poetice, nu mă voiu opri astăzi asupra capitolului moderne ale curentului: Gérard de Nerval, Mallarmé și Valéry. Despre Mallarmé voi aminti totuși că el a trecut adesea drept un poet anglo-man, drept unul din momentele pătrunderii spiritului nordic în literatura franceză. Mi se pare totuși că dacă restabilim seria, în întreaga ei întindere, Mallarmé apare mai de grabă ca un continuator al lui trobar clus, al conceptismului, cultismului și prețiozității. Prin asimilarea cu el a revenit Góngora în gustul modern. Brunetiére a împărțit odată pe scriitorii francezi în « galici » și « prețioși » (*les gaulois* și *les précieux*). Nu există nicio îndoială în care din aceste clase intră Mallarmé. Expresia lui căutată și savantă, stilul aluziv și eliptic îl leagă de poezii cari trezeau altădată rezervele lui Boileau.

* * *

Nu voi insista aici nici despre cea din urmă din formele obscurității, aceea a suprarrealiștilor, poeți revoluționari, transcriind gândirea nedirijată și vorbirea internă. Cazul lor se leagă

însă în chip curios cu originile întregii serii. Un istoric literar, Alfred Jeanroy, care ne-a dat una din cele mai bune cărți asupra trubadurilor (*La poésie lyrique des Troubadours*, 2 vol., 1934) se întreabă care poate fi explicația lui trobar clus: «această pervertire a gustului, atât de singulară într'o literatură născândă, trebuie să aibă cauze pe care nu mă măgulesc că le pot lămuri». Romanistul K. Vossler (*Aus der romanischen Welt*, I, 1940), încearcă să dea un răspuns nedumeririi lui Jeanroy: «Inclinarea către expresia impenetrabilă și artificial întunecată a sentimentului, rezultă totdeauna dintr'o anumită neîncredere față de mediu, dintr'un anumit pesimism... Jocul disimulării... are totdeauna un caracter de adversitate față de alții». Marcabru sarcasticul a fost o ilustrație a acestei situații. Ermetismul creștin, în epoca păgână și mai târziu, cade sub categoria aceleiași explicații. Altădată, obscuritatea este o formă a unei poezii aristocrate, ca la conceptiști, la Góngora și la prețioși, unde motivul claustrării în cercul limitat și bine păzit al cunoscătorilor, este destul de aparent. Corelația lui Vossler explică și asociația atitudinilor revoluționare și obscure în opera suprarrealiștilor. Fi-rește, ermetismul și obscuritatea sunt lucruri vechi pe lume! Dar chiar dacă viitorul le vor elimina, vom recunoaște pururi în Dante, în Michelangelo și Shakespeare, în Nerval și Mallarmé pe unii din poeții cei mai mari ai întregii tradiții occidentale.

TUDOR VIANU

JURNAL DE LECTOR

Alexandru Macedonski, prozatorul

Editarea prozei literare a lui Alexandru Macedonski ¹⁾ (după tipărirea poeziei și lucrărilor de teatru), constituie un moment hotărâtor în cunoașterea și situarea, în timp și rang, a unuia din cei mai originali scriitori pe care i-a avut literatura noastră, dar a cărui imagină, proteică dela natură, e încă departe de a fi fost captată întru totul. Indiferent de vârstă și de epocă, poezia lui Macedonski și-a avut întotdeauna scutierii ei devotați, în timp ce proza, cu toate rețușele și retipăririle periodice, n'a izbutit să iasă din vizuina ei de umbră, necum să se impună și cu atât mai puțin să smulgă adeziuni entuziaste. Contemporanii și comilitonii publicațiilor pe cari le-a editat, cu «*Literatorul*» în frunte, ca și generațiile de discipoli și admiratori, câte s'au succedat dela Traian Demetrescu și Ștefan Petică până la cei din zilele noastre, n'au pregetat niciodată în preferințele lor: când nu era «*Noaptea de Mai*» sau «*Noaptea de Decembrie*», cu vastele lor perspective, edenice sau de infern, proiectate sub bolta de safir a cerurilor primăvăratice sau pe pânza insidioaselor pustiuri toride, poemul predilect putea fi un «*psalm*», un «*rondel*», o poemă romantică, evocatoare și amplă, ca «*Lewki*», una parnasiană, de modulate contururi, ca «*Vasul*» pentru ca, în cele din urmă, consensul să se realizeze, pe tema rarei corole elenice din «*O umbră de dincolo de Styx*», acest miracol al poeziei lui Macedonski, egal în puritatea lui de timbru cu «*Oda în metru antic*» a protivnicului său, Eminescu. Despre lucrările lui în proză, niciun cuvânt, sau mai nici unul, afară dacă nu trecem în rândul lor, și nu le asimilăm cu dănsese, toate acele conversațiuni, cu care amfitrionul, ca un alt Mallarmé al Orientului, își vrăjea oaspeții și despre a căror putere de fascinație ni s'au transmis atâtea ecouri. Că discreditul acesta,

---

¹⁾ Alexandru Macedonski, *Opere, III. Nuvele, schițe și povestiri*. Ediție critică cu studii introductive, note și variante de Tudor Vianu, Fundația Regele Mihai I, 1944.

neconcertat, de care a avut parte, atâția amari de ani, proza lui Macedonski se poate totuși explica, nimic mai adevărat, fără ca, pentru aceasta, să înceteze de a fi o injustiție, regretabilă oricum, chiar dacă istoria literaturilor e presărată, la fiecare pagină, cu astfel de vinovate eclipse. Poet de o strălucitoare armură expresivă, Alexandru Macedonski a fost totodată și Cavalerul propriei sale Fantazii pentru care a militat tot timpul, în uumele căreia a dat și a primit lovituri, pe care n'a părăsit-o nici în împrejurările cele mai ostile și ale cărei răni sau insuficiențe le-a răscumpărat întotdeauna cu noi și scânteietoare fapte de poezie. O astfel de faimă și un atare prestigiu erau menite să umbrească, cum au și făcut-o, oricare alta din manifestările lui literare.

Și totuși, nuvelele, schițele și povestirile acestea, pe care d-l Tudor Vianu le strânge pentru întâia dată la o altă, într'o excelentă ediție critică și le precedă de un sugestiv și dens studiu, în care epuizează toate aspectele carierei de prozator a lui Alexandru Macedonski, se cuvin cunoscute și încetățenite, nu numai pentru că întregesc și amplifică personalitatea scriitorului, dar și pentru toate acele compliniri și conjuncțiuni, ce rezultă din confruntarea lor cu opera lui poetică. « În filigranul întregii opere de prozator a lui Al. Macedonski stă chipul scriitorului însuși », scrie d-l Tudor Vianu într'un loc al studiului d-sale și constatarea aceasta, cu caracter de lege, se poate verifica în cele mari ca și în cele mici fie că e vorba de amintiri din copilărie, de himere ale adolescenței, de visuri ale juneții sau de regrete ale senectutei. Retina lui Alexandru Macedonski e una din cele mai sensibile și memoria lucrurilor întipărite una din cele mai credincioase. « Nălucile din vechime », pe care le trezește la vieță și care sosesc într'o suită pitorească, fiecare cu giulgiul ei îmbibat de miresme funerare, acei pitari și acele vrăjitoare, acei căpitani de poștă și acei surugii, acele curtezane sentimentale de specia « Cănrăiței » și acel soi de rapsod al goviilor oltenesti, care este Verigă-Țiganul, această reîncarnare, la distanță de zece ani numai, a contemporanului său Barbu-Lăutarul, toate aceste fantasmе ale unui orientalism de recent amurg nu vin din cărți și nici din planșele cine știe cărui cabinet de stampe. Ele aparțin arhivei de familie a poetului, acelor aduceri-aminte legate de vârsta fericită a copilăriei îndestulate, la curțile gospodărești, a părinților și a bunicilor. Boierul acela « giubeliu », din « Dramă banală » și din vremea plebiscitului de după căderea lui Cuza, ce votează împotriva alegerii domnului străin și care, alungat sub o grindină de lămâi și portocale, (o, fericit veac de aur, când Mediterana era cu mult mai aproape și în locul ouălor clocite foloseam aromatele ei fructe !), își încarcă, totuși, în hazul Craiovenilor, buzunările, cu cele mai bune din ele, figura aceasta de carnaval, prinsă dintr'un condeiu, trebuie

să fi existat și să o fi văzut copilul, întors dela școală înainte de timp. Adolescentul și eroul celei mai patetice dintre nuvelele lui Alexandru Macedonski, «Pe drum de poștă», cu goana aceea nebună, dintre Craiova și București, a caretei urmărită de toate duhurile nopții, este însuși poetul, serafic și plătând, la vârsta de patrusprezece ani, rod nevrozat al unei eredități complexe, alergând dimpreună cu maică-sa în întâmpinarea bărbatului falnic ce cădea victima unui complot, trecut de mult în legendă, dar care nu avea să înrăurească mai puțin nici imaginația, așediată de spaime, a adolescentului și nici linia de conduită a umbrosului polemist de mai târziu. «Nicu Dereanu» se situează în una din epocile cele mai dificile ale vieții poetului, mai exact în 1886, și cu toate că necazurile nu l-au slăbit nicio clipă și toată vieța a năzuit să ajungă în acea Mekă a lipsei de griji, în care, la fel cu emirul baladei sale, nu avea să intre niciodată, nu e mai puțin adevărat că atât în aventura cât și în visurile acestui exemplar de «genialitate larvară», pentru a folosi termenii d-lui Tudor Vianu, transpar atâtea din aspirațiile și desamăgirea propriei sale vieți.

Invenția «mișcării prin mișcare», această variantă macedonskiană a «mișcării perpetue», pe care nefericitul erou al nuvelei urma să o aplice unui nou tip de locomotivă, avea să-i aducă avere și soluția aceasta nu se putea să nu consoleze, prin compensație, pe poetul, ce încă din 1882 își vărsa dorul în două din stihurile «Nopții de Iulie»: *Numai aurul, el singur, îmi lipsește 'n astă lume — Numai el, dar fără dânsul sunt un biet neputincios...* Aurul lui Nicu Dereanu era într'un fel și al său, pentru că nu cerea nicio altă justificare decât a iluziei: «Aur! putere a puterilor, și glorie a gloriilor — zeități ce ridicăți pe cei pe cari fi ocrotiți deasupra oricăror altora — voi, pentru care nu este altă lege și altă morală decât cea pe care o hotărâți voi, iată-vă, își zicea tânărul, iată-vă, în stăpânirea mea, în stăpânirea lui Nicu Dereanu». Iar viziunile feerice, în care-i plăcea să-și închipuiască Bucureștii, a doua zi după încheierea trecutului război și cu puțini ani numai înainte de a fi trecut și dânsul în lumea «nălucilor din vechime» avea vedenie cu care «vraja lunei» anticipează prefacerile monumentale ale unei Capitale ce nu uită sau voluptatea cu care se complace în evocarea unui «București al lălelelor și al trandafirilor» (*Cerul albastru al frumoasei zile de Mai, când înfloreau acei trandafiri, curge parcă și acum deasupra frunții mele și, din visul de atunci...*) — ce sunt ele dacă nu prevestitoare sbateri de aripi din preajma țărmlui de dincolo, pentru care se îmbarca în după amiaza zilei de 24 Noemvrie 1920, «după ce, cum notează biograful (*Opere, I, LXXVI*), ceruse să mai miroasă odată din parfumul de roze pe care i-l aduseseră copiii».

E chiar mai mult. Autobiografică, în rădăcina și în fibrele ei cele mai intime, proza aceasta a lui Alexandru Macedonski nu sporește numai cunoașterea vieții unuia din cei mai hărăziți creatori ai literaturii noastre, la care cei mai mulți și mai aprigi din șerpui, ce-l tortură, nasc și prosperează în sânul propriului său fel de a fi. Ea rezolvă încă și ceea ce, privit la suprafață, ar putea fi considerat drept aspectul paradoxal al acestei proze biografice, însăși. Proza a fost, de când lumea, graiul muritorilor de rând, în timp ce poezia a trecut drept idiomul zeilor și celor înrudiți cu dânșii, poezii. Ce ar fi mai firesc, așa dar, ca tot ceea ce ține de insuficiențele și amărăciunile vieții de toate zilele, să împrumute graiul de toate zilele, al prozei, în timp ce tot ceea ce se smulge din contingent și trece dincolo de pragul bieteii noastre condițiuni omenesti, în cerul reflexelor lirice, să folosească straiul de zile mari, brodat cu sori și stele, al Cenușăresei, *recte* al Poeziei. Și Macedonski, de sigur, nu va înfrânge norma aceasta predestinată, dovadă timbrul elevat ce face să se audă în « Noapte de Mai » (1887), într'o vreme (suntem după nenorocita epigramă din 1883), când imprudențele temperamentului său coalezaseră mai toată scriitorimea împotriva-i, dovadă lumina sidefată a « Umbrei de dincolo de Styx » (1901), Orfeu deapururi exilat pe țărmul Acherontului, într'o vreme, când înzăuat din nou, și cu sulița cavalerului justițiar în oblânc, pornea să se războiască cu morile de vânt ale companiei ce Caion deslănțuise împotriva lui Caragiale. Cu excepția însă acestor și altor câțiva nuferi, cu atât mai imaculați cu cât mai negru era mâlul circumstanțelor, micile și marile poeme macedonskiene dintre 1882 și 1900 dau liber frâu tânguirilor, mai violente sau mai blazate, în legătură cu soarta mizeră ce-i rezervase societatea. Un mic popas în preajma unor « Castele în Spania » (1882), pe care le-ar fi putut câștiga la loterie și în locul iluziilor nevinovate de soiul acesteia, iată-l suit în șeaua războinicilor săi alexandrini și fluturând spre toate zările, spada. Dacă în « Avânt » (1882) efigia poetului desmoștenit, pe a cărui frunte, « lirismul și satira se joacă » și de al cărui verb, ca de un biciu de foc, « tiranu'ncremenește », se revelă abia în stihurile din urmă (*Dar vai l el care merge de-a-drept la nemurire — Adesea n'are 'n vieață nici pâine, nici noroc*), în toate celelalte poeme ale epocii masca e părăsită și poetul apare la rampă cu chipul său de adevărat. Așa în « Noapte de Martie » (1882), în care-și amintește, prin contrast, de fastele venirii pe lume (*Și de-aveam să urc, cu timpul, pe vreo culme radioasă — Ca și eu să-mi aflui tronul, era tocmai pe Calvar*), așa în « Noapte de Ianuarie » (1882), unde, stigmatizând zilele « tâmpitei burghezimi », ce i-au asistat la naștere, strânge rândurile camarazilor de visuri și de suferință (*Voi puteți a mă 'nșelege, căci voi singuri ați trăit... — V'a fost frig și v'a fost foame, însă nu v'ați umilit*) și cu atât mai

mult așa în toate acele poeme cu drojdia amară, de după năpasta epigramei: dela « Epigraf »-ul (1883), ce-i vestește dreptatea peste patru generații, sau dela încercarea de explicație din micul bilet versificat « Lui Anghel Demetrescu » din 1884 (*Și vrei poema vieții mele să n'o mai scriu cu al meu sânge — Să nu mai schimb condeiu'n armă ș'a mea cerneală în venin?*) și până la « Psalmii moderni » din 1893, ce vestejesc crucificarea de care a avut parte (*O fără 'ntreagă s'a 'ntrecut — Să-mi dea venin și l-am băut*). Dar dacă astfel de spasmuri și crispații ale unei biografii dolente răzbat chiar în poeme de altitudine, etică și artistică, a « Noptii de Mai » (1887) și, când nu e cu putință, *et pour cause*, precum în poemul de o atâtea lecontedelisială inspirație, « Ospățul lui Pentaur » (1886), cel puțin în nota însoțitoare în care crede a ști că, prin astfel de poeme, « poezia română e menită să se ridice virilă din leagănul în care copilărește alături de d-l Alecsandri » — cată să recunoaștem că toată larma acestui *bellum unius contra omnes* («...etiam contra omnes» nu era oare titlul vechiu de zece ani, al unei lucrări a prietenului și tovarășului său de arme, Bonifaciu Florescu?) începe mai din timp și nu e determinată, cum s'ar fi putut bănui la prima vedere, numai de reacțiile și contra măsurile funestei epigrame. Ea se cuvine urcată cu trei ani mai curând, la anul dintâi al « Literatorului », cu acele « frunze găsite prin volume », (I, 6, 24 Februarie 1880) ale misteriosului Rieni¹⁾, dacă nu cumva, și mi se pare că acesta e drumul cel bun, trebuiește legată de toată acea campanie antijunimistă dintre 1873—1876, când germinează ideea « Scrisorii a II-a » a lui Eminescu, ale cărei ecouri le-am spicuit în capitolul respectiv al ediției noastre și în ale cărei geste și anale numele lui Alexandru Macedonski se întâlnește în primele linii și la tot pasul. Or, iată că din toate aceste strigăte de îndemn, ciocniri de arme și gemete de răniți, proprii câmpului de luptă, care a fost existența lui Alexandru Macedonski și din care atâtea ecouri au rămas încrestate în poemele lui, aproape nimic nu s'a abătut în filele operei sale de prozator, iar când aceasta s'a întâmplat, a făcut-o cu discreție, pe căile ocolite și oarecum pluşate ale apologurilor, mai mult sau mai puțin fictive.

¹⁾ Cu toate îngrădirile și preciziunile aduse de d-l Tudor Vianu, identificarea Rieni-Duiliu Zamfirescu, promovată, zice-se, și în Tabla de materii a *Literatorului* (cf. Vladimir Streinu, *Ist. lit. rom. moderne*, pag. 377) nu mi se pare încă probantă (Alexandru Macedonski, *Opere*, I, XLIII). O confruntare între articolul lui Rieni din *Literatorul* și cel din *Forța morală* (I, 3, 11 Noemvrie 1901), al lui Macedonski, trezește mai mult de o îndoială: în amândouă locurile, exemplele sunt luate din « Călin » și cam aceleași. Iată de ce am preferat (M. Eminescu, *Opere*, II, 215) să vorbim de « enigmaticul Rieni ». Cât despre importanța « primului atac » împotriva lui Eminescu, ce n'ar fi sa fie imputat lui Macedonski, am schițat temeiurile scepticismului nostru.

E, dintru întâi, cazul celui motiv oriental « Așa se fac banii », din *Vestea* dela 1877 (al cărei prețios text d-l Tudor Vianu îl reproduce în « Note »), reluat cu mulți ani în urmă și doar cu o ușoară intervertire (căci dacă la început Ali era fratele leneș și Hasan cel muncitor, povestirea franceză le schimbă atributele) în « Comment on devient riche et puissant », transpusă și în scenariu cinematografic, întâiul pare-se născocit de un Român și cu același gând, de bună seamă cu tenacitate urmărit, al îmbogățirii, pe care mai mult ca orice subiectul însuși al povestirii îl sugerează. « Palatul fermecat » (1881)¹⁾, Pomul « de Crăciun » (1890) și « Scrisoare dela Dumenzeu » (1892), isvorăsc din același corn al abundenței imaginare, pe care-l umple și-l răstoarnă, în egală măsură, apetența și sărăcia, iar « Nuvelă în scrisori » (1895) și « Maestrul din oglindă » (1912) reiau în două moduri osebite același proces al erorii dela 1883. Mai dârz în întâia (*Al da : — zic unii că m'am atins de idolul lor*), poetul nu-și reneagă de fel imprudența (*Chiar în acest caz nu ai spus decât ce ai cugetat ; deci n'ai fost ipocrit . . . Nu te-ai îmbrăcat în piele de oaie, atunci când erai lup*) și nu-și subestimează titlurile în numele cărora a făcut-o: « Am apărut, scria Macedonski în răspunsul ce da celui presupus admirator din Craiova, am apărut într'un timp când limba nu era formată, am contribuit la formarea ei. Versul se trăgănea și suna calp. L-am încordat și l-am pironit de cel următor cu rime ce au meritat într'un timp să fie numite de diamant ». Din fericire, convingerea aceasta ce nu diferea prea mult de infatuarea cu care tovarășul său de luptă Bonifaciu Florescu edicta canoanele rigorilor lui metrice, nu se mai repetă, și mai ales în forma aceasta, în paginile prozei sale literare. « Maestrul din oglindă » anticipează calmul marilor reculegeri dinaintea armistițiului final și resemnarea socratică a ultimei replici vestește mai curând un înțelept: « Când oglinda se va sparge . . . Oh! maestre care ai suferit atât, când oglinda se va sparge, vei fi și mai mare încă: vei fi atunci maestrul cel din inimi ».

Paralel însă cu limpezirile acestea biografice, proza literară a lui Alexandru Macedonski mai interesează prin semnificația ei

---

¹⁾ Dacă în « Oceania-Pacific-Dreadnought », fantazia utopică dela 1913, proiectată pentru 1952, este cert, așa cum semnalează d-l Tudor Vianu, că oglinzile cu privesți « furate de electricitate » prefigurează născocirea televiziunii, « pânzele cinematografiei ce te trec mările și oceanele » nu pot fi ale primei versiuni, din 1881, a « Palatului fermecat ». La epoca aceea (vezi, pentru detalii, Larousse) nu se ajunsese mult dincolo de phenakistiscopul lui Plateau, stereoscopul și zootropul. Revolverul fotografic a lui Marey e din 1882, phonoscopul lui Demeny din 1892 și tot de atunci kinetograful lui Edison. Invenția fraților Lumière se plasează în 1895. Dar schița lui Macedonski mai apare (și totuși o confruntare a versiunilor ar fi necesară) în « Cartea de aur » dela 1902 și după aceea în « manuscrisul definitiv ».

documentară și, fără doar și poate, prin realizările ei artistice. Ceea ce surprinde, înainte de toate, în proza acestui estet al genealogiei și al expresiei, este favoarea ce arată temelor rustice și simpatia aplicată ce pune în evocarea peisajelor și a oamenilor împlețiți cu ele, reflexe și una și alta ale puternicului simțământ al « feciorului de bani gata », ce-și amintește să fi fost până la vârsta de 14 ani. Dacă n'au pătruns adânc în poezia, atât de variată altminteri a lui Alexandru Macedonski, legăturile cu pământul și în primul rând cu moșiile părintești dela Pometești și Adâncata, de pe valea Amaradiiei, au făcut obiectul unui « rondel al trecutului » și promiteau, mai cu seamă, să rămână de a pururi gravate (*Când mergi spre munți dinspre Craiova, urcând pe valea Amărezei — Dela Murgăși la Adâncata și dela Vocna 'n Pometești...*), în lespedeua unei virgiliene « Egloge », din păcate neterminată. În schimb, proza lui literară e smălțată la tot pasul ca o vastă pajistă înflorită, în care colorile și miresele își răspund, mai puțin în spiritul corespondențelor baudelairiene și mai mult în acela al viziunii picturale, atât de dominantă la Macedonski. Fără să fie de aceeași calitate și nici dictată de același legi lăuntrice, paleta descriptivă a lui Alexandru Macedonski nu diferă prea mult de aceea a lui Alecsandri, folosită fie în călătorii, fie în pasteluri și nici atmosfera realizată mai puțin idilică. Dacă Odobescu zugrăvește din plăcerea de a înșirui pe portative simetric lineate cumpănitele sale cadențe stilistice, dacă Hogaș se va amuza transplantând în creerii munților moldavi câteva din siluetele și din stihiiile deslănțuite, ale amintirilor sale homerice, și dacă Sadoveanu, ca un adevărat taumaturg ce este, va deschide poarta misterelor, coborînd până la tronul dinlăuntru al naturii și tainelor ei, Macedonski ca și Alecsandri, cu șevaletele în plin aer, se vor sili să prindă pe pânze, mai mici sau mai mari, jocul luminii și aparentelor ei miraje, la fel cu « spărturile de mikă schinteietoare » ce animă, în « Zi de August » (unul din cele mai întinse ale sale panouri descriptive), « malurile împăslite de iarbă . . . și țărmiile de nisip » ai Plăviței. Surgiunit din raiul amărezan al părinților săi, Alexandru Macedonski va purta cu sine, vie și muștrătoare, nostalgia aceluia paradis deapăruri pierdut, pe care se va strădui să-l reconstitue din amintire și în colori cât mai aprinse, în paginile sale de proză. În fond: peisagiul, de o atât de meșteșugită compoziție, al așezării pitarului Stambulachie din Stămbulești, de pe valea Plăviței (« Zi de August »), cu praznicul, hora și bucuria întoarcerii fiului dela studiile din Capitală; curtea îmbelșugată a boierului Andronachie din Sclipești, cu datina goviorilor și a plocoanelor nesfârșite (« Verigă Țiganul ») sau însăși acea miniatură, atât de sugestivă în ciuda reduselor ei proporții, a « Barierei Șimnicului », cu portretul cucoanei Păunica, însoțindu-și nepoții într'o

plimbare la țară, cu trăsura, — ce sunt dacă nu crâmpie ale aceluiași Eden, adânc întipărit în memoria copilului. Idealizarea acestui trecut și pasiunea cu care Alexandru Macedonski reeditează acel veac de aur al patriarhalității imprimă acestei categorii din proza sa, un aer de rudenie cu stilul peisagiilor lui Alecsandri și o apropiere de ceea ce sfârșitul veacului trecut și începutul acestuia, al XX-lea, ne-au deprins să înțelegem prin semănătorism. Referindu-se la aspectul acesta al prozei lui Macedonski, («iubitor al naturii și al ruralității»), d-l Tudor Vianu este de părere că autorul «Zilei de August» și al lui «Verigă Țiganul» nu este un «scriitor populist, ca un Barbu Delavrancea sau ca atâți din scriitorii cari le-au urmat» și observația d-sale ni se pare întru totul justă. La dreptul vorbind și Delavrancea și Duiliu Zamfirescu în planul literaturii sale sociale, ca și înaintașii lor Alecsandri și Kogălniceanu n'au fost populiști, cu toate că aproape toți au militat în multiplele planuri ale activității lor, politică, socială și literară, pentru popor. Și n'au fost populiști, pentrucă, indiferent de nuanțe, toată literatura veacului al XIX-lea dela idilicul Alecsandri până la tumultosul Delavrancea nu a pus în lumină și în valoare altceva decât latura pitorească și decorativă a țărănimii. Întâiul scriitor populist, în accepția strictă a cuvântului, care a încetățenit în artă cosmosul rural, este, fără îndoială, Liviu Rebreanu. Pornită din impulsuri generoase și risipind, cu amândouă brațele, nu numai bune intenții, literatura semănătoristă n'a adâncit nici ea prea mult brazda cunoașterii poporului, cu toate strădaniile și feluritele daruri, în frunte cu ale tânărului Sadoveanu, merit, pare-se, dela început să devie rapsodul celei mai inspirate epepei românești. Indiferent însă de reușitele, parțiale, ale semănătoristilor, ca și de valoarea documentului social al literaturii lor, ceea ce nu li se poate tăgădui este dragostea pentru țăran, mai mult: idolatria motivului rustic. Că însăși această idolatrie a putut să dea naștere și să favorizeze anume erezii, iată ce este iarăși adevărat, însă nu interesează deocamdată. A iubit și Macedonski pe țăran și vieața de țară? Iată o întrebare care mai nu are nevoie de răspuns. Aristocrat prin ascendență și estet prin dispozițiile sale artistice, Macedonski se simțea mai bine în izolarea turnului de fildeș, departe de vulgul profan al lui Horațiu și perspectiva aceasta altoită pe melancolia fericirilor pierdute i-a favorizat câteva din cele mai evocatoare pânze rustice, care-l așează în rândul celor mai înzestrați dintre presămănătoriști, alături de Delavrancea, așa cum sugeră o notă a lui Nicolae Iorga, reprodușă în prezenta ediție. Când părăsește orizontul acesta vrăjit al aducerii aminte și al documentului pitoresc, pentru realitatea dela doi pași sau, prin ricoșet, pentru priveliștea svărlită în viitor și în utopie, Alexandru Macedonski rămâne cu mult înapoia celor

mai elementare dintre darurile sale de expresie. E, în poezie, cazul acelei «Noapți de Februarie», melodramatică și hibridă, model de «poezie socială» în sensul cel măi limitat al cuvântului și căreia comentariul dela 1886, cu care însoțește «Ospățul lui Pentaur», îi lărgea sfera făcând-o să «îmbrățișeze *totalitatea* simțirilor și cugetărilor». Iar în proză, e cazul schiței «Vraja luni» cu iluziile ei urbanistice, una din cele mai didactice compozițiuni ale volumului și chiar al utopiceii povestiri «Oceania-Pacific-Dreadnought», în care fantezia tehnică a lui Macedonski nu izbuțește să acopere intențiile fabulei. Că poate nici nu se va fi gândit să o facă, nu este exclus, atât de patentă și demonstrativă e nevinovata satiră. Dar dacă este departe de nivelul acelor fantezii utopice autohtone, pe care literatura noastră le-a încercat cu succes dela călătoria în lună a economistului Nicolae Suțu la «Sărmanul Dionis» al lui Eminescu și dela «Spiritele anului 3000» a tânărului Demetru G. Ionnescu (alias Take Ionescu) la voiajurile în vis ale lui Ion Ghica, povestirea lui Macedonski are darul că pune în lumină una din trăsăturile fundamentale ale sufletului său: nereceptivitatea și până la un punct dușmănia față de progresele curente ale civilizației. Deși inventator, al unui aparat de stins coșurile iar, prin procuristul său Nicu Dereanu, al «mișcării fără mișcare» aplicată unui nou tip de locomotivă, Alexandru Macedonski nu apreciază (el, ciclistul și unul din întâii sportmani ai velocipedei) nici autobuzele, nici automobilele, pe care le voia expulzate din incinta orașului plutitor și despre care se pronunța în următoarele cuvinte: «Zgomotul asurzitor al autobuzelor și al automobilelor — aceste *idiotate mașini* (subl. ns.) ce aminteau foarte de aproape greoaiele treierătoare de grâu și ce totuși făcuseră admirațiunea a trei generațiuni de oameni — se desființase și mastodonții de odinioară rămăseseră în memorie ca niște bestii preistorice, pe a căror socoteală se râdea acum cu hohote». Și deși în autoportretul, amintit mai sus, «maestrul din oglindă» își acordă, ceea ce era atât de ușor, «un scaun de mătasă și un automobil», simțămintele lui reale se străvăd limpede în imnul ce închină fizionomiei orientale a Bucureștilor, (*Unde mai sunt câmpurile din mijlocul orașului, din a căror iarbă ieșeau maci înfloriți, zambile, lălele coliliii?*) de pe vremea când «urletul și fluieratul îngrozitor al balaurului de fier și de oțel, ce varsă foc și fum pe nări și pe gură» nu tulbura tihna locuitorilor sau, și mai răspicat, în elegia antimodernă cu care se încheie duioasa evocare a «căpitanului de poștă»: «dar unde sunt acele vremuri și unde e bietul căpitan? Că de s'ar scula azi din groapă și ar vedea Bucureștii de acum și drumurile dela țară, pe care aleargă niște zmei năprasnici, ce varsă fum și foc pe nări și pe gură, cât și năzdrăvanele pasări ale văzduhului ce bagă boala în oameni cu hârâitul și vâjâitul

lor, mai că s'ar întoarce să-și urmeze somnul liniștit lângă crucile-de-voinică ale surugiiilor lui... » Ceea ce infirmă oarecum credința d-lui Tudor Vianu în « gustul pentru farmecul orașului mare, pe care, în literatura noastră (Macedonski) îl descrie cel dintâi ». De altminteri « peisajul urban » cu care d-l Tudor Vianu își ilustrează această credință, este desprins din povestirea neverosimilă « Intre cotețe » și el înfățișează mai curând un București embrionar, desfăcându-se din negurile sfârșitului de noapte, ca o Atlantidă readusă pe linia de plutire, și prin excelența notației ca și prin difuziunea implicită a luminei, ce dilată contururile, confirmă preferința atât de des mărturisită a poetului pentru perspectivele orientale. « Era orașul de altădată — Sub plopi de argint, Muiși în soare — O verde oază fermecată — Cu repezi ape cântătoare » sunt primele versuri dintr'un « rondel al orașului de altădată » și în aceeași manieră, ca 'n magicul bob de mărgăritar în care poți zări o metropolă, Macedonski a comprimat și zăvorât preferințele sale citadine. Dar dacă nu are semnificația ce i se acordă, și mai greu s'ar putea susține că Macedonski ar fi fost întâiul cântăreț al peisagiului urban, de București sau de metropolă occidentală, și cu atât mai puțin al duhului unui oraș modern, și oarecum tentacular. Intru aceasta, înaintașii n'au lipsit și ei sunt legiune. Ajunge să ne gândim la uimirile și entuziasmul cu care între 1824 și 1826 logofătul Dinicu Golescu străbătea Occidentul, dela orașele ardelenesti la Viena, și de acolo prin Italia, la Geneva, în « ailvagen » sau, dela Trieste la Venetia, în « corabie cu meșteșug de foc », de ditirambii ce închină Vienei și celorlalte orașe ale Apusului, de frumusețea și instituțiile lor, asupra cărora nu ostenește să refere; ajunge să ne gândim la călătoria din 1839 a economistului Nicolae Suțu (e drept că în franțuzește și, până de curând, needitată), cam pe aceleași drumuri cu ale Logofătului; la spiritul progresist, care a fost Kogălniceanu și la nenumăratele lui călătorii, la Viena, Paris sau în Iberia; la genevezul Alecu Russo și la descrierea « Iașului și locuitorilor săi în 1840 », în care cel mai luminat spirit critic al timpului surprinde nu numai pitorescul unui oraș oriental ispitit de întâile adieri de evropienizare dar (*cette ville que j'aime et que je deteste*) și rațiunea psihologică a acestei servituți; la tovarășii săi de echipă și de generație, Costache Negruzzi, Kogălniceanu și Alecsandri, ale căror descrieri ieșene pun în lumină același îndoit simțământ, formulat atât de sugestiv în cuvintele lui Alecu Russo; ca să nu mai vorbim de călătoriile lui Ion Codru Drăgușanu, acel spirit întru totul modern, în ochii căruia civilizația apuseană și peisagiile urbane, cele mai variate, nu ascund nicio taină; iar, pentru București anume, dacă nu încă Ion Ghica al « scrișorilor către Alecsandri », ce sunt sau contemporane sau mai târzii, de bunăseamă Nicolae Filimon și Ion Ghica al « Convorbirilor economice », dintre 1865—1871.

Admirator al stilului și arhitecturii « orașului de altădată », Alexandru Macedonski e în aceeași măsură și un admirator al vechilor așezări sociale, dinainte de desființarea robiei și de împrietărire. Privațiunile pe care le-a cunoscut din belșug, pe care le-a clamat cum văzurăm, mai mult în versuri decât în proză, și care ar fi putut face dintr'însul un răzvrătit al ordinii sociale, nu i-au putut aboli nici amintirile senioriale ale copilăriei, nici delectațiile estetice, legate de dânsle. « *Prostimea chiar era bogată — Prin curți aveau, mai toți, cuptoare — In beciuri se țeseau covoare — Ș'o viață 'n veci îmbelșugată — Trăia orașul de altădată* » — sunt versurile din urmă ale aceluiași rondel al patriarhalității ideale, căreia, în proză, îi răspund rânduri ca acestea despre legendara binefacere a feudalismului din vremuri: « Când se potcoveau purecii cu nouăzeci și nouă de potcoave (rețineți atmosfera de basm, a începutului, de parcă nu i-ar veni să creadă) și când boierii mari erau suflete de oameni, țărani nu duceau lipsă, de și nu li se dase pământ de nimeni. Fiecare din ei, cât era țara de largă și de lungă, clăcaș se născuse și clăcaș rămăsese, ba pe moșia unuia ba pe-a altuia, și fiecare muncea din greu. Nu însă fără folos, etc., etc. » și mai departe: « Așa poreclitul iobag n'avea apoi, nici el, cheltueli prea mari. Cu din ce muncea, țărani își plătea fără bătaie de cap birul. Imbelșugarea nu-i lipsea nici din casă, nici din ogradă. Mălai se afla din prisos până la cel mai sărac, etc. ». Dar dacă idei ca acestea, despre « poreclitul iobag », amintind oarecum legenda prea fericitului Tasmanian și a libertilor implorând onoarea de a continua să robească, ar putea lăsa impresia că Alexandru Macedonski ar aparține reacționarilor, să ne grăbim a spune că astfel de credințe nu vin din vreo ideologie oarecare, că ele nu au de a strica cuiva, nici chiar sieși în cazul de față și că ele sunt expresia celui cult, al trecutului, a cărui flacără sfântă urcă din amintirile copilăriei indelebile și pe care o întreține generosul său dar de poetizare. Mai mult, că grație acestei conformări sufletești, însăși proza românească s'a îmbogățit cu un bun număr de pagini și pitorești și somptuoase, cum ar fi de pildă: amintitele două povestiri « Zi de August » și « Verigă Țiganul », cu imaginea a două din paradisele gospodărești de altădată, unde domneau îmbelșugarea, voia bună și cântecul; ciclul « nălucilor din vechime », cu baletul lor de costume și interioare, în culoarea veacului; o comedie funerară de sobrietatea realistă a schiței « Dramă banală » și, mai presus de toate, o aventură de puterea halucinantă a nuvelei « Pe drum de poștă ». Câte o pildă din fiecare ar arăta tocmai bine cetitorului atât varietatea cât și mijloacele artistice ale prozatorului Alexandru Macedonski. Din nefericire și din necesitate, va trebui să limităm, și chiar să cumulăm, exemplele noastre.

În ordinea descriptivă, Alexandru Macedonski se exercită, cu virtuozitate, când în pânza de proporții a unei vederi panoramice, cum e peisajul văii Plăvița, văzut dela conacul pitarului Stambulachie sau al goviei dela curtea din Sclipești, a boierului Andronachie, vaste panouri, în care știința compoziției, orânduirea planurilor, alternarea umbrei și a luminei, instinctul detaliului caracteristic concură cu toatele în o grandioasă impresie de ansamblu și când în micile naturi moarte ale interioarelor din vremuri, mobilier și costume, în reproducerea cărora poetul se dovedește un vrednic emul al lui Nicolae Filimon, Alecsandri, Odobescu și Ion Ghica. Iată, de pildă, interiorul odăii de oaspete, pe care căpitanul de poștă o rezervă numai fețelor simandicoase:

«Paturile ei, unul într'o parte a ferestrei mici și cu geamurile cartosite, iar altul în partea dimpotrivă, erau așternute cu cearceafuri în festoane și la căpătâiele lor avea perine împodobite cu horboțică de-a bună, cumpărată de pe la tolbașii care umpleau drumurile țării românești.

«Pe masa coperită cu o albitură lucrată în igliță, între două sfeșnice de alamă galbenă, frecate cu cenușe și schinteietoare ca aurul, un coșuleț din cuișoare înșirate pe fire de ață samanie, coprindea în el flori din lănuri felurite, iar, între ferestre, îngălbeneau tătăcuțe și gutui.

«Icoana bătută într'un colț de perete și adăpostită de niște perdele de mătase cusute cu fir, nu vedea candela stingându-i-se și arăta evlavia din casa căpitanului, păzind tot într'o vreme pe călători de nenorociri.

«Pe mica poliță de sub icoană, îmbrăcată în plisă albastră, stau așezate ouăle încondeiate și ouăle roșii dela trecutele Paști, și coșulețul cu flori de ceară al lumânărelei cu care fata lui se dusesese la Învierea din biserica satului vecin.

«În sfârșit, pe unul din rafturile dulăpiorului din perete, se vedeau sub geamuri obișnuitele și pravilnicele condici, cu fețele șnuruite toate și purtând pe fiecare pecetia stăpânirii. Într'una, în cea cu scoarța neagră, drumeții nemulțumiți de felul cum își făcuseră căpitanul și surugii datoria, cunoscută sub numele de *condică neagră*, își însemnau necazul pătimit și vai de căpitan când ajungea *condica* la București. . . În cealaltă, ale cărei scoarțe erau albe, nu se treceau decât vorbele de laudă ale celor pentru care toate merseseră strună», — și gravura nu e cu nimic mai prejos de arta acelor pagini, în care (cu cincisprezece ani mai înainte) Ion Ghica zugrăvea interiorul unui salon din Târgoviște: «În mijlocul unui salon mare, între două odăi bogat mobilate cu stofă și brocatelă de mătase, luminate cu spermanțetă, în candelabre și în girandole etc.» sau pe amabila lui amfitrioană, d-na Brioleanu, cea mai elegantă «damă la modă» din provincie:

« O rochie de atlas verde, cu crângi galbene, întinsă pe un malacof din cele mai umflate, lăsa în urmă-i o coadă de trei coți, un ciupag de două degete agățate cu două panglicuțe de umerii goli și grași; o bertă de Șantilly de bumbac, neagră, încadra sânul umflat al damei; la cap împodobită cu două oacă de păr legat în cordele de catifea roșie cu stelișoare de aur, cu moțuri de hurmuz și cu ciucuri de fir, etc. » (« Convorbiri economice », 1865). O știință a modei, cu mult mai perfectă, de sigur, decât a preotesei din Vocna, care aștepta govია dela Sclipești, ca să-și arate malacoful și să se lăfăiască printre țărani « gătită brezaie la cap, cu flori de cutie, luate din Târgu-Jiu, ca și cum ar fi fost cine știe ce cucoană » și căreia, din pricina horei, în care se prinsese, malacovul îi alunecă și îi descoperă « până în solduri picioarele... albe ca doi stâlpi din dreapta și din stânga unei uși de biserică ». Pictura aceasta de costum și de mobilier, pitorească și documentară în același timp, abundă și în proza de epocă a lui Macedonski, cum abundă în literatura întregului veac al XIX-lea. Tradiția ei urcă de fapt până la literatura cronicarilor și a romanelor populare și grație ei albumul vieții noastre orientale, surprinsă în succesivele ei năpârliri vestimentare, e unul din cele mai vii și mai bogate. În el, ca 'ntr'un salon al istoriei, se perindă toate treptele societății, dela cei mai înalți direcționari îmbrăcați după moda turcească (n'ați uitat de sigur senzația produsă de costumul vistiernicului Ienăchiță Văcărescu, în audiența dela cancelarul Kaunitz, la Viena, în 1782, când damele îl descing de brâu ca să-i vadă șalul și nici de precauțiile cu care, tot la Viena, dar cu patru decenii mai târziu, directorul ospiciului de alienați îl disuadează pe Dinicu Golescu să nu-i sperie, cu costumul lui oriental, pensionarii) și până la vataful de surugii, *recte*, ceaușul dela poșta din Vadulat, de care Macedonski își amintește « ca și cum l-ar fi văzut ieri » că « purta o venghiercă roșie de postav, fără mâneci, găitănătă, cu șnururi de fir pe cusături, cusute apoi pe de-a'ntregul în alte firețuri și era încălțat cu nădragi de dimie albă, găitănăți de asemenea, de-a-lungul cusăturilor și pe lângă pozunare, însă cu șnururi albastre. Dela genunchi în jos, picioarele îi erau strânse în gioturi castanii și dincolo de venghierca lui cu totul scurtă, cămașa de bumbăcel albă, scurtă și ea, îl înconțura cu crețurile ce-i scăpau din brăul de piele, țintuit în alămuri, în care-și ținea pistoalele și cuțitele ». Alteori pictura aceasta fixează un blazon al modei, legat de un nume, de un eveniment, de un detaliu industrial, după cum o influență economică sau alta predomină. Pe vremea plebiscitului dela 1866, pentru alegerea domnitorului străin, « croitorul Stangelmann (din Craiova) expunea la fereastră jiletci Bismarck, ca fața năutului prăjit. Acest nume nu era însă ursit să rămână numai al unei jiletci. El păstra Europei o surprindere :

era, în curând, să fie scuipat, peste lumea latină, de tunurile Krupp». Și tot atunci și tot acolo, «Don Juanii grădinei liceului ce se opreau dinaintea geamului prăvăliei lui Stangelmann, nu mai puteau de dragul jiletcilor prusăcești și când se depărtau, lăsau în urma lor scârțâirea de bonton a ghetelor de Hula». Așa cum (fără a mai aminti de instantaneele de acest fel cu care e presărat romanul dela 1850, «Tainele inimei», al lui Kogălniceanu) în tabloul Iașilor, desenat de Alecu Russo, la 1840, tânărul de bonton debutează la Copou «couché sentimentalement dans une élégante locomotive de plaine, le cigare convenu au bout des dents, lâ main appuyée d'un air indolent sur le rotin fashionable et montrant aux voitures qui se croisent son premier pantalon de Mr. Ortgier, tailleur de Paris, son chapeau viennois du magasin Mécouli et Comp. ou de celui des frères Bogus, soi-disant chapeaux venus de Paris sur commande expresse». Așa cum tânărul diplomat Guliță Dolofan, în discuția ce poartă cu profesorul Romulus-Pompilius-Tulius-Trajanus-Taurus asupra problemelor de politică internațională, nu uită să-și puie «sticla 'n ochiu» și să mai arunce încă o căutătură «la panglica dela chioțoarea jachetei și la mânușile cele verzi» (Ion Ghica, *Convorbiri economice*, 1871). Nicu Dereanu, când încă mai era funcționar și-i plăcea să viseze de invenția lui, se așeza în fața Universității «pe banca din turnătoria Lemaitre» (așa dar a fost o vreme când municipalitatea avea grijă și de vi-sători!), în timp ce pe dinaintea lui, în sus și în jos, treceau «tineri cu ghețe englezești și cu vesteoane ce abia trec de talie». Cât despre «petecul roșu», ce se punea ca un stigmat indicator pe spatele curtezanelor, de teapa Cănăriței, această sentimentală Manon Lescaut de Valahia, atât de deosebită de ibovnica postelnicului Tuzluc din Filimon, un vag vestigiu nu va fi dăinuit oare în ciorapii roșii ¹⁾ ai Venerei Vulgivage, pentru care a plâns și s'a chinuit «Bursierul» lui Delavrancea?

Halucinat când e auzul, vederea este fermecată — se spune într'unul din versurile «Noptii de Mai», cea mai muzicală, poate, din poemele lui Macedonski și de el ne-am amintit cetind inspiratul imn al cântecului popular, așa cum se desprinde din interpretarea lui Verigă, acest nou și virtuos Barbu Lăutarul al Gorjului. Dar iată această pagină, cu toată strălucirea ei descriptivă, și mai ales cu toată gama ei de transpuneri. E însuși geniul proteiform al naturii, ademenit cu naiul, cu vioara și cu frunza, de cel mai iscusit dintre vrăjitori:

«Un sunet al lui era floare; un altul, vâlceaua cu iarbă verde și cu mireasma ei; un altul, era luna și stelele, iar altele, ce se

¹⁾ Despre alternarea culorilor la ciorapii feminini între 1880 și 1900, cf. «Adela» lui G. Ibrăileanu (p. ciorapi negri) și George Moore, *Mémoires de ma vie morte*, 234 (pentru ciorapi albi) și 181—182 (pentru ciorapi negri).

iuțeau și se împreunau într'un vârtej arzător, se făceau soarele cu lumina și înflăcărarea lui. Iar el, aceste toate, nu le învățase de nicăiri și nu le cânta decât sie-și. Inșă ce rămâne ascuns? Fusese auzit de unii și de alții și vestea i se dusesse dela Mălăiești până la valea Boului, și dela Valea Boului până sub namilele de munți dela Polovragi.

« Nici prea înalt, nici prea mărunț, oacheș de tot și cam buzat, el nu era nici urît, nici frumos. Purta și el, ca și alți lăutari ai vremii, o venghiercă roșie fără mâneci, ce s'ar fi asemănat cu a ceaușilor, dacă ar fi fost cusută cu fir și nu găitănată cu arnici albastru. De sub ea, o cămașă de pânză țărănească i se cobora în cute până ceva mai sus de glezne, înflorită pe poale cu trandafiri lucrați cu mâna, din lânuri ca focul, între frunze aci verzi cât mai mult nu se poate, aci mai șterse și, uneori, mâncate de rugină... »

« Că așa fi plăceau lui Verigă cămașile și se găseau și destule fete să-și strice ochii să i le coasă până și în mătăsuri.

« El mai purta, în urechea stângă, un cercel de argint, cu o floare de pirozele pe dânsul și de care nu se despărțea, pe semne unde se topea de dragul ochilor albaștri.

« Cucoanele, când își adunau, în beciurile culelor, pe țărancele de pe moșii la clacă, pentru ca, împreună cu ele, să toarcă, să depene ori să cure porumbul, făceau tot ce puteau ca să aducă și pe Verigă, spre a le trece urîtul.

« Și, cu adevărat că, de cum cele de față se oboseau și, de cum își isprăveau și poveștile, pe vioara lui Verigă se pornea să cânte privighetoarea, să fluere mierla și să-și spună numele până și cucul.

« În ochii lui se aprindea un soare puternic, pe când, de sub arcuș fi curgea Jiul cu luncile și poienele lui, cu Ilene-Cosânzene așteptându-și feții-logofeții în razele de argint ale dimineții, ori învărtind hore în asfințitul soarelui, cu sălbi de mai costandinați la gât. Dar încet-încet, ajungeau la râuri și la pârâuri și, arcușul i se domolea, șoptea nespuse de dulce, nu mai era arcuș, ci Amaradia și Gilortul pe albiile lor; gongonea ca ele pe sub zăvoaiele de ulmi și se schimba în povestea mărginirilor de codri, când mai erau branști ca ale Cornetului și Adâncatei, în care să viersuiască pișca 'n floare cu pene de aur și cu cioc de mierlă.

« Dar Verigă își lăsa deodată vioara și luându-și aci naiul, aci frunza, Oltul cu toți voinicii lui, cu aurul lui de sub roșiile și râpoasele maluri ale Slatinei, cu haiducii lui pândind în noptoasele păduri ale Teșliului, își umfla apele, amenința cu ele pe dușmani, le seca și iar și le umfla și sfârșea prin a-și toarce duiosia în sunetele neasemănatei doine ce face până și pe străin să plângă: « Oltule, Oltuțule... ».

Și, iată, pentru a încheia și una din paginile, de asemeni descriptive, ale celei mai patetice din povestirile lui Alexandru Mace-

donski, « Pe drum de poștă », ce singură ea ar fi ajuns să consacre un prozator de puternică originalitate. Căci dacă nuvelele, schițele și povestirile acestui volum sunt, cum s'a putut intui, opera de variate nuanțe a unui poet al trecutului, nicăiri altundeva documentul pitoresc reconstituit cu patimă, cu meșteșug și chiar cu oarecare ostentație, nu este mai desbărat de rădăcinile lui tiranice, și mai uniform disolvat, ca în licoarea aceasta narativă, de o atât de concentrată esență. Document biografic și document de epocă, « Pe drum de poștă » este în același timp un studiu al obsesiilor infantile, o incursiune psihologică, temerară și modernă, în tenebrele mlăștinoase ale subconștientului sau în daedalul oceanic al visurilor, un poem al spaimelor nopții luându-se la întrecere cu spaima omului — și toate întrepătrunse într'o înclăștare vecină cu spasmul, că dela început până la urmă ești prins în iureșul senzațiilor, al căror galop nu scade o secundă în intensitate, cum s'ar putea deduce într'o slabă măsură (căci singur contextul și singură succesiunea treptată a tablourilor ar ilustra vigoarea acestui arc întins în noapte), din următorul pasaj:

« Copilul deșteptase pe mama sa. Soldatul, care se dedese jos de pe capră, și împiedecase roțile, umbla pe lângă portiță. Surugiii o luaseră la pas. Careta, în bălângămirile trăgănite ale clopotelor, cobora, acum, pe mama și pe copil, cu doisprezece cai în șir, către adâncimi necunoscute, către funduri înecate de întunec...

« Vărsatul zorilor apucă pe drumeți departe de Pitești cu două poște. Dar somnul ce coborîse pe băiat, rămăsese plin de aceeași beznă. Ea, de pe câmp, îi pătrundea în ochi pe sub pleoape și alerga după trăsura fulgerată de aceleași licăriri ale felinarelor cu lumină galbenă și roșie. Copacii de pe culmi se prefăceau, în visul lui, în năluci negre, — în haiduci cu căciulile înfundate pe ochi, care se țineau după trăsură și care se apropiau uneori de porțile ei până a le atinge geamurile. Alte dăți, aceleași copaci, coborîți și ei de pe culmi, dau goană caretei, o ajungeau, o întreceau, rămăneau în urmă și iar o ajungeau, însă în loc să mai fie tot haiduci, erau călugări cu glugi negre pe cap, care, pe deșelate, goneau sub ei cai, se lungeau-se lungeau, creșteau-creșteau sau se poceau cum le venea mai cumplit. Vântul le fâlfâia mantalele și glugile; se schimbau în demoni; se înmulțeau cât cuprindeau dealurile și văile; erau în fața, în urma și împrejurul trăsurii. În visul lui, îi mai ajungeau de pe muchia dealurilor, cât și din apropiere, spăimântătoare hohotiri de râsete și firoase fâșâiri. Dar ceva era și mai grozav: brațele și degetele dracilor se subțiau; mâinile li se acățau de portiță, una o deschidea; iar doi dintre demoni săreau înăuntru. Intr'o clipă, unul își înfigea ghiarele în gâtul copilului, îi oprea strigătul, pe când altul i se așeza grecește pe piept și rânjea, sfâșindu-i cărnurile, scotocind cu

unghiile pe sub coaste... O!... și ce căuta el, erau plămâni, era inima...

« Dar mama sa se deșteptase. Ea îi auzise răsuflarea scurtă și grea și lăsase geamurile. Aerul tomnatic al unei dimineți răgușite de ceață îi răcori repede fruntea. Bătăile inimii i se liniștiră — visul se învâlmășea, dracii șovăiau, și răsturnați, cădeau sub tăiușul unei săbii de diamant... În același timp, o lumină venită fără să știe de unde, îl îmbrățișa. Se simțea ridicat în sus — sbura, plutea — și, înfășurat de o nemărginită strălucire, o putere tainică îl fulgera și mai sus încă — dincolo de văzduhurile ciocârliei — de unde, apoi, graiul lui, ce întrecea în dulceață cântecul privighetoarei, se răslețea peste țară, trecea granița, înfășura omenirea, era Dumnezeu făcut cuvânt... »

« Dânsul deschise ochii tocmai pe când trăsura se afla la jumătatea unui deal. Soarele isbutise să spargă ceața. Cerul, săgetat de razele lui, se albăstrea. În stânga drumului, copacii, a căror frunzătură era încă deasă, deși în parte roșcată, urcau spre șosea, din fundul unei văi etc. ». (Pentru « Thalassa », poemul atât de îndrăzneț și de un lirism fără de margini, al lui Alexandru Macedonski, e mai bine să așteptăm publicarea textului integral. Cu atât mai mult cu cât extrasele, studiul d-lui Tudor Vianu și ecourile presei occidentale, dela 1906, stârnesc curiozitatea și pun în fața unei dificile probleme de literatură. « C'est à la fois de la confiture de rose et une tranche d'ours » spunea Rachilde, în « Mercure de France » dela 1 Mai 1906 și imaginea are de ce să tulbure).

Ca și în poezie, stilul prozei lui Alexandru Macedonski atestă pe scriitorul atent la cuvânt, la expresie și la armoniile lor implicite. Poet modern, de formațiune latină, mai exact franceză, el aduce în scrisul său grija termenului propriu, chit că uneori din nevoia de a fi sintetic, derivă stângaciu, impropriu. Derivația aceasta are, de altminteri, la Alexandru Macedonski, un îndoit aspect, ce se poate urmări atât în proză, cât și în poezie și care constituie una din particularitățile constante ale stilului său: utilizarea sistematică și la maximum a prefixelor și sufixelor. Cu observația totuși că în poezie exercițiile acestea morfologice sunt nu numai necesare, dar și mai atente. Versuri ca: « Stepa largă e și astăzi un domen necucerit — N'o *despintecă* nici pluguri, nici orașe n'o brăzdează » (« Stepa ») sau « Anacreon *re'nalță* vocea, dialoghează Theocrit » (« Noaptea de Mai ») vădesc cât de utile, din necesități metrice, erau aceste recompuneri, iar versul « Ce-a n'florit reînflorște, ce-a cântat va mai cânta » (« Stepa »), arată cât de nuanțată era cunoașterea limbei românești la poetul Macedonski. Nu tot astfel stau lucrurile cu proza lui literară. Forme ca: « ...de cum *repunea* piciorul » (pag. 22), « de cum *reauzea* graiul... »

(pag. 23), « *reaşezându-se* » (31), « *valurile ce s'au reînchis* » (31), « *reîncingându-şi şorţurile* » (50), « *recădeau* » (56), « *reurcă* » (57), « *reauzeau găfăirile* » (93), cu insistenţa lor recompunere dau pe faţă o manieră, căci dacă unele sunt reclamate de sens şi de context, altele dimpotrivă nu aduc nicio nuanţă şi nicio precizie, cum e de pildă în puţin eufonica recompunere din exemplul următor: « *îmbrăca mantia cea roşie de demon, cu aceeaşi linişte ca şi cum ar fi fost să replece la balul din ajun* » (« *Masca* », 71). Derivaţia cu sufixe se mişcă şi ea între inovaţie şi arbitrar, cum se poate deduce din următoarele exemple: « *paltonaŃii Crăciunului* » (85), atât de înrudit cu « *chipiliii* » (purtătorii de chipiu) din Ion Ghica, « *mulţime împălăriată* » (66), « *braţe reteveiate* » (52), « *orăşenire* » (56), « *întrandaŃirare* » (158), care duc când la anume prototipuri franceze, când la artificioase forme autohtone, de natura unui « *să să încurmezăşeze* » din Conaki, sau « *înjălalnic* » din tânărul Gârleanu şi când la filatelia lexicală a lui Heliade Rădulescu din să zicem, « *Anatolida* ». Şi spunând aceasta, ne gândim mai puţin la versul: « *Şi sân la sân ferice se 'mparadisă mirii* », luat aidoma din Chateaubriand, iar de acesta din Milton (v. I. Heliade-Rădulescu, *Opere*, I, ed. D. Popovici, pag. 590), cât la atâtea altele, de un efect mai puţin solemn: « *Cavalla pe tigresă voioasă pune nara — Tigresa pe cavallă c'o labă pufulină* » sau « *E, om şi n'are oamă, ca leul o lionă* » — Ca turturelul *soaŃă* » faţă de care « *pantera psicoasă — însă crudă ca femeia* » din poezia lui Macedonski, « *Leul* », dela 1887, este un pal reflex. Dar: admirator, cum este atestat în atâtea locuri ale volumului de faţă, al bătrânului Heliade, n'ar fi exclus ca multe din sugestii să-i vie chiar de acolo. Cu excepţia însă acestor preţiozităţi lexicale, în care se revelă estetul acelei atmosfere, voit rusticizantă, al temelor « *presămănătoriste* », stilul lui Alexandru Macedonski este unul din cele mai plastice, iar proza lui literară, cu alternarea ei între arhaic şi modern, cu imaginile ei ingenioase, cu armonia ei diligentă şi cu explorările ei temerare, e demnă de proza unor înaintaşi ca Odobescu şi unor contemporani ca Delavrancea.

PERPESSICIUS

TEXTE ȘI DOCUMENTE

OMAGIUL ACADEMIEI ROMÂNE PENTRU MAJESTATEA SA REGELE MIHAI I

În ședința Academiei Române din 15 Septemvrie 1944, d-l președinte Prof. Dimitrie Gusti a rostit un discurs omagial pentru Majestatea Sa Regele Mihai I, supremul for al culturii românești ținând să-și exprime astfel recunoștința și devotamentul față de Suveranul, care în cele mai grele clipe pentru ființa neamului a luat hotărîrea salvatoare dela 23 August 1944. Reproducem discursul d-lui prof. D. Gusti:

Domnilor Colegi,

◆ În scurtul interval de două luni de vacanță statutară a Academiei Române, cronica Istoriei României a înregistrat unul din cele mai grav încercate momente ale ei.

Când însă primejdia se apropia mai amenințătoare pentru viitorul Țării, într'o încordare de ultimă oră, apare actul istoric salvator dela 23 August 1944.

În seara acelei zile am ascultat cu toții, cu adâncă emoție, proclamația pe care Majestatea Sa Regele Mihai I o citea calm și hotărît, liniștit și limpede, izvorită din recunoașterea celor mai aspre realități românești.

Prin glasul Majestății Sale Regelui Mihai vorbea conștiința fiecărui cetățean luminat al Țării.

Pacc, — Independență politică, — Reîntoarcerea României în alianțele ei firești cu Națiunile-Unite și cu Franța, — Redobândirea părții de Nord a Ardealului, cetate a Românismului, — Revenirea la viața constituțională normală și Intronarea unei sincere democrații sociale: iată tot ce dorea Națiunea română, în acel moment al serii de 23 August 1944.

Această seară memorabilă a însemnat identificarea dintre Regu și Poporul român și integrarea și mai strânsă a monarhiei în realitățile de viață ale comunității naționale.

Academia Română, ce reprezintă de 78 de ani interesele permanente spirituale ale Națiunii, adevărată înșăși veșnicia ei, aduce omagiul ei mișcat Președintelui ei de onoare, Majestății Sale Regelui Mihai I, urându-i ca, prin larga comprehensiune a Națiunilor Unite, România să-și regăsească, sub domnia Sa, calea ei firească de participare constructivă la vasta operă de întinerire și regenerare a Lumii și a Europei.

Înainte de începerea lucrărilor noastre, propun deci să trimitem Majestății Sale Regelui Mihai I următoarea telegramă:

« Academia Română, cu prilejul reînceperii activității ei, simte o înaltă datorie sufletească a trimite Înaltului Protector și Președintelui ei de onoare cele mai calde și devotate omagii de iubire și de credință recunoscătoare pentru actul istoric dela 23 August 1944, închinat salvării Țării și reîntregirii hotarelor ei ».

La acestea, Majestatea Sa Regele Mihai I a binevoit a răspunde, trimițând Președintelui Academiei Române o telegramă cu următorul cuprins:

« *Mulțumesc călduros tuturor domnilor membri ai Academiei Române pentru simțămintele de devotament și bunele urări exprimate*

MIHAI I R ».

MISIUNEA CULTURALĂ A SATULUI

1. O prejudecată, cu care ne-a obișnuit gândirea burgheză din ultimele două secole, stabilește drept adevăr de necontestat că progres este sinonim cu urbanizare, că «urban», «orășenesc» este tot una cu civilizație și cultură; «rural», «sătesc», «țărănesc», tot una cu viață înapoiată, primitivitate, mizerie materială și spirituală. Punctul acesta de vedere îl găsim foarte răspândit atât în lucrările de sociologie și filosofia culturii cât și în literatură și artă. Cei ce îl împărtășesc se socotesc întotdeauna gânditori de avangardă și au un suveran dispreț pentru toți cei cu idei contrarii.

Impotriva acestui mod de a vedea s'a conturat însă cu vremea și o altă concepție. După aceasta, orașul poate fi, în adevăr, socotit mai civilizată decât satul. El este mai înzestrat cu tot ce poate face viața mai ușoară și mai plăcută; în el sunt mai vizibile semnele exterioare și materiale ale progresului cultural. Aceasta nu ar însemna însă că este cu adevărat mai cult. Cultură nu înseamnă îngrămădire de invenții ingenioase, pentru un trai strălucit și comod, ci o stare de spirit trăită de fiecare individ care compune o comunitate de viață omenească. Cultură înseamnă o milenară structură spirituală, încheșată în forme organice durabile, un mod de a fi al vieții umane, care este cu atât mai de valoare și mai plină de sens, cu cât prezintă mai multe note și aparențe de permanent.

Aceste caractere le găsim mai puțin în viața culturală a orașelor și mai mult în aceea a satelor. Orașele sunt fluctuante în obiceiuri și credințe, instituțiile lor sunt mai instabile. Ele nu produc și nu protejează energia umană ci o consumă. Ele absorb, risipesc, dizolvă și propria lor viață și viața încheșată a satelor. Sunt mai de grabă împotriva culturii, decât pentru cultură. Căci dacă prin cultură trebuie să înțelegem ceva original, specific, orașele sunt răspântii de vânturi multe și pe unde trece suflul lor, specificul cultural al satelor pălește sau dispare.

...Și cum vin ou drum de fier,
Toate cântecele pier.

De această concepție a avut de profitat, în parte, satul. Un ochi binevoitor s'a îndreptat prin prisma ei. În fond însă și ea este tot o prejudecată, promovând o atitudine conservatoare, destul de periculoasă adesea. Ea a și fost adoptată, în forme grandilocvente, de forțe reacționare din sânul fiecărui popor, făcând din ea, armă de luptă politică împotriva tendințelor de revoluționare a satelor, — nu însă și ideal de viață proprie pentru susținătorii ei. Satul și viața țărănească sunt studiate și cântate, dar niciun cântăreț al satului — al satului înapoiat, patriarhal, — n'ar consimți de bunăvoie să adopte viața de țăran adevărat.

2. Intre aceste două concepții despre cultură, intelectualul modern stă adesea indecis. Pentru motive aparent științifice sau estetice, dar care camuflează forțe politice în luptă, el se alătură uneia sau alteia, după preferințe temperamentale sau — și mai des — după propria sa origină socială sau educație.

Prima concepție — aceea care susține superioritatea culturii de structură urbană, pe care o și vede prototipul culturii viitorului — îl ademenește pe intelectualul modern prin evidența unui nivel mai ridicat la orașe (care este), nivel obținut prin utilizarea la maximum a tuturor descoperirilor făcute de mintea omenescă până în ultimul timp. Cea de a doua concepție — a celor ce, interesat sau nu, fac elogiul satului, ademenește prin pitorescul și specificitatea stilului culturii sătești.

Greutatea alegerii pentru intelectualul modern desorientat, stă și în scepticismul care-l caracterizează. El nu mai poate crede și nu crede mai ales în progres. Transformările culturale și sociale el nu mai poate să le primească sincer decât ca simple transformări, fără a le putea acorda o valoare deosebită azi față de formele de ieri. Pentru el, în sine, aceeași valoare are și căruța de poștă și trenul sau avionul. Cel mult dacă le acordă o deosebire ca « semnificație », nu una de prețuire sau nivel. Evenimentele și bunurile culturale nu sunt raportate la un etalon unic ci, cel mult, la « aria » sau « ciclul » cultural, din care se presupune că fac parte.

Lipsită cu totul de temei nu este această poziție, dar un relativism exagerat este tot așa de dogmatic ca și dogmatismul însuși. Neputința de etalonare și valorificare curajoasă a intelectualului modern se datorește, de sigur, nu atât justeței acestei poziții, cât contradicțiilor sociale de tot felul, care caracterizează epoca noastră și între care el este prins ca într'un clește. Cel ce nu vede mulțimea pozițiilor și argumentelor care se opun, se hotărăște repede, este atras de forța argumentului pe care-l vede. Intelectualul a căruia meserie este să vadă și să analizeze totul,

este fixat locului de forțe opuse, care își fac echilibrul în suflul lui.

Imbucurător pentru noi, în controversa sat - oraș, este faptul că satul poate să atragă atenția muncitorilor gândului și, uneori, să le puna în cumpănă adeziunea sau chiar să-i decidă pentru sat. Totuși intuiția unității existenței și experiența istorică ne poartă gândul spre concluzia că între cultura sătească și cea urbană nu poate să existe deosebiri de netrecut și că, în orice caz, în judecarea lor, putem găsi un principiu, o idee sinteză ordonatoare, care să le lumineze din același punct de vedere, spre o cale de înțelegere.

3. Serviciul acesta poate să-l facă idcă de funcțiune și cea de organ, adaptat funcțiunii, organ care nu poate fi decât în continuă prefacere, dacă și funcțiunea e incontinuu dezvoltată.

În adevăr, vom putea să ne dăm seama de rostul unei forme de viață culturală, dacă vom căuta să cercetăm și să cunoaștem funcțiunea ei esențială. Funcțiunea și utilitatea ei ne lămuresc și asupra formei, sub care se manifestă ea, și asupra aportului pe care îl aduce umanității și cât este ea de actuală.

Oricât de avansate ar părea unele forme, dacă însă încep a deveni inutile, dacă și-au consumat rostul, sunt părăsite treptat sau brusc, cu sau fără onoruri; oricât de primitive ar fi altele, ele sunt păstrate și, la momentul propice, reactualizate, cultivate și ridicate din nou la rangul de cultură majoră, dacă funcțiunea lor e vie și indispensabilă.

Satul se găsește în această din urmă situație. Funcțiunea lui este și vie și indispensabilă. Cei ce vorbesc de dizolvarea și dispariția satelor afirmă un lucru împotriva evidenței. Una este aspectul de conglomerat de tendințe opuse pe care-l are în parte satul și alta este să-l socotești fără un rost sau cu unul perimat. Cei care mergând pe urmele dialecticei materialiste socotesc satul ca atare perimat, trec de fapt dincolo de concluziile la care sunt îndreptățiți de această concepție. Forma sau formele cunoscute de sate pot fi mai mult sau mai puțin perimate, principiul ce le stă la bază însă nu.

Fenomenul dispariției satului este real în unele părți ale globului. Acesta este un fapt de necontestat. O cercetare atentă a lui ne va arăta însă că el are o altă explicație decât aceea care i se dă în mod obișnuit. El are loc în State cu o situație cu totul specială. Sunt în primul rând State cu colonii — adică State care își au o bună parte din sate în imperiul colonial. Pentru interesele capitaliste ale acestor țări, satele acestea sunt chiar mai de preț decât cele din metropolă. Dar concurența dintre satul colonial — cu resurse inegalabile de materii prime și cu mână de

lucru eficientă—și satul din metropolă cu resurse epuizate sau puține față cu desimea populației și cu mâna de lucru scumpă relativ, se lichidează repede în favoarea Statului colonial. Prins între strâmtoarea de acasă și mirajul vieții de oraș, țăranul din metropolă pleacă la oraș. Într'o situație asemănătoare se găsesc satele din Statele care au avut colonii și pe baza lor — în prima epocă a expansiunii industriale — și-au creat o mare industrie și orașe adecvate acesteia. Aceste State se sbat astăzi între nevoia de expansiune imperialistă pentru a-și putea menține situația de puteri industriale și nevoia de reagrarezare, pentru a putea reface un echilibru pierdut. Când nu pot avea colonii în Asia, în Africa sau în Oceanul Pacific, ele tind să-și creeze raporturi asemănătoare cu State agrare din Europa. Dacă expansiunea le este stânjenită, ele sunt nevoite însă să se reagrarezze, — satul le este absolut necesar.

Căci satul este forma de viață socială, care păstrează pe om lângă pământ pentru a-l face să fructifice mai mult decât poate da el în mod normal. Toate muncile, care cu preferință au fost numite « industrii » sunt munci de a doua și a treia mână, pentru prefacerea rodului pământului. Toate sunt utile, dar nu indispensabile. Pe scara valorilor civilizației, ele sunt la un nivel mai ridicat; dar pentru existența însăși a omului ele pot lipsi. Ele sunt împlinitoare și măresc posibilitățile de umanizare ale vieții, însă ele singure, fără temelia de lângă pământ, n'ar putea face nimic.

Satul primitiv a făcut începutul. El a fost instrumentul colectiv de primă umanizare a naturii. El a făcut primul pas, în acțiunea de ajutorare a naturii, pentru a o face să dea cât mai multe fructe; el a ales apoi, dintre plantele și animalele pământului pe acelea care puteau fi mai de folos omului, le-a domesticit adică — le-a făcut să trăiască prin el și pentru el — și le-a cultivat adică le-a făcut mai adecvate acestui scop decât erau ele din fire. Satul actual duce mai departe munca începută. Funcția lui este aceeași, dar pe un plan mai ridicat. El a creat și creiază, pe zi ce trece, un peisaj nou. Pe dealurile și câmpiile pe care s'a așezat el, citești planuri, gânduri și chiar sentimente omenești, fixate în semne și contururi vizibile de mintea și mâna muncitorului țăran. Satul viitorului, — chiar dacă nu va avea aspectul de azi și nici numele nu-i va mai fi același, dar va păstra aceeași funcțiune — va desăvârși de sigur ceea ce s'a făcut până acum. Știința face astăzi minuni. În domeniul, socotit altă dată ca aparținând numai puterilor firii, ea se ia la întrecere cu firea, mergând până la crearea de specii și varietăți noi de plante și animale. Când satul va fi în posesia desăvârșită a acestei științe, ne putem închipui perspectivele ce se deschid pe această cale omului pământului — perspectivele ce se deschid satului!

Satul — așa cum se definește el funcțional — a stat și va sta lângă pământ. Este funcțiunea lui esențială, am putea zice eternă. Formele lui de manifestare (chiar astăzi sunt mai multe) pot să se schimbe, și se vor schimba. I se va putea schimba și numele ca un semn de părăsire a unui stadiu depășit, perimat. Funcțiunea îi va rămâne sub o formă evoluată, o funcțiune evoluată dar aceeași. In acest sens satul este etern.

4. Altul este rostul orașului. Ceea ce este sigur în primul rând, este că orașul este mai nou, foarte nou chiar. In preistorie — chiar în preistoria vecină cu istoria — n'au existat orașe propriu zise. Abia dacă se schițează existența târgurilor la locul de întâlnire și schimb între sate.

Funcțional, târgul stă la originea orașelor, exprimând funcțiunea lor economică esențială, în forma sa elementară și pură. Din acest punct de vedere deosebirea dintre ele nu stă în rosturile pe care le-au, cât în faptul că orașul s'a distanțat mult, ca nivel, de sat. Târgul a devenit oraș și ca o consecință a dezvoltării firești pe care a urmat-o funcțiunea sa, dar și datorită puterii pe care a dobândit-o prin această dezvoltare. Altfel spus, transformarea lui are nu numai cauze economice ci și — mai ales — cauze politice.

In adevăr, cu timpul, târgul s'a mărit. Poziția lui deosebită a dat prilej și putință unei categorii de oameni să se ocupe în mod aproape exclusiv cu meseria de intermediar. Era o meserie care aducea tuturor mari foloase, pentru că favoriza o primă diviziune a muncii agricole, după regiuni, împlinind nevoile fiecărei regiuni, prin ceea ce puteau produce mai bine altele. In fiecare colț al pământului, omul era lăsat să facă numai ceea ce putea face mai bine, dar toți puteau să aibe aproape tot, — adică de toate. Era unul din serviciile cele mai mari ce se puteau aduce și satului.

Pentru aceasta însă târgul a fost plătit regește. A pretins și i s'a plătit. A plătit satul. Și a plătit dela o vreme — mai mult forțat decât de bunăvoie. Stăpânii târgurilor celor noi, statornice și mărite, acum s'au organizat cu toată grija, pentru aceasta căutând să-și asigure cât mai mari avantaje. Astfel târgurile s'au transformat în cetăți, adică locuri spre care gravitează puterea politică. Puterea aristocratică a stăpânilor vremii stă tot la țară, și lucrul acesta va fi încă multă vreme. Cine stăpânește pământ mai mult, are mai multă putere. Dar această putere — și economic și politic — se valorifică în « urbs », care devine, « civitas » prin excelență. Urbea capătă putere asupra satelor din jur, iar dintre ele cele mai puternice au tendința de a-și supune pe cele mai slabe, cu

satele lor cu tot, sau de a-și întemeia un fel de sucursale în țările barbare, pentru comerțul cu ele.

Statul, ca sistematizare și concentrare a puterii politice, așa cum îl avem încă azi — stă deci pe baze burgheze. El a putut lua ființă numai odată cu apariția târgurilor statornice și constituirea acestora în întreprinderi de exploatare a avantajelor pe care le oferă funcțiunea de intermediar. În ultima analiză, rostul acestei stări de lucruri nu era altul decât stăpânirea și exploatarea satelor. Dar de aci și o altă concluzie. Orașul este nu numai posterior statului ci îndeplinește și o funcție oarecum delegată. Schimbul, pe care oamenii și-l puteau face între ei a fost lăsat pe seama unei categorii de oameni, care cu timpul au alcătuit clasa burgheză. La început funcția și oamenii sunt la dispoziția stăpânilor de pământuri; dar și una și alta capătă tot mai mare importanță cu vremea, ajungând să fie principala preocupare a acestora, pentru ca mai târziu să-și capete completa independență. Nu se poate nega folosul pe care această specializare l-a adus pentru progresul social, dar nu se poate trece nici peste faptul că satul a avut de îndurat de pe urma acestei situații. Copil parvenit al satelor, orașul burghez n'a fost prea recunoscător părinților lui. Toată strădania orașelor, mai cu seamă de când au devenit arbitri ai situației, — a fost să se arate ca având și un rost independent și oarecum original. În realitate, independența aceasta s'a menținut cu sforțări de organizare, dacă nu chiar cu organizarea forței. De cele mai multe ori prin forță, orașele și-au putut menține o poziție privilegiată, ceea ce era o demonstrație că orașul nu are o funcție nici atât de independentă, nici atât de originală. Ceea ce este însă adevărat, este că bogăția și puterea orașelor a strâns în jurul lor și alte elemente, elemente care nu țin direct de funcția de schimb a burgheziei. În orașe s'au adunat de prin sate primii meșteșugari, pentru a fi mai aproape de piețele de desfacere și pentru a servi pe burghezi, care plătesc mai bine; aci și din aceștia s'a dezvoltat apoi marele atelier și marea industrie, numai prin capitalul burghez, s'au adunat apoi savanți care slujesc știința civilizată a orașelor și s'au creat condiții prielnice pentru înflorirea artelor. Toate acestea au adăugat rosturi noi orașelor — care acum devin propriu zis orașe, se întăresc și mai mult și, prin cultură, capătă un prestigiu nemăsurat. Cu deosebire marile orașe capătă această splendoare. Prin aceasta însă caracterul de formă socială derivată nu se șterge din ființa orașului. O dovadă a crizei sociale, în care viața obștească este nevoită să dea un pas înapoi și să-și reducă sau să-și comprime din funcțiune. În toate aceste cazuri ceea ce se reduce sau se comprimă nu este viața satului ci aceea

a orașului. Omenirea se poate imagina întoarsă la preistorie, cu sate mărunte și târguri nepermanente, dar numai cu orașe fără sate nu se poate imagina.

5. În economia politică, la capitolul despre « crize », se vorbește mai cu seamă despre crizele de supraproducție. Acestea sunt crize ale regimului capitalist, regimul de apogeu al burgheziei. De altfel și economia politică, așa cum a fost creată și cum s'a dezvoltat — este aproape numai o știință a stărilor de lucru burgheze și, într'un fel, leac pentru turburările create de ele. O economie politică întregă ar trebui să ne vorbească însă și despre alte crize — tot așa de importante — cum sunt crizele prin care trece satul din când în când, din cauza raporturilor lui cu orașul capitalist. Crizele agrare și sătești au fost în totdeauna mai ales, crize de sufocare a satelor, prin afirmarea peste măsură a puterii economice și politice care le-a stăpânit. În atari cazuri orașele au fost de cele mai multe ori de partea stăpânilor. Mai de grabă găsim satul secundând orașul în mișcările sale revoluționare, decât invers. Satul iubește totuși orașul; orașul are aproape numai dispreț pentru sat. Când puterea clasei conducătoare trece măsura, iar orașul capitalist dictează condițiile sale de viață satelor, spontaneitatea forțelor de producție ale satului este oprimată până la anulare. Satul ajunge în funcție de stăpân și de pretențiile lui fanteziste, nu de resursele și puterile lui naturale. Atunci se declanșează criza și satul reacționează până se ajunge la un compromis care să permită un minimum de libertate, puterilor de creație ale satelor. În trecut, creațiunea satelor a fost mai întotdeauna lipsită de orice sprijin din afară. Se pare însă că nu va mai fi același cazul în viitor. Căci orașul a crescut și crește la sânul său o putere care îl va apropria de sat, atunci când ea va fi complet dezvoltată. Această forță o formează categoria muncitoare și creațiile a orașelor.

Să observăm că încă din evul mediu — adică de când orașele devin cu adevărat orașe — alături de elementul curat burghez, a cărui meserie este facilitarea schimbului, și alături de stăpâni, încolțeste și se dezvoltă acest element nou. Orașul medieval nu mai este umbra antică, în care meșteșugarii, muncitorii de tot felul și liberii profesioniști să fie slugi și clientela pentru stăpânii nobili. Ei încep să aibă conștiința valorii lor, se constituiesc în asociații, în care își încearcă puterea și luptă pentru o fărâmă de autonomie. Pe aceasta o și câștigă nu odată, fie prin răscumpărare, cea ce vorbește despre forța lor economică mereu crescândă, fie prin luptă directă, atunci când sunt siliți să o facă. Aceasta dovedește și forța economică și încheată conștiință de

grup. Uneori — destul de rar însă — orașele evului mediu au izbutit să se emancipeze complect și să se organizeze pentru nevoi strict negustorești, rădică pentru ceea ce nu sunt ele în esență. Prin aceasta însă ele nu-și schimbă structura politică, nici în raport cu satele, nici chiar în raporturile dintre diferitele sale categorii sociale. Noii stăpâni, negustorii, se organizează ca și cei vechi, Chiar elementele direct producătoare ale orașelor, meșteșugarii, când sunt puși în situația de a-și manifesta libertatea și spiritul de solidaritate, și le manifestă tot pe linia stăpânilor. Se asociază în bresle meșterii zidari sau fierari sau lemnari etc., nu pentru a-și valorifica drepturile lor de muncitori ci pentru a avea avantajele patronilor nobili, pentru ca măștrii-patroni să poată exploata pe simplii lucrători, precum și pe cei cărora le vor vinde marfa, lucrul mâinilor acestora. Breslele medievale, socotite uneori potrivite și pentru azi, n'au nimic comun cu spiritul sindicalist potrivit simplilor muncitori, adunați la olaltă pentru a se apăra împotriva patronatului. Ele adună la un loc pe lucrătorii-patroni sau numai pe patroni, pentru interese patronale. Breslele sunt mai de grabă la originea trusturilor și cartelelor moderne, decât la aceea a sindicatelor. Funcțiile lor economice cel puțin, sunt foarte apropiate. De aceea încercarea de reînviere a vechilor bresle e fără rost și nu poate avea nicio șansă de izbândă.

Și totuși, din lumea aceasta puțin diferențiată a breslelor și bresleșilor, crește și se desvoltă solidaritatea muncitorească. În perioada capitalismului modern, diferențiindu-se mai net forțele exploatare, izolează și solidarizează într'un bloc lămurit forțele muncii. Dacă în evul mediu aceste forțe puteau face să se încline balanța simpatiei orașelor, uneori, către sate, acum ele se arată tot mai mult atrase spre alianța cu acestea.

Orașul modern poartă astfel în el germenele împăcării cu satul. Acesta este muncitorul industrial alături de care poate să stea liberul profesionist — medicul, inginerul și avocatul, liberați de obsesia câștigului nemăsurat, — precum și, mai ales, literatul, artistul și funcționarul de toate categoriile. Poziția lor economică este asemănătoare. Față de aceștia, satul manifestă deja o simpatie pronunțată și, s'ar putea spune, reciprocă. Până acum săteanul încă nu identifică orașul cu ansamblul acestora, și pe drept cuvânt. Orașul este mai ales altceva. Când el va fi comunitatea forțelor muncitoare pe care le cuprinde, înfrățirea cu satul va putea fi posibilă, total. Sperăm cel puțin.

6. Impăcarea adevărată dintre sat și oraș este una din cel mai simțite nevoi ale spiritului modern. Aspectul cel mai tragic al culturii moderne este lipsa ei de unitate în adâncime. Acest

caracter s'a făcut simțit puțin chiar dela intrarea omului în istorie. Cu vremea, el s'a adâncit până la a deveni catastrofal. În preistorie, diferențele de cultură se manifestau desigur mai mult regional, orizontal. În faza istorică a omenirii aceste diferențe apar și se dezvoltă mai mult în adâncime.

Între diversele categorii sociale, sunt adesea deosebiri atât de mari, încât indivizii care le compun, nu numai că ei înșiși se socotesc de esență deosebită, așa cum altă dată se socoteau membrii castelor privilegiate, ci sunt structural alții, altfel crescuți, cu mentalitate care exclude înțelegerea între ei.

Două clase sau două categorii sociale ale aceluiași popor sunt de multe ori ca două popoare deosebite, gândesc deosebit, simt altfel, au alte tendințe și aspirații, — iar interesele antagoniste le fac să se urască.

În această situație se găsește satul față de oraș, — de orașul luat în bloc. Satul vitregit și apăsător rămas în preistorie aproape, pe multe laturi ale lui, pe când orașul stă cu milenii înfipt în viitor. Pentru a-și menține situația sa privilegiată, orașul nu și-a prea ales mijloacele. De aceea satul nici nu-l poate înțelege nici nu-l poate iubi oricum.

Omul este o ființă, pentru care progresul nu stă pe linia dezvoltării biologice individuale, ci pe aceea a dezvoltării culturale, care subordonează prin colectiv și biologicul. Cultura înseamnă puțința de a te servi de mijloace pe care ți le pune la îndemână mintea, puțința de a-ți prelungi organele firești cu invenții pe care să ți le apropie instrumental, făcându-ți-le pe această cale parte din ființa ta. Lucrul acesta nu-i posibil fără viața socială, pentru că numai în viața de grup e posibilă conservarea, cultivarea și stimularea, dacă nu chiar sugerarea invențiilor. Spirit înseamnă atmosfera de sociabilitate care susține pe om deasupra preocupărilor comune cu animalele. Spiritualismul cultural nu poate avea altă semnificație. În acest sens, progresul este o spiritualizare treptată, adică o socializare treptată.

Criza de unitate a culturii moderne stă în spiritul deosebit care animă satul și orașul, stă în izolarea culturală a satului, la un nivel care amenință să fie prăpăstios față de cultura claselor suprapuse care gravitează spre oraș. Orașul crede că poate să realizeze unitatea culturală de spirit prin lichidarea satului. Este și acesta un mod rece, calculat și eu aer de obiectivitate, de a se exprima desconsiderarea față de sat. Se afirmă că pe această cale se va putea lichida cultura patriarhală care caracterizază încă satul. Este, cum s'ar spune, să dăm foc morii, pentru ca să arda șoarecii. Aceasta este însă o abracăție. Înseamnă ca unitatea să-și surpe singură temelială. Satul nu poate fi eli-

minat din peisajul social, pentru că nu poate fi eliminată funcțiunea lui, atât de necesară — indispensabilă.

Satul poate fi însă transformat, — poate fi transformat radical și trebuie să fie transformat, dar numai pe linia funcțiunii lui naturale. Afirmând acest lucru nu facem de altfel decât să anticipăm o evoluție fatală. Neînțelegerea fenomenului în sens conservator sau în sensul tezei urbane arătate, poate să aducă neajunsuri, dar nu să oprească în loc desfășurarea unui proces firesc.

Prin ridicarea sa, satul reintră în vreme, sincronizat cu orașul. Pe acest drum ajungem la unitate, — adică la înțelegere, la spirit și atmosferă de familie cu toate interesele armonizate. Satul modernizat se integrează mersului general al umanității spre progres.

Urnit din locul în care a fost aproape fixat cu forța, el va putea libera și orașul spre adevărat progres cultural. Altfel progresul lui va intra pe panta grijilor de conservare a unei situații privilegiate, închizându-se în sine ca vechile caste, alambicând un rafinament, care duce de obicei la decadență sigură.

Căci satul quasi-patriarhal este leș care ține în loc progresul general. Pentru ca să poată progresa, omenirea are nevoie de mobilizarea tuturor forțelor sale de producție, — ceea ce nu este posibil cu un sat înapoiat. Pentru ca să poată progresa sănatos — adică spre folosul umanității întregi — orașul are nevoie de înțelegere din partea satului, și cu un sat izolat și înapoiat el nu poate să se înțeleagă. Orașul prea distanțat ajunge ca un arbore fără rădăcini, în pericol de a se sufoca.

7. Mijloacele de ridicare a satului, spre unitatea d nivel cultural cu orașul, pot fi rezumate în două categorii: una de ordin structural, economic; alta spirituală sau culturală, de ordin accesoriu, derivat.

Mijlocul economic este indispensabil și original. Existența este prima necesitate, pentru orice formă de viața. O viața economică de mizerie sau prost organizată, înlanțuie forțele culturale, reducându-le la neputință. Din contră, belșugul și buna organizare economică sunt liberatoare și pârgii ale progresului cultural. Pentru a libera de grijile vieții pe cel puțin o parte din oameni, antichitatea justifica sclavia. Dar cultura monopolizată de o infimă categorie de muritori — oricâtă splendoare ar manifesta — nu se poate menține. Instinctiv, umanitatea va reacționa ori de câte ori cultura va devia, devenind instrument împotriva ei înșiși și a umanității. Așa zisele cicluri culturale, despre care ne vorbește filozofia culturii azi, sunt, în fond, tot atâtea încercări de organizare a omenirii pe temeuri de monopol economic și cul-

tural, în favoarea unei minorități, — sistem care fatal trebuia să ducă la faliment. Posibilități materiale neîntâlnite în trecut, legate de un incontestabil progres al simțului de umanitate, îndreptățesc speranța în eliberarea în masă a omului de o parte din griji, pentru a da posibilitate maselor să participe activ la cultură.

Odată condițiile economice realizate, putem filozofa. Ne putem gândi atunci și la cultivarea omului pentru o viață mai ridicată. El însuși se gândește și este antrenat și de semenii din jur în același sens. Am putea spune chiar mai mult: în condiții de viață bune, omul este aproape forțat să se cultive. Este o asistență a mediului, fără de care oamenii, în majoritatea lor, ar fi condamnați să-și trăiască săracele lor posibilități individuale.

Forma cea mai importantă a acestei asistențe — intenționată sau semi-intenționată — este educația. Educația este ajutorul intenționat, conștient, pe care societatea îl dă omului, pentru formarea lui. Ea se poate exercita în favoarea indivizilor sau a grupurilor. Și, în realitate, acesta din urmă este mai cu seamă cazul. Educația individuală este mai de grabă o iluzie și o abstracție.

În ce privește educația satului, adevărurile generale îi sunt deopotrivă aplicabile. Ea își are însă și principiile ei, legate de condițiile speciale în care trăiește satul. Câteva obiecții sunt totuși ridicate întotdeauna, când e vorba de transformarea satului.

a) O primă obiecție se referă la caracterul conservator al satului. În legătură cu aceasta, și ca un corolar al ei, se vorbește apoi de neîncrederea satului față de noutățile ce-i vin din afară.

Obiecția nu-i lipsită de orice temei, dar nici atât de justă pe cât pare nu este. În ultimă analiză, satul este conservator, așa cum este orice formă de viață: conservă ceea ce are, în lipsă de ceva mai bun. Este apoi neîncredător în noutățile ce-i vin din afară, pentru că vremurile trecute l-au învățat să nu se prea încreadă în cei ce vin către el cu promisiuni, în dosul cărora intențiile sunt cu totul altele. Iar, mai presus de orice, ceea ce tinde și e firesc să-și conserve satul este funcția lui. Poate că e chiar mai just să spunem invers: funcția se conservă pe sine și, prin aceasta, conservă satul. Funcțiunea nu este însă ceva fixat în moduri eterne de manifestare. N'a fost niciodată și nu poate fi. Dacă satul stă pe loc, aceasta înseamnă că este ceva care se opune procesului de dezvoltare al funcțiunii lui, care e un proces de adaptare. Aci trebuie căutată cauza conservatismului țărănesc, laudat de unii, condamnat de alții, dar întotdeauna superficial înțeles. Eliberate de condițiile nefavorabile dezvoltării lui, forțele sătești vor putea sluji progresului mai mult decât ne putem aștepta, pentru că sunt forțe de temelie.

b) A doua obiecție, adusă puținței de transformare a satului, până la nivelul civilizației moderne, se referă la prea marea distanță dintre el și oraș și la imposibilitatea de a putea concepe o ajungere la același nivel sau, cel puțin, la un nivel apropiat. Satul ar fi condamnat să rămână veșnic în urmă. Pe măsură ce satul s'ar mai ridica, orașul se va ridica și mai mult și distanța dintre ele s'ar menține.

Obiecția aceasta nu este nici ea așa de întemeiată pe cât pare. Faptul că orașul, dela apariția lui până azi, s'a distanțat de sat, nu înseamnă că este de esența orașului să se distanțeze oricând și în orice împrejurări, ci doar atât: că în anumite condiții evoluția își iuștește pasul. Târgurile, din care au ieșit orașele, n'au fost, la început, deosebite ca nivel de sate, chiar când au început să aibă preocupări și cultură net diferențiată.

Dar mai este un motiv care ne îndreptățește să socotim neîntemeiată obiecția, — un motiv de fapt. Așa zisul fenomen al « arderii etapelor » este astăzi un fenomen experimentat. Populații agricole, plecate din Europa în alte părți ale pământului, unde n'au mai fost supuse acelorași condiții apăsătoare de acasă, s'au ridicat deasupra celor de acasă, cu o iuțală de necrezut, uneori chiar în cursul unei singure generații. Scriitorul norvegian J. Bojer arată în mod admirabil acest lucru în romanul său « Emigranții ». Este sigur că dificultățile, atât cele de ordin material, cât și cele de ordin sufletesc, nu lipsesc în atari împrejurări și consecințele unei adaptări prea rapide sunt vizibile; dar aceste dificultăți sunt, aproape întotdeauna, stăpânite de elanul caracteristic pionerilor, deschizători de drumuri noi și creatori de lume nouă.

Fenomenul « arderii etapelor » poate fi observat chiar și în Europa, acolo unde satul scapă de apăsare. Și e posibil oriunde. Iar principalul aici nu este puțină sminteață pe care o transformare rapidă o poate aduce, ci transformarea însăși, care este imperios necesară și este, după cum vedem, posibilă. Trebuie refăcută unitatea culturală a geniului uman și acest lucru este posibil, pentru că este posibilă ridicarea satelor la trăirea culturii majore.

8. O întrebare ce se pune, de obicei, în ceea ce privește acțiunea de ridicare a satelor, este aceea a modului cum această acțiune trebuie administrată. În genere stăpânește ideea că, la sate, această activitate nu poate fi lăsată fără cărmă. Uneori s'a vorbit chiar de cultura « dirijată » a satelor. Și, într'un fel, se poate vorbi. Educație și cultură înseamnă muncă făcută conștient, lucru condus de o idee sau intenție.

De aci nu trebuie să tragem concluzia, care se trage din nefericire, că oricine și oricum poate să întreprindă cu folos o acțiune culturală. Ar fi o judecata prea pripită.

Trebuie să admitem, mai întâi, ca aproape orice acțiune culturală la sate sau în masele populare, — în state ca al nostru, — acțiunea care poartă pe ea pecetea oficială, nu inspiră nimănui nicio încredere. Explicația stă în faptul ca o astfel de activitate nu este aproape niciodată cu adevărat sinceră și serioasă. Ea reprezintă statul în voința lui de cultivare; dar statul, ca expresie a claselor conducătoare, nu poate înțelege bine decât cultura acestor clase; ideile conducătoare ale unei munci pentru cultura poporului îi sunt aproape străine. Obișnuit, acțiunile culturale inițiate de stat sunt apoi, pentru același motiv, conduse de gânduri de conservare a satului în forma lui actuală. Așa convine mai bine păturilor diriguitoare, cu tendințe uneori de-a-dreptul retrograde.

Pentru ca statul să poată iniția deci cu folos o acțiune culturală la sate, se cer împlinite unele condiții esențiale, pe care el nu le poate ușor împlini. Opera de ridicare a satelor cere, în primul rând, o completă identificare a tendințelor statului cu nevoile maselor populare. Acest lucru, în state conduse exclusiv pe linia intereselor burgheze, cu interese disparate, nu este ușor de obținut. Este apoi o condiție de ordin mai mult tehnic, pe care statul n'o poate satisface ușor: nevoia unor organe speciale și specializate, care să fie angajate la o muncă studiată. Organele administrative au altă specializare, pe care trebuie să și-o păstreze. Angajate pentru lucru comandat, în domeniul culturii poporului, ele nu pot face decât treabă de amatori, altfel ar însemna să-și neglijeze propria lor funcțiune. Organele administrative angajate mai cu dinadinsul în diversele « ofensive » culturale, fac cel mult un anumit gen de acțiune: așa zisa « propagandă » culturală. Este un gen de lucru pe care statul este nevoit să-l întreprindă — cu mai mulți sau mai puțini sorți de izbândă — dar care are foarte puțin aface cu adevărată muncă pentru cultura poporului.

Munca pentru ridicarea satului trebuie să asculte — cum spune Prof. Gusti — mai ales de principiul autonomiei culturii poporului; ea trebuie să cunoască nevoile lui culturale — și să le cunoască științific — să fie integrală, adică pentru toate aceste nevoi, sa fie socotită și îndrumată ca un drept al satelor la cultură, nu ca o operă de filantropie diămuită și jignitoare, a orașului și păturilor suprapuse; să fie, în sfârșit, condusă de conducători firești, ieșiți din chiar rândurile țaranimii.

În aceste propoziții este fixată ideea că mișcarea culturală, pentru ridicarea satelor, nu poate fi dictată din afară, ci din ea însăși, de ea însăși. Trebuie organizate forțele culturale proprii

ale satului, pentru propria sa cultivare. Imixtiunea oraşului, în această mişcare, nu se poate face oricum, fără riscul de a devia satul dela rosturile lui. O conlucrare între sat şi oraş este de dorit şi e posibilă, dar numai dacă se face în spirit de egală îndreptăţire la existenţă şi cultură. Lucrul acesta este sigur posibil între oraşul muncitor şi satul muncitor, — formele eterne, cu funcţiuni neperitoare, ale vicîii sociale.

Statul nu trebuie să stînjenească autonomia mişcării culturale pentru ridicarea satelor. Trebuie, din contră, să o stimuleze şi să o ajute. Ori de câte ori ar fi să se declare conflict între tendinţele diriguitoare ale statului şi cele ale acţiunii de cultivare a satelor, statul nu trebuie să se grăbească să recurgă la măsuri dictate din orgoliul puterii sale. Este mai recomandabil să examineze cu atenţie situaţia, căci este şi în interesul său să nu meargă împotriva realităţilor.

Chemarea treptată la viaţa conştientă a maselor populare a creat în aproape toate ţările azi curente şi instituţii care oglesc acest punct de vedere. Instituţia care la noi a întrupat conducerea de sine a mişcării culturale a satelor este Căminul Cultural. În Ardeal, «Astra» a organizat despărţămintele sale, într'un mod care se apropie tot mai mult de modelul Căminelor Culturale. Căminele Culturale sau instituţii asemănătoare lor, întemeiate pe principiul autonomiei culturale, sunt instrumente care vor putea găsi calea de ascensiune a satului spre desăvîrşirea lui însuşi şi spre unitatea culturală a satului cu oraşul.

STANCIU STOLAN

O DISCIPLINĂ NOUĂ: METODOLOGIA JURIDICĂ

Îngemănată cu altele, mult desbătute, o caracteristică, aproape neobservată a evoluţiei gândirii juridice — în ultima vreme — este desvoltarea, cu pretenţii de autonomie sau măcar de particularisme a unor ramuri, unele cu totul noi, ale ştiinţei juridice şi ale dreptului însuşi. Este şi aceasta o formă a «decadenţei dreptului comun», (al marilor coduri), — un semn al transformărilor sociale, prezente şi viitoare şi — într'un cuvînt — al crizei dreptului.

Pentru cronică de faţă, două observaţii se aleg din acestea: 1. specialiştii ramurilor astfel «anarhizate» pretind ca «particularismul» acestora stă, nu numai în obiect, dar şi în ceea ce priveşte metoda; 2. o discuţie temeinică a acestor tendinţe nu se poate face încă, neexistînd un «sediul materiilor», într'un sistem disciplinar; apariţia nouilor discipline speciale juridice nu poate fi cercetată critic decât de o altă disciplină, a cărei constituire întârzie.

Dar ramura cea mai nouă a științei juridice, este tocmai aceea care e implicată în prima observație și tocmai aceea la care ne conduce cea de a doua; este: *metodologia juridică*.

Apariția ei — semnalată cu prilejurile constatate mai sus — se impune, însă, din temeuri diferite, cu totul particulare. Actualitatea ei este cu atât mai gravă, cu cât preocuparea de metodă devine indispensabilă în momentele acestea de criză a științei juridice și de transformări radicale ale dreptului.

Dintre toate ramurile noi ale dreptului, aceasta este singura a carei târzie constituire poate să mire și al cărei obiect nu este o anume zonă socială a câmpului normațiunilor juridice, dar pare a fi însăși *problema adevărului juridic*, în general, și a *științei juridice*, ca știință.

Pusă astfel chestiunea, *metodologia juridică ar fi disciplina care cercetează și controlează condițiile de constituire și dezvoltare ale științei juridice*; ar fi așa dar o *știință a metodelor* (căilor) *pentru aflarea adevărului în știința dreptului*.

Se știe, însă, că asemenea idei nu sunt încă fixate, nici în filosofie. Amintesc distincția — mai veche — dintre «logica pură», sau «formală», — și «logica aplicată», sau «metodologia»; precum și discuțiile mai noi: de «logica științei» și de «filosofia științei»; dar, în deosebi, distincția dintre: «epistemologie» și «metodologie».

Voiu încerca aici o prezentare sistematică a acestui neam de preocupări, în domeniul juridic. Deocamdată, o schiță sumară și *propedeutică*.

*

În veacul trecut, Ihering a observat — cu mult temei, — că deși juriștii aplică din totdeauna metode, ei nu se preocupă anume de ele și că știința dreptului cunoaște mult mai bine alte legi, decât pe ale sale proprii. Zittelmann scria și el: «cine ar putea oare astăzi să spună ceva despre metoda juridică, despre care, la dreptul vorbind, nimeni nu știe ceva satisfăcător»? În 1913, Stammler reia această formulă, despre care spune că «nu era, într'adevăr, vreun cuvânt prea aspru». El prevede că: «accastă imagine se schimbă brusc de îndată ce tindem la o claritate științifică asupra procedului metodic el însuși, și privim în jurul nostru după o metodologie juridică». El conchide: «În aceasta constă marea îndatorire (temă) a științei juridice de astăzi».

Din familia problemelor de metodologie juridică, fac parte toate cunoscutele discuțiuni dintre diferitele școli juridice: raționalism, empirism, evoluționism, teleologism; etnologism, comparatism, sociologism; școala istorică; a dreptului natural; școlile romaniștilor și germaniștilor; școala exegetică a «liberei cercetări

științifice », a « liberului drept »; criticism, materialism; principio-logie; școala dreptului social; etc. Ele privesc: definiția, geneza și transformarea dreptului, dar și « interpretarea » legilor.

Asemenea probleme s'au desbătut mai ales în veacul al XIX-lea; chestiunile de metodă » au fost controversate atunci în jurul « codificărilor », dar — în deosebi — cu privire la metodele de *interpretarea legilor*. Aceste frământări au culminat, în jurul anului 1900, cu « la libre recherche scientifique » (Gény) și cu « *Freirechtslehre* » (Kantorovicz ș. a.), în ceea ce s'a numit « le combat pour la méthode ». În 1904, centenarul codului civil francez prilejuește un popas de gândire critică și metodică, sub forma studiilor publicate în: « *Le livre du centenaire* ».

În 1910, s'au ținut, la « *Collège libre des Sciences sociales* », o serie de conferințe (Larnaude, Berthélemy, Truchy, Tissier, Thaller, Pillet, Gény, Garçon, — cu alocuțiunea introductivă a lui Saleilles) sub denumirea: « *Les méthodes juridiques* ».

Nu interesează prea mult (întru cât se referă numai la un aspect al chestiunii), preocupările zise de « logică juridică » (de ex.: Eugen Ehrlich, « *Die juristische Logik* ») și judiciară (de ex.: regulile de interpretare rezumate de Darjes în « *Observationes juris naturalis socialis et gentium* », 1751; Abraham Fraunce, « *The Lawyer's logicke* », London, 1588; Felix Berriat Saint-Prix, « *Manuel de Logique Juridique* »; M. P. Fabreguettes, « *La logique Judiciaire et l'art de juger* »; J. B. Tlauer, « *A Preliminary Treatise on Evidence at the Common Law* », London, 1898; Langdell, « *Summary of Equity Pleading* » Cambridge, 1877 etc.).

E interesant că proceduriștii nu s'au ocupat nici ei de logica actului jurisdicțional și de metodele de interpretare, iar acei cari — ca Gény — au creat școli de interpretare, nu s'au ocupat de silogismul judiciar și n'au analizat actul jurisdicțional, cum au făcut-o însă, unii autori de drept public, când au voit să caracterizeze diferențial, actul administrativ.

În timpul din urmă, însă, problema e pusă cu mai multă strășnicie. La 1930, Schwinge (« *Der Methodenstreit in der heutigen Rechtswissenschaft* ») spune: « știința juridică a zilelor noastre stă sub semnul disputei de metodă ». Fără să mă opresc la unele capitole speciale destinate metodelor juridice, în diferite lucrări, sau la monografiile atingătoare de subiect, menționez lucrarea din 1938 a lui Arturo Collona, « *Per la Scienza del diritto* » (Arduini) și mai ales aceea provocată de ea: « *Metodologia del diritto* », a lui Francesco Carnelutti (Padova, 1939, Cedam). Apoi, Wilhelm Sauer, « *Juristische Methodenlehre* » (Stuttgart, 1940, Enke). Dintre cele mai recente: P. Bertrandus Kurtscheid, « *De methodologia historico-iuridica* » (*Breves adnotationes*), (Romae, 1941, O.L.C.).

La noi, cea mai veche lucrare cu asemenea preocupări, pare a fi: «Logică judecătorească sau tratat de argumentări legale, urmat de logica conștiinței», de Alecsandru Aman, «licențiat în legi» (București, 1851). Autorul, un tânăr magistrat, mărturisește în «Introducere»: «...la început mi se păru foarte grea misiunea celor chemați a face dreptate concetățenilor lor și a căuta adevărul printr'o întunecime înconjurată mai totdeauna de rea credință, dar aceasta nu mă descurajă, și prin urmare nu zăbovii a observa că numai niște reguli logicești ar putea înlesni înțelegerea acelor mijloace, ce mai întâi mi se pureau atât de misterioase și atât de complicate; aceste reguli vor forma logica judecătorească».

În vol. I, din «Magazinul Judecătorescu» (1855), al lui Gheorghe Costa-Foru, găsim compilații sau chiar simple traduceri (de ex.: din Bacon) despre interpretarea legilor și despre arta judecătorului.

În revista «Dreptul», în 1873, s'au publicat (anul III, Nr. 50 și Nr. 51), «Reflessiuni asupra aplicațiunii și interpretațiunii legiloru», discurs ținut de procurorul general al C. de Apel București, Romulus N. Opreanu, la deschiderea anului judecătoresc; tot în «Dreptul», în același an, (dela Nr. 63—77), apare — fără indicarea autorului — «Logic'a judiciară», în care se expun, cu aplicațiuni mai ales în dreptul civil francez, principalele reguli elementare ale «artei de a raționa», se combate interpretarea literală și se recomandă aceea făcută în «spiritul legiloru», sau conformă cu «intențiunea redactoriloru», căci «littera amara și spiritulu vivifica».

Începând cu Simeon Bărnăușiu (cursul de «Drept Natural») și Timotei Cipariu («Dikeologia», în «Elemente de filosofie», 1861—1863), preocupările de ordin juridic general, se orientează — și rămân de atunci încolo — mai mult în domeniul filosofiei juridice, iar apoi și în acela al enciclopediei Dreptului (de pildă, începând cu C. G. Dissescu, în «Ce este enciclopedia Dreptului», București, 1915), încât interesul pentru ideile generale se împarte, de atunci și până astăzi, aproape exclusiv între aceste două ramuri.

De abia în ultimul deceniu (și tot numai din preocupările *practice* ale *artelor judiciare*), chestiunea, care-l frământase odinioară pe Alecsandru Aman, se repune în discuție (dar încă mai parțial decât atunci), cu prilejul — oarecum lăaturalnic și oricum de interer limitat — al controversei, mai întâi de drept pozitiv, privitoare la cenzura Casației și la dreptul de apreciere suverană al judecătorilor de fond.

Mai exact, chestiunea s'a pus sub forma justificării soluției unui tribunal care, respingând ca neoportună o cerere de sechestrul judiciar, nu și-a motivat hotărîrea, afirmând — în considerentele ei — ca oportunitatea sechestrului judiciar este lăsată la aprecierea

suverană a instanței și că o asemenea «hotărîre discreționară» este dispensată de motivare. Din această amorsă, cu acest orizont și în spiritul «aretiştilor» (al comentatorilor și adnotatorilor de jurisprudențe), se discută — mai întâi — despre «puterea discreționară» a judecătorului și se ajunge — apoi — la silogismul judiciar.

Aceste idei, expuse în adnotarea propriei sale hotărîri, de Traian Broșteanu (1933), sunt combătute de Sabin Moldovan («Studii de drept procesual civil, Vol. I, Arad, 1935) și din nou apărute și dezvoltate de cel dintâiu («Le Syllogisme judiciaire», «logique, intuition et volonté dans les jugements», Rev. Roum. de dr. privé, I, 1937, Nr. 2—3), unde autorul arată că, cercetând chestiunea, sub provocarea criticii aduse, a avut surpriza de a găsi «în literatura juridică recentă, idei foarte similare alor noastre. Aceste idei alcătuiesc un adevărat curent, ba chiar mai multe curente de idei». Se ajunge anume la reluarea problemei «Standardurilor juridice» (expresiune folosită în 1919 de Roscoe Pound, decanul dela Harvard și apoi — în Europa — de Lambert, Hauriou, Dabin etc.) și la precizarea că nu numai premisa minoră a silogismului judiciar, dar și cea majoră, ar fi rezultatul unei intuiții.

În parte, aceste idei (în special cele despre hotărîrile discreționare) sunt criticate și de Vasile V. Georgescu, în: «Obiect și metodă în interpretarea dreptului; studiu de metafizică și de logică a juridicității» (București, 1939), — în care se examinează și rolul intuiției, întregindu-se, în logica judiciară, concepția expusă de autor în 1936, în studiul «Drept și Vieață», notă pentru o concepție vitalistă a dreptului».

Despre puterea discreționară în procesul penal, scrie Tudor Drăganu; iar silogismul judiciar îl preocupă pe prof. Eugen Speranția într'o remarcabilă comunicare făcută la Institutul Român de Filosofie Juridică (prezidat de prof. Mircea Djuvara și constituind secția de filosofie juridică a Institutului de Științe Sociale al României) sub titlul «Principiul rațiunii suficiente în logica juridică (Quaestio juris și quaestio facti)», (București, 1940), lucrare căreia îi urmează, și cam în același spirit, studiul: «Logica probelor și silogismul judiciar», de Paul Al. Georgescu (1942).

Acestea toate se referă, însă, numai la *câteva* din problemele așa numite *logici judiciare*, ea însăși numai o *parte* din ceea ce se va numi, într'o zi, *Metodologia juridică*, disciplină nouă, aflată astăzi aiurea, doar în faza de constituire. Dar la noi, problema însăși a întemeierii ei nu preocupă de loc pe autorii de mai sus, al căror interes este provocat și monopolizat, fie de rezolvarea unei teme de drept pozitiv, fie de o anume concepție filosofică, metafizică, epistemologică etc.

Lucrările românești citate, precum și acelea de procedură civilă (ca de ex.: G. D. Dimitrescu, «Tratat elementar de procedură civilă», vol. I, București, 1944, unde se găsește concepția «oficială» a automatismului logic al judecătorului) ca și acelea despre metodele de interpretarea legilor, publicate sau numai anunțate, nu au deci a modifica nimic din constatarea prof. Erast Diti Tarangul, care (în «Problema metodei în știința Dreptului», Cernăuți, 1939) spune: «*In literatura românească, problema metodei nu a trezit interesul și răsunetul cuvenit. Juriștii s'au ocupat arareori și numai incidental cu această problemă.*»

În ultima vreme s'au produs — însă — la noi, dovezi de interes special pentru problema metodologiei juridice.

Cel care scrie rândurile de față, a pregătit — în 1941 — pentru tipar, lucrarea: «Știința Dreptului și artele juridice, machetă teoretică a unei noi concepții de metodologie juridică» (în curs de publicare) și a avut prilejul, la 28 Iunie 1943, să precizeze parte din ideile ei, în secțiunea juridică a Institutului de Științe Sociale al României, expunând temele celui dintâi sistem original românesc de metodologie juridică, sub titlul: «Teme pentru o metodologie juridică privită ca disciplină autonomă» (în curs de publicare, în biblioteca Institutului; vd. prezentarea rezumativă, extrasele și graficele publicate în «Dreptul», LXX, 1942, vol. II, partea I-a, pag. 585—598; vd. și lucrările aceluiași, menționate în studiul de metodologie juridică intitulat: «Procesul lui Shylock, momente în evoluția gândirii juridice» și publicat în «Rev. Fund. Reg.», Nr. 8, August 1944, pp. 276—316; și în extras, București, 1944).

În aceste lucrări se pune însăși problema constituirii metodologiei juridice, în ansamblul ei, cât și în părțile ei componente.

Probleme de metodologie juridică s'au tratat de curând în revista «Dreptul», care — în seria ei nouă (începând cu anul 70 de apariție, 1942), — a primit o puternică orientare sociologică și are precise preocupări metodologice, în spiritul nouilor transformări ale dreptului.

Ele s'au desbătut în Ianuarie—Februarie 1944 și în cenaclul revistei «Dreptul», în jurul chestiunii Jurisprudenței. (Vd. «Dreptul», LXXII, 1944, caietele 1—2; Mircea I. Manolescu «Elogiul Jurisprudenței»; și în extras).

La începutul anului 1944, în susmenționatul Institut Român de Filosofie Juridică, profesorul Mircea Djuvara a făcut o comunicare despre ideile fundamentale ale lucrării pe care a anunțat-o privitor la «metoda de interpretare» și anume a susținut criticul ideii de Justiție, împotriva formalismului pozitivist. Într-o altă ședință, George P. Chigi a dezvoltat ideea pluralității metodelor

de interpretare. Cu acest din urmă prilej, cel care scrie aceste rânduri și-a îngăduit să arate poziția cu totul opusă, pe care a adoptat-o, și — criticând criteriul ideii de justiție și sistemul metodei (sau metodelor) de interpretare ca paleative sau remedii, precum și concepția «aplicării» «legii» la «fapt» — a schițat teoriile sale asupra Normei și asupra logicii judiciare, în sensul celor expuse cu aproape un an înainte în secția juridică a aceluiași Institut de Științe Sociale al României.

Imprejurările n'au îngăduit să se continue ședințele celor două secții ale acestuia și nici acelea ale cenaclului revistei «Dreptul», astfel că deocamdată prima controversă de metodă pe liniile mari ale metodologiei juridice generale, n'a putut încă să se desvolte.

În sfârșit, trebuie să semnaliez studiul recent al lui Petre Pandrea: «Metodologia penală română sau Controversa Tanoviceanu-Dongoroz» (Revista română de criminologie, anul I, Nr. 2). Deși discuția se limitează la dreptul penal și se face cu mijloacele proprii acestei ramuri și deși studiul, mărginindu-se să determine opunerea dintre pozițiile a doi autori, are mai mult un caracter istoric-expozitiv (și uneori critic) decât sistematic, totuși «punerea pe portativ» a unei controverse posibile, deși încă nedesbătută, este făcută cu atâta aparat, încât constituie, prin ea însăși, o desbatere a ei.

Despre principalele lucrări enunțate mai sus, voi avea prilejul să revin.

*

Există o explicație a întârzierii, pe care a pus-o metodologia juridică, de a se întemeia ca disciplină.

Pe de o parte, îi stă împotrivă filosofia juridică înțeleasă în slujba unor anume doctrine, ideologii și icoane de lume și viață. Pe de altă parte, pozitivismul juridic, individualismul, liberalismul, credința că dreptul nu poate fi decât în sensul acestor doctrine etc., toate acestea nu pot fi favorabile întemeierii unei metodologii juridice, înțeleasă mai întâi ca un act de conștiință de sine al științei dreptului, deci ca un act de eliberare de aceste ideologii și ca un act de înțelegere a faptului, că dreptul poate fi și *altfel*.

Cred, într'adevăr, că Metodologia Juridică trebuie să se constituie mai întâi independent, ca o *disciplină autonomă*. Ea va putea atunci să-și îndeplinească rolul de a ne face să înțelegem sensul adânc al transformărilor radicale ale dreptului, într'o lume nouă, într'o mare sinteză juridică nouă.

Dar despre acestca, cu prilejul unei cronici viitoare.

MIRCEA I. MANOLESCU

REVISTA REVISTELOR

PUBLICATII ROMĂNEȘTI

BIBLIOTECA REGELUI FERDINAND

Scriptum - Buletin Bibliologic - I - 1943

Buletinul bibliologic, *Scriptum*, apărând sub direcțiunea d-lui N. Georgescu-Tistu, publică un articol despre *Biblioteca Regelui Ferdinand*, semnat de d-ra Christina Tuduri, din care reproducem următoarele:

« Regele Ferdinand, deși cunoscut și iubit de poporul Său, alături de care a stat în vremuri de restriște, realizându-i secularele năzuinți, a rămas și El un necunoscut în multe din însușirile Sale sufletești.

Pe lângă preocupările cu caracter monarhic care-L stăpâneau în toată clipa, Regele Ferdinand găsea timpul trebuitor destinderii și acesta și-L petrecea îndeosebi printre cărți.

În marginea preocupărilor Sale de ordin științific, Regele era și un bibliofil. Biblioteca Sa din Palatul Cotroceni este cea mai vie mărturie. Așezată într'o cameră nici prea mare, nici prea mică, ea emană acea atmosferă de sobrietate, pe care nu o poți găsi decât în bibliotecile și camerele de lucru ale cercetătorului de știință.

Biblioteca Regelui Ferdinand impune prin simplitatea ei; mobilierul de stejar în culoare închisă păstrează cărțile, a căror individualitate îți vorbește din prima clipă. Masa de lucru a Regelui, ascunsă între două biblioteci, este plină de lumina pătrunsă prin geamul ce se deschide în frumoasa grădină a Palatului Cotroceni. Chipul Reginei Maria își are singur locul, iar, pe perete, deasupra, figura senină și plină de viață a Reginei Marioara umple de veselie și duioșie severitatea întregii biblioteci. În partea opusă, făcând aproape corp comun cu una din biblioteci, se găsește un chip, care reprezintă pe tatal Regelui.

În această atmosferă de simplitate și pătrundere intelectuală, de armonie familiară, își petrecea Regele Ferdinand momentele Sale de meditație îngrijorată și de reculegere sufletească.

Biblioteca Reg lui Ferdinand, din punct de vedere bibliotecar, intră în categoria bibliotecilor particulare cu caracter universal. Documentația cuprinsă în această bibliotecă se clasează în categoria științelor sociale,

naturale și exacte. Filosofia, religia, arta și literatura figurează prin lucrări reprezentative și de interes personal.

Din totalitatea cărților păstrate în bibliotecă se pot desprinde preocupările Regelui, Care, pe lângă problema documentării, iubea cartea, căreia i se dedica în momentele sale libere. Documentația mai bogată este în istorie, cu lucrări relative la politica, arta și știința militară a României. Selecționarea acestei documentări se vede că a fost făcută în primul rând pentru a ține la curent pe Suveran cu toate problemele de Stat ale României, încadrate în politica internațională. Lucrările, nu prea multe, dar selecționate, de istorie universală și știință politică, fac dovada unui cercetător, care caută să se documenteze asupra faptelor în complexul evoluției sociale.

Lucrările de cultură generală, atât științifice cât și literare, sunt reprezentate prin edițiile clasice cele mai de seamă; cărțile de religie formau de asemenea preocuparea Suveranului, mai ales problemele religioase privitoare la țara noastră și cărți sfinte în ediții rare.

Filosofia și științele exacte sunt cuprinse mai mult în tratate clasice și lucrări de referințe. Cărțile de literatură clasică sunt de asemenea reprezentate prin ediții alese. Cele de artă au caracter mai special, desprinzând interesul Suveranului pentru anumite ramuri artistice.

Documentarea privitoare la medicină, prin anumite studii, dovedește preocuparea Suveranului pentru evoluția suferințelor sale fizice.

Lucrările de știință naturală, în special botanica, ocupă un loc de seamă. Ierbare științific alcătuite arată preocuparea Regelui ca om de specialitate. Ediții rare, exemplare artistice cu privire la viața florilor formează o documentație ce întruchipează în același timp atât pe cercetătorul de știință cât și pe bibliofil.

Principiul de selecționare al documentației cuprinse în biblioteca Regelui Ferdinand exprimă complexitatea personalității Suveranului, care numai aici poate fi văzută în adevărata ei lumină.

Clasificația sistematică din punct de vedere bibliotecar îndeplinește toate regulile bibliotecare, ce deservește preocupările personale ale unui cercetător de știință.

Regele Ferdinand era propriul său bibliotecar. Caracterul personal al bibliotecii dovedește o colecție selecționată de cărți și reînviată în conformitate cu evoluția socială și intelectuală, ce răspunde preocupărilor unui Rege, care este în același timp și om de știință.

Cărțile sosite în dar sau cumpărate erau păstrate în bibliotecă și nimeni nu avea voie să se atingă de ele. Regele în momentele sale libere își desfășura singur pachetele și clasa fiecare carte la domeniul respectiv. În măsura în care ele îl interesau sau reprezentau o noutate, cărțile erau ținute la îndemână în rafturile vecine mesei de lucru, pentru ca odată cercetarea lor terminată să-și ia locul în cadrul domeniului cărui se integrau științific.

În această atmosferă de organizare științifică, Regele lucra până noaptea târziu. Adnotările găsite în unele volume dovedesc interesul Regelui pentru cărțile Sale. Aspectul sever al bibliotecii se îmbină cu blândețea naturii,

ce patrunde din frumoasa grădină în care Regele cobora deseori fie cu o carte de botanică pentru a-și urmări studiile în natură, fie cu una de literatură, distractivă, care nu lipsea din colecția Sa.

Cărțile aflate astăzi în biblioteca dela Cotroceni reprezintă numai o parte din preocupările științifice ale Suveranului, deoarece Suveranul, fiind și bibliotecar, I-a plăcut să vadă cartea circulând. Astfel, chiar din viață, a dăruit multe din ele.

Din ambianța plină de intelectualitate, duioșie și căldură sufletească, reese că pe lângă Rege, cercetător de știință, fiu, soț și părinte, Marele Suveran era bibliofil și bibliotecar.

De-a-lungul anilor ce trec, personalitatea Regelui se desprinde blândă, bună și neatinsă în spiritualitatea ei.

Astăzi biblioteca Regelui Ferdinand, rămasă singură în Palatul dela Cotroceni, sgduit de vicisitudinea vremurilor, se ridică ca un simbol care, prin puterea credinții intelectuale, va păstra nestirbită regalitatea și unitatea noastră națională ».

COLABORAREA INTRE BLAJ ȘI BUCUREȘTI

Anuarul Liceului de băieți român-unit Sf. Vasile cel Mare din Blaj-1942—1943

Publicat de Dr. Coriolan Suci, *Anuarul Liceului de băieți român-unit Sf. Vasile cel Mare*, pe anul școlar 1942—1943, cuprinde un interesant studiu al d lui Nicolae Comșa, *Corespondența între Ion Micu Moldovanu și Ion Bianu*, care precede însăși corespondența menționată.

Se arată colaborarea spirituală între Blaj și București, mai ales prin relațiile dintre vlădicul Ion Micu Moldovanu, distins, întâiul dintre Români, de Papa, cu titlul de prelat papal, și cărturarul Ion Bianu, fiul său sufletesc.

Corespondența dovedește o diversitate de probleme, toate însemnate pentru viața Academiei Române, la al cărei prestigiu au contribuit amândoi, I. M. Moldovanu fiind ales membru al Academiei în 1894. Din Ardeal, prelatul a adus multe servicii Academiei Române din București, iar cu Ion Bianu a colaborat la furnizarea materialului cunoscutei Bibliografii românești vechi, scoasă de Bianu și N. Hodoș. Chestiuni politice și naționale sunt, de asemenea, abundente în corespondența lor.

MOMENTUL ȘCOLII ARDELENE

Cultura Creștină - Blaj - Anul XXIV - Mai-Iunie 1944

D-l Augustin Popa semnează un studiu, în care accentuează liniile mari ale școlii ardelenene, care ne-a apropiat de Occident, ne-a trezit conștiința romanității, ne-a întărit conștiința națională, fapte care au existat și la cronicari, dar nu deveniseră îndeajuns o idee-forță. Trebuie să ținem seama

nu atât de valoarea științifică a cărților școlii ardelenе cât de sufletul de viață care le străbate pe toate, de idealul comun ce-l servesc.

« Să cultivăm ceea ce am început a cam uita: sentimentul latinătății noastre », serie printre altele d-l Augustin Popa.

U - PREOCUPĂRI UNIVERSITARE

Indeplinind o legătură între generații și contribuind la o mai temeinică apropiere între profesori, scriitori și tineretul universitar, revista *U - Preocupări Universitare* urmează și în cel de al doilea număr al ei (1944) același, plan remarcabil de prezentare a unui material viu și interesant.

Dintre toate publicațiile universitare și studențești este cea mai occidental alcătuită, având tot felul de rubrici care valorifică arta și știința prezentului, cu toate căutările lor vii și plurale, precum și alte rubrici în care se procedează la o cunoaștere a generațiilor trecute, a idealurilor și activității lor. Un bun început de revistă variată și vie, cu nobile și temeinice preocupări.

Gruparea revistei este alcătuită dintr'o seamă de tineri studenți și universitari, în bună parte prețuiți de publicațiile noastre, iar comitetul de redacție este compus din d-nii: Al. Borza, Petru Hossu, Al. Manuilă, G. Mărgărit, Adrian Marino, Ion Oana, Gr. Gr. Popa, Al. P. Stănescu și Mircea Vlad, directori fiind d-nii Al. Borza și Mircea Vlad, iar redactor d-l Al. Manuilă. Rubricile revistei sunt: *Ideea*, *Arta*, *Viața*, *Materia*, *Insemnări*, iar în fiecare din ele se cuprind probleme foarte actuale.

Dintre profesori semnează d-nii: C. Rădulescu-Motru (*Bilanțul Universităților noastre*), Gh. Tașcă și Francisc Popescu, acesta din urmă punând problema unei vieți studențești lipsite de mizeria materială din căminele de până acum: « Viața mizeră, promiscuitatea, trupul flămând și zidurile reci chiamă încruntarea, ura, clocotul revoltei, ce lasă urme adânci asupra caracterului spiritualității, ce se formează brăzdat de răscolirea senzației de nimicnicie omenească ».

Dintre tinerii universitari și studenți scriu la rubrica *Ideea*, d-nii Adrian Marino, care deschide sumarul numărului al doilea cu un eseu *Despre cultura literară* și Ion D. Sârbu cu altul, *Despre o dialectică a lucidității*, două colaborări ce ar putea figura în orice revistă de pretențioasă ținută intelectuală.

D-l Sârbu crede că după epoca de intensă trăire pe plan istoric a omenirii — astfel de epoci nefavorizând luciditatea — va urma o epocă de luciditate, în care conștiința umană va ajunge la stadiul supren. ei ei mândrii și la cunoașterea tragismului.

La rubrica *Arta*, găsim interesante poeme semnate de d-l Ioanichie Olteanu, Ștefan Aug. Doinaș, Ilie Balea, precum și traduceri din Rimbaud datorite d-lui Ion Oana, precum și câteva nume de începători. Partea științifică are contribuțiile d-lor C. Belciugățeanu (tipologia lui Kretschmer), Ion Otescu, Victor Mercea, iar la *Insemnări* găsim manifestările adevărat critice ale d-lor Al. Piru, P. Hossu, Mihai Rădulescu, G. Mărgărit, Al. Manuila.

Plină de ironie și de o superioară ținută estetică, dezvoltata însemnare a d-lui Dan Nasta, *Remember la executarea lui O'Neill*, unde semnalează unele absurde afirmații și interpretări făcute de o publicistă față de trilogia Electrei.

Poate niciodată nu a apărut la noi o revistă studențească scrisă de tineri atât de pregătiți, atât de personali, atât de intim legați de variatele și substanțialele manifestări ale actualității sociale, estetice și științifice. O bună parte dintre colaboratorii revistei *U - Preocupări Universitare* vor forma personalitățile intelectuale de mâine.

THE BUCHAREST HERALD

Anul I - Nr. 1 - 28 Septembrie 1944

A apărut săptămânalul scris în limba engleză *The Bucharest Herald*, condus de d-na Adina Arsenescu-Iamandi. În cuvântul introductiv, se menționează că apariția acestei publicații coincide cu reintroducerea principiilor democratice, în slujba cărora se află cei dela această revistă de informare atât a lumii care citește la noi englezește cât și a străinătății, unde se cade să fim cunoscuți așa cum suntem într'adevăr. Formatul și paginația urmează caracterul publicațiilor anglo-americane.

ACADEMIA

Anul I - Nr. 1 - 28 Septembrie 1944

O nouă revistă scrisă de tineri intelectuali, care cred în regimul de libertate a ideilor și în legătura vie cu valorile trecutului pentru organizarea unei realități consistente și creatoare.

«Regimul politico-social care nu respectă personalitatea omului, care nesocotește libertatea sub toate aspectele ei, disprețuiește rațiunea și nu asigură în cadrul legal o echitabilă securitate socială a cetățenilor — nu poate dăinui», scrie directorul publicației, d-l Radu Câmpeanu.

Mai semnează d-nii Ion Gh. Bulgăr, Marcel Livianu, C. D. Ianculescu, Sergiu Dobrion, Al. M. Săndulescu, M., R. Moldovan, Gr. Condruș, Dan Lungescu, Mihnea Marmeliuc, Eugen Popescu, Remus Țețu, Ion Salajeau, M. Gafița, Fan Lotreanu și d-ra Elena Frâncu. Așteptăm numerele viitoare ale revistei pentru a vedea cum se configurează aceste nume bine orientate.

Remarcăm articolul de omagiere a monarhiei române și studiul d-lui Paul Dumitriu, *Umanismul și criza culturii*.

DIN NOU BUCUREȘTI...

Nota din numărul trecut al revistei mi-a atras comentarii puicte-nești, la care nu mă așteptam. Bucureștii, oraș ponosit literar, sunt totuși un oraș iubit, pare-se din ce în ce mai mult. E trist pentru literatura semanătorista, dar e îmbucurător pentru toți acci cari aci au trait, din dimineața până în seara vicțiilor, aci, fără acele ridicule nostalgii după capitalele apusene, care erau un fel de modă a sensibilitații absenteiste și liber profesioniste, până mai acum douăzeci de ani. Au fost studenții pătrecute definitiv dela întâia zi de curs la universitate și întâia raita prin cafenele și berveii populare, până la doctoratul tot atât de diligent ca și aiurea.

Dar totmai p ntruca metropola aceea a început să fie iubită, sunt și motive de părere de rău. Acum vreo zece ani, când a început să se taie bulevardul Băttianu, am scris un articol, făcând stăuitor o propunere în gazeta. Intrebam anume pe primarul Capitalei dacă a pus sa se fotografieze bogat și felnic, în amănunțime, cartierele pe care le-a dărâmat, ca sa facă loc noii artere ci-

tadine. Erau vechi cartiere comerciale, legato de istoria Bucureștilor. Aiurea sunt pastrate unele din ele, protejate ca parcurile naționale. La Varșovia, dacă nu va fi fost distrus acum, « orașul vechiu », era o minunc. Ii ceream chiar sa facă un serviciu fotografic municipal, destinat unui muzeu fotografic al Capitalei. Poate o serie de fotomontaje. Chiar a doua zi, vorbind la Radio, primarul mi-a mulțumit și a declarat că își însușește ideea. Caci era un primar inimos. Dar era și fura orizont intelectual. A numit la oficiul respectiv un fel de cultural de profesie, care n'a priceput nimic din intenția dintâi și cum era un semanătorist cu oroare literară de București, a propus niște spectacole populare sau așa ceva.

Au venit bombardamentele razboiului de azi și alte cartiere au disparut, care se vor șterge și din amintirea tuturor. Unde e strada Regală cu de două ori dispaăuta grădina și cafenea « Union », teatrele de vara de pe str. Academiei unde sunt cele câteva localuri trecu e în istoria literară de pe Câmpineaiu: Fialcovski, Gambrinus și lui Ca agiale, teatrele de jos de lângă Sfântul Ionia, deasupra clubul socialist până prin

1921 — și unde este faimoasa cafenea și restaurant Elysée, unde douăzeci de ani s'au ținut bucuriile și intrigile teatrului românesc? Cinematografiate într'un adevărat film documentar, ar fi fost bucuria generațiilor de mâine. Și o binefacere pentru romancierii și regisorii care vor dori să reconstitue Bucureștii de altdată.

Canal Pe'rescu

LOCUINȚILE LUI EMINESCU

Dar în deosebi au fost dureroase două pierderi prin aceste bombardamente recente. Au fost distruse două clădiri, în care mai durau vestigiile eminesciene. Pe strada Enei, cam pe lângă biserică, în casa Szatmary era un mic muzeu, acolo unde locuise pe vremuri Eminescu. O odăiță în curte, la care ajungeai printr'un mic gang. E năruită cu totul. Pe dreapta intrării în Cișmigiu, care duce și în aleea Carmen Sylva, piața cea mai bătută de bombe, era până în 25 August o casă veche, cu etaj, ziduri leproase, geamlăcuri căpitate și curte bătătorită cu arbori sălbăticiți. O batrână acum câțiva ani îți mai arăta încă odaia în care locuise de asemeni Eminescu. E pustiit totul de bombe. Fotografiată intrarea, ar fi ajutat imaginația sa realizeze un Eminescu, venind dela ziar într'o seară de iarnă târzie și viscoloasă, numai în pardesiu, ca să scrie o scrisoare la Iasi ori la Botoșani, repetând desnădăjduit că e obosit și sătul de viața de rob pe care o ducea.

C. P.

ARTICOLUL FILOSOFULUI MAURICE BLONDEL

Înainte de izbucnirea actualului războiu, revista noastră s'a bucurat de colaborarea unor personalități străine, cu un deosebit prestigiu mondial. Inceputul a fost întrerupt de evenimentele, care nu ne-au mai permis să publicăm nici articolul filosofului Maurice Blondel, care abia în numărul acesta vede lumina tiparului.

Articolul ne-a fost trimis, împreună cu o scrisoare, cu puțină vreme înainte de căderea Franței din 1940 și de evenimentele care timp de patru ani ne-au îndepărtat de contactul viu și inspirator cu Occidentul.

Reproducem din scrisoarea adresată nouă de d-l Maurice Blondel următoarele rânduri profetice: « Vă sunt foarte recunoscător pentru multiplele mărturii pe care bunăvoința dv. mi le aduce în aceste săptămâni din urmă, în care încurajările și simpatiile ajută la stăpânirea emoțiilor, de care nicio inimă omenească nu se poate desrobi. Păstrând, mai mult decât oricând, deplină încredere în viitorul unei civilizații întemeiată pe valori morale și creștinești, prețuesc în deosebi aprobările ce-mi vin din nobila Românie, care totdeauna mi-a fost scumpă și care odinioară a trimis la Facultatea de Litere din Aix, studenți atât de remarcabili. Datorită unei doamne românce, stabilită de mai mulți ani la Aix, am putut reuși să mi se cetească articolul atât de binevoitor și de îndemânic, în care dv. amintiți predicțiile făcute cu privire la primele mele cărți și pe care curgerea anilor le-a desmințit din ce în ce mai tare.

(N.R. E vorba de articole în care arătăm cum spiritualismul activist și creștin al filosofului Blondel a întâmpinat, în epoca cumpitului pozitivism de acum câteva decenii, o poziții, pentru ca, în anii din urmă și mai ales la Congresul Internațional de Filosofie din 1937, ideile și personalitatea acestui filosof să apară providențiale și unanim respectate, el fiind privit ca un pionier al noii spiritualități).

...Mica mea lucrare, pe care ați binevoit a o omagia în *Revista Fundațiilor Regale*, mi-a pricinuit numeroase mărturii și, după numeroasele exemplare vândute, se află acum în retipărire (N.R. E vorba de cartea *Lutte pour la Civilisation et pour la Paix*, apărută în 1939 și despre care am scris în numărul de Martie 1940 al acestei reviste, pp. 717—718, în care filosoful dela Aix schițează viziunea unei lumi noi și pașnice, în sens creștin, deci cu totul opusă conflictelor de rasă, de prestigiu dăunător, de organizare mărginită la cucerire și la tehnica unui empirism evoluat, carte la care el se referă și în articolul din numărul prezent). Este cu neputință ca tezele esențiale pe care le conchide cartea să nu sfârșească prin a triumfa, oricare ar fi încercările și sacrificiile consimțite și am ferma speranță că scumpa dv. patrie va profita de reînnoirea spirituală și liberatoare, la care noi lucrăm cu multă inimă ».

Am reprodus aceste pasaje din scrisoarea urmașului Sfântului Augustin, al lui Pascal și al profesorului său Ollé-Laprune pentru caracterul lor profetic și pentru dragostea arătată țării noastre. Articolul de față constituie o nouă dovadă a temeiniciei viziunii și credinței lui Maurice

Blondel. Scris și trimis în tragicul an 1940, el ramâne mereu actual și just.

Petru Comarnescu

ISTORIA DEMOCRAȚIEI ROMĂNEȘTI ÎN CARTI A D-lui Dr. MILAN HODZA

Primul-ministru al Ceho-Slovaciei, în tragicii ani 1935—1938, d-l dr. Milan Hodza, a publicat la Londra, în 1942, o carte care ne interesează în multe privințe: *Federation in Central Europe, Reflections and Reminiscences* (Jarrolds Publishers). Ne interesează direct pentru că în paginile ei autorul se ocupă, cu destule amănunte semnificative, de democrația românească, făcându-i istoricul în ultima sută de ani, precum și pentru motivul că România face parte din planul de federalizare a Statelor Europei centrale, propus de autor.

D-l Milan Hodza a fost reprezentantul Slovacilor în parlamentul ungar și a luptat, alături de reprezentanții celorlalte națiuni subjugate, pentru drepturile lor democratice, desfășurând o vie acțiune parlamentară și ideologică și sperând, la un moment dat, să colaboreze cu Arhiducele Franz Ferdinand la o organizare mai bună a imperiului habsburgic. După întemeierea republicii ceho-slovace, d-sa a fost ministru al agriculturii, apoi al educației și, în fine, prim-ministru până în 1938, când în urma loviturilor primite din partea Germaniei, a trebuit sa se retraga. Refugiat la Londra, d-l Hodza a fost condamnat în lipsă de

conducătorii naziști la muncă silnică pe viață.

În cartea scrisă în acești ani de pribegie, d-l Hodza expune încercările de reconstruire federală a imperiului habsburgic dela 1905 la 1914, în colaborare cu arhiducele Franz Ferdinand, apoi inițiativele pentru realizarea unei înțelegeri în Europa centrală (1918—1937), ultimele două părți mari ale lucrării ocupându-se cu problema federalizării Europei Centrale și cu chestiunea dacă democrația din Europa Centrală poate supraviețui și îndeplini o reformă economică.

Activitatea democrațiilor români este just și cu tot relieful necesar înfașisată, ca și criza suferită, între cele două mari războaie mondiale, de democrația noastră, arătându-se, la urmă, posibilitățile de refacere în cadrul unei federații central-europene.

Un loc deosebit ocupă în carte concepția lui Aurel Popovici, privitoare la crearea unei Austrii Mari, bazată pe naționalități autonome și exprimată în cartea *Die vereinigten Staaten von Gross-Oesterreich*, apărută la 1906. Planul marelui gânditor politic român este amănunțit înfașisat, precum și diferitele reacțiuni întâmpinate. Sunt pagini de istorie politică, expuse de un politician care a participat efectiv la lupta naționalităților din imperiul habsburgic și de care va trebui să țină seama istoricii noștri.

Rolul jucat de d-l Iuliu Măniu și de ceilalți Români din parlamentul ungar, care au luptat pentru sufragiul universal și pentru egalitatea națiunilor și raselor; întrevederile cu Arhiducele Franz Ferdinand, care intenționa oarecari reforme demo-

cratice; reacțiunile diferitelor partide și personalități ale popoarelor conlocuitoare în Austro-Ungaria — toate apar într-o lumină justă și vie în cartea d-lui Hodza. Se menționează superioritatea concepției partidului național-țărănesc român față de aceea a partidelor țărănești din unele țări vecine. Conducătorii partidului național-țărănesc român « au izbutit dela început sa treacă peste politica de clasă. Ei au dat patriei lor un regim cu adevărat democratic, sub conducerea adevăratului bărbat de stat dr. Măniu. Regimul lor a făcut mai adecvat mecanismul administrativ al Statului și l-au adus mai aproape de democrația europeană » (p. 116). Se vorbește și de politicienii români aflați încă la Londra, partizani ai Aliatilor și care provin tot din rândurile democrației agrare românești. Puține destine omenești le rețetă d-l Hodza mai mult decât destinul lui Octavian Goga « în tinerete un distins poet și scriitor, dar aproape imposibil ca politician » (p. 139). Marelui om politic Beneș este citat pîntr'un substanțial fragment, în care se arată critica și tăuție a Ceho-Slovaciei în Septembrie 1938.

După tragicul istoric al democrațiilor central-europene, mai cu seama în ultimii ani, autorul se înticabă, ce-ar fi fost dacă micile națiuni ale Europei Centrale ar fi fost federate în 1938, dela Danzig la Salonic și chiar până la Ankara. Mica înțelegere este privită ca o continuare firească a colaborării începută la 1848 între Români, Yugo-Slavi și Slovaci.

Contemplând viitorul, d-l dr. Milan Hodza arată că drumurile democrației constructive sunt făgăduitoare

în țările Europei Centrale și deci și la noi, unde liberalii și mai apoi național-tărăniștii au luat în considerație chestiunile substanțiale, fiind o nefericire crizele din ultimii ani, crize care însă vor putea fi depășite. Așa spera în 1942 d-l dr. Milan Hodza și așa s'a întâmplat, după cum o dovedesc evenimentele dela 23 August 1944 încoace.

Petru Comarnescu

UN PLAN DE FEDERALIZARE A EUROPEI CENTRALE

Ideea de bază a cărții d-lui dr. Milan Hodza, *Federation in Central Europe*, este, după cum arată și titlul, federalizarea țărilor din al căror grup face parte și România.

Orice națiune, mare sau mică, are dreptul de a trai și de a se guverna singură, colaborând cu națiunile ce îi asigură libertatea și bună starea. Europa centrală constituie o unitate economică. « Viitorul Europei nu sta în separatism, ci într'o înțeleaptă diviziune a muncii » (p. 167). Prin federalizare, țările Europei Centrale vor putea să-și organizeze și intensifice viața economică, importul și exportul.

Planul de federalizare ține seama în bună măsură de condițiile specifice acestor țări și deci nu este o imitație a altor federații sau uniuni, ca aceea americana sau britanică. Se poate împrumuta dela Britanici și Americani, spiritul colaborării lor, dar nu și modalitățile concrete, al-

tele fiind condițiile statelor europene centrale.

Propunerile d-lui Hodza menționează o organizare condusa de un presedinte federal, ales, mai întâi, de către o conferință a prim-ministrilor naționali și, apoi, de congresul federal, pe o perioadă de un an. Președintele numește pe cancelarul federal și pe membrii guvernului, ca și pe șefii armatei și administrației. În comun vor fi uniunea vamală, moneta, finanțele, politica comercială, apărarea, afacerile externe, legea federală, comunicațiile, cooperarea sindicatelor muncitorești și asociațiilor profesionale. Un parlament federal va avea controlul asupra bugetului și legislației, privitoare la afacerile federale, membrii lui fiind aleși cu o majoritate de doua-treimi în parlamentele naționale și în proporție de un membru la un milion de locuitori.

Sunt unele chestiuni principale sau numai de amanunt, ce trebuiesc discutate și de sigur că vor fi, în cazul acceptării, după terminarea războiului, a federalizării propuse. Ramâne de văzut dacă propunerea d-lui Milan Hodza va intra cu totul în vederile organizatorilor lumii de mâine și dacă organizarea va fi regională, continentală sau universală, precum și dacă — în cazul unei astfel de organizări decât cea regională — se vor putea constitui sau nu grupuri subordonate.

În al doilea rând, ni se pare că planul d-lui Hodza ține seama mai mult de situația economică actuală a tuturor european-central, care s'ar federaliza și nu îndeajuns de tendințele și putințele lor viitoare în materie economică. Țările agricole, membre ale federației, nu vor putea

ramâne în afara procesului de industrializare început de ele, sprijinindu-se numai pe industriile celorlalte țări membre ale federației. Impărțirea definitivă în țări industriale și țări agricole nu are șanse de a funcționa ca în planul lui Delaisi, invocat de d-l Hodza (p. 167), căci, după cum s'a aratat, numai prin industrializare se poate ridica nivelul economic, dar și cel cultural și științific al unei țări, chiar dacă industria ei începătoare va putea fi ajutată și complinită de cea a țărilor mai înaintate economice. Interdependența este o realitate, dar relațiile dintre Statele interdependente trebuie astfel asigurate, încât țările să se complinească dinamic, fără însă a-și stavili dezvoltarea economică, industrializarea fiind o tendința general necesară.

Dar nu numai respectarea intereselor fiecărei țări din federație este un principiu necesar, susținut de altfel — în general — de d-l Hodza, dar și dreptul fiecărei țări de a-și alege forma de guvernământ dorită, drept recunoscut în Charta Atlanticului, vor trebui să funcționeze cât mai eficient în noua federație.

Ramâne să se cunoască decizia marilor puteri, a celor trei mari Națiuni Aliate față de federațiile regionale, pentru a ne da seama de viabilitatea acestui plan interesant și voitor de bine general.

În orice caz, planul d-lui dr. Milan Hodza, are o deosebită valoare prin principiile de baza: recunoașterea interdependenței popoarelor central europene; necesitatea unei democrații solidare și progresiste; recunoașterea faptului că statele central europene pot forma o unitate economică și politică și că au nevoie de o formă constructivă de colabo-

rare permanentă și de ajutor militar reciproc, pentru a nu se repeta greșelile și tragediile din ultimii ani. E un punct de plecare, care va fi amplu discutat, înainte de reorganizarea lumii, după acest cumplit războiu mondial, care nu ar fi izbucnit dacă s'ar fi întreprins cu reușită acțiuni și organizări ca aceea propusă de prietenul țării noastre adovărate, d-l dr. Milan Hodza.

P. C.

ORGANIZAREA VIITOAREI SOCIETĂȚI INTER- NAȚIONALE

Care va fi forma viitoarei societăți internaționale, după încheierea păcii, nu se poate încă ști precis. În afară de unele principii din mesajul adresat de către Președintele Roosevelt Congresului american la 6 Ianuarie 1941 și din Charta Atlanticului din 14 August 1941, nu s'au pus nicăieri în total problemele fundamentale ale organizării internaționale a viitorului. Marii oameni de Stat ai Națiunilor Unite, sunt preocupați, pentru moment, de terminarea războiului și de asigurarea păcii, chiar dacă între timp tehnicienii din jurul lor pregătesc bazele de discuție și poate chiar diferitele forme posibile de organizare internațională, ținând seama de neajunsurile trecutei organizări și, mai ales, de stadiul încă primitiv și rudimentar al comunității internaționale. Cărți, în care să se discute aceste chestiuni nu sunt, nici ele, numeroase. Dar printre cele puține și totuși substanțiale, este aceea a

profesorului dela Institutul Universitar de Inalte Studii Internaționale dela Geneva, d-l Paul Guggenheim, *L'Organisation de la Société Internationale* (apărută în Iunie 1944 la Éditions dela Baconnière, Neuchâtel).

Autorul acesta pornește în special dela greșelile și neajunsurile organizării Societății Națiunilor, pentru a vedea cum s'ar putea stabili baza unui sistem internațional mai bun, care, potrivit expresiei lui Chamberlain, să fie astfel, încât « războiul să nu mai fie soarta inevitabilă a fiecărei generații ».

Punând chestiunea mai mult juridic, d-l Paul Guggenheim optează pentru universalitatea viitoarei organizații internaționale, preferând această universalitate eventualilor soluții continentale sau regionale, care nu pot asigura pacea și cooperarea dintre State. Neajunsul inițial al Ligii Națiunilor a fost tocmai faptul că Statele-Unite ale Americii și alte mari puteri nu au participat la ea. Eficacitatea viitoarei organizații « depinde de existența unei mari coaliții politice, unind, în mod trainic, Statele puternice care doresc să păstreze pacea, precum și să realizeze o federație, întemeiată pe interesul colectiv și pe o ideologie politico-socială, care să le îngadue îndeplinirea scopurilor comune » (p. 37).

Prevederile mijloacelor, prin care viitoarea organizație va putea impune deciziile obligatorii față de Statele care ar călca regulile internaționale și pacea, trebuie, de asemenea, să aibă caracter universal, iar nu continental sau regional. Sistemul alianțelor regionale și criteriul geografic, după care un Stat ar trebui să participe la acțiunea de

poliție internațională față de vecinii primejdioși, nu au dat rezultat, deoarece Statele mici sau învecinate nu s'au simțit chemate să joace acest rol, aplicând sancțiuni regionale. Pactele regionale și alianțele regionale au prezentat o seama de neajunsuri, cereul contractanților fiind prea restrâns, pentru a putea acționa eficient și a rezista deplăsării raportului de forțe.

Autorul pledcăză pentru o identitate între organul de decizie și cel de executare, concluziile sale fiind universaliste. Spre deosebire de scriitorul englez E. H. Carr, care în cartea sa *Conditions of Peace* (1942), susține formarea unui grup economic european, d-l Guggenheim crede că opera de ajutorare și reconstrucție nu se poate face fără America ca și prin urmare, colaborarea în sens universalist, iar nu continental și mai puțin regional, este singura care poate garanta reușita viitoarei organizații a lumii, în toate privințele. Factorii de integrare politică și economică, susține autorul elvețian, tind către universalism, numai prin universalism putându-se garanta menținerea și neatârarea comunităților statale.

Fundatorii organizării interstatale a viitorului sau renovatorii Societății Națiunilor, vor trebui să țina seama de diversitatea de interese, punând din nou problemele ierarhiei și egalității dintre State. Egalitatea dintre State, autorul o vede ca o egalitate de condiții, în care să se afle Statele atunci când participă la crearea regulilor juridice ce le vor lega în viitor. Pentru ca suveranitatea și egalitatea Statelor să existe, este necesar ca fiecare Stat să garanteze înaintul lui respectarea anumitor

condiții politice, economice, sociale și umanitare, singurele în stare să asigure o omogenitate în ideologii și fapte.

Se discută, apoi, în legatura tocmai cu aceste condiții interne și totodată generale, problema opiniei publice, atât de însemnata pentru Woodrow Wilson și pe care a re-luat-o, într'o formă mai precisă, președintele Roosevelt, în mesajul din 6 Ianuarie 1941, când a stabilit cele patru libertăți omenești esențiale, printre care « libertatea vorbei și expresiei — pretutindeni în lume ». Astfel de drepturi trebuie protejuate de jurisdicția internațională viitoare, ca un drept individual fundamental și justițiabil. Libertatea de conștiință și de credință este, de asemenea, necesară noului ordine internațional, ca și dreptul de a fi la adăpost față de nevoi și acela de a fi eliberat de teamă. Aceste libertăți rooseveltiene, precum și datoria comunității internaționale de a nu recunoaște nicio modificare teritorială ce are la obârșie cucerirea și care nu este conformă cu voința liber exprimată a popoarelor interesate — formulată de Carta Atlanticului, care, de asemenea, proclamă dreptul popoarelor de a-și alege forma de guvernământ, sub care doresc să trăiască — constituie laolaltă principiile pentru viitoarea organizare internațională.

Profesorul Paul Guggenheim, ale cărui idei le-am prezentat aproape textual, se arată, în concluzii, pentru centralizarea puterii judiciare internaționale și pentru evitarea menținerii suveranității absolute a Statelor sau a independenței statale integrale. Pentru moment, d-sa nu crede în realizarea imediată a unui

supra-stat mondial, cu un parlament mondial și cu un organ executiv inspirat după tehnica legislativă statală. D-sa crede mai curând într'o organizare suprastatală centralistă, care să se bazeze pe o ordine juridică primitivă, de oarece nu se poate sări deodată peste etapele evoluției internaționale, aflată încă într'un stadiu relativ primitiv. Preferă deci o cale mai înceată, mai organică, pentru moment crezând necesară o centralizare a puterii judiciare pentru a înfrânge autoprotecțiile naționale exclusiviste, constatând actele ilicite și stabilind regulile de sancționare.

Dacă profesorul elvețian are perspectivele neajunsurilor trecutelor organizări internaționale și greșelile inevitabile ale Societății Națiunilor — nu din pricina principiilor ei mereu valabile, ci din modalitățile în care ea a fost sau n'a fost susținută, socotind totuși posibilă renouarea instituției dela Geneva — în schimb, în stadiul actual, d-sa nu are suficiente elemente pentru formularea totală și concretă a viitoarei organizari, mulțumindu-se însă să arate de pe acum o seamă de norme și principii, absolut necesare și care de sigur că vor constitui baza viitoarelor discuții oficiale, după terminarea războiului.

Petru Comarnescu

DOI OASPEȚI SOVIETICI: IERUSALIMSKY ȘI SIMONOV

Au trecut prin București și au luat contact cu unii dintre intelectualii noștri, două mari personalități ale culturii sovietice. E vorba de profesorul la Academia de Științe din Moscova, Arcadii S. Ierusalimsky, titularul catedrei de Științe politice și diplomatice, cunoscut istoric, care printre altele a publicat un studiu despre Bismark în 1941. D-sa este primul care a publicat din arhivele secrete ale Statului sovietic, documente privitoare la relațiile dintre Rusia țaristă și România, luminând rolul avut de țara noastră în primul război mondial.

A doua personalitate ce ne-a vizitat țara, este scriitorul Simonov, autorul unui roman de mare valoare literară *Zile și Nopti*, fiescă gigantică a celor tici ani de război actual. Simonov este un scriitor epic de proporțiile unui Tolstoi sau Dostoievsky, iar tipurile create de el au vigoarea personajelor întâlnite a ceea. Drama poporului rus, energia permanentă, rezistența în fața cotropitorilor și puterea lui hotărâtoare sunt exprimate de d-l Simonov într'un stil de o puritate clasică. Proza lui are din duritatea marmorei dăltuite. Acest roman s'a tipărit inițial în două milioane de exemplare.

R.

CARTEA D-LUI DAVIES DESPRE RUSIA SOVIETICĂ

Avem sub ochi ediția doua a unei traduceri făcută în Elveția, la Zü-

rich, în 1942, a cății *Mission to Moscow*, alcătuită în 1941 de d-l Joseph E. Davies, ambasadorul în U.R.S.S. al Statelor-Unite ale Americii, tocmai în fiamântata perioada ce a precedat cu puțin izbucnirea războiului actual, misiunea sa durând din Ianuarie 1937 pîna în Iunie 1938.

E o carte a cărei lectură nu se poate să nu te impresioneze prin datele și lămuririle ei. Fiindcă e mai întâi de toate o carte care nu i un reportaj și cu atât mai puțin o carte literară de impresii. E o carte făcută astfel încât cititorul ei, urmărind-o pagină cu pagină, să poată reface el însuși, în sufletul sau, tot procesul complex prin care autorul ei s'a străduit să *înțeleagă* ceea ce e Rusia Sovietică într'adevăr. De aceea d-l Davies nu a scris-o, ci a alcătuit-o, adunând în succesiunea lor cronologică, toate documentele personale care țineau de misiunea sa în U.R.S.S.: rapoartele și memoriile sale către Casa Albă, scrisori către familie și prieteni, extrase din notițele agendei, ca și din jurnalul său intim. E o carte limpede, apoi, prin felul cum gândește în ea autorul, pornind dela o poziție clară, pe care o măturisește răspicat dela început. Intr'adevăr, e convins de necesitatea unei priviri absolut obiective asupra U.R.S.S.: « In țara noastră domnea și domnește înca multă patima în jude ată, ceva de prejudecată, mult mai multa informație greșită în formarea parerilor despre Rusia și Uniunea Sovietică. Fara a fi un partizan sau să pledez o cauza prin argumente, sper totuși ca matcii lul adunat în această carte va of ii o baza pe eci ă de fapte și prin aceasta poate o mai

exactă imagine a statului sovietic, a conducătorilor săi și a poporului rus » (*Precuvântare*, p. XIV).

Dar totodată se simte obligat să marturisească sincer unghiul de sub care privește, silindu-se a fi cât se poate de obiectiv.

Este întâi de toate un fierbinte patriot și un convins admirator al întregului fel de a fi al țării sale: « Nu mă întorc nicicând din Europa spre Patrie, fără a mulțumi Dumnezeului mamei mele că înaintașii mei au avut curajul și încrederea în sine, acum o sută cincizeci de ani să înfrunte neînfricați sălbăticia și să emigreze în Statele Unite ale Americii... Niciodată, nu mă întorc acasă din Europa, fara să simt cât de binecuvântat e poporul american! »... (Notă la *Precuvântare*, p. XV XVI).

În al doilea rând, e un individualist:

« Precum am declarat d-lui Stalin și președintelui Kalinin, nu sunt de loc un comunist. Mi se zice că sunt capitalist. Mă mândresc cu această eticheta, însă cred că cea de « individualist » este mai potrivită. Capitalismul, întrucât înseamnă el drept de proprietate individuală, este, pur și simplu, rezultatul unei ordini sociale individualiste, în care îi este îngaduit fiecăruia dintre noi să utilizeze, după capacitatea fiecăruia, ocaziile pentru a aduna avere, în cadrul unei așezări comunitare întemeiate pe concurența legiferată » (*Precuvântare*, p. XIV).

Din partea unei astfel de personalități, sunt cu atât mai interesante și mai demne de ținut în seamă concluziile categorice la care ajunge, în urma unui efort impresionant de documentare, vizibil în

toate paginile dense ale acestei cărți ce reconstitue misiunea sa diplomatică:

« După convingerea mea, poporul rus gândește că și guvernul rus și conducătorii sovietici sunt, în adâncul lor, mișcați de principii altruiste. Principiul lor dintâi este să înlesnească fraternitatea între oameni și să îmbunătățească soarta celor simpli. Ei ar dori să făurească o societate, în care oamenii să poată viețui cu egală îndreptățire, conduși de idealuri morale. Acești conducători sunt înclinați păcii. Ei au adus mari jertfe pentru a realiza aceste străduințe spirituale. Astăzi, ei luptă lupta noastră împotriva hitlerismului și trebuie să primească orice ajutor cu puțință și atât de repede și în spiritul unei colaborări atât de prietenești cât suntem noi toți în stare să le dăm » (p. 397).

R.

MAREȘALUL STALIN VĂZUT DE J. E. DAVIES

Alături de portretul Mareșalului Stalin, creionat de d-l Wendell Wilkie, și reprodus în numărul trecut al revistei, socotim că ar fi interesant să alăturăm impresiile unui alt American care a căutat să se apropie cu bună credință și voință de a înțelege, fără prejudecăți, Rusia Sovietică.

Impresia pe care i-a lăsat-o Mareșalul Stalin d-lui J. E. Davies nu e de loc diferită, nici ca amploare, nici ca trăsături.

Înainte de a fi avut cinstea unei primiri personale, ambasadorul Statelor Unite își înseamnă, aproape dela începutul misiunii sale, impresia

ce reiese din toate cele ce a auzit despre Mareșalul Stalin:

«Domnul Stalin este un om simplu, așa se spune pretutindeni, dar un om de o imensă putere de voință, îndreptată într'un singur țel, precum și de o putere de muncă asemănătoare. Personal, e considerat ca foarte cinstit și duce o viață cu totul corectă și s'a consacrat cu totul scopului de a organiza statul socialist și de a înfăptui definitiv comunismul; pentru toate acestea, el are forța de încordare necesară, pentru a înrâuri profund în aparițiile sale de om politic și de mare conducător» (p. 52, dintr'o scrisoare către d-l Stephen Early, datată 10 Februarie 1937).

Mai târziu, într'un raport către Secretarul de Stat al Afacerilor Străine din Statele Unite, înaintat în 28 Iulie 1937, înseamnă aceeași hotărîită convingere: Mareșalul Stalin «este considerat în totul ca un om trăind foarte corect, modest, retras, conștient de misiunea sa, un om de o gândire rectilinie, ale cărui idei și fapte sunt cu totul dedicate comunismului și ridicării proletariatului» (p. 147).

Această părere îi este în totul întărită mai târziu, când are cinstea unei întrevederi personale cu Mareșalul Stalin. Dată fiind însemnata și interesul pe care le dă d-l Davies acestei întâlniri, unice pentru d-sa și, pe cât se pare, destul de rară în analele diplomației, credem ca e bine să o redăm, la fel ca și autorul, sub două aspecte: unul mai protocolar, extrăgând din memorandumul înaintat cu acest prilej de d-l Davies superiorilor săi, și altul mai cald, mai omenesc, legat de faptul că importanta audiență, petrecută cu

ocazia gesturilor de ramaș bun ale d-lui Davies la închierca misiunii sale, e povestită într'o scrisoare către fiica sa, d-ra Emlen Knight Davies.

Să începem cu relatarea oficială. Ea dă un portret sobru și impresionant al Mareșalului Stalin ca om de Stat în acțiune:

«Parasind locuința prezidentului Kalinin, l-am întrebat pe d-l Wingo gradow dacă vine cu mine la premierul Molotov; dânsul mi-a răspuns: Nu, acolo va fi de față alt interpret. D-l Barkow, dimpotivă, m'a însoțit în lungul gang până la cealaltă parte a cladirii, unde m'a prezentat secretarului d-lui Molotov. Puțin după aceasta a apărut și d-l Chalotzki (interpretul), și am fost condus în camera premierului. Și dânsul mi-a ieșit înainte, dela masa lui de lucru, pentru a mă saluta. De abia ne așzasem, și a trebuit sa privesc spie ușa din cealaltă parte a odaii, pe unde intra sem, și unde l-am vazut acum pe d-l Stalin intrând singur. Il cunoșteam de departe, așa cum îl vazusem cu prilejurile oficiale, dar niciodata nu avusesem ocazia de a-l privi de atât de aproape. Dela intrarea sa, mi-am dat scama că era mai mic de statură decât îmi închipuisem, și cu totul svelt în înfașurare. Atitudinea îi era prietenoasă, manierele aproape surprinzător de simple, personalitatea sa și expresia de energie reținută și de adânc echilibru interior erau puternic întipărite.

Când ne-am sculat în picioare, a pașit către noi și m'a salutat prietenos, plin de o demnitate simplă. Ne-am așzat la o masă mare, un fel de masă de conferință.

Am rupt cu ghiața, cu observația ca m'am răntors în Rusia cu prilejul luării de ramas bun, pentru a prezenta în toată forma omagiile mele d-lui prezident Kalinin și d-lui premier Molotow, și pentru a-mi exprima recunoștința pentru toate atențiile pe care le-am avut din partea conducției sovietice și a membrilor ei. Întâlnirea mea cu d-l Stalin — adăo-ai — e pentru mine o mare surpriza și îi sunt recunoscător că mi-a prilejuit acest eveniment. Am vizitat personal — continuai eu — toate instalațiile caracteristice de fabrici, precum și toate ramurile industriei grele a Uniunii Sovietice, ca și marile uzine de energie hidroelectrică, încă în dezvoltare, ale țării. Aceste realizări extraordinare, care au fost planuite și împlinite în scurtul rastimp de zece ani mi-au stârnit o mare admirație. Am auzit spunându-se că Stalin va intra în istorie ca un constructor mai mare decât Petru cel Mare și Ecaterina, fiindcă el este autorul primordial al acestor împliniri. Este pentru mine o cinste să cunosc omula cărui activitate constructivă servește folosului practic al omului de rând.

La acestea, d-l Stalin a obiectat ca n'ar fi meritul sau. Lenin a imaginat planul și l-a schițat. Lui, de asemenea i se poate atribui proiectul original al uzinelor de energie de la Dniepropetrovsk. Tot atât de puțin ar fi opera sa și planul de zece ani, la a cărui alcătuire au lucrat poate trei mii de capete capabile, carora, împreună cu colaboratorii sai, li s'ar datorat acest plan. Și înainte de toate, e poporul rus raspunzător pentru toate acestea, iar d-sa nu-și atribuie niciun merit personal în toate.

Modestia d-lui Stalin mi-a făcut o impresie puternică » (p. 265—266).

Descrierea audienței făcută în scrisoarea către d-ra Davies e firește mai colorată, mai bogată în aspecte personale și umane, întregind-o astfel fericit pe cealaltă:

« După ce am părăsit biroul prezidentului și m'am dus în locuința premierului Molotow — la puține minute după ce luasem loc în fața biroului sau — am fost copleșit și aproape amuțit de surpriză, văzând că se deschide ușa din celalalt capăt al camerei și că intră Stalin, singur. Nu aveam nici cea mai mică presimțire că aceasta s'ar putea întâmpla... După cât știi și tu, niciun diplomat nu l-a văzut, fie oficial, fie pentru vreun motiv personal... »

Acum, când a intrat în cameră, m'am ridicat și m'am apropiat de el. El m'a salutat cordial, cu un zâmbet și în cea mai mare simplitate, dar și cu o mare demnitate. Îți dă impresia unui om de o mare putere spirituală, echilibrat și înțelept. Ochii săi căprui au în ei ceva foarte bun și blând. Un copil i-ar sta cu plăcere pe genunchi și un câine s'ar gudura pe lângă dânsul... « Ne-am așezat la masă, cu un tâlmaci pe lângă noi, și am stat de vorbă două ceasuri bune... » « A fost aproape o înaltă plăcere intelectuală, la care paream că participam toți cu bucurie. Între timp, am glumit și am râs mereu. D-l Stalin are un umor inteligent. Un spirit puternic! Subtil, patrunzător, deștept și mai mult decât toate — cel puțin așa simt eu — înțelept. Dacă ți-ai imagina o persoană care să fie cu totul opusul a ceea ce dușmanul cel mai înverșunat al lui Stalin

și-ar închipui despre el — ai avea icoana acestui om » (p. 275 — 276).

Un portret care merită să fie privit cu toată seriozitatea și care lămurește mult din mărimea succesorilor de azi ale U.R.S.S.

R.

PORTRETUL UNUIA DIN MICHII CONDUCĂTORI SO- VIETICI

După atât de interesantul portret al Mareșalului Stalin, schițat de d-l J. E. Davies, credem că e util să decupăm din aceeași carte plină de notații prețioase, și portretul unuia dintre nenumărații mari conducători din Rusia Sovietică, adică aceia care poartă răspunderi într'un câț de mic sector de activitate. Desprindem portretul unui director de fabrică din Dniepropetrovsk.

« Și aici, mai interesantă din toată ființa fabricii, era personalitatea directorului. L-am vizitat în biroul principal și am găsit camere de birouri bine mobilate și aranjate sobru, aproape în același stil în care sunt organizate întreprinderile americane. Când am fost conduși în biroul directorului, ne-a întâmpinat în prag un om de vreo treizeci de ani și m'a salutat într'o perfectă limba engleză: « Bună ziua domnule Ambassador. Mă bucur să vă pot ura bun venit la noi ». Era proaspăt ras, foarte îngrijit, purta o haină tăiată ireproșabil și ar fi putut fi luat ușor în New-York drept un avocat sau un om de afaceri. Ca de obicei, i-am pus diferite întrebări în legătură cu tehnica, cu munca, conducerea și așa mai departe. El sta acoperit pe spate la un birou acoperit

cu o placă de sticlă și îmi răspundea sincer la toate întrebările, într'un mod liniștit și totuși supravegheat. Cele mai multe răspunsuri le-a dat fără să se gândească mult, câteodată referindu-se la tabele și cifre însemnate sub placă de sticlă de pe biroul său. Ceea ce nu se afla acolo, ne cetea dintr'o agendă pe care o avea în buzunarul vestei. Aceasta era plină cu date însemnate cu o scriere fină, date probabil refri-toare la fabrică și funcționarea ei.

Când ne-a vorbit despre punerea în funcționare a unei noi secții de tuburi, l-am întrebat dacă îi sunt cunoscute instalațiile fabricii Smith Brothers din Milwaukee, unde costul de fabricație a fost considerabil scăzut, prin întrebuințarea de mașini electrice. Mi-a răspuns că a studiat această instalație în Milwaukee, precum și una semănătoare în Ohio, și că actuala lui întreprindere și-a în-sușit, prin sfatul unor ingineri americani, ceea ce e mai bun din amândouă. A mai adăugat că, după părerea lui, instalația sa ar fi mai bună decât fiecare dintre cele două modele.

Înainte de a-mi lua rămas bun, l-am rugat pe politicos să îmi îngăduie să-i pun câteva întrebări care să-l privească personal, la care mi-a răspuns cu un: « Dar se 'nțelege... ».

Din cele ce-am vorbit, a reieșit că el se născuse la 25 mile de Dniepropetrovsk, ca fiu de țăran, într'o familie cu 11 copii, ce locuise într'una din tipicele colibe primitive cu lut pe jos, cum se găsesc pretutindeni în districtele rurale ale Rusiei. Până când a venit la școala în Dniepropetrovsk, nu purtase ghetecioară. Aici a studiat, pe cheltuala Statului, școala care ducea la Universitate, apoi Universitatea lo-

cală, cu o facultate de mine, fabricație de metale și tehnică generală. Facultatea aceasta — ne-a lămurit el — ar fi o școală de specialitate tehnică, academică, în genul lui Carnegie-Technicum. Studiile sale aici au durat patru ani și jumătate, și a obținut titlul academic în secția pentru fabricația de metale, la vârsta de 23 de ani.

L-am întrebat despre mărimea Universității. Răspunsul a fost că are în prezent 20.000 de studenți. Toți studenții capătă dela stat bursă pentru îmbrăcăminte, întreținere, spectacole etc. După terminarea studiilor sale la Universitatea locală, a petrecut câțva timp în politehnicele din Moscova și Leningrad și apoi a plecat în Germania, Franța și Statele-Unite, pentru a-și întregi pregătirea sa tehnică prin cunoașterea metodelor străine. Timp de șapte luni a trăit în U. S. A. și a vizitat Pittsburgh, Youngstown, Cleveland, Chicago și Detroit, pentru a-și face o idee despre metodele americane. După întoarcerea în țară, a căpătat un post ca unul dintre asistenții conducerii fabricii, iar la vârsta de 35 de ani a ajuns în fruntea întreprinderii » (pp. 443—444).

Același tip de conducător îl întâlnește d-l Davies, în cele mai multe din vizitele sale. În Rostov, pe Don, bunaoară, conducătorul secției mecanice a unei fabrici de unelte și mașini agricole, secție în care lucrau o mie de oameni, l-a agrăit într'o engleză perfectă, spunându-i că, după terminarea pregătirii sale tehnice în patrie, a vizitat cele mai multe din marile fabrici de mașini din Statele-Unite.

«Și aici, semne de tinerețe și capacitate din partea funcționarilor dela

conducerea întreprinderii » (pp. 445—446).

Aceleași constatări și în Zaporoje: «Inginerii conducători erau de tipul caracteristic profesiei lor: oameni tineri, modești, echilibrați, dacă mă pot încrede în cunoașterea mea de oameni. Intreaga instalație era tot atât de curată și de ordonată ca interiorul unui vas de războiu » (p. 441).

Dar despre tineretul din Rusia Sovietică autorul are pagine întregi de notații extrem de interesante și lămuritoare, care merită să fie cunoscute și pe care ne vom știădui să le prezentăm cetitorilor noștri.

R.

DIN POEZIA AMERICANĂ

În legătură cu cele trei poezii din literatura americană, pe care le publicăm în numărul de față, în traducerea d-lui Al. T. Stamatiad, transcriem următoarele rânduri din *Anthologie de la nouvelle poésie américaine par Eugène Jolas*. Kra. Paris, 1928:

Ludovic Gilmore s'a născut în Noul Orleans în 1893. A colaborat la *Double Dealer*, revistă de avangardă din acest oraș și la *Little Review*. N'a publicat niciun volum. *Ralph Cheyney* s'a născut în Filadelfia în 1896; e de origine anglo-scoțiană. Director al *Contemporary Verse*, publicație pe care o conduce împreună cu soția sa, Luci Trent, ea însăși poetă.

Bibliografie: *I, a Minor Poet* (1924). — *Touch and Go* (1927).

Leon Srabian Herold s'a născut în Armenia, în Put Aringe, în 1897.

Vine în America în 1912; funcționar într-o librărie.

Bibliografie: *This Waking Hour*, poeme (1926. — *Memories*, auto-biografie. R.

DESPRE CĂRȚILE NOASTRE DE FILOSOFIE

Una din cele mai mari lacune ale literaturii noastre filosofice o constituie absența aproape totală a unui gen de lucrări, căruia literatura filosofică din străinătate îi acordă o importanță covârșitoare: lucrările în care se cercetează o anumită problemă bine precizată și circumscrisă, în scopul de a-i da o nouă rezolvare.

Acest gen de lucrări constituie laboratorul viu și fecund al activității filosofice din alte țări și, de foarte multe ori, o astfel de activitate primează chiar asupra încercărilor de sistematică generală.

De sigur că sistemele stau la baza culturii filosofice a unei țări. Astfel de sisteme însă nu apar ex-nihilo și laboratorul în care iau naștere, îl constituie tocmai cercetările de specialitate asupra unor probleme mai restrânse, dar bine precizate și tratate cu toată amploarea posibilă.

Astfel de cercetări pe probleme au marele merit de a face posibilă o conlucrare a filosofilor, dându-le prilejul unei colaborări efective.

Marile sisteme filosofice au neajunsul de a fi prea izolate în splendoarea lor și, de foarte multe ori, o asemenea izolare nu se face pe linia obiectivității și a progresului colectiv.

De altfel domeniul filosofic se amplifică și complică din ce în ce mai mult, așa încât tradiționalele sisteme

filosofice încep să devină o modalitate radicală ce-i drept, dar simplistă de a trata domeniul filosofiei.

Din cauza progresului atât de marcant al disciplinelor particulare, progres de care filosofia nu se poate să nu țină seama — se face simțita din ce în ce mai acut nevoia de specializare înăuntrul filosofiei.

Metafizica tradițională a sistemelor avea un mod mult prea simplist de a încadra — uneori schilodindu-le și maltratându-le — diferitele probleme într-o sistematică generală.

Complexitatea din ce în ce mai vastă a problemelor filosofice și specializarea lor fac ca metoda de lucru ce trece pe primul plan în filosofia actuală să fie cercetarea pe probleme iar nu încercările de sistematică generală.

Fără a ignora importanța încercărilor îndrăznețe de sistematică generală, afirmăm cu toată certitudinea că, fără o prealabilă activitate în laboratorul atât de vast al problemelor filosofice de specialitate și pe categorii restrânse, ele nu vor mai fi posibile.

O activitate ce ignorează acest imens și fecund laborator al filosofiei, riscă să devină desuetă și lipsită de seriozitate. Este aceasta un risc spre care tânăra noastră cultura filosofică înclină cu grabă și cu febrilitate chiar.

La noi filosofii se feresc cu mult dispreț (sau, poate cine știe, cu spaimă?) de astfel de cercetări restrânse, dar riguroase. Și dacă filosofii noștri (și ne gândim în special la cei tineri) se feresc din calea cercetărilor circumscrise dar fecunde, cei neinițiați în mentalitatea filosofilor noștri ar putea crede că acest

lucru se datorește prea multor și nereușitelor încercări de sistematică generală. N'am putea afirma firește că acestea din urmă nu au tontat pe mulți din filosofii și nefilosofii tineri dela noi; marca majoritate a sistemelor sunt însă neserioase și lipsite de originalitate, iar cele câteva care, de bine, de rău au izbutit oarecum să se închege, prezintă toate desavantajele unei atitudini grăbite și minore față de nivelul problematicei contimporane.

Lipsa aceasta de preocupare serioasă și de specialitate, ignorarea aceluși laborator filosofic, de care vorbeam, disprețul pentru cercetarea în amănunt și documentată a problemelor, face ca cultura noastră filosofică să capete aspectul unui *diletantism înapoiat și steril*.

Și aceasta mai ales, pentru că « filosofii » noștri au mania « cărților ». Activitatea aceasta ia o formă bizară: mobilul ei esențial nu este rezolvarea problemelor care i-au pasionat și în domeniul cărora se pricep, ci ceva mult mai simplu și mai arătos în același timp: scoaterea unei *cărți*.

Așa dar dacă nu avem sisteme dintre cele mai reușite, dacă de asemenea nu ne putem mândri cu un studiu sistematic și serios al problemelor filosofiei, avem în schimb în fiecare an o cantitate impresionantă de *cărți de filosofie* pe piață.

Ce sunt astfel de « cărți de filosofie »? Raspunsul nu e prea greu de dat: sute de pagini — cu cât mai multe cu atât mai bine, — în care autorul spune și ce știe, și ce nu știe, atacă toate problemele și nu rezolvă niciuna. În care nu se aduce nicio cunoștința nouă, dar se « unifică » toate cunoștințele posibile. În

care cu câteva citate și cu câteva păreri se rezolvă cele mai dificile și mai vaste probleme ale cugetării filosofice.

Dacă analizăm suportul psihologic al unei asemenea activități de cultură, vedem că ea definește o mentalitate ai cărei poli sunt: talentul de a improviza și totală lipsă de aptitudine în ce privește efortul de a gândi temeinic.

Aceste observații generale nu trebuie să supere pe nimeni și mai ales pe autorii unor asemenea « cărți de filosofie ».

Ficcare poate să continue să creadă că ceea ce el a scris, nu este o « carte » (în sensul caracterizărilor de mai sus), ci un tratat sau un studiu autentic. Ii îndemnăm chiar să facă acest lucru, fiindcă noi nu acestora am vrut să le atragem atențiunea prin rândurile de față.

Ar fi inutil și prezumțios din partea noastră.

Celor care n'au scris încă nicio astfel de carte, dar care s'au hotărât să se dedice sincer și desinteresat preocupărilor filosofiei, le strigăm cu toată convingerea: « păziți-vă de « cărți » !

Florin Nicolau

O CONTRIBUTIE LA PROBLEMA ANTINOMIILOR ȘTIINȚEI

D-l Petru P. Ionescu, într'o carte a d-sale recent apărută, *Unitatea Cunoașterii* (Casa Școalelor, · 1944), spune următoarele: « Pentru a ilustra această din urmă antinomie dintre logică și experiență, vom aminti două cazuri bine cunoscute de altfel,

dar care au trecut neobservate în ceea ce privește virtutea lor de a ilustra antinomia logică-experiență ». Așa dar d-l Ionescu descoperă în problema antinomiilor fizicei actuale încă un exemplu pe lângă cele bine cunoscute oamenilor de știință. Este vorba de teoria lui Fresnel asupra luminii, teorie pe care d-l Ionescu o socotește ca fiind de natură să provoace o antinomie între experiență și logică. D-sa constată, după Borel, că teoria lui Fresnel nu înseamnă nimic altceva decât explicarea proprietăților fenomenelor luminoase prin proprietățile unei funcții trigonometrice simple, $\cosinus$ sau $\sinus$.

Unde intervine însă paradoxul? În fenomenul de interferență a undelor luminoase. Se știe bunăoară că în zona de interferență (adică în zona în care se întretaie undele), se produce o obscuritate ce se poate constata experimental. Borel (citât de d-l Ionescu), conchide în această privință: « Lumina căreia îi se adaoga lumină, va produce... obscuritate »!

Mergând mult mai departe decât Borel, d-l Ionescu trage următoarea concluzie: « Pentru logică acest rezultat este paradoxal, pentru optica fizică este însă un fapt experimental ».

Din fericire pentru logică însă tot paradoxul se reduce la ignorarea unei reguli din algebra elementară: o cantitate pozitivă + o cantitate negativă egală cu prima = 0...

Intr'adevăr, d-l Ionescu afirmase ca Fresnel în teoria sa presupune că proprietățile fenomenelor luminoase sunt date de proprietățile funcțiilor trigonometrice simple ($\cosinus$ sau $\sinus$). Astfel de funcții au un semn algebric, iar undele luminoase re-

prezentate prin ele, au de asemenea un sens pozitiv sau negativ. Fenomenului de interferență al undelor îi corespunde un zero matematic. Nimic mai firesc așa dar ca pe plan experimental acestui zero matematic să-i corespundă un... zero luminos (adică o zonă de obscuritate). Borel se exprimase incorect când a spus « lumina căreia i se adaoga lumina », de oarece, având de-aface cu doua unde de sens contrar, nu se adaoga lumină, ci se scade. (Termenul de a adaoga și a scădea, reprezintă o interpretare exprimată într'un limbaj necadecvat; îl folosim însă de oarece îl întrebuințează Borel). Se vede clar că paradoxul construit de d-l Petru Ionescu are la origine aceasta greșală de exprimare a savantului francez. Fiindcă, după cum d-l Ionescu n'a observat că în teoria lui Fresnel este vorba de funcții matematice de sens contrar, este absolut sigur că dacă Borel nu s'ar fi exprimat spiritual, dar incorect, d-sa n'ar fi observat de asemenea nici paradoxul.

S'ar părea că d-l P. Ionescu ar fi îndreptățit să tragă la răspundere pe Borel. Și că ar avea motive serioase să fie revoltat de modul incorect în care se exprimă.

Revolta d-sale ar fi totuși nedreptățită, de oarece Borel, în cartea sa *L'Espace et le Temps* (care este o operă de vulgarizare), se străduiește sa explice profanilor în materie de fizică, teoria relativității restrânse și generalizate. De aceea savantul francez, crezând că lucrarea sa va fi utilizată numai de profani, își îngăduie exprimarea mai plastică, dar mai puțin corectă. De unde putea să-și închipue savantul francez (care în introducerea lucrării sale precizează caracterul ei de vulgarizare),

că modesta sa lucrare va fi folosită de un filosof și încă de un filosof care scrie o carte despre *unitatea cunoașterii*, în care «descoperă» paradoxuri, în care formulează la fiecare două, trei pagini o nouă teorie și se rezolva cele mai dificile și mai vaste probleme ale filosofiei...

Florian Nicolau

RECONSTRUCȚIA OBIECTULUI FILOSOFIEI ȘI PROBLEMA DATULUI

Printre alte multe obiceiuri neîngăduite în discuția unor idei, s'a încetățenit la noi un gen de critică ce nici măcar polemică nu poate fi numit. Acest gen de discuție constă în a caracteriza o idee sau o lucrare după bunul plac al fiecăruia, fără niciun fel de preocupare de a argumenta sau a-și asuma răspunderea celor afirmate. Și este regretabil că un asemenea gen de polemică l-a practicat tocmai o personalitate de prestigiu, d-l Lucian Blaga. Ne referim la o notă a d-sale asupra lucrării d-lui prof. M. Florian: *Reconstrucție Filosofică*, notă publicată în revista de filosofie *Saeculum* (Anul II, Martie-Aprilie 1944). Cu atât mai regretabil, cu cât este vorba de o lucrare în care problemele filosofice sunt tratate cu seriozitatea unui adevărat om de știință. De sigur, ne-am fi așteptat ca d-l Blaga să critice o asemenea lucrare — ce tinde să înlătore o serie întreagă de prejudecăți foarte dragi d-lui Blaga — însă eram îndreptățiți să credem că va face acest lucru cu seriozitatea și cu simțul unei probități intelectuale, ce nu trebuia să parăsească nicio clipă

pe cel ce se avântă în discuția unor idei filosofice.

D-l Blaga pe departe de a se supune acestei obligații elementare, pe care o are cineva când scrie despre o carte, se mulțumește să caracterizeze ironic lucrarea, invitând pe cetitorii cari nu-l cred, să citească «Reconstrucția Filosofică», crezând de sigur că cetitorii se vor declara satisfăcuți cu caracterizările d-sale și că vor socoti inutil să mai citească lucrarea amintită. Din nefericire, având în vedere zelul nu prea conștiincios al cetitorilor de filosofie dela noi, poate că unii vor fi procedat așa după cum îi îndeamnă printre rânduri d-l Lucian Blaga.

De aceea socotim necesar să examinăm una din problemele cele mai semnificative pe care le expune d-l Mircea Florian în lucrarea sa și a nume problema datului în legătură cu reconstrucția obiectului filosofiei. Mărturisim că facom aceasta nu pentru a reabilita pe d-l prof. Mircea Florian — socotim absolut inutil acest lucru, — de oarece dintr'o notă compromisă, ca aceea apărută în «*Saeculum*», nu poate ieși decât semnătura celui ce a scris-o — ci pentru a atrage atenția asupra unei probleme într'adevăr actuale pentru filosofie.

Una din temele de preferință ale lucrării d-lui Mircea Florian, o constituie înlăturarea unei prejudecăți a filosofiei occidentale: principiul gândirii creatoare, al conștiinței spontane.

O asemenea poziție împotriva primatului conștiinței, este în deosebire caracteristică realismului filosofic, fie el naiv, sau dogmatic. Ceea ce îl determină pe d-l M. Florian să înlătore prejudecata idealistă a activi-

tații spontane a conștiinței, nu este atât apărarea poziției realiste — pe care de altfel o adoptă d-sa, — cât asigurarea unei temelii însăși filosofării. D-sa este de părere că a înălțura obiectul sau datul din meditația filosofică, înseamnă a strecura dela început un viciu fundamental în elaborarea unei teorii filosofice.

Dogma idealistă a primatului conștiinței se traduce în problema obiectului filosofiei prin reducerea acestuia la « conținuturi de conștiință ». Filosofia idealistă are astfel de ales între extremele următoarei alternative: sau neagă existența oricărui dat (obiect), ajungând la un idealism consecvent dar absurd; sau recurge la o serie întreagă de subterfugii ca acestea: nu se neagă obiectul (datul), dar se afirmă incognoscibilitatea lui și în acest caz se ajunge la produsul psihologic al datului, adică la reprezentarea lui în conștiință. Dar cum este posibil să avem în conștiință ceva despre care nu știm nimic, mai mult încă, ceva despre care nu putem ști nimic? Filosofia nu poate avea așa dar ca obiect conținuturile conștiinței. Dar nici identificarea datului cu realul nu duce la o constituire valabilă a obiectului filosofiei, de oarece prin aceasta filosofia ar fi constrânsă să accepte o definiție provizorie și predeterminată a realității.

Obiectul filosofiei îl poate constitui numai *datul în general*. Datorită acestui punct de vedere, distincția subiect-obiect dispare ca o dualitate fundamentală premergătoare oricărei cunoașteri. Conștiința este dată în același sens primordial ca și obiectul. Distincțiunile intervin ulterior, ele aparțin psihologiei și nu cunoașterii filosofice.

Prima caracteristică esențială a datului constă în aceea că el se prezintă totdeauna ca o unitate sau ca o relație a unei multiplicități, ca o *Unitas multiplex*. Consecința acestei prime caracteristici constă în faptul că spiritul sau conștiința nu unifică date izolate, ci descoperă, transpune relațiile existente între date.

A doua caracteristică se definește prin aceea că obiectul sau datul posedă o organizare sau o formă determinată; el nu este organizat de conștiință, ci își are structura lui proprie.

O asemenea ipoteză stabilește un fundament mult mai temeinic meditației filosofice prin faptul că înălțură o serie de confuzii în ce privește problema obiectului filosofiei. Ea nu are ca obiect nici conținutul de conștiință și nici realitatea. Obiectul filosofiei le subsumează pe amândouă într'o categorie mult mai largă: aceea a datului în general, căruia pe plan logic îi corespunde noțiunea de *posibil*, iar în teoria cunoașterii principiile oricărei cunoștințe și deci a tot ce este dat.

Prejudecățile metafizice tradiționale propun ca obiect al filosofiei fie faptul de conștiință (ca în metafizica idealistă), fie realitatea ca întreg (ca în metafizica dogmatică).

Pozitivismul în critica pe care o întreprinde împotriva metafiziceii îi contestă acesteia posibilitatea constituirii unui obiect autentic.

Constituirea obiectului filosofiei, în afara prejudecăților metafizice tradiționale și în afara celor pozitivistice, constituie o poziție *autentic* filosofică.

Promovarea și argumentarea acestei poziții, este una din temele

esențiale ale lucrării d-lui Mircea Florian.

Florian Nicolau

MIRCEA MANOLESCU: IDEI NOI IN PROBLEMA TEHNICEI JURIDICE

Dacă în Drept nu s'a ajuns încă la constituirea științifică a problemei tehnice juridice, aceasta provine din două tendințe ale cercetătorilor: 1) de a căuta să dea un sens prestabilit acestei noțiuni; 2) de a căuta să-i dea o definiție în legătură cu teoriile generale ale dreptului.

D-l M. I. Manolescu susține, în studiul cu titlul de mai sus extras din *Dreptul*, număr festiv — 70 de ani de apariție — Buc., 1944, că amândouă aceste metode nu alcătuiesc adevăratele preliminarii științifice pentru determinarea noțiunii de tehnică juridică. Prima tendință, după cum arată d-sa, păcătuiește prin aceea că sensul dat de noțiunea de tehnică juridică este arbitrar și lipsit de precizia necesară unei noțiuni rigurose științifice. De asemenea, nici definirea acestei noțiuni prin examinarea diferitelor teorii despre drept, atâta vreme cât ea nu are un conținut precis.

Adevăratele preliminarii în lămurirea acestei probleme o constituie examinarea *procedului tehnic juridic*, care formează într'un anume sens ceea ce s'ar putea numi « sursa metodologică » a noțiunii de tehnică juridică.

Așa dar se impune mai întâi o sistematizare și o clasificare a diferitelor categorii de procedee tehnice

juridice, constatate ca existând și acționând în realitatea vie a dreptului. Ele pot fi sistematizate prin ajutorul unei tipologii și printr'o orientare generală în studiul diferitelor teorii interpretative în ceea ce privește procedeul tehnic juridic.

Referitor la tipologie d-l Manolescu stabilește următoarele categorii de procedee tehnice juridice: 1) frauda; 2) deturnarea dela scop; 3) anticiparea; 4) convertirea; 5) substitutivul; 6) ficțiunea; 7) simulația; 8) deghizarea; 9) construcția; 10) definiția; 11) subsumarea; 12) conceptul; 13) tipizarea; 14) standardul; 15) instituția; 16) terminologia; 17) formele; 18) procedura; 19) proba; 20) sursa; 21) artificialul; 22) simbolul; 23) actul, etc.

În ce privește teoriile despre procedeele juridice autorul distinge teoria ficțiunilor juridice, a fraudei la lege și teoriile teleologice juridice. Ultima problema — la care se referă teoriile teleologice — aceea a raportului între scop și mijloc, presupune încă două explicații teoretice:

1. Cele referitoare la posibilitatea de a realiza același rezultat prin diferite mijloace sau *substitutivele* și
2. Problema *autonomizării mijloacelor* adică *condiționarea scopurilor de către mijloace*.

Trecând dela metodologie la tehnica juridică d-l Manolescu stabilește *originea noțiunii de tehnică juridică în aceea de magie*, dând următoarele caracteristici comune: 1) noțiunea de procedeu; 2) opunerea cu natura, imitarea ei; 3) ideea că ceea ce se imaginează se și realizează; 4) ideea de remediu, etc.

Abia acum autorul trece la o examinare critică a concepțiilor despre drept, în care sunt implicate teorii

despre tehnica juridică stabilind că mai întâi aceasta rămâne o noțiune arbitrară în sistemele diferiților gânditori, de aceea este mult mai prudent să fie considerată ca o *simplă ipoteză de lucru, conjecturală*.

Procedeu tehnic are următoarele caracteristici: aceea a mijlocului pentru atingerea unui scop, având deci un caracter de *substitutiv fraudulos*, este un *artificiu* și o *conversie frauduloasă de valori* (fraudă). Această fraudă poate fi însă *benignă* sau *malignă*, încadrându-se în diferite grade de *licit* și de *ilicit*.

Având toate aceste caractere o limită în întrebuițarea procedeelor tehnice juridice este indispensabilă. Ea se poate stabili și asigura prin *idealurile, semnificațiile și valorile juridice*, prin noțiunile de *juridicitate, socialitate și legalitate*, prin *tehnologia și deontologia*, artelor juridice și în sfârșit, prin *conștiința profesională și socială a juriștilor*.

Cu toate că tehnica juridică este și rămâne întotdeauna o fraudă, ea este însă o « pia fraud », adică o fraudă în scop înalt și desinteresat, o fraudă utilă și necesară pentru realizarea vieții sociale. Mitul lui Prometeu care a furat focul zeilor și l-a daruit oamenilor îndreptățește legenda după care fraudă a aparținut zeilor.

Lucrarea d-lui Manolescu inaugurează în drept — și mai ales în dreptul românesc — o metodă științifică riguroasă și de perfect acord cu metodologia științifică actuală. Acest procedeu are următoarele etape:

1. Stabilirea și sistematizarea domeniului de fapte, de obicei cu ajutorul unor tipologii.

2. Constituirea ipotezei de lucru.

3. Explicarea faptelor clasificate cu ajutorul tipologiilor prin ipoteza de lucru propusă și verificarea acestei ipoteze.

În acest sens lucrarea d-lui Manolescu este un adevărat *memoriu științific*, ce se remarcă prin precizia gândirii și justetea concluziilor.

Suntem de părere că acest procedeu ar putea fi adoptat cu succes de mulți din specialiștii noștri în materie de drept, care excelează în confruntarea dialectică a diferitelor teorii, având drept unic criteriu afinitatea cu unele sau altele din teorii.

Florian Nicolau

TRADUCERILE DOMNULUI VICTOR EFTIMIU

Lipsa unor traduceri serioase se simte mai ales în teatru. Un roman sau o carte cu versuri poate aștepta până când un amator priceput și entuziast își va închina munca sarcinii atât de dificile de a traduce, romanul și poezia fiind mult mai accesibile și în original.

Fiindcă o piesă de teatru se cere neapărat jucată, este neapărat necesar ca ea să fie tradusă. O asemenea necesitate nu este de loc un motiv pentru a avea traduceri mai bune în domeniul teatrului: graba de a juca o piesă, importanța ce se atribuie în chip exclusiv reprezentării ei, fac de multe ori ca traducerea unei piese să fie trecută cu vederea, în pripă și fara atenția cuvenită.

O astfel de neglijență este complet nejustificată, o traducere necorespunzătoare riscând să compro-

mită elementul esențial al unei piese: reprezentarea ei pe scenă. Mai ales că o proastă traducere în teatru poate falsifica mult mai mult decât o proastă traducere în roman sau în poezie.

Între opera originală și lector, în cazul poeziei, există un singur intermediar: traducătorul. Între o piesă de teatru și spectator există o serie întreagă de factori intermediari: traducătorul, regisorul și actorii. Se înțelege dar că o proastă traducere poate trece mult mai ușor neobservată pentru publicul neexperimentat și deci efectele ei pot fi mult mai dăunătoare.

Iată de ce cele trei traduceri ale d-lui V. Eftimiu — *Trei clasici* (Casa Școalelor, 1944) — sunt de un real folos vieții teatrale românești. În primul rând pentru că la noi s'a neglijat — chiar pe scena Naționalului — teatrul clasic. Și, în al doilea rând, pentru că fără nicio ezitare, putem spune despre aceste traduceri că sunt realizate fără nicio alterare a spiritului clasic, pe care ni-l desvăluie și ni-l împărtășesc în toată splendoarea perfecțiunii sale.

Ceea ce se poate remarca din primul moment în această privință, este aderența sinceră și înțelegerea perfectă a clasicismului grecesc.

Amploarea profund omenească a sentimentelor, și respirația largă, cuprinzătoare a ritmului sunt prezente în fiecare pagină a traducerilor d-lui Eftimiu. Nicio șovăire în această privință, niciun eșec. Simplitatea de marmură a expresiei, frământarea patetică dar lipsită de poză a eroilor, și mai ales stilul retoric, amplu al dialogurilor atât de deosebit de efectele pompoase, poate mai colorate dar mai puțin

pure, mai puțin perfecte ale dramei romantice, sunt caracteristicile permanente ale teatrului clasic, pe care traducerile d-lui Eftimiu au reușit să le transpună și să le redea cu multă fidelitate.

Din punct de vedere tehnic, interesant este de remarcat adaptarea stilului și expresiei la personalitatea fiecăreia din cei trei tragici greci. În prefața la « Oidipos Tyranos », d-l Eftimiu spune: « Aș fi putut transpune pe Sofokles în proză sau în metru original. Dar o lungă experiență m'a învățat că pentru teatrul de costum, haina indicată este versul pe care l-am folosit în « Coșul Negru », « Prometeu », « Thebaida », « Atricii »: alexandrinul.

Dinamismul alexandrinului, ca și înviorarea ritmului prin acțiunea rimei, sunt adaptări tehnice foarte fericite pentru vigoarea dramatică a lui Sofokles. Liniștea augustă în care conflictele sunt deabia schițate și în care surpriza intrigilor lipsește, este redată în traducerea d-lui Eftimiu printr'un ritm lent, nerimat, mai păstrător al tradiției trilogiilor caracteristică lui Eshylos.

Proza mai vie, mai naturală a traducerii « Helena » este de asemenea perfect integrată atmosferei mai puțin solemne și grave, înclinată uneori chiar spre burlesc și comic, ce se degajă din opera lui Euripides.

Iată motivele pentru care socotim aceste traduceri din Eshylos (*Eumenidele*, Sofokles (*Oidipos Tyranos*) și Euripides (*Helena*) — drept un fericit prilej de a transpune clasicismul teatrului grecesc în viața scenică românească, într'o formă autentică și animată de o sinceră pasiune.

Florian Nicolau

UN JURNAL AL VIEȚII CULTURALE, DATORIT D-lui VICTOR EFTIMIU

Cartea d-lui Victor Eftimiu, *Pri-viri peste veacuri* (Casa Școalelor, 1944), poate fi, pe drept cuvânt, caracterizată drept un jurnal în care sunt fixate o serie de momente din viața noastră culturală sau o scrie de reflexii cu privire la desfășurarea ei.

D-l Eftimiu este un scriitor care nu se închide în propria sa personalitate, așa cum de obicei procedază literații noștri; d-sa participă activ la manifestările sociale ale culturii, cu un simț al integrării în destinul ei, totdeauna prezent.

Din cartea aceasta se remarcă nu numai preocupările pentru propria d-sale artă, ci și interesul viu al omului de cultură pentru manifestările spirituale ale întregii mișcări culturale.

O asemenea preocupare se vădește în cartea d-sale în diferite forme: prin reliefaarea unor momente semnificative în evoluția istoriei sociale sau culturale, prin caracterizarea unor personalități de seamă dela noi, sau prin prezentarea scriitorilor sau gânditorilor din alte țări.

Nu este vorba de comentarea unei actualități imediate și superficiale. Aspecte din trecutul culturii sau istoriei noastre se contopesc cu fixarea momentelor actuale sau cu tendințele spre viitor, într'o sinteză ce trece dincolo de sertarele timpului, dând la iveală o perspectivă cu mult mai largă și mai cuprinzătoare.

Titlurile articolelor te surprind ea un mozaic multicolor și extrem

de variat; impresia globală însă, pe care ți-o lasă cartea — asemenea mozaicului dintr'o operă de artă — este armonia unei concepții clasice și profund omenești asupra manifestărilor multiple ale culturii.

Florian Nicolau

«CARTEA REFUGIATULUI ARDELEAN»

În cadrul Fundației culturale regale «Regele Mihai I» (Căminul cultural «Avram Iancu», al refugiaților ardeleni, București), au apărut o serie de cărți ce oglindesc viața și activitatea refugiaților ardeleni, sub aspectele ei sociale, politice și culturale.

Astfel, în numărul patru al acestei colecții, este publicată o nuvela a scriitorului ardelenean Pavel Dan, mort la Cluj în 1937. *Iobagii* constituie un fragment al epopeei ardelenene din vremurile de început ale răscoalei lui Horia. Nuvela este o adevărată frescă a istoriei ardelenesti, în care viața țăranilor ardeleni este înfățișată în aspectele ei eroice. Scriitorul Pavel Dan este un neîntrecut povestitor al acestei vieți, pline de atâtea tragice dar biruitoare frământări. Răbdarea nemărginită și revolta plină de dărzenie a țăranului ardelen, sunt zugrăvite în aceasta carte cu mult suflet și cu dragoste nețărmurită.

Cartea cu poeme a d-lui Mihai Beniuc: *Orașul pierdut*, fixează, de asemenea, un moment trist al vieții noastre naționale. În versurile d-lui Beniuc sentimentele de o coplesitoare tristețe, se împletesc cu accentele de dărză și impetuoasă revoltă; imaginea simbolică a «orașului pier-

cut », trezește în sufletul de ardelean al poetului, icoana plină de duiosie elegiacă a peisajului natal. Dar mult mai puternică este suferința plină de obidă a ardeleanului:

Voi trecători alături de vreme,
De auziți cum cântecele plâng
Sa știți că 'n miezul muntelui
adânc
Durerea românească geme!

Calendarul refugiatului ardelean este oglinda vie a lumii ardelenesti, sub toate aspectele ei. O carte la care colaborează toți fruntașii și cărturarii Ardealului; toți acei care n'au încetat o clipă de a lupta pentru cauza sfântă a recuceririi acestui scump pământ românesc. Este o carte a carei semnificație națională e de o nespusă importanță pentru viața noastră culturală.

Am lăsat la urmă caetul cu versuri al marelui poet ardelean *Octavian Goga*. Cu toate că dela apariția primului său volum de poezii au trecut trezeci și opt de ani, semnificația poeziei sale este mai actuală decât oricând. După cum a însuflețit avântul luptătorilor din 1918, poezia lui Octavian Goga cheamă la biruință pe ostașii cari au pornit să lupte acum din nou pentru Ardealul răpit.

Florian Nicolau

tural foarte ridicat al plugarilor din Banat și totodată năzuința spre cultură a țărănimii române.

Citind operele poezilor și scriitorilor plugari din Banat, încerci un sentiment de sinceră admirație pentru acești oameni, la care nevoia de cultură este atât de reală și de intensă, încât a biruit toate greutățile, pe care le încearcă cei ce trebuie să muncească tot timpul pentru a trăi.

Numărul cinci al colecției « Cartea refugiatului Ardelean » (Fundăția), Culturală Regală Regele Mihai I prezintă două nuvele ale d-lui *Gabriel Tepelea*. Scrise cu multă vigoare și suflu epic, aceste nuvele înfațșează un moment tragic în istoria Ardealului: cedarea fără luptă a acestui pământ românesc în urma nedreptului arbitraj dela Viena. Dar eroii acestor nuvele — ce întruchipeaza pe martirii ardeleni — au presimțit momentul istoric de astăzi: desrobirea Ardealului. Și astăzi, când armatele noastre eliberează acest pământ românesc, reînvie amintirea martirilor noștri din 1941, redevșteapta pătimirile și suferințele Ardelenilor din acele groasnice momente pe care le-au trăit toți Românii.

Florian Nicolau

DOUĂ CĂRȚI ALE D-LUI GABRIEL TEPELEA

Plugarii condeieri din Banat se intitulează o mică antologie a scriitorilor plugari din Banat, apărută sub îngrijirea scriitorului ardelean Gabriel Tepelea. Cartea are un aspect inedit și revelator pentru cultura bănățeană. Ea desvalue nivelul cul-

O CARTE CU PROBELE DE CULTURĂ

În prefața la lucrarea intitulată *Orizonturi filosofice*, d-l Ion Zamfirescu serie: « Volumul de față reunește o serie de conferințe, studii, comunicări, referate, dări de seamă, rostite ori publicate la diferite intervale, în cursul ultimilor ani ».

Poate că mulți dintre cititori și-au pus această întrebare: Este oare absolut necesar că aceste articole, comunicări, referate, dări de seamă, etc. să fie reunite într'o carte și mai ales într'o carte care se intitulează atât de vag, dar atât de pretențios « Orizonturi Filosofice »?

Pentru a preveni o asemenea întrebare din partea cititorilor, d-l Zamfirescu adaugă imediat în prefața lucrării d-sale: « Aparent acestea au o înfățișare caleidoscopică. Luată însă în totalitatea lor, se va vedea că fragmentele de aci prezintă o unitate și că întregul lor cuprins este străbătut de un fir conducător. *Toate fără deosebire, afirmă realitatea culturii, țin să-i stabilească acesteia un primat în ordinea vieții conștiente și pun în lumină ceva din temeiurile filosofice ale apărării ei* ».

De sigur că toți cititorii citind rândurile de mai sus nu s'au mai îndoit o clipă de necesitatea unei asemenea cărți; « afirmarea realității culturii », « primatul culturii », punerea în lumină a *ceva* din temeiurile filosofice ale apărării ei », sunt probleme de o hotărâtoare importanță și nimănui nu i-ar fi trecut prin minte să nege necesitatea unei asemenea cărți.

Așa dar d-l Ion Zamfirescu își propune să apere cultura. Sarcina aceasta atât de nobilă dar și atât de dificilă presupune însă din partea celui ce și-o asumă o pregătire serioasă și temeinică.

Are d-l Zamfirescu o asemenea pregătire?

De sigur că da, și încă una foarte originală, extrem de puțin doctă și didactică fără prea multe citate,

în sfârșit fără alte multe alte lucruri care de obicei sunt socotite absolut necesare unei asemenea pregătiri, bazată în chip exclusiv aproape pe teoria lui Huxley asupra crizelor culturii și pe cartea d-rului Alexis Carell asupra crizei omului.

D-l Ion Zamfirescu mai are și o serie de alte cărți pe care se bazează, dar pe care nu le citează probabil din modestie și pentru a nu se putea spune că face paradă de erudiție.

Celor cari ar fi înclinați să creadă că d-l Zamfirescu n'a citit prea mulți filosofi pentru că nu-i citează, le putem da un exemplu edificator. Astfel, la pagina 14, d-sa spune următoarele: « În ultimă instanță, știința reclamă, nu lucruri, ci conceptul lucrurilor. Prin toate manifestările ei ea tinde la o raționalizare progresivă a realului. Asupra oricărei trepte din dezvoltarea ei ne-am opri, ea ne va apărea ca un efort minunat al minții noastre, pentru a găsi sub diversitatea atâtor schimbări aparente, o identitate fundamentala. În măsura în care aspiră la o reconstrucție a realului, potrivit legilor rațiunii, știința urmează un mers ascendent spre deducție ».

Cine a cetit pe Mejerion, recunoaște imediat concepția filosofului francez și chiar caracteristica frazelor sale. Așa dar, se vede clar că d-l Zamfirescu, cu toată pornirea împotriva erudiției, a cetit unele cărți de filosofie, pe care însă nu le citează din modestie, pentru ca nu cumva să se spună că d-sa face paradă de erudiție.

Înarmat cu o pregătire atât de temeinică, dar mai ales atât de originală, d-l Zamfirescu s'a hotărât să apere cultura. Prima întrebare care

se impune, este următoarea: Impotriva cui apără și afirmă d-sa realitatea culturii?

În primul rând împotriva *specialiștilor*. Specialistul este produsul tehnicii în elementul culturii, el diformează cultura și o falsifică. Iată ce spune d-sa despre specialiști: « Specialistul este un rezultat direct al diviziunii muncii; despre aceasta știm că s'a extins și în domeniile victiei spirituale, tot atât ca în acelea ale producției materiale. Tendința utilitaristă, în mersul ei cuceritor, a atins și multe din ramurile intelectualității. Ca urmare, muncitorul intelectual, a trebuit să împrumute, din ce în ce mai mult, chipul specialistului. Acel maximum de rezultate, urmărit de tendința utilitaristă, nu poate fi obținut oricum, ci prin aplicarea unci convergențe stricte asupra unui domeniu anumit, adică a unui domeniu de specialitate » (pag. 49).

De asemenea d-sa apără cultura împotriva tendințelor reformatoare și revoluționare: « ... revoluționismul ideologic sdruncină bazele clasice ale culturii, valorile reformatoare șubrezesc tradiția și odată cu aceasta, slabesc sentimentul de sine ale instituțiilor » (pag. 58).

Enciclopedistul, omul care știe multe și pe care d-l Zamfirescu îl definește ca pe un *bazar de cunoștințe*, prin care d-sa înțelege pe erudiți, este aspru caracterizat: « Oamenii aceștia au uneori o singură calitate: că sunt muncitori. Insa munca lor este de cele mai multe ori o muncă aproape fizică, aspră și adeseori penibilă; cu toate eforturile ei, o asemenea muncă nu izbutește să ne spună nimic deosebit, pentru că de fapt nici nu are în ea ceva din armonia și din jocul de

nuanțe al adevăratei victii spirituale. Privindu-i și de aproape și de departe, oamenii din această categorie sunt extrem de neconvingători în tot ce spun, parcă trag cu plugul în asfalt. Mintea lor e greoaie, vâscoasă, iar cunoștințele pe care le au, par un balast imens, pe care ori nu știu să-l întrebuințeze, ori îl întrebuințază stângaci și neconcludent » (pag. 19).

Omul de laborator, tehnicianul, sunt de asemenea adversari hotărâți ai culturii. Recunoaștem aici influența unor cărți de căpătâi a d-lui Zamfirescu: romanele lui Huxley.

D-l Zamfirescu devine original și curajos și se diferențiază chiar și de marii săi maeștri Aldous Huxley și Alexis Carrel, este în tipurile de oameni de cultură, pe care le preconizează d-sa.

Printre acestea, cele mai importante tipuri sunt: *diletantul* și *omul instruit*. Dacă privim pe diletant prin prisma specialistului, un asemenea tip de om capătă un sens pejorativ. Privit însă cu spirit larg și cu simpatie, diletantul ne apare ca: « În lumina acestuia, diletantul ne apare ca un personaj interesant, activ, iradiind în jurul lui o caldă și nuanțată viață spirituală. Este un tip intelectual, care merită să fie cunoscut și prețuit. Anume: este omul care crede în valorile culturii, care nutrește aspirația nobilă de a cuprinde cu spiritul lui toate bunurile vieții, care se străduiește să înmănuncheze unitar aspectele în aparență așa de variate și de discontinui ale existenței. Și încă ceva: este un om care dă măsura unor năzuinți generale, reprezentând astfel o epocă întreagă, cu stilul, cu problemele și desfășurările ei caracteristice » (p. 50).

Atât de cald și cu atâta simpatie vorbește d-l Zamfirescu de diletant, încât înduioșarea d-sale față de un asemenea om provine de sigur din afinități subiective, pe care structura d-sale psihică le are cu un asemenea tip de « om de cultură ».

Al doilea tip de om de cultură, pe care îl preconizează autorul « Orizonturilor » filosofice, este « omul instruit ». Iată definiția pe care i-o dă d-sa « A doua grupă, cea mai frecventă și cea care de fapt alcătuște un ideal comun al pregătirii noastre pentru viață, este grupa interesantă și plină de semnificație a așa numiților oameni instruiți ».

Omul instruit nu știe prea multe lucruri, dar știe destule pentru a avea o iconă armonică despre lume, pentru a avea o structură mintală sensibilă în permanență la cunoștințe noi și pentru a face din toate acestea o bază morală și un instrument pozitiv al acțiunii lui în viață. Multe sau puține, câte or fi, lucrurile pe care le știe însă le știe bine, lămuritor, izbutind să strecoare în ele, în totdeauna, o pasiune și o convingere dreaptă, activă » (pag. 21). Exact același lucru se poate spune și despre d-l Zamfirescu: d-sa nu știe prea multe lucruri, dar știe destul pentru a scrie cărți de cultură și pentru a-și « făuri » o concepție despre cultură.

Astfel d-l Zamfirescu, deși nu a studiat fizica, biologia etc., știe însă destule lucruri pentru a stabili următoarea caracterizare a omului de știință: « Insușirea de căpetenie a omului de știință este dragostea pentru adevăr ». (Nimic mai adevărat decât această definiție!) sau « Neapărat, omul de știință trebuie să fie adânc pătrunzător » (ceva mai

original nici că se putea spune despre omul de știință, sau în sfârșit: « omul de știință este, și el, un pasionat ». Aici d-l Zamfirescu este generos și plin de concesiile pentru omul de știință. Este de sigur sdevărat că omul de știință este un om de laborator, un tehnician, un specialist, dar toate aceste defecte d-l Zamfirescu le trece sub tăcere sau le scuză cu multă generozitate.

De asemenea, cu toate că d-l Zamfirescu nu știe că prefața lui Claude Bernard este o adevărată teorie a metodei științifice, prin faptul că a stabilit două lucruri esențiale: că ceea ce oamenii de știință numesc fapte, este în realitate un concept, iar ceea ce ei numesc inducție, este deducție, d-sa știe destule lucruri pentru a spune despre prefața lui Claude Bernard: « ... prin ce a izbutit această carte să cucercască sufragiile întregii omeniri culte și să rămână încă până astăzi de o nesdruncinată actualitate? Iată prin ce:

Prin clasicia ei simplitate; prin faptul că a fost scrisă de un om de geniu și de muncă, nu la începutul vieții, când criteriile spiritului omenesc sunt în fierberea plină de contradicții a căutărilor, ci spre sfârșitul ei atunci când acestea s'au așezat și pot măsura cu seninatate întinderea rezultatelor etc. etc. ».

În același gen, fără a ști prea mult, lucruri despre Auguste Comte, Bergson și alți filosofi, d-l Zamfirescu știe destule lucruri ca să-i caracterizeze fără citate și « expuneri rezumative ».

Iată, așa dar, cum înțelege d-l Zamfirescu să apere cultura și mai ales să pună în lumină « ceva din » temeiurile filosofice ale apărării ei.

Florian Nicolae

CU PRIVIRE LA ISTORIA ARDEALULUI

Lupta publiciștilor ardeleni pentru recucerirea Ardealului își găsește o justă încoronare în momentele de față. Prin două categorii de luptători Ardelenii au fost vajnici apă-ratori ai românismului: prin război-nicii și prin cărturarii lor.

Cunoscutul publicist *Vasile Netea* evocă în cele două lucrări ale d-sale: *Dela Petru Maior la Octavian Goga* (ed. Cugetarea, 1944) și *Figuri Ardele-ne* (ed. Fundației Culturale Re-gale Regele Mihai I), istoria plină de lupte a cărturarilor ardeleni, ai acelor luptători care au dus pe tărâmul cul-tural și social, una din cele mai uriașe lupte ale istoriei noastre.

Cartile d-lui V. Netea sunt scrise cu suflet, cu pătrundere și cu dra-goste pentru Ardeal.

Este opera unui cărturar ardelean al timpurilor de față, închinată tre-cutului înaintașilor săi.

Fl. Nic.

POEZIA TRUBADURILOR

Studiul despre *Poezia Trubadu-rilor*, al d-lui Ștefan Popescu, cu-noscute nouă prin poezia d-sale, cu accente revoluționare și sociale, ca-pătă o vie actualitate în împreju-rările de astăzi. Acest studiu fixează un moment al istoriei literare, în care își poate dovedi originea poezia sociala europeană.

Definind poezia trubadurilor ca o poezie colectivă, d-l Ștefan Popescu arata că, deși individualismul și su-biectivismul rămân prezente în opera trubadurilor, poezia lor, fără a ex-

prima direct frământarea maselor, *cântă o stare de suflet colectivă.*

Prin satirizarea vieții dela curte, prin înfățișarea acesteia cu alți ochi decât aceea ai cavalerilor de viță nobilă, poezia aceasta, cu tot caract-erul ei aparent aristocratic, avea în realitate afinități puternice cu felul de a simți și de a gândi al po-porului. *Ea își avea adevărata origine în folklor și adevăratul ecou în su-fletul maselor.*

Fl. Nic.

DIN PROBLEMELE SOCIALE ALE ȚĂRĂNIMII

Cartea d-lui Miron Radu Paras-chivescu: *Pâine, Pământ și Țărani*, constituie o serie de reportajii sociale, cu privire la câteva din problemele celei mai mari categorii de muncitori dela noi: țărani.

Sunt demne de reținut două as-pecte fundamentale ale cărții d-sale: centrarea psihologiei țărânului în jurul caracterizării lui ca muncitor al pământului și reliefaarea ideilor socialiste, altoite pe realitatea autoh-tonă a satului românesc.

Astfel de probleme sunt tratate cu nervul și cu pasiunea caracteristică celor 3 militează pentru progresul social și economic al muncitorimii noastre dela țară. Cartea oglindește un fenomen social de o covârșitoare importanță: «transfuzia dintre o ti-nerețe înnoitoare și stările de fapt ținute pe loc, împiedecate, dela noi».

Trebue să reținem, de asemenea și data apariției cărții care poartă sem-nificația unei lupte duse în împre-jurări protivnice: Octomvrie 1943.

Florian Nicolau

INCUNOȘTIINȚARE

PENTRU COLABORATORII NOȘTRI

DIN CAUZA LIPSEI GENERALE DE HÂRTIE, REVISTA SE VEDE CU REGRET ÎN IMPOSIBILITATE DE A MAI TIPĂRI EXTRASE DIN STUDIILE APĂRUTE ÎN SUMARUL SĂU.

COLABORATORII REVISTEI SUNT RUGAȚI CA, ODATĂ CU MANUSORISELE TRIMISE, SĂ M ÎNȚIONEZE ADRESA EXACTĂ, UNDE SĂ LI SE EXPEDIEZE ONORARIUL ȘI, DACĂ ÎMPREJURĂRILE PERMIT AOEASTA, PRIMA CORECTURĂ.

ÎN CEL MULT TREI LUNI DELA DEPUNEREA FIECĂRUI MANUSORIS, AUTORUL VA PRIMI RĂSPUNS DACĂ MANUSORISUL A FOST ACOOCEPTAT SPRE PUBLICARE. DIN MOTIVE FINANCIARE, REDACȚIA NU ÎȘI POATE LUA OBLIGAȚIA DE A RĂSPUNDE ȘI OELOR ALE CĂROR MANUSCRISE NU AU FOST ACOEPTATE.

MANUSORISELE ACOEPTATE VOR FI PUBLICATE DUPĂ NECESITĂȚILE DE ORDIN REDACȚIONAL.

MANUSORISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOTIAZĂ AUTORUL CONSIDERÂNDU-SE OBLIGAT SĂ-ȘI PĂSTREZE COPIILE NECESARE.

EDITURA FUNDAȚIEI REGELE MIHAI I

Anunță apariția următoarelor volume care se găsesc în librăriile din Capitală și din întreaga țară:

ARGHEZI TUDOR	<i>Versuri</i> , ed. III adăogită
BACOVIA G.	<i>Opere</i>
BĂRBULESCU N.	<i>Din tainele derivatelor</i>
BENIUC M.	<i>Poezii</i>
BLAGA LUCIAN	<i>Trilogia culturii</i>
BLAGA LUCIAN	<i>Trilogia cunoașterii</i>
BRONTE E.	<i>La răscruce de vânturi</i> , ed. II
BYRD R. AMIRAL	<i>Singur</i> , traducere din limba engleză de B. Brezeanu
CARAGEALE I. L.	<i>Opere</i> , vol. VII — <i>Correspondența</i> — ediție îngrijită de Ș. Cioculescu
CARTOJAN N.	<i>Istoria literaturii române vechi</i> , vol. II
CAZIMIR OTILIA	<i>A murit Luchi</i>
CONSTANTINESCU N. P. Ing.	<i>Enciclopedia invențiilor tehnice</i> , vol. II
DAN PAVEL	<i>Urcan bătrânul</i> , ed. II
EMINESCU M.	<i>Opere</i> , vol. II, ediție critică îngrijită de Perpessicius
EMINESCU M.	<i>Opere</i> , vol. III, ediție critică îngrijită de Perpessicius
FRANKLIN B.	<i>Autobiografie</i> , trad. din limba engleză de Pr. Găldău
GALACTION GALA	<i>Rița Crăița</i>
HELIADÉ RĂDULESCU I.	<i>Opere</i> , vol. II, ediție îngrijită de Prof. D. Popovici
HOGAȘ C.	<i>Pe drumuri de munte</i>
INSTITUTUL CANTACUZINO	<i>Manual de boli infecțioase</i> , ed. II
IOSIF ST. O.	<i>Poezii</i> , ed. II
LOPE DE VEGA	<i>Fata cu urciorul și Țărăncușa din Getajă</i>
MACEDONSKI AL.	<i>Opere</i> , vol. III, ediție îngrijită de Prof. T. Vianu
MINULESCU I.	<i>Versuri</i> , ediția II-a
MUNTEANU B.	<i>Dela metodă la cunoașterea literară</i>
OPRESCU GH.	<i>Grafica românească în secolul al XIX-lea</i>
OPRESCU GH.	<i>Pictura românească în secolul al XIX-lea</i> , ediția II-a
PETRESCU CAMIL	<i>Transcendentalia</i>
PILLAT ION	<i>Poezii</i> — 3 volume
POPESCU-VOITEȘTI I. Dr. Prof.	<i>Noțiuni de geologie</i>
POPESCU-VOITEȘTI I. Dr. Prof.	<i>Petrolul românesc</i>
POPESCU-VOITEȘTI I. Dr. Prof.	<i>Sarea regiunilor carpatice</i>
ROSETTI AL.	<i>Istoria limbii române</i> , vol. II, ed. II-a
SADOVEANU M.	<i>Neamul Șoimăreștilor</i>
SADOVEANU M.	<i>Opere</i> , vol. III
SADOVEANU M.	<i>Șoimii</i>
VOICULESCU V.	<i>Poezii</i>